

**DEVLET SÖYLEMİNDE
TOPLUMSAL CİNSİYET**

İbrahim AKSAKAL

**Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA
2019
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

İbrahim AKSAKAL

DEVLET SÖYLEMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA**

ERZURUM – 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “DEVLET SÖYLEMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

*Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.*

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

08.03.2019

İbrahim AKSAKAL

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi danışmanlığında, İbrahim AKSAKAL tarafından hazırlanan bu çalışma 08 / 03 / 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof Dr. Mevlüt ÖZBEN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Müjdat AVCI

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr Üyesi Erem SARIKOCA.

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Uğur Köksal ODABAŞ

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Metin TÜRKMEN

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. BİYOLOJİK CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI	5
1.2. TOPLUMSAL CİNSİYETİ OLUŞTURAN UNSURLAR VE SEBEP OLDUĞU EŞİTSİZLİKLER	6
1.2.1. Aile ve Sosyal Çevre	9
1.2.2. Gelenekler ve Söylemler	12
1.2.3. İnanç Sistemleri	15
1.2.4. Kanunlar ve Politikalar.....	23
1.2.5. Eğitim Ortamları.....	28
1.2.6. Kitle İletişim Araçları.....	34
1.3. DEVLET SÖYLEMİNİN OKUNMA YÖNTEMİ.....	38
1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARI	44
2.1. PSİKANALİTİK KURAM.....	45
2.2. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI	48
2.3. BİLİŞSEL GELİŞİM TEORİSİ	52
2.4. CİNSİYET ŞEMASI KURAMI.....	53
2.5. SOSYOBİYOLOJİ KURAMI	56
2.6. SOSYAL ROL KURAMI.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANUN VE POLİTİKALAR KARŞISINDA KADIN.....	63
3.1. KADINLARIN EĞİTİM HAYATI.....	75
3.1.1. Batı'da Kadın Eğitimi.....	80
3.1.2. Cumhuriyet Öncesi Kadın Eğitimi	82
3.1.3. Cumhuriyet Dönemi Kadın Eğitimi	87
3.2. BİR STATÜ ARACI OLARAK MÜLKİYET VE MİRAS HAKKI.....	96
3.2.1. Batı'da Mülkiyet ve Miras Hakkı.....	97
3.2.2. Cumhuriyet Öncesi Mülkiyet ve Miras Hakkı	100
3.2.3. Cumhuriyet Dönemi Mülkiyet ve Miras Hakkı	104
3.3. BİR KİMLİK EDİNME ARACI OLAN SOYADI SORUNU	105
3.3.1. Batı'da Kadının Soyadı	107
3.3.2. Türk Toplumunda Kadının Soyadı.....	110
3.4. POLİTİK KATILIM	117
3.4.1. Batı'da Politik Katılım	119
3.4.2. Cumhuriyet Öncesi Politik Katılım.....	123
3.4.3. Cumhuriyet Dönemi Politik Katılım	125
3.5. EVLİLİKTE KARI-KOCA HUKUKU	135
3.5.1. Batı'da Karı-Koca Hukuku.....	137
3.5.2. Cumhuriyet Öncesi Karı-Koca Hukuku	140
3.5.3. Cumhuriyet Dönemi Karı-Koca Hukuku	147
3.6. BEDEN POLİTİKASI VE KAMU YAŞAMI.....	151
3.6.1. Batı'da Beden Politikası ve Kamu Yaşamı	154
3.6.2. Cumhuriyet Öncesi Beden Politikası ve Kamu Yaşamı.....	155
3.6.3. Cumhuriyet Dönemi Beden Politikası ve Kamu Yaşamı	160
3.7. EKONOMİK KATILIM VE FIRSATLARA ERİŞME.....	163
3.7.1. Batı'da Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Erişme	164
3.7.2. Cumhuriyet Öncesi Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Erişme.....	168
3.7.3. Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Erişme	169
3.8. SUÇ VE CEZA UYGULAMALARI	180
3.8.1. Batı'da Suç ve Ceza.....	184
3.8.2. Cumhuriyet Öncesi Suç ve Ceza	187

3.8.3. Cumhuriyet Dönemi Suç ve Ceza	190
SONUÇ.....	195
KAYNAKÇA	204
ÖZGEÇMİŞ.....	221

ÖZET

DOKTORA TEZİ

DEVLET SÖYLEMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET

İbrahim AKSAKAL

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA

2019, 221 Sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA (Danışman)

Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN

Doç. Dr. Müjdat AVCI

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Köksal ODABAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Metin TÜRKMEN

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin zamanla ve toplumsal yaşamın etkisiyle yeniden inşa edilmiş halidir. Bu süreçte sosyo-kültürel unsurlar, inanç biçimleri, cinsiyet rolleri, devlet politikaları gibi çeşitli değişkenler cinsiyet rollerinin şekillenip kadın ve erkek kimliklerinin oluşmasında etkili olmaktadır. Bu konu zamanla eşitsizlik boyutuna ulaşmakta ve toplumsal yaşamda kadın-erkek ayrımını erkek lehine yapılandırmaktadır. Uzun zamandan beri söz konusu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak adına alınan kapsamlı tedbirlere rağmen kalıcı ve etkili çözümler bulunamamıştır. Bu araştırma bir taraftan bu çözümsüzlüğün sebebini irdelemeye çalışırken diğer taraftan da devlet politikalarının ve kanunlarının etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda kadının Türk toplum yapısında konumlandırılması ve kadın kimliğinin değişim süreci, önce “Geç Osmanlı Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi ve Günümüz Türk Toplumunu” olmak üzere üç farklı evrede ele alınmış, ardından da kanunlar ve devlet politikalarının ideal kadın profili tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca elde edilen bulguların daha anlamlı olmasını sağlayabilmek adına çalışma Batılı devletlerle kıyaslamalı bir şekilde yürütülmüştür.

Çalışmamızda tarihsel karşılaştırmalı araştırma yöntemi kullanılarak olaylar, hem tarihsel bir seyir içinde hem de zaman ve mekân bakımından karşılaştırmalar yapılarak ele alınıp arka planları görülmeye çalışılmıştır. Çalışmamız, sosyal statü kuramı çerçevesinde yürütülmüş, eşitsizliğe sebep olan kanun ve politikaların kadının sosyal statüsüne yapacağı etki bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, cinsiyet eşitsizlikleri, cinsiyet rolleri, sosyal kimlik, sosyal statü.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****GENDER IN POWER DISCOURSE****İbrahim AKSAKAL****Advisor: Assist. Prof. Dr. Erem SARIKOCA****2019, Page: 221****Jury: Assist. Prof. Dr. Erem SARIKOCA (Advisor)****Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN****Assoc. Prof. Dr. Müjdat AVCI****Assist. Prof. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ****Assist. Prof. Dr. Metin TÜRKMEN**

Gender is the reform of sex over time under the influence of social life. During process, various variables such as socio-cultural elements, forms of beliefs, gender roles, and state policies are effective in shaping gender roles and forming women and men identities. This case reaches the dimension of inequality and forms the male-female distinction in favor of men through time. In spite of long-term measures taken to eliminate these inequalities, permanent and effective solutions have not been found. On the one hand, this study aimed to determine the effect of state policies and laws; on the other hand, it examined the cause of the deadlock. In this context,, the social standing of women in Turkish society and the process of gender identity change were discussed in three different phases as, Late Ottoman Period, Early Republican Period and Contemporary Turkish Society”; moreover, the effects of laws and state policies on women gender were tried to be determined. In addition, the study was conducted in a comparative manner with Western countries in order to make the findings obtained more meaningful.

In our study, the historical comparative research method was used to analyze events both in historical proces and in terms of space and time to understand background. Our study was conducted within the framework of social status theory and evaluated in terms of the effect of the laws and policies that cause inequality to the social status of women.

Anahtar Kelimeler: Gender, gender inequality, gender roles, social identity, social status.

KISALTMALAR DİZİNİ

AHK	: Aile Hukuku Kararnamesi
DPB	: Devlet Planlama Başkanlığı
E	: Erkek
EMK	: Eski Medeni Kanun
K	: Kadın
KA-DER	: Kadın Adayları Destekleme Derneği
KAGİDER	: Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KKDB	: Kanunlar ve Kararlar Daire Başkanlığı
NHK	: Nüfus Hizmetleri Kanunu
SK	: Soyadı Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TK	: Tarihsel Karşılaştırmalı Yöntem
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YMK	: Yeni Medeni Kanun
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Yetişkin Okuryazarlık Oranları (%).....	78
Tablo 2. Yükseköğretimde Ülkelere ve Cinsiyete Göre Okullulaşma Oranları (%).....	79
Tablo 3. Cinsiyete Göre Okuryazarlık Oranı	88
Tablo 4. Dünya Parlamentolarında Kadın Üye Dağılımı	118
Tablo 5. Bazı Gelişmiş Batılı Ülkelerde Kadınların Ve Erkeklerin Tam Siyasal Haklara Kavuşma Tarihleri	121
Tablo 6. 1934’den İtibaren Kurulan Hükümetlerin TBMM’de Kadın Milletvekili Sayıları.....	130
Tablo 7. Kadın Parlamenter Oranına Göre Ülke Parlamentoları	133
Tablo 8. Üst düzey Yöneticilerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı	173
Tablo 9. Türkiye’de Cinsiyete Göre İş Gücüne Katılma Oranları	176
Tablo 10. Dünya Ekonomik Katılım ve Fırsatlar Sıralaması Tablosu	177

ÖNSÖZ

Cinsiyet eşitsizliği sorunu bütün zamanlarda ve bütün toplumlarda hayatın her alanında var olmayı başarmış bir sosyal sorundur. Bu sorun kadınların yakasını bir türlü bırakmamış, dünya döndükçe her şey değişmiş fakat kadının makûs kaderi bir türlü tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu eşitsizlik sadece kadınla erkek arasında yaşanan ikili bir asimetrik ilişki olarak kalmamış, toplumu, gelenekleri, inanç sistemlerini ve hatta iktidarları ilgilendirmiş, dolayısıyla toplumsal sorun haline gelmiştir. Bu asimetrik ilişkide kadın her zaman madun konumda olmuş ve söz konusu eşitsizlik bir gelenek gibi toplumun bütün kurumları tarafından kabul gördüğü gibi zaman zaman ve çeşitli konularda kadınlar tarafından da benimsenmiştir.

Eşitsizliklerin hayatın her alanına bu denli sirayet etmesi, kadının kaderine razı olmasıyla yakından ilgilidir. Bu kabullenişin arkasında yatan sebeplerden biri olarak devlet politikalarını gördük ve araştırmamıza mevcut eşitsizliklerde devletin etkisini ortaya koyma amacıyla başladık. Kanunlar ve politikaların bir devlet söylemi olduğu düşüncesiyle teze “Devlet Söyleminde Toplumsal Cinsiyet” adını verdik. Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma soruna yasal düzenlemeler açısından bakma bakımından diğer çalışmalardan ayrılmakta ve konuya yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu yönüyle toplumsal cinsiyet alanında yapılan çalışmalara önemli bir katkı sağlamıştır.

Bu çalışmayı yaparken bana yol gösteren ve önemli katkılarda bulunan, her zaman örnek aldığım ve çok şey öğrendiğim sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA'ya, yine lisans, yüksek lisans ve doktora sürecinde öğrencisi olmaktan onur duyduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Nuray KARACA ve Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN'e, her konuda beni destekleyen ve yol gösteren Doç. Dr. Müjdat AVCI'ya, sabrı ve desteğiyle hep yanımda olan sevgili eşime ve aileme teşekkür ederim.

Erzurum - 2019

İbrahim AKSAKAL

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği evrensel bir problemdir ve çok uzun yıllardan beri küçük farklılıklarla neredeyse dünyanın bütün toplumlarında benzer şekillerde yaşanan ve tamamen çözülmesi pek mümkün olmamış bir sosyal sorundur. Cinsiyet eşitsizliğinin en dikkat çeken noktalarından biri hayatın her alanına sirayet etmesi ve bu durumun büyük küçük, kadın erkek, eğitilmiş eğitimsiz, Müslüman Hristiyan, zengin fakir demeden bütün kategori türlerinde varlığını sürdürmeyi başarmasıdır. Bu eşitsizlik, sadece kadın erkek ilişkileri çerçevesinde ele alınması gereken ya da aile içinde yaşanan bir durum değildir. Aynı zamanda bireyin eğitim hayatı, mülkiyet hakkı, karı-koca ilişkileri, politik katılım hakkı ve daha birçok yaşam alanında ortaya çıkmakta ve kadını erkek karşısında madun ve mağdur bir konuma getirmektedir. Aynı zamanda bu asimetrik ilişkiler biçimi, sadece erkekler ve yetişkinler tarafından desteklenen bir durum değildir. Cinsiyet kimlikleri bütün kategori tiplerinde ve daha önemlisi sadece erkekler tarafından değil kadınlar tarafından da kabul gören bir sosyal gerçeklik olmuş, toplum zaman zaman erkeğin üstünlüğünü hak olarak görmüş, kadın kendisine ve karşısındaki cinsiyete hiyerarşik bir statü belirlenmesini kabul etmiş veya sadece önüne konan statüleri kabul etmekle kalmamış aynı zamanda sahiplenmiştir. Bu varsayım araştırma konumuzun temel probleminin çıkış noktalarından biri olmuştur.

Kadının erkek karşısında düşük bir statüde olmasında ve eşitsiz muamelelere maruz kalıp adeta ikinci cins olarak görülmesinde temel etken olarak annelik statüsünün onu pasifleştirmesi ve eve bağımlı bir yaşama mahkûm etmesi olarak görülmektedir. Görünürde öyle gibi dursa da bu konu hakkında yapılan birçok araştırma göstermiştir ki kadının cinsiyetiyle ilgili statüsü yaradılışından gelen doğal bir kader değil, sosyal hayatın oluşturduğu yapay bir durumdur. Bu kimlik türü bedensel bir farklılığın yaşam biçimlerinin de etkisiyle sosyal statüye kapsamlı ve derin bir şekilde yansımalarından başka bir şey değildir. Burada akla gelen soru şudur: Bu sosyal sorunun hayatın bütün alanları ve kategorilerinde meşrulaştırılıp uzun yıllardan beri varlığını sürdürmesini sağlayan, kadının bu dikotomik ilişki biçiminde mevcut konumunda olmasında ve burada kalmasında etkili olan temel unsurlar nelerdir?

Sosyal hayatı biçimlendirip kamusal düzeni sağlayan iki temel yasa din ve hukuk kurallarıdır. İnsan hayatını düzenleyen ve bireyi tepeden tırnağa yeniden yapılandıran bu sistemler bir taraftan toplumda düzenin bozulmadan işlemlerini, diğer taraftan da kişinin toplum için ideal bir model olmayı başarmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda inanç sistemleri ve hukuk kuralları toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşması ve kadının erkek karşısındaki yerini alması bakımından önem arz etmektedir. Birçok birey için çok önemli bir çekim gücü olan inanç sistemleri kadın-erkek ilişkileri konusunda müntesiplerine çeşitli emir ve yasaklar belirlemiştir. Bu emir ve yasaklar da kadın erkek ilişkilerinin oluşmasında etkili olmuş ve bireylerin kafasında cinsiyetle ilgili bir algı oluşmasına sebep olmuştur. Bir diğer sistem olan kanunlar da devlet tarafından düzenlenen ve yine toplumsal düzeni sağlamak için bireyin yaşamını ve davranışlarını biçimlendiren, onu çepeçevre saran, yaptırım gücü yüksek, bu nedenle bağlayıcı bir kurallar ağıdır. Bu kurallar ağı devlet eliyle oluşturulmaktadır ve zaman zaman inanç sistemlerinden daha etkili olmaktadır. İnanç sistemlerinin müntesiplerinden istediği şeyler nasıl ki onların iyiliği içinse devletin de vatandaşlarından istedikleri yine - azınlığın olmasa da çoğunluğun, bireyin olmasa da toplumun- onların iyiliği içindir ya da öyle olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle otoritenin elinden ya da dilinden çıkan talimatlar toplum ve birey nezdinde ideal, meşru ve yasal olandır. Bu ideal, meşru ve yasal kurallar toplum üyeleri tarafından ister benimseme ile isterse itaat etmeyle fark etmeksizin yapılır ve zamanla geleneklere, bireysel alışkanlık ve tutumlara, algılara, önyargılara ve daha hayatın birçok boyutuna etki eder. Bu nedenle devletin eliyle düzenlenmiş olan yasalar ya da benimsemiş olduğu çeşitli politikalar cinsiyet kimliklerinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Kadının mevcut düzende kendine verilen rol ve statüleri benimsemesinde ya da itaat etmesinde, dolayısıyla oluşan cinsiyet kimliklerinde etkili olan temel unsurlardan bazıları işte bu “egemen söylem” biçimleridir.

Bu çalışmada temel hipotezimiz, devletin gerek yasal düzenlemeleri gerekse benimsediği politikalarıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bazen kasıtlı bazen de kasıtsız olmak üzere zemin hazırladığı ve kadın mağduriyetin erkek egemen parlamentolar tarafından bu yasalar yardımıyla desteklendiğidir. Bu tutum herhangi bir devlet ya da toplum tipine has değil, geçmişten günümüze bütün kültürlerde yaşanmış ve bugün de büyük bir oranda çözülse de tamamen ortadan kalkamamış bir problemdir.

Araştırmamız bu hipotezi denemek maksadıyla devletin yasa ve politikalarını inceleyip, cinsiyet eşitsizliğine ve kadın mağduriyetine etkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla geçmişten günümüze devletin yasaları ve benimsediği politikalar incelenmiş cinsiyet eşitsizliğine sebep olanlar bulunup değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın daha anlamlı olması için tarihsel karşılaştırmalı araştırma yöntem kullanılmış ve Türkiye Cumhuriyeti yasa ve politikaları önce Osmanlı Devleti, daha sonra da Batılı devletlerin yasaları ve politikalarıyla karşılaştırılmıştır. Yine bu karşılaştırma yapılırken Türk toplumu yasa ve politikaları Geç Osmanlı Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi ve Günümüz Türkiye'si olmak üzere üç farklı dönemsel bakış açısıyla ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk medeni kanun olan Mecelle 1868-1876 yılları arasında hazırlanmıştır. Bu gibi yasalar oluşturulana kadar medeni hayat ve kadın erkek ilişkilerini düzenleyen çeşitli resmi uygulamalar devletin benimsediği İslami usullerle yürütülmüştür. Benzer durum Batı toplumları için de geçerlidir. Özellikle Aydınlanma Dönemi'ne kadar medeni yaşam ve kadın-erkek ilişkileri üzerinde Hristiyanlık inancı ve kilise etkili olmuştur. Bu nedenle Osmanlı toplumunu ve Aydınlanma Dönemi öncesi Batı toplumlarını incelerken zaman zaman inanç sistemlerinden kaynaklı uygulamalar devletin resmi uygulaması olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede çalışma “Devlet Söyleminde Toplumsal Cinsiyet” olarak isimlendirilmiştir. Çalışmaya bu isim verilirken yasa ve politikaların devlet söylemi olarak kabul edildiği düşüncesinden hareket edilmiştir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve başlığı altında toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet kimliklerinin oluşmasında etkili olan çeşitli unsurlar, devlet söyleminin okunma biçimi ve araştırmada amaç ve yöntem konuları işlenmiştir. İkinci bölümde çeşitli toplumsal cinsiyet kuramları incelenmiş ve araştırma konumuz bu kuramlardan biri olan “Sosyal Rol Kuramı” çerçevesinde ele alınmıştır. Sosyal rol kuramı, toplumda bireylerin sahip olduğu çeşitli rollerin olduğunu ve bu roller arasında zamanla hiyerarşik bir ilişki biçimlerinin geliştiğini ifade etmektedir. Kadınlara ait çeşitli roller bazı uygulamalardan dolayı bu hiyerarşik sistem içinde erkek rollerinin altında kalmakta ve bu şekilde kadın erkek ilişkisi hiyerarşik bir hal almaktadır. Böylece ‘Toplumsal Rol Kuramı’ kadının mevcut madunluğunu bu

hiyerarşik yapılanmaya bağlamaktadır. Bu kuramın yaklaşımı araştırmamızın merkezine koyarak devlet yasaları ve politikalarının iddia edilen hiyerarşik sisteme etkileri olduğu düşüncesinden hareket edilip incelemeler yapılmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise kanun ve politikalar incelenip eşitsizlik yaşanan çeşitli toplumsal alanlar belirlenmiştir. Bu çerçevede eğitim hakkı, aile hukuku, suç ve ceza, miras ve mülkiyet, politik katılım, ekonomik katılım ve fırsatlar erişme, soyadı uygulaması ve beden politikası gibi konularda çeşitli ayrımlar olduğu tespit edilmiş ve bölüm içeriği bu alt başlıklarla oluşturulmuştur.

Elde edilen bulgular göstermiştir ki devletler, düzenlemiş oldukları yasalarla geçmişten günümüze bu yaşam alanlarında kadını ikinci cins olarak görmüş ve toplumda bu şekilde bir algı oluşmasına sebep olmuş veya destek vermiştir. Bir taraftan inanç sistemlerinin diğer taraftan da erkek egemenliğinin etkisiyle uzun yıllar boyunca kadınlar kanunlar karşısında adeta erkek egemenliğine hapsedilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren yaşanan çeşitli gelişmelerle kadın hakları gündeme gelmeye başlamış ve eşitlik ilkesi aşamalı bir şekilde benimsenmiştir. Yapılan düzenlemeler bütün kadınlar için eşzamanlı olmasa da eşitsizliklerin azalmasına katkı sağlamış ve bugün birçok konuda nispeten cinsiyetler arası fark önemli derecede azalmıştır. Fakat yaşanan gelişmelerin bütün kadınlar ve bütün toplumlar için eşit olduğunu söylemek mümkün değildir. Araştırmadan elde ettiğimiz sonuçlar göstermiştir ki parlamentoların eşitliği sağlamada istekli olduğu toplumlar cinsiyetler arası farkı azaltma konusunda daha başarılı olunmuştur. Türk toplumunda da dünya ortalamasının altında ve gelişmiş Batılı devletlerin oldukça gerisinde olsa da cinsiyetler arası farkı azaltmada oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı, fakat bu gelişmelerin yapılan yasal düzenlemelerle sağlandığı görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. BİYOLOJİK CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

İnsanlık tarihinin başından beri cinsiyet farklılıkları insanların doğa ve toplum karşısındaki konumları açısından önem arz etmektedir. İnsanoğlu kadın veya erkek olarak biyolojik açıdan farklı cinsiyet özellikleriyle doğar. Bu farklılıklar biyolojik cinsiyet farklılıkları olarak ifade edilir. Ancak bir toplum içinde doğan birey, doğduğu andan itibaren farklı yaptırımlara ve çevre koşullarına maruz kalır. Bu farklılık onun cinsiyetiyle ilgilidir ve toplumsallaşma sürecine maruz kalınarak oluşan cinsiyet kimliğine “toplumsal cinsiyet” denir. Bir başka ifadeyle cinsiyet (sex) terimi, bireyin biyolojik özelliğini ifade etmekten, toplumsal cinsiyet (gender) terimi, kadınlık ya da erkeklik kavramlarına toplumsal ve kültürel anlamlar yüklemektedir. West ve Zimmerman cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) kavramlarının 1960’lar ve 1970’lerden itibaren birbirinden ayrıldığını ifade etmektedir. Cinsiyet kavramı anatomik ve hormonal bir farklılığa vurgu yaparken, toplumsal cinsiyet kavramı kültürel, sosyal ve psikolojik/sosyal psikolojik farklılıklarla ilgilidir (West & Zimmerman, 1987: 125).

Bütün insanlar bir cinsiyetle doğar ve bu cinsiyet sadece cinsel organa bakılarak tespit edilir. Ancak her kültür kız ve erkeklere farklı şeyler öğretilip onlardan farklı şeyler bekler. Doğumlarından itibaren toplum onlara istenilen davranış modellerini sunar ve onlardan cinsiyetlerine uygun bir kimliğe bürünmesini bekler (Bhasin, 2003: 8). Bhasin bu kavramı ilk kullanan feministlerden olan Oakley’in sözlerine dikkat çekmektedir. Oakley biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki önemli farklılıklara değinerek şunlardan bahseder: Erkeklerin kadın ya da erkek olduğu biyolojik ve somut göstergelerle anlaşılır ve aynı zamanda bu göstergeler evrenseldir. Fakat insanların eril ya da dişi olduğu soyut ve kültürel unsurlarla ilgilidir ve bu unsurlar evrensel değildir (Bhasin, 2003: 9). Yani Oakley, toplumsal cinsiyet ile biyolojik cinsiyet arasındaki bağlantıların yapay olduğunu ve çeşitli çelişkiler içerdiğini ifade eder. Yani doğal, biyolojik, sabit, değişmeyen ve somut olan biyolojik cinsiyet ile yapay, değişebilen, kültürel ve somut olmayan toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantı aslında insan ürünüdür (Bhasin, 2003: 9). Oluşan cinsiyet kimlikleri bireye çeşitli sorumluluklar

yükler ve bireyin biyolojik özellikleriyle birlikte oluşan cinsiyet rolleri gelişir. Bu roller toplum tarafından her bireye öğretilir ve günlük hayatta bireyden cinsiyetine uygun rollerini yerine getirmesini bekler. Fakat bu beklenti kültürler arasında oldukça farklılaşabilir (Roof, 2007: 616).

Toplumsal cinsiyet kültür, inanç, ekolojik unsurlar, yaşam koşulları, hukuk kuralları, devlet politikaları ve kanunları ve daha bir çok unsur tarafından desteklenmektedir. Bir cinsiyetle dünyaya gelen birey önce ismiyle cinsiyet ayrımına maruz kalır. Bunu renkler, kıyafetler, davranış biçimleri, meslekler, hobiler, sosyal çevre, kimi zaman eğitim farklılıkları, toplumsal konum ve roller gibi unsurlar takip eder. Doğar doğmaz cinsiyetine göre isim alan birey toplumsal cinsiyete ilk adımını atmıştır. Ardından etrafa cinsiyetinin belli edilmesi için kullanılan kıyafet ve araç gereçlerde renk tercihi yapılır. Daha sonra kıyafetler farklılaşmaya başlar. Çocuk, üç-dört yaşlarına geldikten sonra aşamalı bir şekilde toplumsal değerleri öğrenmeye başlar. Kız çocuklarıyla erkek çocuklarının davranış biçimleri farklılaşır. Okul çağından itibaren ise eğitim farklılıkları ortaya çıkmaya başlar ve bu aşamada cinsiyet kimlikleri belirginleşir. Sonra toplumsal roller ve aile içi görev dağılımları ile beraber artık toplumsal kimlikleri önemli derecede inşa edilmiş ve farklı cinsiyette olan bireylerin önlerine farklı yaşam biçimleri konulmuş olur.

1.2. TOPLUMSAL CİNSİYETİ OLUŞTURAN UNSURLAR VE SEBEP OLDUĞU EŞİTSİZLİKLER

Cinsiyet kimliği edinme süreci yaşamın ilk günlerinden başlar ve hayat boyu devam eder. İnsanların içinde yaşadıkları aile tipleri onların yaşayacakları toplumsal ilişki türlerinin ve nasıl bir insan olacaklarının en önemli belirleyicilerindendir. Bu ilişkiler bir taraftan bireyin ilişki türlerini belirlerken bir taraftan da toplumsal rolleri üzerinde etki edeceklerdir (Gander & Gardier, 2004: 296). Sosyologlar da psikologlar da cinsiyet kimliklerini, kadın ve erkeklerin yaşamlarındaki sosyal ve kültürel rol farklılıkları olarak tanımlar ve bu farklılıkların kıyafet tarzlarına, davranışlara, fiziksel görüntülere ve görünen görünmeyen daha birçok şeye yansıdığını ifade eder (Champagne, 2007: 614).

Daha doğar doğmaz sadece cinsel organının türünden hareketle bebeğin cinsiyeti belirlenip nasıl bir yaşam alanı oluşturulması gerektiğine ve nasıl muamele yapılması gerektiğine dair karar verilir. Önce cinsiyetine uygun renkte ve tasarımlarda kıyafetler giydirilen bebeğe yine cinsiyetine uygun bir isim bulunur. Bunlar her şeyden habersiz olan ve kendiyle ilgili hiçbir şeyi tercih etme şansı olmayan bebek için kimlik edinme sürecinde atılan ilk adımlardır. Devam eden süreçte sırası geldikçe ebeveynler, içinde bulundukları gelenek, inanç ve yaşam koşulları çerçevesinde yeni kararlar alır, tercihlerde bulunur ve kimlik inşasına yeni eklemeler yaparlar. İlk zamanlarda tamamen pasif olan birey ilerleyen yaşlarda tedricen kendi kararlarını kendi vermeye başlayacaktır. Fakat pasif ve yarı pasif olduğu dönemlerde kişilik gelişimin önemli derecede oluştuğu düşünülecek olursa sonraki kararlarında aktif gibi görünse de Freud'un ifadesiyle farkında olmadan pasif olmaya devam edecektir. Yine Le Bon, kendini kitleye kaptıran bireyin bilinçli kişiliğin ortadan kalktığını ve oluşan kolektif bilincin tek bir tarafa odaklandığını ifade ederek (Le Bon, 1997: 20) Freud'un iddialarını adeta destekler. Artık kitle ile birlikte düşünen birey, kendi iradesini devre dışı bırakmış, aldığı talimatları sorgulamadan yerine getiren pasif varlık haline gelmiştir.

Baumrind, çocuğun toplumsallaşmasının temelde yetişkinler tarafından başlatıldığını ifade eder (Gander & Gardier, 2004: 297). Doğuştan bağımlı ve pasif olan çocuk çoğu şeyi gözlem ve taklit yoluyla öğrenir. Bu durum geleneksel toplumlarda yetişkinler arasında da pek yaygındır. Sigmund Freud, kişilik gelişiminde ilk beş yılın kritik dönem olduğunu ve yetişkin kişiliğinin neredeyse tamamının bu dönemde oluştuğunu düşünmektedir (Schultz & Schultz, 2007: 612). İlerleyen dönemlerde kişilikle ilgili gelişmeler olsa da bireyin genel anlamda kimliği ilk beş yılın etkisinde kalacaktır. Ayrıca Freud bireyin bilinçaltından yönetildiğinden bahseder ve geçmiş yaşantılarının gelecek yaşantılarını, davranışlarını, tutumlarını ve vereceği kararları etkilediğini ifade eder. Verdiği kararlarda özgür iradesini kullandığını düşünse de o aslında farkında olmadan geçmiş yaşantıları ve bilinçaltı tarafından yönlendirildiği için pasiftir (Schultz & Schultz, 2007: 608). Kişisel davranışları, tutumları, algıları ve tercihleri içinde bulunduğu kültürün ürünüdür. Bu konuda görüşlerine yer verilmesi gereken bir başka gelişim psikoloğu da Jean Piaget'tir. Piaget, çocuklar üzerinde yapmış olduğu deneyler ve incelemelerle bilincin çalışma biçimleri ve yaş dönemleri arasındaki

ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Bilişsel gelişimin 0-18 yaş arasında gerçekleştiğini ifade eden Piaget, çocuğun altı yaşından itibaren çeşitli işlemler ve mantıklı çıkarımlar yapmaya başladığını söyler (Hoy, 2015: 102-103). Yani çocuk yaşamın ilk dönemlerinde kendi kararlarını verme konusunda hazır değildir.

Gelişim psikolojisi alanında görüşleri önemli olan bu isimlerin iddiaları ve bulgularından hareketle bireyin, ilk yıllarda pasif olduğu ve bilincinin değerler sistemi geliştirme bakımından yetersiz olduğu, kendi kararlarını vermek için hazır olduğu yaşı gelince de kişiliğinin önemli derecede tamamlanmış olduğu, yani oluşan kimliklerin bireysel olduğundan çok kolektif, davranışlarının ise toplulukçu olduğu söylenebilir.

Sosyal psikoloji alanından önemli bir isim olan Çiğdem Kağıtçıbaşı, bireyin davranışlarının bireysel ve kolektif yönleri olduğundan bahseder (Kağıtçıbaşı, 2016: 260). Birey, herhangi bir tercih yaparken bir taraftan içinde bulunduğu toplumdan etkilenirken diğer taraftan da kişisel özellikleri etkisi altında kalır. Fakat bazı bireylerin bireysel yönleri daha ağır basarken bazılarının ise toplulukçu yönleri ön planda olur. Tabi bu konu bireyin içinde bulunduğu aile ve toplumla yakından ilgilidir. Yaptığı araştırmalarda Doğu toplumları ile batı toplumlarının bireyleri arasında bu konuda çeşitli farklılıklar olduğunu tespit etmiştir. Batı toplumlarında bireyler, davranışlarında daha özgür davranmakta ve kişisel tercihler ön plana çıkmaktayken, Doğu toplumlarında bireylerin davranışlarının daha toplulukçu olduğunu ifade etmektedir (Kağıtçıbaşı, 2016: 326-328). Yine sosyoloji ve sosyal psikoloji alanında önemli çalışmaları olan George Herbert Mead, bireyin benliğinin oluşmasında sosyal çevrenin son derece önemli olduğundan bahseder. Ona göre bireyin kendisi hakkında ne düşündüğünden ziyade sosyal çevrenin ona nasıl davrandığı önemlidir. Benlik başkalarının bize nasıl baktığıyla ilgilidir (Hogg & Vaughan, 2014: 129). Yani birey, kendini sosyal çevrenin ona davrandığı gibi algılar ve benlik algısı da bu yönde oluşur.

Gerek Kağıtçıbaşı'nın davranış modeli konusundaki tespitleri gerekse Mead'in benlik algısının oluşumu ile ilgili görüşleri, cinsiyet kimliklerinin oluşmasında ve toplumdan topluma farklılık göstermesi hususunda son derece önemlidir. Bu iki sosyal psikoloğun tespitleri Freud ve Le Bon'un yukarıda bahsettiğimiz "pasif birey" iddiasıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla cinsiyet kimliklerinin ve cinsiyet algılarının oluşması sürecinde başta aile olmak üzere inanç sistemlerinin, kültürün, eğitim

ortamlarının, günlük pratiklerin, kanun ve politikaların, egemen söylemin, kitle iletişim araçlarının ve geleneklerin etkisi son derece önemlidir.

1.2.1. Aile ve Sosyal Çevre

Kathleen Gough “Ailenin Kökeni” adlı çalışmasında aileyi, “ekonomik açıdan ve çocukların yetiştirilmesinde işbirliği yapan, herkesin ya da çoğunluğun ortak alanda yaşadığı evli bir çift veya yetişkin akraba bireylerden oluşan grup” olarak tanımlamakta ve ailenin çeşitli evrensel değerlerinden bahsetmektedir (Gough, 2016: 54). Ailenin, bireyler arasındaki cinsel ilişkileri düzenlemek, erkekler ve kadınlar arasında cinsiyetlerine dayalı işbölümünü yapmak, toplumun kabul gördüğü bir ilişki sürdürmek ve erkek otoritesi şeklinde çeşitli değerleri vardır (Gough, 2016: 54-56). Aile, üyesi olduğu bireyleri bir arada tutan ve onlara çeşitli değerler yükleyerek ortak yaşam alanları yaratan bir kurumdur ve burada bahsedilen değerler benimsendiği sürece ailenin işlevsel olabileceği düşünülmektedir.

Aile kurumu bütün toplumlarda ve bütün zamanlarda toplumsal süreklilik ve sosyal bütünlük bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Aile evrensel bir kurumdur ve toplumda çeşitli fonksiyonları yerine getirmektedir. Bu fonksiyonlardan en önemlilerinden biri de toplumun sürekliliğini sağlamak ve bireyin eğitim ihtiyacını karşılamaktır. Neredeyse her toplumda aile kurumuna önem verildiğini ve bu birliktelik tipinin teşvik edildiğini görmekteyiz (Giddens, 2008: 248). Yine yapısal işlevsel kuramın temsilcisi olarak bilinen Parsons, ailenin bireye kişilik kazandırma ve sosyalleştirme gibi öncelikli bir görevi olduğundan bahseder. Bu kişilik kazandırma işlevi son yıllarda aile tarafından başka araç ve kurumlarla paylaşılmaya başlansa da cinsiyet kimliklerinin de olduğu hayatın ilk yıllarında aile etkisinin yine de oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir.

Mucizevi yeteneklerle donanımlı olan birey, dünyaya bilgisiz, değerlerden habersiz ve çıplak gelir. Canlılar içinde bakıma en uzun süre muhtaç olan tür insan yavrusudur. Daha, doğduğu andan itibaren ebeveynleri tarafından bakıma alınır ve bu durum uzun süre devam eder. Kılık kıyafet giydirmekle başlayan bakım hizmetleri, besleme ve temel bakımlarını yapma şeklinde devam eder. Ana babalar, okullar, inanç sistemleri ve çeşitli kurumlar çocukları cinsiyetlerine göre davranış sergilemeleri

noktasında etkilemektedir. İlk birkaç aydan sonra çocuk aileden ve çevreden yeni şeyler öğrenmeye başlar ve bu öğrenme faaliyeti hayat boyu devam eder. Zamanla doğruyu ve yanlış öğrenmeye ve bir değerler sistemi geliştirmeye başlar. Freud'un ifadesiyle değerler bakımından doğuştan bomboş olan birey zamanla bir vicdan ve değerler sistemi geliştirir. Durkheim'e göre "insan" olmanın temel koşulu da aslında bu değerler sistemidir, yani insan olmanın yolu toplumda yaşamak ve toplum tarafından evrilmeğdir.

Aile bireyin önce temel ihtiyaçlarını karşılar, temel bilgileri verir ve ardından bir kişilik geliştirmesini sağlar. İnanç, tutum, iyi ve kötü alışkanlıklar, korkular, bazen yetenekler ve meslekler, hobiler, günlük pratikler gibi daha yaşam içinde olan birçok şey aileden ve aile ortamından öğrenilir. Bandura, çocukların etraflarındaki insanları gözlemleyerek ve onları taklit ederek davranış modelleri geliştirdiklerini ifade eder (Gander & Gardier, 2004: 299). Bu bağlamda aile ortamı kişilik gelişimi ve tutum oluşumu bakımından son derece önemlidir.

Neredeyse bütün toplumlarda ve bütün zamanlarda kadınla erkek arasında bir asimetri olmuştur ve bu asimetri toplumların geneli tarafından haklı sayılıp kabul görmüştür. Erkek egemen ailede kadın, ikinci cins (Beaovoir, 2010) konumunda olmuş ve bu durum hayatın her aşamasında etkisini sürdürmüştür. Hayatı evin duvarlarıyla sınırlandırılan kadın, toplumun ondan beklenen görevleri yerine getirmekle sorumlu olmuştur. Bu sorumluluk ve yaşam alanı zamanla ona pasif, ikinci cins, zayıf, anne, tüketici, duygusal, bağımlı vb. sıfatlar yükler ve yaşamının geri kalan senaryoları bu sıfatlar üzerinden şekillenir. Aslında ev içi işler de en az ev dışı işler kadar önemli olmasına rağmen toplum tarafından pek itibarı olmaz ve kadın ev içinde pasif bir tüketici olarak etiketlenir.

Kadının sosyal yaşam alanları her dönemde erkeklere göre daha sınırlı olmuştur. Aynı zamanda toplum tarafından kadın kimliğine son derece zorlayıcı ve adil olmayan anlamlar yüklenmiştir. Kadınlar, anne, eş ve ev kadını sıfatlarıyla beraber iş kadını statüsü de kazanmıştır (Ersöz, 1999: 27-28). Fakat kadın iş kadını statüsü kazanmasına rağmen aile içi sorumluluk konusunda algı önemli derecede değişmemiş, kadının yükü azalmak yerine daha da artmıştır. Bu husus Parsons tarafından olağan karşılanmakta, ailenin ve toplumun huzuru bakımından işlevsel görülmektedir. Yapısal İşlevselci Yaklaşım toplumsal cinsiyet farklılıklarının aile içinde ve toplumda istikrar sağlama

işlevi olduğundan bahseder. Kuram, erkeklerle kadınlar arasındaki işbölümü farklılıklarının doğal olduğunu ifade ederken bunu biyolojik farklılıklara dayandırmakta kadınlarla erkeklerin aile ve toplum içinde kendilerine en uygun görevleri yerine getirdiğini savunmaktadır (Giddens, 2008: 515). Yine Parsons, aile kurumunda işbölümünden bahseder ve cinsiyete dayalı işbölümün aile yapısı ve insan doğasına daha uygun olduğunu ifade eder. Ona göre kadınlar çocuklara bakmalı ve ‘dışavurumsal’ roller üstlenmelidir. Erkekler ise araçsal roller üstlenerek evin geçiminden sorumlu olmalıdır. Karı-koca arasındaki bu tamamlayıcı iş bölümü ailenin devamına katkı sağlayacaktır. Yine Parsons, dışarıda kocanın çalışması gerektiğine vurgu yaparken modern toplumda çalışan kadın için rol çatışmasının bir sorun olduğunu ifade eder (Ecevit, 2012: 11). Parsons, işlevselcilik kuramında kadın ile erkeğin doğaları gereği farklı olduklarını ve bu farklılıktan dolayı farklı sorumlulukları olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre kadın ile erkeğin aile içi sorumluluk paylaşımlarının eşitlenmesi sakıncalı durumlar doğuracak, gerilime sebep olacak ve aile kurumunun ve toplumun dengesinin bozulmasına zemin hazırlayacaktır. Özetle Parsons’a göre ailede görev dağılımı cinsiyete göre olmalı ve ailenin doğal yapısına müdahale edilmemelidir. Görüşleri hakim anlayışla örtüşen Parsons konuyu toplumsal konsensüs ve aile içi denge bakımından ele almakta, kadın hakları ve eşitlik çerçevesinden değerlendirme yapmayı ihmal etmektedir.

Feminist Kuram, İşlevselci Yaklaşımın cinsiyetçi farklar doğuştan gelir görüşünü eleştirmekte ve farklılığın toplumsal yaşamla beraber kültür ve yaşam biçimleri tarafından oluşturulduğunu ifade etmektedir. Birbiriyle farklı görüşler savunan feminist kuram okulları durumu cinsiyetçilik, ataerkillik ve kapitalizm gibi çeşitli toplumsal süreçlerle açıklamışlardır (Giddens, 2008: 517). Genel anlamda sosyal yaşantının, erkek egemenliğinin ve kapitalist yaşam biçiminin kadınsı ve erkeksi yaşam alanları oluşturduğundan bahseden feminist kuramcılar toplumsal cinsiyet farklılıklarının bir kader olmadığını ileri sürerek çeşitli çözüm arayışları bulmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla onlar, işlevselci kuramın tersine, söz konusu farklılığın toplumsal düzen sağlama işlevini reddederek eşitsizlikler doğurduğunu ileri sürmektedirler (Wittig, 2009: 195). Uzun yıllardan beri sosyal bilimcilerin de tartıştığı ve kuramlara konu olan ‘aile içi rol dağılımları’ ve ‘kadın-erkek farklılıkları’ çocuk yetiştirme ve cinsiyet kimliği edinmede etkili olmaktadır. Kimileri yaratılışa bağlarken, kimileri toplumsal

yaşantılarla açıklamaktadır. Fakat ortada gerçek olan temel mesele kadın-erkek rol farklılıklarının ve cinsiyet kimliklerinin insanlık tarihinden beri süregeldiğidir. Bireye nasıl bir erkek ya da nasıl bir kadın olması gerektiği önce ailesi tarafından daha sonra da sosyal çevresi tarafından öğretilmekte, ideal kadın modeli oluşturmak için gereken yönlendirme ve baskılar uygulanmaktadır.

1.2.2. Gelenekler ve Söylemler

İnsan hayatının ve sosyal yaşantıların önemli belirleyicilerinden ve uzantılarından biridir gelenekler. Marshall gelenekleri, “Belirli davranışsal norm ve değerleri benimseyip aşıl原因, gerçek ya da hayali bir geçmişle süreklilik gösteren ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilişkili toplumsal pratikler kümesi” şeklinde açıklamaktadır (Marshall, 1999: 258). Marshall, tanımında geleneklerin davranışlar üzerinde belirleyici olduğundan, bireye çeşitli değerler ve normlar aşıladığından, süreklilik arz ettiğinden ve davranışları şekillendirdiğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşması sürecinde geleneklerin kişiler ve kimlikler üzerinde önemli etkilerinin olduğu açıktır. Geleneklerin toplumdaki topluma değişiklik göstermesi cinsiyet kimliklerinin her yönüyle evrensellik göstermediğinin bir göstergesidir. Cinsiyet kimliği konusunun tüm zamanlarda ve tüm toplumlarda ortak bir sosyal olgu olduğu bilinmektedir. Neredeyse bütün toplumlar kadın ile erkeğe farklı davranış ve yaşam biçimleri aşılamaktadır. Fakat kültürel farklılıkların bu evrensel kimlikleri kısmi derecede farklılaştırdığı söylenebilir.

Birey içinde bulunduğu topluma ve toplumun çeşitli normlarına ayak uydurmak zorundadır. Çünkü sosyallik bir başkasının varlığını dikkate alarak davranmaktır ve insanoğlu sosyal bir varlık olduğu için diğerlerinin varlığından, davranışlarından ve düşüncelerinden etkilenmektedir. Sosyal çevre insan davranışları, düşünceleri ve tutumları üzerinde bir baskı yaratır ve bu baskıya sosyal etki denir (Aranson, Wilson, & Akert, 2012: 30). Bir davranışın toplum içinde yaygın olması ise birey üzerinde oluşacak sosyal etkinin gücünü artıracak ve o davranışın tutuma dönüşmesine sebep olacaktır. Toplumsal cinsiyet algıları ve cinsiyetçi davranışlar, tıpkı diğer davranış kalıplarında olduğu gibi yaygın biçimde benimsenen geleneklerden etkilenmekte ve zamanla bireyin kişiliğinin parçası haline gelmektedir. Kılık kıyafet geleneği, evlenme, inanç vb. ritüeller, selamlaşma, konuşma ve çeşitli davranışlar gibi hayatın her

boyutunda gelenek ve görenekler bireylere yapıp etmelerinde çeşitli hazır şemalar sunmakta ve davranış kalıplarını belirlemektedir. Örneğin “kız isteme” Türk toplumunda bütün bölgelerde ve bütün sosyal gruplarda uzun yıllardır uygulanan yaygın bir gelenektir. Evlenme süreci oğlan tarafının kızın ailesini ziyaretiyle başlar ve bu ziyarette kız, oğlan için eş olarak ailesinden istenir. Bu gelenek toplumsal cinsiyet algısının analizi bakımından önemlidir. “Kız isteme” merasiminde her şeyden önce kız, oğlan için istenmektedir. Oğlanın değil kızın istenmesinin altında çeşitli sebepler yatmaktadır. Bunlardan biri evlendikten sonra baba evinden ayrılacak olanın kız olmasıdır. Modern toplumsal yaşantıyla beraber bu yerleşme şekillerinde değişmeler olsa da kızın ailesinden uzaklaşması ve erkek tarafına en azından soy ve kütük bakımından geçişi uygulaması devam etmektedir. Bu nedenden dolayı kızın ailesinden ve soy kütüğünden ayrılması ile istenenin kız olması arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Oğlanın değil kızı isteme geleneğinin altında yatan bir başka sebep de toplumsal yapıdaki erkek egemenliğidir. Gerek geçmiş zamandaki çeşitli kanunlarda gerekse yaygın geleneklerde “kadının ikamet yeri kocanın yeridir” anlayışı hâkimdir. Geleneksel toplumda kadın evlendikten sonra kocasının himayesine girmektedir. Hatta ilk toplumlardan günümüze kadar ailenin tarihiyle ilgili yaptığımız literatür taramalarında neredeyse her dönemde ve her toplumda kadının erkeğin himayesine girmesi ve erkeğin kadın üstündeki haklarıyla ilgili çeşitli kanun ve politikaların uygulandığını gördük. Dolayısıyla evlilik sürecinin daha ilk adımında hegemonik erkekliğin kabulü ve kadının bir erkeğin (baba) himayesinden çıkıp başka bir erkeğin (koca) himayesine girmesi geleneği mevcuttur. Bu konuda verebileceğimiz bir başka örnek de kılık kıyafet geleneğidir. Kıyafet kullanmanın önemli sebeplerinden biri örtünmedir. Örtünme çeşitli kabile toplumları hariç bütün toplumlarda ortak bir gelenektir. Vücudu gizleme ihtiyacı ahlak kurallarıyla ilgilidir ve farklı ahlaki değerlere ve inançlara sahip toplumların ortak yönlerindendir. Yine neredeyse bütün toplumlarda ortak olan bir başka husus da kadın ile erkeğin örtünme ve kıyafet farklılıklarıdır. Gelenekler kadının örtünme ve kıyafet kullanma sınırlarıyla erkeğinkini birbirinden farklı belirlemiş ve erkeği kendi haline bırakırken kadının sınırlarında ve yasaklarında daha katı bir tutum sergilemiştir. Kadının bedenini ve çeşitli uzuvlarını gizlemesi erkekten daha önemli, yine bedenine yüklenen namus algısı erkeğinkinden daha farklı ve katı olmuştur. El, kol, yüz, göz, ayak, bacak, saç, göğüs, vücut hatları gibi çeşitli

bedensel bölümler erkekte ahlak ve namus temsili olarak değerlendirilmemişken kadında iffet ve namusun temsili haline gelmiştir. Tabi durum zamanla ve toplumdan topluma değişiklik gösterse de cinsiyet kimlikleri ve cinsiyetçi algıları açıklamak bakımından önem arz etmektedir. Eski Mezopotamya’da kadınların örtünmesi konusunda çeşitli çifte standartlar uygulamıştır. Bir erkeğin koruması altında olan yani namuslu olan ve olması beklenen kadınların örtünmesi zorunluyken, köle ve fahişelerin örtünmesi yasaklanmıştır. Örtünen kadınların bedeni saklaması “iffetinin”, örtünmeyenlerin ise “kolay av” olduğunun bir göstergesi olmuştur (Berktaş, 2016: 83). Görüldüğü üzere birey daha çocuk yaşlardan itibaren geleneklerinin, inançlarının ve toplumun uygun gördüğü örtünme biçimlerini kabul eder ve cinsiyetine uygun kıyafet seçmeyi yaşam biçimi haline getirir.

İsviçreli dilbilimci Ferdinand Saussure dil bilim üzerine yaptığı çalışmalarda dilin yapısal boyutuyla ilgili açıklamalar yapmış ve dildeki anlamsal karşıtlıklara değinmiştir. Saussure’e göre dildeki anlam, kelimenin içsel anlamlarından ziyade o kelimenin karşıtıyla ilgilidir. Örneğin sıcak kelimesinin anlamı, soğuk kelimesiyle beraber oluşur ve “sıcak” anlamını “soğuk” ile karşılaştırılınca anlamını alır. En sonunda anlamlar, insan zihni ve toplumsal dünya tarafından şekillendirilir. Burada Saussure, insanların dilin yapısı tarafından şekillendirildiğine vurgu yapmaktadır (Ritzer & Stepnisky, 2014: 615). Acaba Saussur’un iddiası kadın ve erkek kimliklerinin oluşumunda da etkili midir ya da bu etkinin düzeyi nedir? Türkçede yaygın bir şekilde kullanılan erkek gibi davranmak, karı gibi, erkek sözü, kadın ağızlı, kız gibi kırılgan, kadın gibi dedikodu yapmak, Allah baba, devlet baba, tabiat ana, ev kızı, hanım hanımcık, aslan gibi şeklinde birçok cinsiyetçi terim ve söylem mevcuttur.

Dildeki çeşitli söylem, deyim ve terimler incelendiğinde erkek ve erkeklik ile ilgili olumsuz anlama pek rastlanmadığı görülmektedir. Fakat kadın ile ilgili gerek deyimler gerekse terimler kadın cinsiyetini, kirli, zayıf, ikincil, evcil, önemsiz, kötülüğe meyilli olarak yansıtmaktadır. Sosyal çevre ve aile içerisinde yetişen birey de dilin öğrettiği bu anlamlarla bir cinsiyet algısı oluşturmakta ve buna paralel tutum ve davranışlar geliştirmektedir. Örneğin Çinlilerde kadına insan muamelesi yapılmaz ona isim verilmez ve hatta domuz yakıştırması yapılmıştır (Topaloğlu, 2004: 26).

Ataerkil toplumda ikincil konumundan dolayı kendi tercihlerini belirleyemeyen kadının sessiz kalmayı tercih edip dili kullanmayı reddetmesi onun toplum içinde hiçleştirilmesiyle ilgili bir durumdur (İmançer D., 2006: 148). Bu hiçleştirme eril söylemlerle kuşatılmış neredeyse bütün yaşam alanlarında, erkeğe itaat şeklinde vücut bulmuştur. Bunun bir başka tezahürü de Türk toplumunda erkeklerin yanında kadınların, sessiz kalmasının beklenmesidir. Bu sessizlik topluma, erdemli bir davranış olarak işlenmektedir (İmançer D., 2006: 151). Kadının bu suskunluğu erkeğin hâkimiyeti, kadının ise teslimiyeti için bir göstergedir.

1.2.3. İnanç Sistemleri

Sosyolojik anlamda din, insan hayatını çeşitli emir ve yasaklarla düzenleyen ve insanın inanma ihtiyacından doğan bir kurallar sistemidir. Bu kurallar sistemi çeşitli toplumlarda toplumsal yaşantının bir sonucu olarak ortaya çıkmışken bazılarında ise tanrısal kaynaklı olmuştur ya da öyle olduğu düşünülmüştür. Din, insan hayatında çekim gücü en yüksek olan sistem ve kurumlardan biridir. İnsanoğlu inançları vasıtasıyla hayatını daha anlamlı kılar ve ebedi mutluluğu onda arar. Dindar olsun ya da olmasın Tanrı inancı olan bir birey için en geçerli kurallar sistemi dindir. Tanrı, peygamberler vasıtasıyla insanlara uymaları için emirler gönderir ve bu emirler sayesinde insanlar Tanrı'nın istediği gibi bir kul olur. Tanrı'nın buyrukları mutlak ve evrenseldir. Bu nedenle hayatın hangi alanıyla ilgili olursa olsun bir konuda Tanrı bir yol göstermişse o muhakkak bütün inananlar için olmasa da mutlak doğru olandır. Fakat dinler, zamanla ve toplumdan topluma çeşitli değişiklikler göstermiştir. Din, içinde bulunduğu toplumdan etkilenebilmiş, o toplumun koşullarına uyum sağlamış ve bazı konularda değişime uğrayarak başlangıçtaki saf halinden uzaklaşmıştır (Berktaş, 2016: 15). Son yıllarda sekülerleşmenin etkisiyle özellikle batı toplumlarında hayatın merkezinden çıkan, önemini kaybeden ve kapsamını daraltan din yine de insan hayatında önemli bir yer işgal etmeye devam etmektedir.

Bireyin kişiliğinin, alışkanlıklarının, tutumlarının, algılarının ve yaşam biçiminin oluşmasında aile, eğitim, ekonomi ve yönetim biçimiyle beraber din de belirleyici olmaktadır. Birey daha hayata gözlerini açar açmaz ebeveynlerinin inançlarına ve geleneklerine uygun dini ritüellere maruz kalır. Devam eden süreçte de din bireyin hayatında olmaya muhakkak devam eder ve insana bir dünya görüşü kazandırır. İlkel

dinlerden evrensel dinlere kadar bütün inanç sistemlerinde cinsiyet ayrımını görmek ve müntesiplerin maruz kaldığı cinsiyete dayalı telkinlere rastlamak mümkündür. Çeşitli peygamberler kadına ve onun toplumdaki yerine farklı yüklemeler yapsa da ve belli bir kadın kutsal olarak görülebilse de bir kısım dinlerde tüm kadınlar hala günah kazanı sayılmaktadır (Weber, 2012: 382-383).

Eski Ahit'te (Tekvin, 3) anlatıldığına göre Cennetteki elmadan önce Havva yemiştir sonra da Havva'nın telkiniyle Âdem günaha girmiştir. Allah, Âdem'in meyveyi yemesine sebep olan Havva'ya "Gebelik zahmetini fazlasıyla çoğaltırım, ağrı ile evlat doğuracaksın ve sen kocana bağlı olup o da sana hükmedecektir" dedi. Ve Allah, Âdem'e de "Karının sözünü dinlediğin ve ondan yemeyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu" dedi (Topaloğlu, 2004: 20). Kıtâb'ı Mukaddes'in önce Havva'ya sonra da Âdem'e yüklediği bu günah hem kadının hem de erkeğin yapılan eylemden sorumlu tutulduğunu göstermektedir. Burada kadın hatanın ilk sebebidir ve erkeği yoldan çıkaran konumundadır. Dolayısıyla kadınların günahkâr, lekeli ve hataya meyilli olmasıyla ilgili bir algı vardır (Topaloğlu, 2004: 20). İslam düşünürü Gazali de, kadınları toplumdaki konumlarını Havva'nın Cennet'te işlediği günaha bağlamakta, kadının yasak meyveyi yemesiyle birlikte Allah'ın on sekiz ceza vererek onu dünyaya gönderdiğini iddia etmektedir (Özben, 2015: 83). Gazali kadının gebelik sancısından, baba ocağından ayrılıp koca evine gelin gitmesine kadar birçok şeyi Allah'ın ona verdiği ceza ile ilişkilendirmektedir. Yani Gazali'ye göre kadın daha doğuştan kadın olduğu için kirli ve günahkârdır (Özben, 2015: 83). Kadının tarihi ile ilgili yaptığımız çeşitli taramalarda ilk toplumlardan günümüze kadar nerdeyse bütün toplumlarda kadının günah işlemeye meyilli olmasıyla ilgili bir algı olduğu görülmektedir. Kadınların, tarihin her döneminde duygusal, hataya meyilli, günahkâr, tahrik unsuru vb. olumsuz sıfatlarla algılanması ve bunun toplumsal hayata yansımaları inanç sistemlerinin kadını tanımlanması ile ilgili bir durumdur.

Dinlerin tarihsel seyrine genel anlamda bakıldığında kadın kimliklerinin bugünkü halini almasında ve toplumlardaki olumsuz cinsiyet kimliği algısının oluşmasında etkili olan ve bugün de hala bir kısmı devam eden birçok gelenek ve inanç biçiminin olduğu görülmektedir.

Hinduizm’de kadına şiddet meşru görülmüş ve zulmetmek bir ibadet biçimi olarak kabul edilmiştir. Kadının kutsal kitaplarla temasları kısıtlanmış ve erkek egemenliğine teslim edilmiştir (Gürhan, 2010: 64). Yine Hinduizm’de kadınlara eşlerini boşama hakkı verilmemiş, mutlak itaat etmesi ve kocasını bir tanrı gibi görmesi emredilmiştir (Gürhan, 2010: 64). Eski Hint toplumlarında kocası ölen kadının kocasıyla beraber öldürülmesi ya da yakılması uygulanan gelenekler arasında olmuştur (Eren, 2017: 2286). Kadına evlenme ve miras gibi konularda hiçbir hak verilmemiştir. Hint gelenekleri inancına göre kadın kötü ahlaka ve zayıf karaktere sahip olduğu için çocukken babasına, evlenince de kocasına, kocasının vefatından sonra da erkek akrabalarına emanet edilmiştir. Brahmanizm’in kutsal kitabı Vedalarda kadın birçok illetten daha kötü bir varlık olarak tasvir edilmiştir (Topaloğlu, 2004: 24). Yine Budizm’de de kadınlarla ilgili benzer olumsuz ve aşağılayıcı düşünceler görmek mümkündür (Gürhan, 2010: 64). Budizm’in kurucusu Buda, kadınları dine kabul etme konusunda temkinli davranmış, tereddüt etmiş ve kadınların çok tehlikeli olduğunu ve dini bozabileceğini ifade etmiştir (Topaloğlu, 2004: 25).

Evrensel dinlerden biri olan Musevilikte kadınla ilgili çeşitli olumsuz telkinler mevcuttur. Babalarının evlerinde bile hizmetçi muamelesi gören kadınların bir itibarı olmamış ve ailenin mutlak hâkimi erkek olmuştur (Topaloğlu, 2004: 25). Musevilik dini kadını erkeğe göre aşağı bir varlık olarak görmüş ve bu dinin müntesibi olan erkekler günlük dualarına kadın olmadıkları için Tanrı’ya şükrederek başlamışlardır. Musevilik dini gerek sinagogda gerek ibadetlerde kadına ayrı bir yol çizip onu çeşitli ibadetlerin dışında tutmuştur. Kadınlara İbranice’nin çeşitli sırları öğretilmemiş ve ibadetlerde yemek hazırlama görevi verilmiştir (Fraisie & Perrot, 2005: 201). Çocuk doğuruyor olması kadının vücudunu toplumun işleyişi konusunda merkezi konuma getirmiştir (Fraisie & Perrot, 2005: 303). Musevi ahlak öğretileri dışarıyı erkeklere uygun görürken kadınların haremlelerinde yaşamaları ve sosyal hayattan ilişkilerini kesmeleri gerektiğini öğütlemiştir (Alexandre, 2005: 414). Musevi kadınlar önemli dini rollere sahip olmamıştır; dini sorumluluklarını evde yerine getirmişler ve cinsellikten sorumlu tutulmuşlardır. Ayrıca sebt mumlarını yakma, sebt ekmeğini pişirme, ölüleri yıkayıp yas tutma gibi işler kadın işi olarak görülmüşken dua ve kutsama gibi kritik işler erkekler tarafından yapılmıştır (Alexandre, 2005: 414). Kızlar, daha erken yaşlarda babalarının velayetinden kocalarının velayetine geçer, kadınların tanıklığı kişilik özelliklerinden

dolayı kabul edilmez, adet kanamalarında dolayı kadına kirli muamelesi yapıldı (Alexandre, 2005: 414). Musevilikte kadın kamusal alanın dışında tutulmuş, dini alanda çocuklar ve kölelerle aynı muameleye maruz kalmıştır (Yapıcı, 2016: 66). Musevilik dininde Yahudi olmak için Yahudi anneden doğmak gerekmektedir ve dolayısıyla kadına verilen tek öncelik bu olmuştur (Yapıcı, 2016: 66). Bu örnek ve uygulamalar kadının, Musevi geleneğinde erkeğin bir eşi değil de yardımcısı olduğu anlayışının hâkim olduğunun göstergesidir. Kadın, sosyal hayatı kolaylaştıran ve erkek egemen topluma hizmet eden bir varlık olarak görülmüştür. Kadının erkeğin kaburgasından yaratıldığına dair kutsal kitap metinleri ve inançlar kadının erkeğe tabi olmasında haklı bir gerekçe olarak gösterilmiştir. Bu ayetler ve inançlar şüphesiz ki din adamları ve erkek egemen toplumdaki ‘insanın’ yorumlarıyla birleşince ortaya cinsiyet eşitsizliğinin çıkması kaçınılmazdır. Dolayısıyla söz konusu inançlar Yahudi toplumunda kadınla ilgili cinsiyetçi algıyı açıkça ortaya koymaktadır. Yirminci yüzyıl başlarında erkek egemen anlayış devam etse de Musevi kadın algısı ve kadına yönelik tutumla ilgili çeşitli olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. 1934’te Bertha Pappenheim kadınların Musevilik’ de ki tarihsel rolünü eleştirerek Yahudi kadınla ilgili tutumun hem Yahudi kadına hem de Museviliğe karşı işlenen bir günah olduğunu ifade etmiştir (Green, 2005: 212). Devam eden süreçte Yahudi toplumunda kadın algısıyla ilgili çeşitli olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da bireylerdeki kadın erkek eşitsizliği algısı ve cinsiyetçi tutumlar tamamen ortadan kalkmış değildir. Özetle Yahudi toplumunda ve inanç sisteminde erkek egemen anlayışın hâkim olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Bir başka ilahi kaynaklı din olan Hristiyanlık, kadınlara hahamlardan daha farklı davranmış ve onlara Museviler kadar değersiz varlık muamelesi yapmamıştır. İsa kadınların dokunuşunu murdar saymamış ve kendisini izlemelerine izin vermiştir (Berktaş, 2016: 100). İncil’de bulunan çeşitli dişil imgeler de bu dinin katı eril bir vizyona sahip olmadığının göstergesidir (Berktaş, 2016: 101). Hristiyanlık geleneksel aile yapısını korusa da Yahudilikten farklı olarak kadınların aile kurumu içindeki durumunu iyileştirmiş, zina ve boşanma gibi konularda çeşitli haklar tanımıştır (Berktaş, 2016: 102). Fakat geleneksel aile yapısını koruyan Hristiyanlık, kadın için tek kurtuluşun çocuk doğurmak olduğunu ifade etmiş ve kadının erkeğin himayesine girmesi gerektiğine dair hükümlerde bulunmuştur (Berktaş, 2016: 102). İlk Hristiyan kadınlar çeşitli ötekileştirme ve itilip kakılmalara maruz kalmıştır. Yapıcı’nın ifadesiyle

Hristiyanlık özgün haliyle kadınlara oldukça yeni hak tanıma yaklaşımı içinde olmuştur fakat çeşitli din adamlarının etkisiyle kadın karşıtı tutumlarla yeniden şekillendirilmiştir (Yapıcı, 2016: 67). Simone de Beauvoir de Hristiyan ideolojinin kadınların ezilmesinde önemli etkisinin olduğunu ifade etmiştir (Alexandre, 2005: 413). Filistin’de İsa’nın zamanında kamusal alandan dışlanan kadınların karı, anne ve ev idarecisi olarak “erdemli kadın” modeline uymaları beklenir, bilgiler kadınlarla fazla konuşmama konusunda telkinlerde bulunur, kadınla çok konuşanların kötülüğe meyledebileceğini, dinden uzaklaşabileceğini ve cehenneme gideceğini söylerdi (Alexandre, 2005: 413). Erken Ortaçağ’da kadın üzerindeki tahakkümler Pavlus’un çeşitli metinleri gerekçe gösterilerek meşrulaştırılmaya çalışılmış ve dinsel boyun eğmeyle ailede boyun eğme ilişkilendirilmiştir. Aktarılan çeşitli pasajlar şöyledir:

“Kadınlar toplantılarınızda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa’nın da belirttiği gibi, uysal olsunlar. Öğrenmek istedikleri şey varsa, evde kocalarına sorsunlar. Çünkü kadının toplantı sırasında konuşması ayıptır” (1. Korintliler 14:34-35).

"Kadınlar sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi; kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurutulacaktır; yeter ki sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkla yaşasın” (1. Timoteos 2:11-15).

Bu pasajlar kadının alenen konuşmasının yasaklanmasında kullanılmıştır (Alexandre, 2005: 423). Aynı zamanda kutsal metinlerde açıkça kadın, şeytana uymakla suçlanmış ve erkeğin kadına üstünlüğü ima edilmiştir. Geç Ortaçağ’da ünlü Hristiyan filozof Aquino’lu Aziz Tommaso, kadınların yaratılış sebebini Kıtâb-ı Mukaddes’e atıfta bulunarak erkeğe üreme işinde yardımcı bulunmak olarak açıklar. Ona göre diğer işlerde erkek cinsi tek başına işlerin üstesinden gelebilir ve bu işlerde kadına ihtiyaç duymaz (Opitz, 2005: 270). 1936’da İspanya’da kızlarla erkeklerin birlikte okuduğu okulları kilise ele geçirmiş, çıkarılan bir kararnameyle kadınların çeşitli mesleklere girmesi yasaklanmış, boşanma ile ilgili geriye dönük adımlar atılmış ve çeşitli cinsiyetçi tutumlar sergilemiştir. Eğitim kurumlarına cinsiyete göre öğretmenler atanmış, eğitim Katolik dogma konularıyla sınırlandırılmış, reşitlik yaşı yirmi beşe yükseltilerek

kadınlar evlenene kadar babalarının himayesine teslim edilmiştir (Genevois D. B., 2005: 180) 19. yüzyılda Protestan ülkelerde kadın algısı ve kadına yönelik tutumlarda olumlu şeyler olsa da ataerkil sistem varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Bauberot, 2005: 186). Yine 19. yüzyılda Feminist hareket, Hristiyanlığın kadınlara ilgili tanımlamalarına yeni yorumlar getirmeye çalışarak Hristiyanlıkta kadın kimliği ve kadın algısı konusunda yeni bir sayfa açmıştır. Feminist hareketin öncülerinden Sarah Grimke Kitap-1 Mukaddes'in feminist tefsirine yönelik ilk adımları atarak tefsirlerin doğru olmadığına dair eleştirilerde bulunmuş ve doğru yapılan tefsirlerde kutsal metinlerin kadınlara erkeğin eşit olmadığını öğretmeyeceğini ifade etmiştir (Genevois D. B., 2005: 193). Yine bu dönemde birçok feminist teolog, kadınlara erkek arasındaki ilişkilerde ve kadının toplum içindeki yeriyle ilgili Hristiyan formülasyonları çürüten tefsir derlemeleri yayımlamıştır (Genevois D. B., 2005: 193). Bu dönemden itibaren gerek feminist hareketlerin etkisiyle gerekse değişen kilise tutumuyla Hristiyan kadın kimliğinde çeşitli gelişmeler yaşanmıştır.

İslamiyet, de tıpkı diğer evrensel dinler gibi erkek egemen bir dindir. Fakat İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de kadınlar ilgili çeşitli konularda nispeten eşitlikçi bir anlayışın olduğunu da görmek mümkündür (Yapıcı, 2016: 72). Burada evrensel dinler arasında karşılaştırma yapıp kadın-erkek ilişkilerini bu bağlamda değerlendirmek yerine dinleri kendi tarihsel zaman dilimleri içerisinde değerlendirmek gerektiği kanaatindeyim. Bu bağlamda İslam dini dönem koşulları itibarıyla kadınlarla ilgili miras, boşanma, insan hakları, karı-koca ilişkileri gibi çeşitli konuların gündeme getirildiği kadın lehine çözümlerin üretildiği bir dönem olmuştur. Fakat öyle olsa bile bu evrensel dinlerin kadın erkek eşitliği ilkesini kabul ettiği anlamına gelmez.

Topaloğlu, Müslümanların kadının günahkârlığıyla ilgili farklı düşündüğünü ifade eder. İslam dini Havva'yı günahlar olarak değerlendirmemekle beraber ebeveynin işlediği suçun evlatlarına intikal etmesi hususunu reddeder (Topaloğlu, 2004: 23). Bakara Suresi 2. ayet bunu açıklayıcı ve ispatlayıcı bir içeriğe sahiptir: “Onlar birer ümmetti, gelip geçti. O ümmetlerin yaptıkları kendilerinin, sizin yaptıklarınız da sizindir ve siz onların işlemiş olduklarından sorumlu değilsiniz” (Bakara: 2/37). Nisa Suresi 7. ayet kadına ve erkeğe mirastan pay olduğunu bildirmekte ve kadının miras konusunda hakkından bahsetmektedir. Fakat Nisa Suresi 11. ayet “Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder” (Nisa: 4/11) şeklindedir ve ayet İslam

dininde miras konusunda kadın ile erkeğin eş tutulmadığını göstermektedir. Yine İslam'ın kadına bakışını gözler önüne seren bir diğer kaynak da hadislerdir. Hadisler, kutsal kitap yanında dine yön veren bir pusula görevi yapmaktadır. İslam'ın ortaya çıktığı dönemlerde kadına dönük yapılan fenalıkları önlemek ve tutumları düzeltmeye dönük bir kaç hadis şöyledir:

- “Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin, onları dövmeyin, onlara çirkin demeyin, fena söz söylemeyin!” (Ebu Davud, 1992: Nikah; 41).
- “Hanımlarınızı üzmeyin. Onlar, Allah Teâlâ'nın size emanetidir. Onlara yumuşak olun, iyilik edin!” (bk. Beyhaki, 2003: Şüabü'l İman, VII, 204).
- “Allah size; kadınlara iyi davranmanızı emrediyor; çünkü onlar, sizin analarınız, kızlarınız veya teyzelerinizdir” (Taberani, 1984: Müsnedü's-Şâmiyyîn, 2; 297).
- “Mü'minlerin iman bakımından en hayırlısı, hanımına karşı en hayırlı olanıdır” (Taberani, 1995: Evsat, IV; 370).

Dönem koşullarında peygamberin kadınla ilgili bu ifadeleri toplum içinde itilip kakılan ve itibarı olmayan kadının olumlu bir kimlik kazanması bakımından önem arz etmektedir. Fakat bu hadisler kadına yönelik algıyla ilgili olumlu gelişmeler olmasında etkili olsa da yeterli olmamıştır. Antifeminist kültürlerin İslam'a girmesiyle beraber kadınlar aşağılanarak toplumdan soyutlanmıştır (Akdemir, 1997: 250). Kur'an-ı Kerim net bir şekilde kadınla erkeğin eşitliğine birçok ayette yer vermiş (bkz. Al-i İmran 195, Nahl 97, Mümtetine 12, Nisa 16, Nur 3, Hucurat 13) ancak cinsiyet kimliklerinin toplum içindeki fonksiyonları bakımından farklılıkları olduğunu da bildirmiştir (Akdemir, 1997: 257-258). Şüphesiz ki İslam'ın kadın ve erkek cinsine eşit muamele ettiğini söylemek ve erkek egemenliğini reddettiğini ifade etmek doğru olmayacaktır. Fakat evrensel dinlerde kadının statüsünün zamanla daha iyiye gittiğini söylemek mümkündür. Bugün bazı İslam ülkelerinde kadına tıpkı ortaçağ karanlığında olduğu gibi ikinci cins muamelesi yapılmakta, iş hayatı, eğitim hakları, siyasal, medeni ve sosyal hakları kısıtlanmakta, eksik akıllı, günahkâr, beceriksiz, evcil vb. sıfatlarla algılanmakta, kadınlar hayatın neredeyse bütün alanlarından soyutlanmakta ve sosyal hayatta hiçbir yaşam alanı bırakılmamaktadır. Bir kısım Müslüman toplumlarda kadınların bedeni aileye ve topluma ait görülmekte ve erkek egemen sosyal yaşantı inşa

edilmektedir (İlkkaracan, 2018: 11). Tabi durum bütün İslam toplumlarında aynı değildir ve konuyu sadece İslam dini çerçevesinde açıklamak doğru olmayacaktır.

Her şeye rağmen insan hayatında merkezi öneme sahip olan dinlerin kadınlarla ilgili gerek geçmişte gerekse günümüzde çeşitli olumsuz tutum ve telkinlerinin olduğu açıkça ortadadır. Dinin, insan hayatının en önemli belirleyicisi olduğu düşünülecek olursa ve geleneklerle alışkanlıkların değişmesinin zorluğu göz önüne alındığında bugün hala, toplumlarda kadın erkek cinsiyetine karşı ikircikli tutumların olmasında ve kadının şiddet görmesinden hak mahrumiyetine kadar birçok olumsuz duruma maruz kalmasında inanç sistemlerinin etkisinin olduğu söylenebilir. Günümüz toplumunda kadın bedeni ve cinselliği erkek egemen toplumun kontrolü altında tutulmakta ve kadının cinselliği ve doğurganlık özelliği çeşitli mekanizmalar vasıtasıyla kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede din kötüye kullanılıp kadın haklarının ihlalinde bir meşrulaştırma aracı haline getirilmektedir (İlkkaracan, 2018: 14).

Bugün çeşitli toplumlarda kadınların kaderlerine razı olmayıp çeşitli mücadeleler verdiği ve kadın haklarıyla ilgili gelişmelere ön ayak olduğu görülmektedir. Kadınlar tarihsel seyir içinde durumlarından memnun olmamış ve verdikleri mücadelelerle yeni bir kadın kimliği inşa edilmesinde önemli derecede başarı elde etmişlerdir. Fakat özellikle muhafazakâr Doğu toplumlarında kadın algısının ve kimliğinin ortaçağ köklerine dayanmasının temelinde din adamlarının ve kutsal kitapların kadınla ilgili açıklamaları etkili olmuştur. Muhafazakâr kadınlar kendilerine erkekle eş tutmamakta, aksi durumda Allah'ın emirlerine itaatsizlik edeceklerini ve günaha gireceklerini düşünmektedir. Bu nedenle kadınlar kendi kaderlerine razı olmakta ve çocuklarına da cinsiyetlerine dayalı eğitim vermektedir. Kadınlar da tıpkı erkekler gibi soyun erkekten devam edeceğini düşünmekte, soyun devamı için erkek evladı kızıdan daha makbul görmektedir. Fakat bu düşüncede yine ikircikli bir durum ortaya çıkmaktadır. İslam geleneğinde peygamberin soyunun, kızı Fatma'dan devam ettiği bilinmektedir. Peygamber soyunun kız evlattan devam edebilmesi, soyun sadece erkeğe bağlanamayacağının bir göstergesidir. Dolayısıyla dinlerle ilgili bu gibi çeşitli tutum ve inançlar toplumsal yaşantı ve alışkanlıklarla şekillenmekte ve zamanla toplumun geneline sirayet eden mutlak gerçekler haline dönüşmektedir. Bu yapay gerçekler de toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

1.2.4. Kanunlar ve Politikalar

Cinsiyet eşitsizlikleri ve cinsiyet kimliklerinin oluşumuna etki eden ekonomik, psikolojik ve sosyal unsurların yanında bir de siyasal etmenler mevcuttur. Siyasal yaşam biçimleri, devletin kanun ve politikalarına yansımakta ve dolayısıyla birey ve toplum üzerinde kimlik edinme sürecinde belirleyici etki yapmaktadır. Kanunlar toplumsal yaşamı düzene sokan hukuki bir yaptırım gücüyken, politikalar devletin düzeni kurmada kullandığı çeşitli pusulalardır. Kanun ve politikalar tıpkı kültür ve dinin yaptığı gibi bireyin önüne “doğru” davranış kalıpları koymakta ve onun bu kalıplar çerçevesinde kendini şekillendirip sınırlamasını istemektedir. Yapıp etmelerini bu çerçevede belirleyen birey zamanla bunları kişiliğinin bir parçası haline getirecek ve günlük pratikler bunun üzerinden devam edecektir.

Devlet, başlangıçta bütün kurallardan yoksun olan ilkel kadın-erkek birlikteliğine zamanla müdahale edip aileyle ilgili birçok konuda fikir beyan etmek, kanun çıkarmak ve politikalar geliştirmek durumunda kalmıştır. İlk bakışta basit bir kadın erkek ilişkisine yapılan müdahale gibi görünen durum, ailenin toplumsal işlevleri açısından değerlendirildiğinde müdahalenin gerekliliği ve devletin bu konudaki hassasiyeti daha kolay anlaşılacaktır. Aile kurumu bir taraftan bireyin cinsel ihtiyacını düzenlerken diğer taraftan da toplumsal düzene katkı sağlayıp toplumun dengesini sağlamaktadır. Başlıca görevi toplumun devamını sağlamak olan devlet, bir taraftan bu görevini yerine getirmek diğer taraftan da kendi varlığını ve ideolojisini sürdürmek için aileye birinci dereceden ihtiyaç duymakta ve onun iç dinamikleriyle ilgili çeşitli düzenlemeler yapma yoluna gitmektedir.

Devlet, tarihsel seyir içinde aile ile ilgili çeşitli kanunlar çıkarmış ve politikalar geliştirmiştir. Bu kanun ve politikalarda zaman zaman aile içi yaşantı ve kadın erkek ilişkilerinde eşitsizliklere rastlanmaktadır. Söz konusu eşitsizliklerin çoğunlukla kadın aleyhine olması da şüphesiz ki bir tesadüf değildir. Gerek erkek egemen iktidar yapılarından, gerek inançlardan, gerekse geleneklerden kaynaklanan eril tarafgir yapıda oluşan kanunlar zamanla kadının ikinci cins olmasında ve toplumda olumsuz bir cinsiyet algısının oluşmasında etkili olmuştur. Günümüze kadar siyasal sistemlerde kadınların önemli bir yeri olmamış, kamusal alanlar patriarkal bir yapıda

oluşturulmuştur. Yasal düzenlemelerin oluşmasında erkeklerin görüşleri belirleyici olmuş, kadın cinsiyeti genellikle göz ardı edilmiştir (Güriz, 2011: 145).

Antik düşüncenin önde gelen düşünürlerinden biri olan ve düşünceleri kendi döneminden sonra da hem Batı hem de İslam toplumlarında uzun süre etkili olan Aristoteles, Politika adlı çalışmasında aile içi ilişkiler ve ev içi otorite konusuyla ilgili çeşitli görüşler öne sürmüştür ve bu görüşler de takipçileri tarafından destek görerek kimi kanun yapıcılara ilham kaynağı olmuştur. Aristoteles, aile reisinin çeşitli görevlerinden bahsederek onu bir cemaat yapısına benzetmiş ve kadının evdeki çeşitli sorumluluklarından bahsetmiştir (Aristoteles, 2017: 10-11). Yine Aristoteles'den etkilenen metinler, kadının kocasına itaatinin öneminden ve aile birliğine sağlayacağı katkıdan bahsetmiştir (Vecchio, 2005: 112). Aristoteles kadınların genç ve bakire olması gerektiğini, bunun kocanın onu şekillendirmesi bakımından faydalı olup bilmesi gereken her şeyi kocasından öğrenmesini sağlayacağını, dul kadının davranışlarının değiştirilmesinin zor olacağını ifade eder. Kocanın, karısının geçimini sağlamakta yükümlü olduğundan, kadının ihtiyacı olan her şeyi kocasından alması gerektiğinden bahsedip kadının ahlaki sorumluluğunun kocaya devrederek, kocanın giyinme ve süslenmede karısını sınırlandırılması gerektiğini düşünür (Vecchio, 2005: 117-118). Yine Aristo, erkeğin zekâsının kadının zekâsından üstün olduğunu söyleyerek kadının kocasının himayesine girmesinin gerekliliğine işaret eder (Aristoteles, 2017: 10). Açık cinsiyetçi söylemleri ve kadın aleyhtarı düşünceleri olan Aristoteles, şüphesiz ki bu tavsiyeleriyle devlet adamlarına, kanun yapıcılara, geliştirilen politikalara ve çeşitli geleneklere ilham kaynağı olmuştur. Aristoteles'in kadınla ilgili bu düşünceleri sadece kanun yapıcılar üzerinde değil inanç sistemleri ve dinsel yaşam biçimleri üzerinde de etkisini göstermiş olabilir. Bu bağlamda gerek Hristiyanlık dininde gerekse İslamiyet'te kadının kocasına itaat etmesi gerektiği düşüncesi, kızların erken yaşta evlendirilmesi geleneği, bekâret konusundaki hassasiyet ve erkek egemen aile yapısı her iki dinde de mevcuttur. Örneğin, Hristiyanlık dininin önemli isimlerinden biri olan Aziz Pavlus, kadının erkeğe tabiliğini ve bekâretini evlilik ahlakının özsel bir ögesi olduğunu ifade etmiş ve toplumu bu yönde telkin etmiştir (Vecchio, 2005: 107). 13. yüzyıl ortalarından itibaren Aristoteles metinlerinde yapılan çeşitli çeviriler bu düşünceleri teyit etmiştir. Dolayısıyla Aristo düşüncesi ile Hristiyanlık gelenekleri arasında bu anlamda benzerlik olduğu söylenebilir. Yine İslam dininde de Aristo felsefesi ile paralellik gösteren çeşitli

hususlar mevcuttur. Zira İslam dininde bazı ayetlerde (Maide 5, Bakara 228, Nisa 25, Nisa 34) ve hadislerde kadının kocasına itaati ve iffetini korumasının önemi açıkça vurgulanmıştır. Bu yönüyle Aristo felsefesinin İslam dini ile de benzerlik göstermesine açık örnekler mevcuttur.

Eski Hint hukukunda kadınların neredeyse hiçbir hukuki hakka sahip olmadığı bunun da kadının aşağılık bir varlık olarak görülmesiyle ilgili olduğu bilinmektedir (Konan, 2011: 159). Thomas, “Roma Hukukunda Cinsiyet Ayrımı” adlı çalışmasında, Romalı erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizliğin toplumda ayırıcı bir unsur olduğunu ve Roma’da cinsel ayrımların doğal değil yasal bir kurgu olduğunu ifade eder. Roma toplumunda kadınları miras düzeninden dışlayan bir hukuk ve akrabalık sistemi olduğundan ve bir annenin hukuksal velayet hakkı olmadığından bahseder (Thomas, 2005: 109-112). Eski Roma hukukunda kadınlar ancak tam ehliyetli bir Roma yurttaşının eşi olarak yasal anne statüsü kazanabilmişlerdir. Diğer bir ifadeyle ancak Romalı bir babanın eşi anne olabilirdi. Roma hukukçuları kadınların doğal olduğu iddia edilen madunluklarını zayıflıklarına ve doğuştan getirdikleri özelliklerine bağlayıp kadın erkek farklılıklarını mazur görmüştür (Thomas, 2005: 139). İlerleyen zamanlarda ortadan kalksa da Roma hukukunda kadınların kendi çocuklarının vasisi olmalarına da izin verilmemiştir. Kocaları ölen kadınların çocuklarının vasisi, merhum kocanın en yakın erkek akrabası olmuştur (Thomas, 2005: 141). On ikinci yüzyılda kadın ve erkek zinakârlara verilen cezalarda da kadın dezavantajlı durumda olmuş ve sadakat sorunu özellikle dişi bedenle ilişkilendirilmiştir (Vecchio, 2005: 115). On yedinci yüzyılda Hollanda’da, görevinin çocuğun bakım hizmetini yapmak olduğu düşünülen anne, çocuğuyla ilgili sorumluluklarını aksatır ise ceza mahkemelerinde iyi hal hakkını kaybederdi. Yine on sekizinci yüzyıl Avrupa’sında bir kız çocuğunun sosyal kökeni ne olursa olsun yasal bir evlilikten doğduğu andan itibaren bir erkekle ilişkisine göre tanımlanmış, evlenene kadar babasının, evlendikten sonra da kocasının himayesine girmiştir (Hufton, 2005: 25). Kadınlara mahkemelerde annelik rolünden dolayı genel bir hoşgörü politikası uygulanmıştır, ailenin kadın üzerindeki üreme kontrolünü sağlamak için örnek oluşturmak amacıyla da fakat sert cezalar uygulanmıştır (Castan, 2005: 459). On yedinci ve on sekizinci yüzyıl dönemlerinde mahkemeler ve kanunlar, sözleşme yapabilen ve sözleşmelere konu olabilen kadınların yeminli tanıklık yapmasına ve ne kadar hünerli olursa olsun noter ya da bakanlık sekreteri gibi görevlere

gelmesine izin verilmemiştir (Davis N. Z., 2005: 161). Yine yakın zamana kadar erkeğin oy hakkının doğuştan geldiğine inanılmış, kadına ise herhangi seçme ve seçilme hakkı tanınmamış, bu durum tartışmaya bile açılmamıştır. Yüzyılın başında neredeyse bütün dünya toplumlarında kadınların karılığı ve anneliği görev bilmesi gerektiği savunulmuş, 1789 İnsan Hakları Bildirgesi ise her bireyin “özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme” hakkının olduğunu kabul etmiştir, 1793’te Fransız siyasetçi Cambaceres, meclise sunduğu medeni kanunda anneler ve babalara ebeveynlik hak ve sorumlulukları konusunda eşit haklar tanımış, 1791 Fransız Anayasası’nda kadınlara tanıklık yapma hakkı verilip, taahhütte bulunmaya yetecek kadar akla sahip olduğu kabul edilmiştir, 1792’de boşanma konusunda karı-kocaya eşit muamele kanunları düzenlenmiş ve kadınlarla erkekler arasındaki hukuksal eşitlikler neredeyse tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır (Sledziewski, 2005: 22-44). Bu satırlar tersinden okunduğunda 18. yüzyıl sonlarına kadar yasaların kadınlara eşitlik ilkesine uymayan yaptırımlar uyguladığı, kadının yakın zamanlara kadar tam ehliyetsiz kişi muamelesine maruz kaldığı görülmektedir.

Osmanlı toplumunda kadınların kanun ve politikalar karşısında durumu tıpkı Avrupa’da olduğu gibi inanç sistemi ve geleneklerin etkisinde kalmış ve kadın, erkeğe tabi bir varlık olarak muamele görmüştür. Kadınların yaşamı geleneksel İslami ataerkil yapı çerçevesinde özel bir alanla sınırlandırılmış ve bu durum siyasetten ekonomiye kadar her alanda kendini göstermiştir (Çakır, 2014: 91). Osmanlı Devleti’nde cinsiyet eşitliği ilkesinin benimsendiği ilk yasa 1856 Arazi Kanunnamesi olmuştur ve bu kararname birçok Batılı devletten önce düzenlenmiştir. Fakat batı toplumlarında da yaygın bir şekilde görülen bir erkeğin şahitliğine karşı iki kadının şahitliği uygulaması Osmanlı hukuk sisteminde benimsenmiş ve cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir (Gür, 1977: 59).

İlk medeni kanun olan Mecelle ’de, madde 1685’de bu hususa yer verilmiş ve açık bir şekilde şahitlik konusunda kadın ile erkek arasında ayırım yapılmıştır. İlgili kanun maddesi “Kul hakları için şahitlik oranı iki erkek veya bir erkekle iki kadındır. Fakat erkeklerin bilmeleri mümkün olmayan yerlerde yalnız kadınların şahitlikleri kabul edilir” şeklinde düzenlenmiştir (Ural & Özcan, 1995: 369). İslam hukukuna dayalı olan ve kanun metnine girerek bir devlet söylemi haline dönüşen bu madde, kadının toplumsal konumu açısından da erkek karşısındaki statüsü bakımından da

değerlendirilmelidir. Gerek İslam toplumunda gerekse geleneksel toplum tipinde kadının erkeğin egemenliğinde olması ve eşi ya da babasının yönlendirmeleriyle hareket edebileceği ihtimali şahitlik konusunda bir kadının yeterli görülmemesine gerekçe olarak gösterilmektedir. Fakat sebep bu olsa bile ters bir okumayla kadının acziyetine dair yorum yapılabilir. Böyle bir acziyet sonuncunda hem kadın kendini erkekten daha değersiz hissedecek ve makûs kaderini kabul edecek hem de buna zaten gönüllü olan erkek kadını aşağı cins olarak görebilecektir.

1917 yılında evlilik birliğinin kurulmasıyla ilgili başlatılan ilk modern uygulamalar Aile Hukuku Kararnamesiyle düzenlenmiş ve kadına çeşitli haklar tanınmıştır. Ancak aile içinde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması cumhuriyetin kurulmasını beklemiştir (Çakır, 2014: 93). Erken modernleşme döneminde Osmanlı Devleti'nde, milliyetçi ve muhafazakâr düşüncenin egemenliğinde gelişen kadınların modern kimlik edinme süreci, kadınlara eşit vatandaşlık hakkı tanımaktan çok cinsiyetlerine uygun toplumsal roller ve kamusal konumlar kazandırmaya çalışıp kadınlara özgü dışı alanlar yaratmıştır (Sancar, 2014: 125). Hukuk sistemi prensip olarak İslam hukukuna göre şekillenen Osmanlı'da boşanma hakkı erkeğe verilmiştir. Erkek tek taraflı olarak sadece sözlü bildirimle bile eşini boşama hakkına sahip olmuş, çeşitli mahkeme kayıtlarında boşanma davalarına rastlansa bile, mahkemeye başvurma şart koşulmamıştır. Bu konuda kadına ise kısıtlı bazı imkânlar sunulmuştur (Maydaer, 2007: 300-301). Maydaer, Osmanlı sicil defterlerinden elde ettiği boşanma verilerine göre mahkemelere yansıyan vakaların büyük kısmının, kadının çeşitli haklarından feragat ettiği mühâlaa tipi boşanma olduğunu bildirmektedir (Maydaer, 2007: 302). Bu da bize erkek tercihiyle gerçekleşen boşanmaların mahkemelere yansımadığını ve aile kurumunda kadının korumasız kaldığını ve kayda değer bir hakka sahip olmadığını göstermektedir.

Aile kurumunda yasaların kadına yaptığı bir başka eşitsiz muamele, soyadı uygulamasıdır ve bu problem bütün toplumlarda kadınların ortak bir sorunu olmuştur. Kişinin kimliğinin oluşmasında önemli bir unsur olan soyadı, kanunlarda bir kişilik hakkı olarak kabul edilmesine rağmen kadınlar açısından geçerliğini kaybetmektedir. Medeni halindeki değişikliklerle beraber kadın, soyadını değiştirilerek erkeğin soyadını almaktadır (Moroğlu, 2012: 246-247). Bu durumda kadın, kocasının himayesine girmekte ve nüfus kayıtları kocayı otorite olarak görmektedir.

Konuya genel anlamda bakıldığında tarihsel süreç içinde çeşitli iyileşmeler olmasına rağmen neredeyse bütün toplumlarda ve bütün zamanlarda kadının kanunlar karşısında dezavantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kanunlar hayatın her alanını düzenleyen sistemler olması özelliğiyle toplumsal cinsiyet algılarının şekillenmesinde ve kadın-erkek cinsiyet kimliklerinin oluşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Kanunlar ve çeşitli politikalar kadının ikinci cins olmasını meşrulaştıran ve erkeğin kadına hâkim olmasına zemin hazırlayan bir konumdadır. Hal böyleyken yeni nesillerin kadın ve erkek profillerine dair oluşturacakları şemaların buna paralel olması kaçınılmazdır. Din ve devlet gibi toplumun temel kurumlarının kadına dönük uygulamaları sadece erkeklerin değil kadınların da bu eşitsiz durumu haklı ve doğal görmelerine sebep olmaktadır. Uygulamaların getirmiş olduğu alışkanlıklar ve kadına belirlediği toplumsal roller kadın tarafından kabullenildiği zaman anne olan kadının yetiştireceği çocuklara yansımakta ve isteyerek ya da istemeyerek cinsiyete dair hiyerarşik algıların yaşatılıp meşrulaştırılması sağlanmaktadır.

1.2.5. Eğitim Ortamları

Eğitim kurumları bireye bir taraftan mesleki ve temel eğitim verirken diğer taraftan da bireyin toplumsal değerler edinmesinde ve kişisel kimlik oluşturmada önemli işleve sahiptir. Bütün toplumlarda mesleki ve teknik bilgiye ihtiyaç olduğu gibi bireylere bir dünya görüşü, ideal değerler ve yaşam biçimi kazandırma gibi amaçlar da bulunmaktadır. L. Althusser değerler yükleme işlemini bir devlet politikası olarak okumakta ve eğitim sisteminin devletin ideolojik aygıtlarından biri olduğunu ifade etmektedir (Althusser, 2014: 50). Benzer şekilde feministler de eğitim sistemi ve okulların, iktidar ve kültürün araçları olduğunu ifade etmektedir. Toplumun denetimini sağlamaya çalışan iktidar bilgiyi erkek egemen bir yapının elinde tutmaktadır. Postmodern feministlere göre kadınların toplum içinde ikincil olmasının sebebi iktidar ve dolayısıyla bilgi paylaşımındaki eşitsizliktir. Bu durum böyle devam ettikçe kadının ikincil konumu değişmeyecektir (Demir, 2014: 118).

Şüphesiz ki bilginin devlet tekelinde toplanmasının işlevsel açıklamaları mevcuttur. Devlet kolektif yapıyı sağlamak, ulusal kimlikler inşa etmek ve toplumsal düzeni tesis etmek amacıyla çeşitli ideolojiler, değerler, kimlikler ve semboller

belirlemekte ve bu amaçları çeşitli yöntemlerle gerçekleştirmektedir. Devlet için önemli olan mevcut koşullar çerçevesinde kamu yararını gözetmek ve toplumun devamlılığını sağlamaktır. Bu bağlamda vereceği kararlar ve uygulayacağı politikalar zaman zaman çeşitli eşitsizlikler doğurabilmektedir. Eğitim sistemi toplumsal işbölümü yaparken, kadınları daha düşük ekonomik geliri ve sosyal prestiji olan mesleklere yönlendirmekte, kadınların annelik ve kadınlık rollerinin devamı niteliğinde olan mesleklere toplanmasına sebep olabilmektedir (Gök, 2015: 424).

Durkheim, eğitimi işlevsel açıdan ele alarak, eğitimin toplumsal uyum ve birliği geliştiren temel bir toplumsal kurum olduğunu ifade eder. Ona göre eğitimin özel işlevi, genç kuşakları toplumsallaştırmak ve bunun sayesinde çocuğa muayyen değerler ve beceriler kazandırmaktır. Böylece toplumun hayatta kalması ve toplumsal konsensüs sağlanacaktır (Tezcan, 2015: 8). Durkheim, ebeveynlerin ve toplumun çocuk yetiştirmede özgür olmadığını söyler. Ona göre toplumun uyması gereken çeşitli gelenek ve görenekler vardır ve eğer bizler onlara uymayı reddedersek görenekler öçlerini çocuklarımızdan alacaktır. Çocuklar yetişkin olduklarında çağdaşlarıyla uyum içinde olamayacak ve birlikte yaşama yetkinliğini elde edemeyeceklerdir (Durkheim, 2016: 48).

E. Durkheim var olan ya da olmuş eğitim sistemlerini dikkate alıp bunları birbiriyle karşılaştırarak ortak özelliklerini saptamak gerektiğini ifade eder. Ona göre eğitimin tanımı ancak bu ortak özelliklerin bileşimiyle yapılabilir. Yaptığı karşılaştırmalar neticesinde aristokratların eğitiminin aşağı tabakalardakinden, Brahman kastındakilerin eğitiminin Sudra kastındakilerden, şehirdeki eğitimin kırsaldakinden, burjuva eğitiminin işçilerinkinden farklı olduğunu ifade ederek eğitimin toplumsal sınıflara ve hatta coğrafyaya göre değiştiğine dikkat çekmektedir (Durkheim, 2016: 50-51). Farklı toplumlardan elde edilen çeşitli bulgular göstermektedir ki her toplumun kendisi için belli bir insan ideali vardır ve insanın entelektüel olmasının yanında fiziksel ve ahlaki özelliklerinin de nasıl olması gerektiğini gösteren çeşitli idealler belirlenmektedir. Bu idealler bir toplumda tüm yurttaşlar için aynı olmakla beraber farklı toplumlarda değişiklik gösterebilmektedir. Bir toplumun ayakta kalması ancak üyeleri arasında yeterli benzerliklerin sağlanmasıyla mümkündür. Hülasa eğitim kolektif yaşam için gerekli olan ortak özellik ve değerleri çocuğa yükleyen bir işleve sahiptir (Durkheim, 2016: 53). Durkheim, eğitimi bütün bu bulgulardan hareketle şöyle

tanımlamaktadır: “Eğitim, yetişkin nesillerin toplumsal yaşam için daha olgunlaşmamış kişiler üzerinde uyguladığı etkidir. Eğitimin amacı, bir bütün olarak politik toplumun ve çocuğun bilhassa yazgılı olduğu özel toplumsal çevrenin ondan talep ettiği bir takım fiziksel, entelektüel ve ahlaki şartları çocuğun içinde harekete geçirmek ve geliştirmektir. Kısacası, eğitim, genç neslin..... toplumsallaşmasıdır” (Durkheim, 2016: 54).

Durkheim, bireyde birbirinden ayrılamayacak iki benliğin olduğundan bahseder. Bunlardan biri bireyin kendisi ve kişisel varlığıyla ilgili olan özelliklerken, diğeri de içinde bulunduğu grupların benlik özelliklerinden kaynaklanan fikir, duygu ve alışkanlıklardır. Bu özellikler dini inançlar, ahlaki inanç ve pratikler, ulusal ya da mesleki gelenekler ve her türlü kolektif fikirlerden etkilenmektedir. Ona göre eğitimin amacı da tüm bireylerde bu kolektif benliği ve özellikleri inşa etmektir (Durkheim, 2016: 54-55). Bunların yanı sıra Durkheim, bireyin siyasi ve ahlaki otoriteye boyun eğmeye meyilli olmadığını, ahlaki güçleri insanın bünyesinde türeten şeyin insanın doğasından değil toplumdan kaynaklandığını ifade eder. İşte eğitim bireyin gizil güçlerin ortaya çıkarmanın yanında bünyesinde yeni bir varlık da yaratmaktadır. Bu anlamda verilecek olan eğitime devletin ilgisiz kalmaması ve üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerekmektedir (Durkheim, 2016: 55-64).

Durkheim’in eğitim hakkındaki görüşlerine bakıldığında çalışmamızın bu boyutunu ilgilendiren iki önemli noktaya vurgu yaptığı görülmektedir. Bunlardan biri, eğitim sistemi ve okulların birey üzerindeki etkisine yöneliktir. Durkheim, bireyde kolektif benlik inşa etmenin ve eğitimin bireyi toplumsallaştırmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre ebeveynler çocuklarını istedikleri gibi değil toplumun ve yaşamın koşullarına, gelenek ve göreneklere, toplumsal değerlere göre yetiştirmeli ve onu hayata hazırlamalıdır. Öyleyse toplum içinde geleneklerin ağır bastığı bir yaşam alanında çevrede olup bitenler, çok sorgulanmadan çocuklara aşılmalı, yeni nesiller günlük pratikleri, toplumsal tutum ve algıları devam ettirmelidir. Durkheim’in görüşlerinde çalışmamızı ilgilendiren ikinci nokta ise, söz konusu kimlik kazandırma sürecinde devletin rolüne dair yaptığı vurgudur. Ona göre ailelerin yetersiz kaldığı noktada devlet duruma ilgisiz kalmamalı ve okullar yardımıyla gerekli değerleri yükleyerek bireyde kolektif bir benlik oluşmasını sağlamalıdır. Burada ulaştığımız nokta Althusser’in iddialarıyla örtüşmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi

Althusser, okulların devletin ideolojik aygıtları olarak görev yaptığını söylemekte ve bu konuyu eleştirel açıdan ele almaktadır. Durkheim ise bu konudaki görüşleriyle Althusser'den ayrılarak devletin eğitim sistemini ideolojik aygıt olarak kullanmasını haklı ve gerekli görmekte, toplumun sürekliliği için bir ön koşul olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda Türk sosyolojisinin önemli isimlerinden biri olan ve eğitim sosyolojisi alanında önemli çalışmalar yapan Ziya Gökalp de Durkheim'e paralel görüşler ileri sürmüştür. Gökalp, eğitim sisteminin temel amaçlarından birinin toplumun kültürünü fertlere kazandırmak olduğunu ifade eder (Celkan, 1990: 59). Bu bağlamda Türk eğitim sisteminin gerek Gökalp'in gerekse Durkheim'in görüşleriyle paralellik gösterdiği ilgili kanundan anlaşılmaktadır. Milli Eğitim Kanunu Genel Amaçlar bölümü 2. maddesi şöyledir:

“Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek” (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

Eğitim, genel amaçları içerisinde bireylere milli ve manevi değerler benimsetme amacının olması konumuz açısından önem arz etmektedir. Şüphesiz ki bütün toplumlar vatandaşlarına çeşitli milli ve manevi değerler benimsetmeli ve ulus bilincinin oluşmasını sağlamalıdır. Eğitim kurumlarının bu şekilde amaçlarının olması, sistemin ve eğitim ortamlarının da bu yönde düzenlenmesi okulların kültürlenme işlevinin bir göstergesidir. Henüz erken yaşlarda okula başlayan çocuk eğitim hayatı boyunca toplumun çeşitli tutum ve davranışlarını okul ortamlarında kazanmaktadır. Bu tutum ve davranışlar genellikle toplumun milli birlik ve beraberliğine katkı sağlayacak nitelikte olmasıyla beraber zaman zaman da çeşitli kişisel eşitsizlikler doğurabilmektedir. Hülasa birey, kültürlenme sürecinin yoğun bir şekilde yaşadığı okul ortamında cinsiyet kimliklerini edinmekte ve kadın erkek algılarını oluşturmaktadır.

Madeleine Arnot, kadın ve erkeklerin cinsiyetleriyle ilgili çeşitli rolleri, edindikleri algıları ve bunların doğal ve kaçınılmaz bir durum olduğunu öğrenmelerini, erkek egemenliğinin sürdürüldüğü yerlerden biri olan okullara bağlamaktadır (Erşen, 2015: 49). Okul hayatlarında kızlar ve erkekler farklılaşan deneyimler yaşar. Bu süreçte okulların farklı cinsiyetleri, ev ve iş gibi farklı yollara yönlendirdiğine dikkat çekerken, okuldaki eğitim sürecinde kızlar ve erkekler kamusal ve özel dünyaya, aile ve işe, erkeklik ve kadınlık alanına yönelmeye dönük çeşitli öğrenmeler gerçekleştiğini ileri sürer. Okul, erkeklere söz konusu bölünmenin önemini öğretirken bir taraftan da ücretli iş anlamında gelecekle ilgili planlamalar yapma becerisi de kazandırır. Erkekler okulda en güçlü şekilde cinsiyet rollerini benimsemeyi öğrenmekte, eril ile eril olmayanların ayrımını yapma noktasında eğitilmektedir. Kızlara ise aile sorumluluklarına dayalı eğitim verilmektedir (Erşen, 2015: 49). Özetle eğitim ortamları kız ve erkek öğrenciler için cinsiyet kimlikleri edinmeleri ve içselleştirmeleri açısından yüklemeler yapmakta ve eşitsizlik temelli kimlik tanımlama sürecine zemin hazırlamaktadır.

Sayılan, okullardaki cinsiyet eşitliği problemlerini kız çocuklarının okullaşma oranlarındaki artışla açıklamanın yeterli olmadığını ifade eder (Sayılan, 2012: 14). Okullarda egemen kültürün değerlerinin tamamen engellenmesi söz konusu değildir ve okul yapısı, aile ve piyasa gibi çeşitli değerlerle biçimlendirilmiştir. Ona göre okul ortamları var olan eşitsizliği maskeleyerek, açık etmeden cinsiyetçi kimliklerin oluşmasına hizmet etmektedir. Bu, müfredatta açıkça yapılmasa da, sessiz ve başarılı kız ile sert ve asi delikanlı gibi algıların oluşmasına örtük bir şekilde hizmet eden eğitim ortamları oluşturulmaktadır. Okul ortamı ve öğretmen bu algıya sahip olmakta ve hem öğrencilere buna paralel muamele yapmakta hem de öğrencilerin bu algıyı kabullenmesine sebep olmaktadır (Sayılan, 2012: 14).

Okullarda ahlak denetimi konusunda erkek ve kız öğrencilere farklı muameleler yapıldığı görülmektedir. Sayılan, kız öğrencilerin daha fazla baskı ve denetime maruz kaldığını ifade etmektedir. Kız öğrenciler iffetli, hanımefendi ve uysal sıfatlarla ilişkilendirilip egemen ahlaki değerlerin özellikle onlarda arandığını savunmaktadır (Sayılan, 2012: 58). Bu gibi uygulamalar cinsiyet kimliklerinin oluşumunda okulları geleneksel kültürün adeta aracı haline getirmekte ve öğrencilerin önlerine konulan tutumlar ve davranış kalıplarını kişilik özelliklerine yansıtmasını sağlamaktadır.

Helvacıoğlu, “Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik: 1928-1995” isimli çalışmasında okullarda kullanılan kitapların cinsiyet eşitsizliği algısı oluşturduğundan bahsetmektedir. Ders kitaplarında kızlar, ütü yapmak, çamaşır yıkamak, dikiş dikmek ve temizlik yapmak gibi ev içi işlerle gösterilirken, erkekler ev dışı iş olan kazma kürek, testere, çekiç, tarım aletleri ve makineleri kullanırken resmedilmektedir. Helvacıoğlu, Cumhuriyetin ilk yıllarında ders kitaplarında kadın profilinin 1990’lı yıllara göre daha olumlu olduğunu söyler. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ders kitaplarında, bağımsız, kişilikli ve bilgili kadın profili çizilmekte, kadınlar, işçi, çiftçi, esnaf, öğretmen, doktor ve avukat gibi çeşitli mesleklerle anlatılmaktadır. Fakat 1945’lerden itibaren ders kitaplarında cinsiyetçi söylemlere geçiş söz konusu olmakta ve olumlu bir görüntüsü ve profili olan kadın gidip, yerine kendini evinin, eşinin ve çocuklarının bakımına adanarak bunların dışında hiçbir işle ilgilenmeyen bir kadın profili gelmektedir (Helvacıoğlu, 1996: 79). 1952 yılı hayat bilgisi kitabında kızlar ve erkekler ile ilgili çeşitli profillerin anlatıldığı bir içeriğe sahip olan dizelerde, kızlarla ilgili, narin, kırılgan, süslü, dikiş yapabilen, ütü yapıp çamaşır yıkayan, temizlik işleriyle uğraşan ifadeler yer verilirken, erkeklerle ilgili de kaptan, yazar, bankacı, ressam, sanatçı, mimar, mühendis gibi meslekler ve yaramaz, sinirli, kavgacı, akıllı, kahraman, korkusuz gibi özellikler anlatılmaktadır (Helvacıoğlu, 1996: 455-456). Bu dizelerde kızlarla ilgili hiçbir meslekten bahsedilmemesi cinsiyetçi yönlendirme ve eşitsizlik açısından önemli bir göstergedir. Bu ders kitaplarını kullanan öğretmen ve öğrencilerde pasif ve mesleğe ihtiyacı olmayan bir kadın profilinin oluşması kaçınılmaz bir durum olacaktır. Ders kitaplarında kritik işlerden, devletin yönetiminden, bilimden ve güvenliklerden erkeklerin sorumluluğu olduğu işlenmektedir.

Okullardaki cinsiyet eşitsizliğini ilgilendiren ve buna zemin hazırlayan bir başka konu da kız çocuklarının eğitime ulaşma engelleridir. Kadınların eğitim olanaklarına ulaşma imkânı ve bunun sağladığı faydalar, onların kendilerini ifade edebilmelerine ve toplum içerisinde kendilerine bir yer edip yaşam alanları bulabilmelerine, dolayısıyla ikinci olmaktan kurtulup güçlenebilmelerine olanak sağlamaktadır. Türkiye’de kız çocuklarının eğitim olanaklarına ulaşma imkânları geleneksel ataerkil toplum tipi tarafından sınırlandırılmaktadır. Bunun doğurduğu sonuç olarak kız öğrencilerin hem eğitime ulaşma konusunda hem de toplam eğitim süresi bakımından ikincil konumda olmaları eğitim sistemindeki önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır (Tan, 2008; akt.

Sayılan & Özkazanç, 2009: 2). Kız çocuklarının eğitime ulaşma sorunu elbette sadece Türkiye’ye has bir durum değildir. Yapılan çeşitli araştırmalar göstermektedir ki eğitim imkânlarına ulaşma ve okuryazarlık konusunda birkaç gelişmiş ülke dışında neredeyse bütün dünyada kadın ile erkek arasında kadınlar aleyhine bir eşitsizlik söz konusudur.

Özetle amacı bireyi hayata hazırlamak olan “eğitim sistemi ve okullar” zaman zaman geleneksel yaşam biçimin etkisinde kalmakta ya da mevcut düzene bir ideolojik aygıt olarak hizmet etmekte ve öğrencilerin cinsiyet kimliklerini geleneksel anlamda kazanmalarını zemin hazırlamaktadır.

1.2.6. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları özellikle son yıllardan itibaren toplumun her kesiminde ve neredeyse hayatın her boyutunda bilgi sağlayan, inanç, kişilik, tutum ve algıları şekillendiren bir etkiye sahip olmuştur. Kitle iletişim araçları içerisinde en etkili televizyon olmak üzere gazete, dergi, sinema ve çeşitli basın organları vardır ve bunlar günlük yaşamda insanın vazgeçilmezleridir (Dökmen, 2016: 133). Denis McQuail’e göre kitle iletişim araçları toplumsal etki, denetim ve yeniliklerin potansiyel araçlarındandır. Çoğu toplumsal kurum için bilgi sağlayıcı bir role sahip olan bir kaynak ve aktarım aracı, toplumların ve grupların değerlerinin oluşturulduğu ve saklandığı temel bir kaynaktır (Dündar, 2012: 125). Kitle iletişim araçları çağdaş toplumlarda hayatı biçimlendiren ve topluma yeni kültürel değerler katan önemli güçlerdir ve toplumların ortak değerlerini, siyasal yapılarını ve teknolojilerini etkileyip değişime sebep olabilmektedirler (Tutar ve Yılmaz, 2005; Dündar, 2012: 125).

Kitle iletişim araçları cinsiyet kalıplarının oluşması ve insanların bu yönde tutum ve davranışlar geliştirmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu durumun, davranışların taklit yoluyla ortaya çıktığını ileri süren sosyal öğrenme kuramıyla da açıklanabileceğini ifade eden Dökmen, televizyon başta olmak üzere kitle iletişim araçlarının çocuklar üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğuna vurgu yapmaktadır (Dökmen, 2016: 133). Kitle iletişim araçlarının kız ve erkek çocuğu resmediş biçimi bireylerde normal davranış tanımlama noktasında referans noktası olarak alınabilmektedir. Buna paralel olarak kişiler tutum ve davranışlarını kendi yaşam deneyimlerinden çok bu referans noktalarını örnek alarak oluşturabilmektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının kadın-erkek

profilini hangi rol ve davranışlar içerisinde gösterdikleri önem arz etmektedir (Dökmen, 2016: 133-134). Zoonen'e göre kitle iletişim araçlarının, kadınlıkla ilgili kalıp yargıları, hegemonik erkeklik değerlerini aktarmak ve toplumsal kontrol sağlamak gibi bir rolü vardır. Toplumsal kontrol ajanı gibi çalışan kitle iletişim araçları ya toplumsal yaşantıda zaten var olan cinsiyet kalıplarını aktarma görevini yerine getirmekte, ya da kadın bedenini nesneleştirerek ataerkil toplumsal değerlerin yeniden üretimine hizmet etmektedir (Tolun, 2005, akt. Dünder, 2012: 126). Çağlı ve Durukan Tük televizyonlarında cinsiyet rolleriyle ilgili yaptıkları araştırmada televizyonlarının toplumsal cinsiyet rollerine geleneksel bir yaklaşım sergilediklerini ortaya koymuştur (Dökmen, 2016: 134). Bir taraftan kültürden etkilenirken diğer taraftan da bireyi ve devamında kültürü önemli derecede etkileyen kitle iletişim araçlarında sunulan karakterler, yaşam stilleri, tüketim alışkanlıkları, kadın-erkek ilişkileri, kültürel değerler ve mesleki saygınlıklar bireyin önüne konularak benlik ve kimlik inşasının etkilenmesine zemin hazırlanmaktadır.

Kitle iletişim araçlarında kadınların, erkeklere oranla daha bağımlı, sorunlar karşısında daha zayıf ve umutsuz, uzlaşmaya açık ve ikna etmesi kolay bir karakter olarak sunulduğu yapılan araştırmaların bulgularındandır. Roman, dizi, film ve öykü gibi iletişim araçları beğenilen ve beğenilmeyen kadın tipleri belirleyerek toplumsal bilinç oluşmasında etkili olmakta ve bizlere yaratılan sanal gerçekler sanki gerçekten oradaymış gibi inandırmayı ya da bir algı oluşturmayı başarmaktadır (Wood, 2001: 31). Bireysel ve toplumsal algıların oluşmasında önemli derecede etki sahibi olan bu durum şüphesiz ki kadın ve erkek statülerinin belirlenmesinde, dolayısıyla kadınların ikinci cins olmasında etkili olmaktadır.

Bireyde ve toplumda cinsiyet algılarının oluşmasında önemli etkiye sahip olan kitle iletişim yöntemlerinden biri reklamlardır. Demir, reklamın yerine getirdiği önemli işlevlerden birinin kadına ve erkeğe ilişkin rolleri belirleyerek sosyal değer ve davranışların işleyişine ve yeniden üretimine katkıda bulunmak olduğunu ifade eder. Pek çok araştırma reklamlarda kadına yönelik kalıp yargıların güçlendirildiğini ve kadınların edilgen, bağımlı ve bir cinsel nesne olarak sunulduğunu ortaya koymuştur (Dünder, 2012: 128). Batı'da televizyon reklamlarında cinsiyet rollerinin sunumu üzerine yapılan birçok araştırma kadınların, ev kadını ve cinsel obje olarak sunulduğunu ortaya koymuştur. Reklamlarda kadınlar, beden dili olarak güvensiz, çekingen ve derli

toplu davranışlarda bulunan bir model olarak sunulmakta, ideal kadın tipi olarak zayıf ve güzel kadın gösterilerek kadınlarla ilgili cinsel obje algısı oluşturulmaktadır. (İmançer & İmançer, 2006: 122). İmançer ve İmançer, reklamlarda kadın sunumu ile ilgili çalışmalarında evli ve anne statüsünde olan kadınların çok yönlü bir yaşam alanına sahip olmadığına dair bulgular elde etmiştir. Reklamlar üzerine yaptıkları çeşitli incelemeler neticesinde reklamlarda, toplumumuzda ataerkil düşüncenin paralelinde kadınlara toplumsal kimliklerini, özgüvenlerini ve cinselliklerini bedenleri ile ilişkilendirmeleri gerektiğinin telkin edildiğini ifade etmektedirler (İmançer & İmançer, 2006: 127). Reklamlarda yansıtılan evli ve anne rolündeki kadınlar, yaşantılarını aile ortamına göre kurgulamakta, kocası ve çocukları etrafında pervane olmakta ve kendi bakımını da ihmal etmemektedir (İmançer & İmançer, 2006: 132). Franzoi, 1970'lerdeki reklamlarda erkeklerin çoğunun satın aldıkları ürünle ilgili bilgi sahibi olduğunu, kadınların çoğunun ise sadece ürün kullanıcısı olarak gösterildiğini belirtmektedir (Dökmen, 2016: 136). Reklamlarda, erkeklerin aldıkları ürünlerle kendini sosyal ya da mesleki açıdan geliştireceği vurgulanırken, kadınların aldığı ürünlerle ise kendilerini ailelerine ya da erkeklere beğendirebilecekleri vurgulanmaktadır. Son zamanlarda bu kalıp yargılarda azalma olsa da ne yazık ki tamamen ortadan kalkmamıştır (Dökmen, 2016: 136). Reklamlardaki cinsiyet eşitsizlikleri ile ilgili yapılan çeşitli araştırmalar göstermiştir ki, reklam filmlerinde erkekler kadınlardan daha çok kullanılmakta (Wood, 2001: 31), kadınlara ikincil roller verilmekte, erkeklerin iş ortamlarıyla ilişkilendirilmesine karşın kadınlar genelde ev ortamlarıyla ilişkilendirilip daha çok geleneksel kalıplarla resmedilmektedir (Dökmen, 2016: 137). Günlük pratikler genel anlamda sınıflandırıldığında kadınlarla erkeklerin farklı reklam türlerinde tercih edildiği görülmektedir. Temizlik ürünleri, mutfak gereçleri, tatil, güzelliği ve cinselliği temsil eden kozmetik ürünleri, ev dekorasyonu, kişisel bakım ve cinsellikle ilgili reklamlarda kadınların, ekonomi, araba, teknoloji, iş dünyası gibi reklamlarda ise erkeklerin kullanıldığı genellemesine varmak mümkündür. Örneğin araba reklamlarında 1970'lerden itibaren kadınların cinsel obje olarak kullanıldığı, erkeklerin ise arabaya ve onun sayesinde kadına sahip olan taraf olarak işlendiği görülmektedir. Yine Casper'ın telefon reklamında kadın, teknolojiden yoksun bir varlık olarak yansıtılmakta, Nestle'nin çikolata reklamında çikolatanın kışkırtıcılığı seksapeliyi yüksek kadınla ilişkilendirilmekte, Doğadan Yeşil Çay reklamında kadının bitmek tükenmek bilmeyen

istekleri ile tüketici yönü vurgulanmakta, Wapps çikolata reklamında “erkek gibi yaşa” sloganıyla erkeklik kimliğinin üstünlüğü vurgulanmakta, Korkmaz marka yemek takımı reklamında kadın mutfak işleriyle ilişkilendirilmektedir. Reklamların cinsiyet ayrımı eğilimlerinde olumlu yönde değişmeler olsa da ataerkil kültürün kadına biçtiği kadınsılık klişeleri devam etmektedir.

Toplumsal cinsiyet algılarının izdüşümlerinde bir medya organı olarak masallar, sinemalar, diziler ve çeşitli toplumsal içerikli programlar da ön plandadır. İmançer, Türk masalların toplumsal cinsiyet algılarına etkisini vurgularken, Dede Korkut hikâyelerinde kadının ev işleri ve kocasına karşı davranışlarına göre değerlendirildiğinden bahseder ve kocasının sözünü dinlemeyen kadınların olumsuz, kocasına itaat eden kadınların ise olumlu kadın olarak ifade edildiğinden bahseder (İmançer D., 2006: 203). Türk sinemasında kadının temsil biçimi erkek egemen anlayışın biçtiği role göre şekillenmektedir. Kır yaşamını konu alan filmlerde kadınların bir mal gibi alınıp satıldığı, erkeğin kadın üzerinde çok net bir tahakkümünün olduğu, yalnız kadınlara yaşama hakkının tanınmadığı, kadının muhakkak bir erkek tarafından sahiplenilmesi gerektiği düşünceleri işlenmektedir (İmançer D., 2006: 204). Bunun yanında Türk sinemasında kadın ile erkeğe yüklenen namus sorumluluklarında da eşitsiz bir tutum vardır. Kadın bedeni üzerinden namus algıları oluşturulmakta ve kadın bedenine tahakküm uygulanmakta, erkeğin ise bunun aksine gerek bedeni gerekse ilişkileri bakımından daha özgür olabileceğine dair bir düşünce görülmektedir. Günümüz Türk sinemasında görülen kadın profilinde olumlu anlamda değişmeler olsa da geleneksel bakış açısının devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Birçok film ve dizide kadın-erkek ilişkilerinin işlendiği ve bu ilişkilerde kadının genellikle erkeğin gölgesinde, pasif, cinsel obje ve tüketici olarak yansıtıldığı görülmektedir.

Yakın dönemde ortaya çıkan evlendirme ya da çöpçatanlık programları kadın erkek ilişkileri ve cinsiyet kimlikleri bakımından dikkat çekmektedir. Çeşitli programlarda kendilerine eş adayı bulmak isteyen kadın ve erkek katılımcılar buluşturulmakta ve adaylar kendilerine en uygun adayı bulmaya çalışmaktadır. Bu programlarda karşılaşılan hikâyelerin ve katılımcı profillerinin cinsiyete göre belli bir standarda sahip olması da konumuzu ilgilendiren önemli bir husustur. Çeşitli istisnalar olsa da, katılımcı kadınlar aradıkları eş adayında genellikle meslek ve maddi koşulları kriter olarak kullanmakta, albenilerini bedenleri ve ev içi becerileriyle yükseltmeyi

tercih etmektedirler. Erkek katılımcılar ise kendilerini genellikle meslekleri ve maddi imkânlarıyla sunarak üstünlük sağlamaya çalışmaktadırlar. Söz konusu programlar kadının pasif ve cinsel obje olarak algılanmasına sebep olabilmekte ve toplumda geleneksel kadın düşüncesinin sürdürülmesine etki etmektedirler.

1.3. DEVLET SÖYLEMİNİN OKUNMA YÖNTEMİ

Devleti açıklamaya çalışan yaklaşımlardan biri olan örgütsel kuram, devleti bir hükümet aygıtı olarak tanımlar ve devletin “kamusal” olarak tanınan bir dizi kurumdan oluştuğunu ifade eder. Devlet çeşitli hükümet kurumlarını kapsar: bürokrasi, ordu, polis, mahkemeler, sosyal güvenlik sistemi vb. (Heywood, 2013: 126). Devlet kendi içinde çeşitli bölüm ve dallara ayrılmak üzere farklılaşır. Bu bakımdan devlet, hükümeti, parlamentoyu, yargıyı, bürokrasiyi, askeriye, polisi, yerel veya bölgesel kurumlar sayesinde işlevleri yerine getirmektedir (Heywood, 2013: 127). Dolayısıyla bu kurumların elinden çıkan eylem ve uygulamalar, düzenlenen yasalar ve geliştirilen politikalar doğrudan devlet elinden çıkmış sayılır ve devletin söylem ve politikasını yansıtır.

Yasama, yürütme ve yargı ile ilgili kurumlar soyut bir yapıda olan ve aslında bir organizasyon anlamına gelen devletin somutlaşmış halinden başka bir şey değildir. Bu organ ya da örgütlerden biri parlamentodaki partilerdir ve gerek iktidar partisi gerekse muhalefet partileri devletin yasama organını temsil etmektedir. Öyleyse yasama organını oluşturan parlamentodaki temsilcilerin organize hali olan siyasi partiler, devleti oluşturan önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle siyasi partilerin söylem ve uygulamaları da zaman zaman “devletin söylem ve politikalarını” yansıtmaktadır. Gerek Batı, gerekse Türk toplumunda kadın haklarında yapılan yasal düzenlemeler uzun yıllar sürmüş, çeşitli fikir ayrılıkları oluşmuş ve yasa koyucunun gündemine gelen bazı kanun teklifleri kabul edilmişken bazıları reddedilmiştir. Bunun Avrupa parlamentolarında da TBMM’de de sayısız örneği vardır. Bu tartışmalar neticesinde daha baskın olan tarafın politikaları benimsenmiş ve çoğunlukla parlamentoda egemen olan söylemle toplumdaki egemen söylem paralellik göstermiştir. Fakat bir kıvılcım gibi başlayan muhalefetin söylemleri de uzun yıllar sonrasında devletin politikası haline dönüşebilmiştir.

Devlet yasama, yürütme ve yargı organları sayesinde kanun çıkarabilir ve çeşitli yaptırımlarla kanunlara uyulmasını sağlayabilir. Devletin en önemli özelliklerinden biri kanun yapma yetkisidir. Birey, yasal bir yaşam sürmek için hayatını, düşüncelerini, tutumlarını ve günlük pratiklerini bu kanunlara uyarlamak zorundadır. Yasaların cinsel rol ile ilgili düzenlemeleri, bireyin bedensel faaliyetlerini, kişiler arası ilişkilerini, söylemlerini ve davranışları kontrol ederek sınırlandırır (Weeks, 2004: 34). Bu nedenle devletin ve siyasi partilerin herhangi bir sosyal konudaki paradigması halkın genel düşüncesini etkileyecek, devlet söylemleri önce halkın algısal hazırlığını sağlayacak, sonra da büyük kitlelere sirayet edecektir.

Devletin veya devleti yönetme yetkisini elinde bulunduran iktidarın herhangi bir meseleye bakış açısı, tutumu, beklentileri veya ideolojilerinin gerek geliştirilecek politikalar gerekse çıkartılacak kanunlar üzerinde etkili olması kaçınılmazdır. Weber, iktidarın elindeki en önemli meşru araç olan gücü, dirençlere karşı iktidarın kendini kabul ettirme şansı olarak ifade eder. Ona göre iktidar, meşrulaşmış ve halkın rızasıyla uygulanan güçtür (Çam, 2011: 319). Öyleyse bu meşru güç aracılığıyla devletin ya da devleti yöneten kişi ya da kurumların bir duruma farklı değerler yükleme, yani doğruyu yanlış, yanlış doğru yapma gücü ve yetkisi vardır. Aslında “yanlış” denen şey kanunlara aykırı olandır. Bu, “devletin kanun yapma yetkisi” dir ve devletin var olma amaçlarından biri de budur. Bizim bu durumdan çıkarmayı amaçladığımız sonuca gelince; devlet ve beraberinde devleti oluşturan organlar bir toplumda, kültürden eğitime, sağlıktan, ticarete kadar hayatın her alanını etkilemekte ve toplumsal yapıyı sürekli yeniden inşa etmektedir. Öyleyse bu çalışmada bizim incelemeyi amaçladığımız “cinsiyet eşitsizliği” konusunda devletin ve beraberinde kamu kurumlarının, siyasi partilerin, politikacıların, bürokratların, kanunların ve devlet politikalarının da etkisi önemli denecek derecede vardır. Yani toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda kasıtlı veya kasıtsız devletin etkisinin olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu konuda benzer bir görüşü de Jacques Danzolet’in *The Policing of Families*’inde ve Michel Foucault’un *Cinselliğin Tarihi* adlı eserlerinde görmek mümkündür. Bu eserlerde, devletin toplumsal denetimi, güç aracılığıyla sağladığı kadar egemen söylemler yardımıyla da sağmaya çalıştığından bahsedilir (Connel, 2016: 191). Devlet, toplumsal örüntülerin oluşturulmasında ve yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynar. Öyle ki evlilik devlet tarafından biçimlendirilmiş bir ilişki biçimidir (Foucault, 2007: 66-67).

Devlet, gerek evlilik kurumunda gerekse annelik rolünde çeşitli düzenlemeler yapmaktan daha da ötesine gitmiş, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Annelik, kocalık, karılık gibi çeşitli kategoriler yaratmış ve bu kategoriler aracılığıyla da cinsel politika oyununda çıkarların kurulmasında etken bir rol oynamıştır (Connel, 2016: 195)

Amacı düzeni tesis etmek ve bunu sürdürmek olan devletin, genel politikası daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir taraftan hayatın her alanını etkilemekteyken bir taraftan da çeşitli durumlardan etkilenmektedir. Misra ve King'e göre devletin politikalarını etkileyen durumlardan bazıları şunlardır: Hükümetin toplumsal hareketler ve sivil toplum örgütlerine ve siyasi partilere karşı duyarlılığı, bu grupların ve toplumsal hareketlerin kuvveti, politika yapanların ve etkili diğer kişilerin hâkim ideolojisi, devletin özerklik durumu ve politika yapıp kabul ettirme iradesi, kültürel, siyasi ve ekonomik geçmişler (Misra & King, 2013: 683).

Şüphesiz ki diğer konularda olduğu gibi toplumsal cinsiyet konusunda da devletin hâkim ideolojisi önemli olmuş ve çeşitli uygulamalar ve politikaları etkilemiştir. Devlet toplumsal cinsiyetle ilgili Hindistan ve Çin'de doğum kontrolünden, İran'da kadınlara çarşaf giydirilmesine kadar birçok ideolojik etkinlikte uğraşmıştır. Cinsiyete dayalı iş bölümüne, göçe, iş yerlerine, çalışma biçimlerine, ailelere, evlere ve okullara müdahale etmiştir (Connel, 2016: 189-190). Burada sorulması gereken en önemli soru şudur: Bu müdahale nasıl yapılmaktadır? Devletin hayata müdahale aracı öncelikle kanunlardır. Devlet düzeni sağlamak için genelin çıkarlarını koruyan kanunlar koyup kolluk kuvvetleri ve mahkemeler yardımıyla bunların uygulamasını sağlar. Kanunlarla beraber çeşitli sloganlar ve söylemler geliştirilir, siyasi liderler ve kanaat önderleri aracılığıyla subliminal mesajlar verilir, çeşitli politikalar benimsenir ve devletin somut organları olan kurumlar tarafından çeşitli uygulamalar geliştirilir. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk'ün "Köylü milletin efendisidir" sözü devletin tarımla ilgili, "Yurtta sulh Cihanda sulh sözü" barışla ilgili, "Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın" sözü kadınla ilgili, "Tüketici yaşamak iyi değildir. Üretici olalım" sözü ekonomi ile ilgili, "Ne mutlu Türküm diyene" sözü milliyetçilikle ilgili devlet politikasını yansıtmaktadır. Bu söylemler nasıl ki devletin ilgili konudaki genel tutumunu yansıtmaktaysa politikacıların cinsiyet

kimlikleri ile ilgili söylemleri de toplumsal cinsiyet politikaları hakkında fikir vermektedir.

Özetle çalışmamızda devlet söylemini yansıttığını düşündüğümüz kanunlara, dönemin hâkim politikasına ve çeşitli devlet kurumlarının uygulamalarına yer verilecektir. Ayrıca egemen söylemi yansıttığını düşüncesi ile de dönemin sosyal bilimcilerinin ve din adamlarının düşüncelerine de başvurulacaktır.

1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadının kimliksizleşmesine, pasifleşmesine ve erkek hegemonyasına maruz kalmasına sebep olan kadim bir problemidir. Bu çalışmada amacımız eşitsizlik boyutuna gelen ve bütün zamanlarda çok ileri derecede sosyal hayatta kabul gören bu problemin altında yatan temel sebeplerden biri olan egemen söylem gerçeğini ortaya çıkarmaktır. Cinsiyet eşitsizliğinin kadınlar tarafından da kabul edilmesi, bu problemin hayatın her alanına sirayet etmesine ve uzun yıllar boyunca kadınların bu makûs kaderlerinden kurtulamamasına sebep olmuştur. Bu durumun kadınlar tarafından bu derece kabul görmesinin altında yatan sebeplerden biri eşitsizliğin devlet ve onun çeşitli aygıtları tarafından desteklenmesidir. Araştırma konumuz bu hipotez üzerine şekillendirilmiş olup bu maksatla arşiv araştırmaları ve literatür taramaları yapılmış ve elde edilen bulgular tarihsel karşılaştırmalı araştırma yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Tarihsel karşılaştırmalı (TK) araştırma, toplumsal bir olayın bileşenlerini ve arkasında yatan sebepleri incelemek için uygun bir yöntemdir. Aynı zamanda cinsiyet eşitsizliği konusu uzun vadeli bir toplumsal değişim konusudur ve Neuman, bu gibi araştırmalar için TK'nın elverişli bir yöntem olduğunu ifade etmiştir (Neuman, 2016: 604). TK yönteminin etkilendiği Anneles ekolü, bir dönemin dünya görüşünü, yaşam hakkındaki bakış açılarını ve dönemin hâkim düşüncesinin ortaya çıkış biçimini tespit etmeye çalışarak dönemin genel durumunu derinlemesine anlamaya çalışmaktadır. Araştırmamızı yaparken Anneles ekolünün yöntemlerinden faydalanacak ve elde ettiğimiz verileri bu bağlamda yorumlamaya çalışacağız.

Araştırmamızda cinsiyet eşitsizliği konusunu Türk toplumu merkezli ele almak ve araştırmayı günümüz zaman diliminde sınırlandırmak konunun arka planlarını ortaya

çıkarmak bakımından doğru olmayacaktır. Bu nedenle çalışmamızın daha anlamlı olması için karşılaştırmalı yöntem tercih edilmiş ve araştırma konusu Batı’da, Osmanlı’da ve günümüz Türkiye’sinde olmak üzere üç farklı toplum tipinde yürütülecektir. Yine araştırma konumuzu, geç Osmanlı dönemi, erken cumhuriyet dönemi ve günümüz Türk toplumu olmak üzere üç farklı dönemde incelemeye çalışacağız. Devlet söyleminde yaşanan değişimlerin önce sebeplerine bakacak ve devletin değişimi yapıp yapmama konusunda istekli olup olmadığını anlamaya, daha sonra da geliştirilen yeni devlet söylemlerinin sebep olduğu değişimleri inceleyip değerlendirmeye çalışacağız.

Bir sosyal olayın arka planlarını ortaya çıkarmak için onu sadece bugünle değil geçmişle birlikte ele almak ve değişim süreçlerini bağlamla birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Zira bir sosyal olay onu doğuran sebeplerden bağımsız bir şekilde değerlendirildiği sürece yanlış anlaşılacaktır. Neuman’ın bu konuda verdiği şu örnek ifade etmeye çalıştığımız durumu daha anlaşılır kılacaktır: 1805’te yapılmış bir bina 2005 yılında bize, yapıldığı dönemde görüldüğünden daha farklı görünecektir. Çünkü bina yapıldığı dönemde yeni ve çevresiyle uyumluyken bugün eski ve bağlam bakımından farklıdır. Biz araştırmacı olarak binaya bugünün gözleriyle baktığımızda bina bize ilkel görünebilir (Neuman, 2016: 613). Tıpkı geçmişte yapılan bir binaya geçmişte yaşayan biri gibi bakmamız gerektiği gibi sosyal olayları da hem mekânsal anlamda hem de zaman bakımından içinde bulunduğu koşullarla birlikte değerlendireceğiz. Araştırmamızın sonucunda daha nesnel tespitler yapabilmek için cinsiyet eşitsizliğine sebep olan olayları o günün şartlarını da göz önüne alarak değerlendirmeye ve Türk toplumu ile batı toplumları arasında bir kıyaslama yapmaya çalışacağız.

Devlet söylemleri, önce bireylerin cinsel kimliklerle ilgili algılarının ve tutumlarının oluşmasına daha sonra da bu bireysel durumların toplumun geneline sirayet etmesine sebep olmaktadır. Zira egemen kurum olan devletin bir konuya bakış açısı şüphesiz ki, birey ve toplum üzerinde etkili olmaktadır. Egemen kurumlar, yasa koyucu özelliğe de sahiptir ve yaptıkları eylemler bireyler için bir referanstır. Görevi kamusal düzeni sağlamak ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenli bir şekilde yürütmek olan devlet, yaptığı yasalarla halka yol göstermektedir. Bu nedenle devletin elinden

ıkan yasalar ve uyguladığı politikalar bireysel ve ardından kolektif algıların oluşmasında etkili olmaktadır.

Son olarak araştırmada elde ettiğimiz bilgileri “Sosyal Rol Kuramı” açısından ele alarak cinsiyet eşitsizliklerini ve kadının sosyal statüsünü bu çerçevede değerlendirmeye çalışacağız. Sosyal rol kuramı, toplumsal rollerinin bireyin davranışları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu ele alır. Bütün bireyler toplumda çeşitli roller üstlenir ve çeşitli sorumluluklar yerine getirirler. Bu rollerin önem dereceleri arasında farklılıklar vardır. Sosyal rol teorisi bireyin cinsiyetinden dolayı sahip olduğu çeşitli rol ve statülerinin olduğunu söyleyip, bu rol ve statüler arasında da hiyerarşik farklar oluştuğunu ileri sürer. Bu hiyerarşik farklılıklar ise cinsiyetlerin birbirlerine üstünlük sağlamalarına zemin hazırlamaktadır. Sosyal rol kuramı, kadınla erkek arasındaki hiyerarşik farklılıkları onların sahip oldukları statülerin hiyerarşisinden kaynaklandığını ve bu hiyerarşinin de yapay olduğunu ifade etmektedir. Yasaların ve geleneklerin sebep olduğu yapay hiyerarşilerin, kadının erkek karşısında ikinci cins haline gelmesinde önemli bir etkisi olduğu iddiası üzerinden araştırmamızı yürütmeye çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARI

Helgeson, kadın ve erkeğin cinsiyet rollerinin gelişim sürecini, cinsler arasındaki bilişsel farklılıkları ve sosyal yaşamdaki cinsiyetçi farklılıkların kökenini açıklamak için çeşitli teoriler incelemiş ve cinsel kimlikleri açıklamaya çalışan bu teorilerin biyolojik özellikler ve sosyal çevre odak merkezli geliştirildiğini vurgulamıştır. Bu bakımdan cinsiyet kimliklerinin üzerinde etkisi olan iki temel unsurdan bahsedilebilir: Kalıtım ve sosyal çevre. Toplumsal cinsiyet kuramları incelendiğinde bütün kuramların genel anlamda bu iki unsur etrafında döndüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Biz de bu aşamada konuya sosyal bilimcilerin genel bakışını anlamak amacıyla kuramsal açıdan yaklaşıp görüşleri ortaya koymaya çalışacağız.

Çıkış noktaları benzerlik gösterse de içerikleriyle farklılaşan çeşitli toplumsal cinsiyet kuramları mevcuttur ve bunların incelenmesi konuya bakış açımızı zenginleştirmek adına önemli olacaktır. Çünkü kuramlar bilim adamlarının bir konuya bakış açılarını genel anlamda anlamak adına önem arz etmektedir. Dökmen 'in de ifade ettiği gibi kuram, dünyayı anlama çabalarının karışık ve dağınık olmasını önleyip olguları anlamaya yönelik sistemli ve organize bilgiler oluşmasını mümkün kılmaktadır (Dökmen, 2016: 41). Bir bilim dalında herhangi bir alanda çok çeşitli kuramların ortaya çıkması normaldir. Çünkü bir konuda geliştirilen bir kuram diğer bilim adamları ve araştırmacılar tarafından reddedilebileceği gibi eksik de bulunabilmektedir. Bu durumda söz konusu kuram, olguyu açıklamakta geçersiz olacağı için yeni bir kuramın geliştirilmesi gerekecektir. Cinsiyet rollerinin açıklanması için de birçok kuram geliştirilmiştir. Dökmen 'in ifadesiyle birbirlerini yanlışlamayıp aynı davranışın farklı yönlerine ışık tutan ve birbirlerini tamamlayan en yaygın cinsiyet kuramları şunlardır: Psikanalitik kuram, biyolojik kuram, sosyo biyolojik kuram, sosyal öğrenme kuramı, sosyal bilişsel kuram, bilişsel gelişim kuramı, toplumsal cinsiyet şeması, toplumsal cinsiyet şemasıyla bilgi işleme kuramı ve sosyal rol ve benlik kuramları. Bu kuramlar genel anlamda sınıflandırıldığında sosyal, biyolojik ve psikanalitik olmak üzere üç ana yaklaşım olduğu görülmektedir (Dökmen, 2016: 41-42).

2.1. PSİKANALİTİK KURAM

Freud, bütün ruhsal olayların, dil sürçmelerinin ve rüyaların belirleyici bir sebebi olduğuna inanmıştır. Sadece bununla kalmayıp basit bir düşünceden davranışa kadar hiçbir şeyin şans eseri ve özgür iradeyle ortaya çıkmadığını düşünmektedir. Ona göre bireyin ortaya koyduğu her davranışın bir sebebi, bilinçli veya bilinçaltı bir güdüsü vardır (Schultz & Schultz, 2007: 617). Freudyen görüş kişilik denen karmaşık yapının oluşumunu açıklarken determinist anlayıştan hareket etmektedir. Ona göre kişiliğin belirlenmesinde çocukluk dönemi büyük bir öneme sahiptir ve neredeyse kişiliğin tamamı hayatın ilk yıllarında oluşur. Kişiliğin açıklanmasında bilinçaltı süreçlerden hareket eder ve bireyin geçmiş yaşantılarında gezintiye çıkar. Kişiliğin oluşmasında hayatın ilk yıllarının önemine vurgu yaptıktan sonra bir başka dönemin de etkisinden bahseden Freud, *Cinsellik Üzerine* adlı eserinde cinsel seçim karakterlerinin iki dönemde oluşacağını belirtmiştir. Birinci dönem sıfır ile altı yaş arasını kapsamaktadır. Ona göre birinci dönemde önce ağız, sonra anüs ve daha sonra da genital bölgeden haz alan çocuğun bu dönemlere saplantı yaşamaması sağlıklı bir kişilik edinmesi bakımından önem arz etmektedir. Bunu takip eden ikinci dönem altı ile on iki yaş arasını kapsar. Bu dönemde etkisini kaybeden libido çocuğun durağan bir dönem yaşamasına sebep olur. Cinsel kimliğine uygun davranışlar sergileyen çocuk için cinsel haz kaybolmuş ya da bir başka deyişle uykuya dalmıştır. Kişiliğin oluşmasında önemli olan bir başka dönem ise on iki ile on sekiz yaş arasını kapsayan ergenlik dönemidir. Tekrar ortaya çıkan cinsel haz genital bölgeyi uyarmaya ve ergenin karşı cinse ilgi duymasını sağlamaya başlar (Freud, 2017: 101). Freud'un da birçok yerde vurguladığı gibi kişiliğin yapılanmasında libido, yani doğuştan gelen cinsel haz belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu konu bizi kız çocukları ile erkek çocukları arasındaki cinsel farklılığı incelemeye ve bu durumu Freud'un nasıl açıkladığını araştırmaya teşvik etmektedir.

Freud, karakterin belirleyici unsurlarının çocuk cinselliği ve oedipus kompleksi olduğunu ifade etmektedir (Chodorow, 2007: 47). Ona göre cinsel dürtünün çocuklarda olmayacağı ve ancak ergenlik döneminde ortaya çıkacağı düşüncesi ağır bir yanılgıdır. Şayet çocukların cinsel gösterilerinin derinliğine inilirse cinsel dürtülerinin ana çizgileri ortaya çıkarılabilecektir (Freud, 2017: 73). Kişilik gelişimini açıklarken çocuğun bir dizi psikoseksüel gelişim sürecinden geçtiğini ifade eden Freud, bu dönemler üzerinde

erotik haz duygusunun belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ifade eder ve söz konusu gelişim sürecinin doğumla beraber başladığını belirtir (Schultz & Schultz, 2007: 612). Toplumsal cinsiyetin oluşması sürecinde merkeze koyduğu libido kavramını açıklarken de eril bir tavırla erkek cinsel organını merkeze almaktadır (Dökmen, 2016: 42). Kızların cinselliğinin derinden derine bir erkek karakterine sahip olduğunu ifade eden Freud, libidonun eril esaslı olduğunu ve bunun erkekte de kadında da görüldüğünü ileri sürmektedir (Freud, 2017: 123).

Dökmen, Freud'un kuramında toplumsal cinsiyetin kazanımına ilişkin üç dönem olduğunu ifade etmektedir. Çocukların cinsiyetler arasındaki farklılıkların farkında olmadıkları dönem, farklılıkları anlamaya başladıkları dönem ve ödipal dönem (Fast, 1993; Freud, 1965/1969; Golombok ve Fivush, 1996; akt. Dökmen, 2016: 43). Oral ve anal dönemleri içeren ilk dönemde doğumdan itibaren erkek ve kız çocuklarının cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimlerinin aynı olduğu ifade edilmektedir. Yaşama erkek anatomisiyle başlayan erkek çocuklar anneleriyle karşı cins ilişkisi kurmak isterler. Kız çocukları yaşama iki cinsiyetli olarak başlamakta, dişilik organı olarak vajinaya, erkeklik organı olarak da klitorise sahip olmaktadır. Kız çocuklarının yaşamlarının başında deneyimlerinin içinde sadece klitoris vardır ve libidoları bundan dolayı erkektir. Dolayısıyla anneleriyle ilişkileri de karşı cins ilişkisidir. Yani, psikanalitik görüşe göre başlangıçta kız çocuklarının da erkek çocuklarının da cinsiyetlerinin erkek ve toplumsal cinsiyetlerinin erkeksi olduğunu ileri sürmektedir (Dökmen, 2016: 43). Fakat Freud, hastaları üzerinde yaptığı daha sonraki incelemelerinde sadece kızların değil erkeklerin de aslında iki cinsiyetli olduğu sonucuna varmıştır. Yani Freud, her insanda doğumla beraber gelen ve yaşam boyu süren kadınsı ve erkeksi bir yön olduğunu iddia etmektedir.

Çocukların cinsiyetlerini fark etmeleri yaklaşık 18-24 aydan itibaren gerçekleşmekte ve yaklaşık 5 yaş civarında cinsel kimlikleri oluşmaktadır. Freud'a göre bu dönemde yine erkeklik merkezdedir ve sevgi anneye dönüktür, bunun sebebi de çocukların sadece erkek cinsiyetini bilmeleridir. (Dökmen, 2016: 43). Erkeklik cinsiyetinin belirleyicisi olan penise sahip olma ya da olmama durumu kızla erkeğin kendilerini farklı şekilde konumlandırmalarına sebep olmaktadır. Kız çocukları erkeklerde bulunan penisin kendilerinde olmadığını fark eder ve kendindeki farklılığı eksiklik olarak değerlendirir. Ardından erkek çocuğuna karşı bir kıskançlık duygusu

gelişir ve erkeğin sahip olduğu cinsel organına sahip olma isteği gelişir. Kız çocukları kendilerinin de bir gün bir penise sahip olacaklarını ümit ederler. Freud, her iki cinsten çocukların da başlangıçta bir penise sahip olduklarına dair kuram geliştirdiklerini ifade eder (Freud, 2017). Çocukların düşüncesine göre kadının başlangıçta bir penisi vardır, sonra çeşitli nedenlerden dolayı bunu yitirdiğini düşünür. Fakat erkek çocuklar kadınların başlangıçta hiç penisleri olmadığını anlayınca karşı cinsi sürekli olarak küçümseme davranışı gelişmeye başlar (Freud, 2017: 96). Kız çocuğu erkek çocuğunun üreme organını gördükten sonra erkek olma arzusuna ve penis isteğine kapılır. Kendilerini erkeklerden eksik olarak gören kız çocukları bunun sorumluluğunu annelerine yüklerler ve üstün varlık olarak gördükleri babalarına yönelmeye başlarlar. Kız çocuklarının anneden uzaklaşıp babaya yönelmeleri kadınsı kimlik kazanma sürecinin başlangıcıdır (Dökmen, 2016: 44). Devam eden süreçte çocuk, kendisiyle aynı cinsten olan ebeveyniyle özdeşleşerek yaşadığı çatışmanın üstesinden gelir, ona benzemeye çalışır ve karşı cins ebeveyne olan cinsel eğilim yerini şefkat ve sevgiye bırakır (Schultz & Schultz, 2007: 613). Kişilik gelişimiyle ilgili önemli süreçlerden biri Freud'a göre bireyin süperegö kimliğini kazanma sürecidir. Çocuğun aynı cinsten ebeveynle özdeşleşmesiyle birlikte süperegö kimliği gelişir. Bununla birlikte bir yandan ebeveynin kişisel özelliklerini alan çocuk bir yandan da onların süperegö standartlarına uyum sağlar (Schultz & Schultz, 2007: 63).

Bu aşamada konuyu daha iyi açıklayabilmek adına değinmemiz gereken bir başka Freudyen görüş daha vardır. Freud bireyin bilinçaltından yönetilen pasif bir varlık olduğunu ileri sürmektedir. O, kişiliği açıklarken geliştirdiği topografik modelde insan zihninin, bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı olmak üzere üç bölümden oluştuğunu ifade etmektedir. Bilinç, insanın zihninde farkında olduğu duygu ve düşünceleriyle bilinç öncesi düşünerek hatırlayabileceği hafızasıdır. Fakat bilinçaltı bireyde adeta kaybolmuş karanlık bir dünyayı temsil eder. Bilinçaltı her şeyden önce bireyin unuttuğu veya farkında olmadığı duygu, düşünce, algı, anı ve isteklerinden oluşmaktadır. Bireyin farkında olmadığı bu karanlık dünyası Freud'a göre insan fark etmeden onu yönlendirir ve duygu, düşünce, algı, istek ve dürtülerinde etkili olur. Dolayısıyla psikanalitik kurama göre özgür iradesiyle düşünen, yaşayan, isteyen ve davranan biri olduğunu zanneden birey aslında bilinçaltı tarafından yönlendirilen pasif bir varlıktır. İşte bu nokta yine erkek ve kadın cinsiyetinin toplumsal cinsiyetleriyle ilgili düşüncelerini

açıklamak adına önem arz etmektedir. Madem Freud kişiliğin büyük bir bölümünün hayatın ilk yıllarında oluştuğunu ileri sürmekte ve madem geçmiş yaşantılar biz fark etmeden yaşantılarımız ve kişiliğimiz üzerinde etki etmekte bireyin hayatının ilk yıllarında yaşadığını iddia ettiği çatışmalar onun toplumsal cinsiyet kimliğini ve bu konuya karşı oluşacak algısını da etkileyecektir.

Özetle Freudyen görüş, kız çocuklarının da erkek çocuklarının da daha yaşamlarının ilk başlarında erkek cinsiyetini merkeze aldıklarını, erkek cinsiyetinin bir üstünlüğü olduğunu düşündüklerini ileri sürmektedir. Zamanla kız kendindeki farklılığın bir eksiklik olduğunu düşünerek aşağılık kompleksi yaşar ve erkek, kızda penis olmadığını fark ederek kendini ondan üstün görmeye başlar. Freud'a göre kadın bu özelliklerinden dolayı bağımlı, kibirli¹ ve itaatkâr bir kişiliğe bürünür. İlerleyen yıllarda daha rasyonel düşünmeye başlasalar da Freudyen görüşe göre yaşamın ilk yıllarında oluşan eril merkezli algılar birey farkında olmadan bilinçaltında onları yönlendirmeye devam eder. Neo Freudyen ekolün temsilcilerinden biri olan ve günümüzde bir feminist olarak da anılan Karen Horney, Freud'un kadınların çocukluktaki cinsel deneyimlerden dolayı bağımlı, kibirli ve itaatkâr olduğu düşüncesine karşı çıkmakta penis kıskacığını reddetmektedir. Neo-Freudyenler bilinçdışı, id, ego, süperego ile kişiliğin açıklanması gibi temel konularda Freud'a katılmakla beraber cinsel dürtüler ve psikoseksüel aşamalar konusunda ona karşı çıkmışlardır. Neo-Freudyenciler Freud'un psikodinamik kuramını biyolojik güdülerden psikososyal ve kültürel etkilere çevirmiştir (Plotnik, 2009: 440).

2.2. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

İnsanoğlu içinde yaşadığı ortama ayak uydurur ve bu uyuma sosyalleşme denir. Toplumun kadınlar ve erkekler için belirlediği uygun davranışlar vardır ve bu davranışlar bireyler tarafından taklit etmek suretiyle öğrenilir. İnsanları sadece sosyal yapı değil kadınlık ya da erkeklik hakkındaki düşünceler de şekillendirir (Holmes, 2009: 37). Bu öğrenme süreci çoğu zaman telkin, gözlem ve taklide dayalıdır. Günlük

¹ Freud, kadının penis yoksunluğundan dolayı kendini erkekten eksik olarak gördüğünü ve bu durumun aşağılık duygusuna sebep olduğunu ifade etmektedir. Fakat daha sonra kadınların bu aşağılık duygusunu dengelemek için fiziksel özelliklerini ön plana çıkararak kibirli bir kişiliğe büründüklerini ileri sürmektedir. Bu görüş çeşitli sosyal bilimciler tarafından kadın kişiliğine zarar verdiği düşüncesiyle eleştirilmektedir (Freud S. , 1989: 75).

hayatta birçok öğrenme yöntemi kullanan insanların en sık başvurduğu yollardan biri sosyal öğrenmedir (Hoy, 2015: 167). İnsanlar günlük yaşantıları içinde birbirlerini gözlemler, pekiştirilen veya cezalandırılan davranışlara dikkat eder ve bu yolla öğrenmeler gerçekleştirir. Sosyal öğrenme insanların başkalarını gözlemleyerek çevresinden yeni şeyler öğrenmesi olarak tanımlanabilir (Korkmaz, 2015: 243). Bu yöntemle gerçekleştirilen öğrenmeler spordan hobilere, inanç ve değerlerden kişiliği oluşturan unsurlara kadar hayatın herhangi alanıyla ilgili olabilmektedir.

B. Lott ve D. Malusa, toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılması sürecini sosyal öğrenme kuramına göre daha çok Mischel'in ele aldığını ifade etmektedir (Dökmen, 2009: 59). Mischel, öğrenmenin en temel yollarından biri olan sosyal öğrenmede, bireylerin iki yolla öğrendiğini iddia eder. Bunlardan biri modelden gözlemdir, diğeri de pekiştirmedir. Bunlar sosyal öğrenme teorisinin temel prensipleridir ve cinsiyetçi davranışların ortaya çıkması da bu şekilde gerçekleşir (Helgeson, 2012: 148). Sosyal Öğrenme Kuramı' nın temsilcisi öğrenme sürecinde edimsel koşullanma ve model alma/taklit olmak üzere iki önemli süreçten bahsetmektedir (Dökmen, 2016: 59). Mischel, çocukların sosyal ortamdaki modelleri gözleyerek davranışlar geliştirdiğini söyler. Ona göre çocuklar sosyal ortamda televizyona, kitaplara ya da diğer insanların davranışlarına maruz kalır, gözlem yapar ve çeşitli davranışları, tutumları ve duygusal tepkileri yeniden üreterek bir modelleme süreci gerçekleştirir. Bu süreçte davranışları şekillenen çocuğun toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliği oluşur (Helgeson, 2012: 148). Burada cevabı verilmesi gereken en önemli sorulardan biri şüphesiz ki çocukların kimi taklit ettiğidir. Kurama göre çocuklar taklit etme sürecinde başlangıçta model konusunda pek de seçici değildir. Eğer bir davranış yapıldıktan sonra başkaları tarafından ödüllendirilirse çocuklar tarafından taklit edilme olasılığı oldukça yüksek olur (Martin & Dinella, 2002: 510). Kurama göre bir çocuk başlangıçta kendisiyle aynı cinsiyete sahip bir modeli gözlemleyerek taklit etmeye başlar. Fakat Maccoby ve Jacklin çocukların her zaman aynı cinsiyeti taklit etmediğini sadece kişinin kendi cinsiyetini taklit etme potansiyelinin daha yüksek olduğunu iddia ederler (Helgeson, 2012: 148). Burada ebeveynlerin model olma potansiyelini de gözden kaçırmamak gerekir. Çocuklar, hayatın ilk yıllarında çevrelerinde en sık ebeveynlerini görür ve onlarla muhatap olurlar. Dolayısıyla bu yıllarda çocukların en çok etkilendiği modellerin ebeveynler olduğunu söylemek mümkündür. Çocuklar, ebeveynleri çeşitli

klişeleşmiş davranışlarla tanır ve buna zamanla alışır. Kadınlar ve erkekler sadece statü ve rolleriyle değil çeşitli bedensel özellikleriyle de çocuklarda cinsiyetçi algıların oluşmasına etki ederler. Örneğin kadınlar, duygusal, itaatkar, zayıf, sanatsal ve ev odaklı tanımlanırken, erkekler, rasyonel, soğukkanlı, agresif, güçlü, bilimsel, yetenekli ve kariyer odaklı olarak algılanır (Veenstra, 2007: 622).

Gelişim sürecinde çocukların içinde bulundukları bağlamlardan etkilenmemeleri mümkün değildir. Bağlamlar eylemi de düşüncelerini de etkilemektedir (Hoy, 2015: 162). Çocuklar rahatlıkla hemşirelik gibi bir mesleğin kadınlara, inşaat işçiliği gibi bir mesleğin ise erkeklere daha uygun olduğunu düşünebilmektedir. Çünkü onlar etraflarına baktıklarında inşaat işçilerinin çoğunun erkek, hemşirelerin çoğunun ise kadın olduğunu görüyor ve bu da bize bir kızın neden annesini taklit etmek zorunda kaldığını açıklıyor (Helgeson, 2012: 149). Öyleyse sosyal öğrenme kuramı öğrenme sürecinde sosyal yaşamın maddi ve manevi unsurlarının da etkili olduğunu ileri sürmektedir. Kültür, çağın koşullarıyla beraber değişen bir yaşam biçimidir. Bu da bireylerin toplumsal yaşamdan edindiği tutum ve alışkanlıkların zamanla değişeceğini göstermektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre cinsiyete dayalı farklılıklar zamanla değişmekte ve azalmaktadır. 1950’lerde ağzında sigara olan kovboy görüntülü erkek modeli değişim göstermiş ve yerini, 1970’lerde maço tipli erkek modeline bırakmıştır, 1970’lerin erkek modelinin ise 1980’lerde dedektif tipli erkek modeline ve günümüzde de şovenist erkek modellerine dönüşmesi kültürel değişimle birlikte cinsiyet rollerinin değiştiğinin bir göstergesidir (Helgeson, 2012: 150).

Bireyin davranıştan sonra ödül ya da ceza alması davranışın devam etmesi bakımından önemlidir. Cinsiyet rollerinin kazanılması sürecinde biz yetişkinler kızlar ve erkekleri ödüllendirmek için onlardan farklı davranmalarını bekleriz. Ebeveynler kızlardan ve erkeklerden farklı şeyler bekler ve cinsiyetlerine uygun davrandıkları zaman ödüllendirir, aksi durumda ise cezalandırır. Örneğin kızların bebeklerle oynamasını bekler erkeklere ise kızların oyuncaklarından uzak durmaları noktasında telkinlerde bulunuruz. Fakat kızların erkeksi olmasında gördüğümüz sakınca çok fazla değilken erkeklerin kadınsı davranmasında gördüğümüz sakınca çok büyüktür. Mesela kaslı bir kıza tahammül edebilirken kadın gibi zarif bir erkeğe aynı tahammülü gösteremeyiz. Ya da kravat takan bir kız göze gayet normal görünebilirken, etek giyen bir erkeği hiç hoş karşılamayız (Helgeson, 2012: 151). Helgeson’un dikkat çektiği bu

nokta toplumsal cinsiyet konusunun eşitsizlik boyutuna taşınması bakımından önemli bir çıkış noktasıdır. Toplum, ilk başta kız ve erkek çocuğa ayrı bir rol ve kimlik belirlemekte, ardından erkek rolünün kadın rolünden daha üstün ya da meşru olduğuna dair bir tavır sergilemektedir. Bunun bir yansıması olarak da kızlar da erkekler de daha yolun başındayken çoğu zaman farkında bile olmadan erkek cinsiyetinin daha üstün ve daha meşru olduğu algısını oluşturmaktadır. Sosyal yaşam, kızlar için daha fazla yasaklar koyarken erkeklerin yasakları ve engelleri daha az olmaktadır.

Kadınlar ve erkekler sosyal yaşamın etkisiyle duygusal anlamda da oldukça farklılaşırlar. Kadınlar, toplum tarafından daha duygusal, naif, kırılgan bir kişilik olarak yetiştirilmekte ve öfkeli davranışlardan uzak durmaları konusunda telkin edilmektedir. Öfkeli davranışların erkeklere daha uygun olduğu düşüncesi aşılanmaktadır. Erkekler için korku ve üzüntü gibi düşük duygular yerine, öfke ve gurur gibi yüksek duygular uygun görülmektedir (Helgeson, 2012: 154).

Kızlar ve erkeklerin, cinsiyet kimliklerinin oluşum sürecinde yaşadıkları toplumun kültürel unsurları büyük bir öneme sahiptir. Çoğunlukla Çin ve Hindistan gibi toplulukçu ve geleneksel ülkelerde bireylerin davranışları üzerinde çevrenin etkisi daha fazla iken bireysel yaşam tarzının benimsendiği ülkelerde çevrenin etkisi daha azdır. (Helgeson, 2012: 154). Bu konuda sosyal psikoloji alanında çalışmalar yapan Greenwald, insanların kendi benlikleriyle ilgili bilgisinin her zaman doğru olmadığını ve kim olduklarını yeniden inşa etme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir (Hogg & Vaughan, 2014: 130). Bu durum onların benlik algılarının dinamik bir yapıda olduğu anlamına gelmektedir. Shrauger ve Schoeneman (1979), benlik algısının oluşmasıyla ilgili çok sayıda ampirik araştırmayı gözden geçirmiş ve insanların benlik algılarının oluşmasıyla ilgili önemli bir tespit yapmışlardır: İnsanlar kendilerini, başkalarının onları gördüğü gibi görüyor ya da aslında başkalarının onları nasıl gördüklerini sanıyorlarsa kendilerini öyle algılıyor (Hogg & Vaughan, 2014: 131). Öyleyse sosyal çevrenin bireye karşı davranış biçimleri kişinin kimliğinin oluşmasında maksimum öneme sahiptir. İşte bu noktada anne, baba ve sosyal çevrenin çocuklara cinsiyetleriyle ilgili davranma biçimleri ve beklentileri onların kişiliklerinin ve cinsiyet rollerinin gelişmesi bakımından önem arz etmektedir.

2.3. BİLİŞSEL GELİŞİM TEORİSİ

Sosyal öğrenme kuramı çocuğun cinsiyet gelişiminin çevrenin etkisi altında olduğunu iddia etmekteyken bilişsel gelişim kuramı bunun aksine kendi dünyasında aktif olduğunu düşünmekte ve cinsel kimliğin çocuğun kafasının içinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir (Helgeson, 2012: 166). Piaget'in kuramına dayalı olarak Kolberg tarafından geliştirilen bilişsel gelişim kuramı, çocukların bilişsel olarak olgunlaştıkça kendilerini kadın ya da erkek olarak kategorilendirdiklerini ve bu cinsel kimliğe uygun davranmaya başladıklarını ileri sürmektedir (Dökmen, 2016: 65).

Korlberg, cinsel kimlik gelişimi konusunda yaptığı çalışmalarda çocukların, kendi cinsiyetlerinin farkına 2-3 yaşlarında vardıklarını belirtir ve bu dönemde cinsiyetlerle ilgili etiketlemeler yaptıklarını ileri sürer. Ona göre çocuklar bu yaşlarda önce kendi cinsel kimliğinin farkına varır ve daha sonra insanları kız ya da erkek olmak üzere etiketleyerek kategorilere ayırır (Helgeson, 2012: 167). Çocuk bu dönemde cinsiyetle ilgili oldukça yüzeysel düşünmektedir. Çünkü bilişsel gelişim henüz konuyu derinlemesine anlaması için yeterli olgunluğa erişmemiştir. Bu nedenle erkek ya da kız olma durumunu fiziksel görüntülere bağlamaktadır (Hoy, 2015: 103). Örneğin erkeklerin saçları kısa kızların saçları uzun olmalıdır, ya da erkekler arabalarla kızlar ise bebeklerle oynar gibi basit ve yüzeysel düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla cinsiyetin dış görüntüye bağlı olarak da değişebileceği düşüncesi hâkimdir. Çocuk ilerleyen yıllarda bilişsel gelişimine paralel olarak dış görünüşün cinsiyeti değiştirmeyeceğini ya da etkilemeyeceğini anlayabilecektir (Helgeson, 2012: 167). Buna rağmen yine de kadınlık ya da erkeklik meselesini dış görünüşle ilişkilendirmeyi sürdürürler. Yani erkeklerin daha kaba, büyük ve kaslı, kadınların ise tam tersi ince ve zarif olduğu düşüncesi devam eder.

Toplumsal cinsiyet kuramına göre çocuk bir kez kendini kadın ya da erkek olarak tanımladıktan sonra bilişsel tutarlılığı sağlamak ve bundan sonraki davranış ve özelliklerini de buna paralel yapılandırmak zorunda hissedecektir. Çocuklar kendi içlerinde tutarlılığı sağlamak için nasıl iyi bir kız ya da nasıl iyi erkek olacaklarına dair bilişsel algı oluşturmaya başlarlar. Yani kurama göre çocuğun kadınsı ya da erkeksi olma isteğinin nedeni çevre tarafından ödüllendirilmek değil, kendisini kız ya da erkek olarak kimliklemesidir (Dökmen, 2016: 65).

2.4. CİNSİYET ŞEMASI KURAMI

Cinsiyet şeması teorisi sosyal öğrenme kuramı ile bilişsel gelişim kuramlarının görüşlerini birleştirmektedir (Dökmen, 2016: 68). Dökmen, bu kuramın çocukların cinsiyetle ilgili tipleştirme ya da ayırtırmaları öğrenirken zihinsel kodlamalar yapması nedeniyle bilişsel gelişim kuramına, cinsiyetçi bilgileri edinmesinde toplumun cinsiyet şemalarının etkili olması bakımından da sosyal öğrenme kuramına benzediğini ifade eder (Dökmen, 2016: 68). Bilişsel gelişim kuramında “şema” bireyin çevreyi anlama ve açıklamak için kullandığı bir bilgi yapısıdır. Şemalar yardımıyla birey yeni bilgileri anlamlandırma, dönüştürme ve yerleştirme işlemi yapar (Küçükkaragöz, 2015: 87). Örneğin her insanın zihninde bir baba ve anne şeması vardır. Hayatında ilk kez baba ve anne ile tanışan çocuk bunlarla ilgili zihninde tanımlamalar yaptıktan sonra anne ve baba ile ilgili şemalarını oluşturur. Ardından anne ve baba ile ilgili yaşadığı deneyimlerde onlarla ilgili çeşitli özellikleri öğrenecek ve şemalarını zenginleştirecektir. Daha sonra da anne ve baba ile ilgili şemaları yardımıyla anne ve baba uyarıcılarını tanımlayacaktır. Tıpkı bu örnekte olduğu gibi çocuklar, yaşamlarının ilk dönemlerinde cinsiyet denilen durumu öğrenir ve zihinlerinde onun şemasını yapar. İlerleyen zamanlarda cinsiyet şemasını zenginleştirir ve geliştirirler. İşte bu süreçte çocuğun, içinde bulunduğu çevre etkili olmaktadır. Çocuk etrafında kadın ve erkeklerle ilgili çeşitli davranış kalıpları ve değerleri gözlemleyecek ve cinsiyetle ilgili şemalarını bunlardan elde ettiği bilgilerle oluşturacaktır. Bu aşamada da sosyal öğrenme süreci yaşanmaktadır. Dolayısıyla buradan hareketle söyleyebilir ki cinsiyet şeması kuramı, bireylerde cinsiyetle ilgili şemaların oluşma sürecinde kültürün önemli bir etkisi olduğunu ileri sürmektedir. İçinde bulunduğu ortamın ve yaşantılarının etkisiyle cinsiyet şemalarını oluşturan çocuk zamanla şemalarını zenginleştirir ve sonraki yaşamında kadın ve erkeklerle ilgili bütün tanımlamalarını, beklentilerini, yaşantılarını, tutum ve algılarını bu şemalar yardımıyla gerçekleştirir. Martin ve Dinella da cinsiyet şemalarının bir kişinin kültürüne ve deneyimlerine göre değiştiğini, şemaların dinamik bilgiler olduğunu ve insanların cinsiyetlerle ilgili sahip olduğu bilgileri içerdiğini ifade etmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde erkeklerin pantolon giydiğine dair bilgi varsa bireyin cinsiyet şemasında da bu olur. Ya da her iki cinsin de küpe taktığı bir kültürde cinsiyetin dış görünüşüyle ilgili şema daha farklı oluşacaktır ve cinsiyet şemasında var olan bilgi kişinin erkek ya da kadın cinsiyetinden beklentilerini

etkileyecektir (Martin & Dinella, 2002: 508). Cinsiyet ile ilgili şemaya sahip olan bir birey artık ne giyeceği, nasıl davranacağı, hangi kariyeri takip edeceği ya da nasıl eğlence türlerini tercih edeceği konusunda bununla karar verir (Helgeson, 2012: 169).

Toplumsal cinsiyet şemaları cinsiyetle ilgili iki tür şema içermektedir. Bunlardan ilki erkekler ve kadınlara ait genel anlamda kişilik, davranış ve görünüş gibi konularda bilgi içeren geniş bir cinsiyet şemasıdır. Örneğin erkeksi şema erkeklerin kamyonlarla oynaması gerektiği bilgisi verirken kadınlara da bebeklerle oynaması gerektiği bilgisini verir. İkinci cinsiyet şeması daha çok kişisel bilgiler içeren -own-sex schemas- (kendi kişisel cinsiyet şeması) dar bir yapıya sahiptir. Yani birinci cinsiyet şeması genel anlamda bir kadın ya da erkeğin cinsiyet şeması hakkında bilgi verirken ikinci cinsiyet şeması kişinin kendisi için geliştirdiği bir cinsiyet şemasıdır. Dolayısıyla bir kız kendi cinsiyet şemasında (own-sex) bir düğmeyi nasıl dikebileceğine dair bilgi tutabilir -ki bu da own-sex şemaların daha detaylı bilgiler içerebilmesiyle ilgili bir durumdur (Martin & Dinella, 2002: 509).

Çocuklar doğduğu andan itibaren çevrenin etkisiyle cinsiyetiyle ilgili sürekli şemalar oluşturmaya başlar ve bunu hayatlarının sonuna kadar devam ettirir. Yaşamın ilk yıllarında daha büyük oranda oluşan cinsiyet şemaları ilerleyen zamanlarda cinsel kimliklerin ve cinsiyet algısının oluşmasında etkili olacaktır. Neredeyse dünyanın bütün toplumlarında ebeveynler çocukları, renkler, isimler, saç stilleri, konuşma ve davranış biçimleri bakımından kategorilendirerek işe başlarlar. Martin ve Dinella da yetişkinlerin sıklıkla çocukları cinsiyet gruplarına ayırma yoluna başvurdıklarını ve çocuklara cinsiyetine göre “sen iyi bir kızsın”, “erkekler ağlamaz”, kızlar evcilik oynamayı sever” gibi cinsiyetçi telkinlerde bulunarak cinsiyet şemaları oluşturdıklarını ifade etmektedir (Martin & Dinella, 2002). Erkek ve kız cinsiyetinin dış görünüşüyle ilgili şemalar bahsedildiği kadar basit ve masumane devam etmemektedir. Bireylerde zamanla kaslı, iri ve güçlü erkek şemasının yanında narin, ince ve erkeğe göre daha küçük yapılı kadın şemaları oluşmaktadır. Buna bağlı olarak da kadının erkekten daha uzun, daha güçlü, daha iri yapılı olduğu bir çift doğal olarak rahatsız edici bir görüntü vermeye başlamakta, her iki cinsiyet için de tercih edilmeyen bir durum oluvmektedir.

Cinsiyet şeması teorisi çocukların erken dönemlerde bilgiyi en temel kategorilerde sınıflandırmayı öğrendiğinden bahseder; çocukların bu sınıflandırma kapsamında

cinsiyetle ilgili kalıplaşmış bilgiler edindiğini ve bu bilgi kalıplarının da kültürel temelli görünümlere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Tabi düşüncede gerçekleşen bu bilgi kategorileri ilk başlarda basit ve temel düzeyde olmasına rağmen çocuk büyüdükçe daha karmaşık ve kapsamlı hale gelecek, cinsiyet farklarını, meslek tercihlerini, akademik seçimleri ve kişilik özelliklerini içerecektir (Martin & Dinella, 2002: 510).

Çocukların cinsiyet şemaları erken okul dönemlerinde devam etmekte ve cinsiyetleriyle ilgili edindikleri bilgileri nasıl kullanacaklarını içinde bulundukları cinsiyet gruplarından öğrenmektedirler. Çocuklar dolaylı olarak edindikleri söz konusu şematik bilgileri ilerleyen zamanlarda kişiliklerine yansıtır ve hayatlarında kullanır hale gelir. Çocuklar yaklaşık sekiz yaşlarında üçüncü gelişim aşamasına geçince cinsiyet şemalarında bulunan bilgilerini hayatın bütün alanlarında kullanmaya başlar (Martin & Dinella, 2002: 511). Martin ve Dinella ilerleyen yaşlarda çocukların kendi değerlerinin oluşması ve bireysel farklılıklarından dolayı cinsiyet şemalarının kullanımında değişmelerin olabileceğini de ifade eder (Martin & Dinella, 2002: 511).

Şemalar insan düşünce ve davranışlarını yönlendirmekte, insanlardaki çeşitli bilgilerin algılanmasını, hatırlanması, biçimlendirilmesini organize etmekte ve etkilemektedir. İnsanların tercihleri, davranışları ve görünüşleri mevcut şemalarından etkilenmektedir. Bireyler oluşturdukları cinsiyet şemalarıyla artık insanları en kolay sınıflama yollarından biri olan kadın ve erkek diye sınıflamaya başlayacak ve bununla yetinmeyip onlardan kadınsı ve erkeksi davranışlar beklemeyeceklerdir. Dökmen, toplumsal cinsiyet şemalarının kadın ve erkek cinsiyetlerinin algılanmasında kullanıldığını ve kadınsı ve erkeksi olmayan şeylerin bile bu kategoriye sokulduğunu ifade etmektedir (Dökmen, 2016: 69). Örneğin zamanla renklerin, hobilerin, fobilerin, isimlerin, kıyafetlerin, davranışların, mesleklerin, tutumların, yeteneklerin ve daha birçok cinsiyetle ilgili olmayan şeyin cinsiyetlere göre sınıflandırması yapılır. Kafasında artık cinsiyetlerle ilgili bir tanımlaması olan çocuk ya da yetişkin karşısındakini bir özne olarak değil de nesne olarak görmeye başlar ve cinsiyetinin gereklerini yapması beklenir.

Cinsiyet şeması kuramı çocuklarda var olan iki cinsiyet şemasının da kendi içinde tutarlık sağladığını ileri sürer. Dolayısıyla çocuk hem kendi cinsiyet şemasıyla ilgili hem de genel cinsiyetle ilgili edindiği bilgilerde bir tutarlılık peşinde koşacaktır. Bu

durum da daha önceden edindiği cinsiyete dayalı olan temel bilgilerden ayrılmayacağı ve onları yeni bilgilerle destekleyeceği anlamına gelmektedir. Birkaç araştırma göstermiştir ki; çocuklar karşı cinsiyetleri ile ilgili bilgilerden ziyade kendi cinsiyetiyle ilgili bilgileri hatırlamada daha başarılıdırlar. Örneğin kendi cinsiyetine uygun olan bir hikâyeyi ve bu hikâyeye içinde kendi cinsiyetine uygun olan içerikleri daha iyi hatırlama ve öğrenme eğilimindedir.

2.5. SOSYOBİYOLOJİ KURAMI

Sosyobiyojji insan davranışlarının ve buna bağlı olarak da cinsiyetçi davranışların insanın biyolojik özelliklerinden ve genetik faktörlerinden etkilendiğini ileri süren bir kuramdır. Diğer canlılar gibi hayatta kalma mücadelesi veren insanoğlu kendi türünün özelliklerini kendinden sonrakilere aktarma mücadelesi vermiş ve cinsiyet rolleri de bu amaçla ortaya çıkmıştır (Dökmen, 2016: 53). Sosyobiyologlar kadınların annelik rollerinin kaçınılmaz bir doğal özellik olduğuna vurgu yapmakta ve annelik rollerinden dolayı çocuk bakımına yaradılış itibarıyla programlanmış olduklarını, bu nedenle de ilgi ve bakım eğilimli bir yapıya sahip olduklarını; erkeklerin ise daha iri, kaslı ve güçlü olmaları nedeni ile avlanmaya ve savaşmaya daha meyilli olduklarını ileri sürmüştür (Dökmen, 2016: 53).

Bütün canlılarda olduğu insan yavrusunda da öteden beri en önemli problemlerden ve ihtiyaçlardan biri neslin devamını sağlamak olmuştur. Bu amaçla gerçekleşmesi gereken üreme sürecinde kadın ve erkek biyolojik donanımlarından dolayı farklı sorumluluklara sahiptir. Tartışılmaz bir gerçektir ki üreme sürecinde kadın kilit bir role sahiptir. Kadın ile erkek gebelik sürecinde farklı koşullarla karşılaşmaktadırlar. Kadın, üreme süreci boyunca bedeni kullanmakta ve bebeğini kendi içinde muhafaza etmekteyken, erkek döllenme gerçekleştikten sonra gebelik sürecinin tamamen dışında kalmaktadır. Kadınlar döllenme gerçekleştikten sonra dokuz ay boyunca zahmetli bir gebelik süreci ve ardından yine zahmetli ve bir o kadar da riskli bir doğum süreci yaşar. Bu süreçte pasif olan erkekler kurama göre babalık şansını artırmak için yeni arayışlar içine girebilmektedir (Helgeson, 2012: 143). Erkekler ve kadınlar üreme süreçlerinde farklı zorluklar yaşar. Kadınlar başarılı bir üreme gerçekleştirmek için kaynaklara sahip erkeklere ihtiyaç duyar. Erkeklerin ise çok sayıda

kadınla cinsel ilişkiye girmek ya da üreme ihtimali yüksek olanla birlikte olmak gibi kaygıları vardır (Helgeson, 2012: 143).

Kadın ve erkek arasındaki üreme sürecindeki bu farklılıklar çeşitli farklı yaşam biçimleri ve beklentiler doğurmuştur. Tarım ve hayvan yetiştiriciliği dönemiyle birlikte hane kültürü oluşmuş ve üreme bilinci gelişmiştir. Bu dönemde *karma karışık, başıboş bir şekilde yaşama geleneği* soy-sop bakımından çeşitli problemler doğurmuş ve doğan çocukların kimden olduğunu bilmek amacıyla kadınların birden fazla erkekle ilişkiye girme yasağı gerekli hale gelmiştir. Doğal olarak kadın, doğacak olan çocukların babasının belli olması için diğer erkeklerden çok net bir şekilde uzak tutulmuş ve başka bir erkekle ilişkiye girmesi yasaklanmıştır. Fakat bu durum erkek için geçerli olmamıştır. Zira çocukların babasının belli olması için sadece kadının kendini sakınması yeterlidir (Daninos, 1974: 13). Annelik vazifesi ile birlikte kadının kendini kapatmaya ya da karşı cinsten uzak tutmaya mecbur kalması cinsler arasında çifte standart doğurmuştur.

Darwin'ın evrim teorisinde kullandığı önemli bir kavram *uyarlanmadır*. Bu kavram, annelik rolüne sahip olan kadının zaman içerisinde bu rolüne paralel beceriler ve bedensel özellikler geliştirmesi durumunu açıklamak için kullanılabilir. Yani teoriye göre organizma zamanla içinde bulunduğu duruma gerek davranışsal gerekse bedensel açıdan uyum sağlamış ve değişmiştir. Erkek de yine kendine kadından geri kalan rolü icra ederken bedensel ve davranışsal olarak değişip ondan farklılaşmıştır. Teori, avcılık ve buna benzer şeyler için evden uzaklaşan erkeklerin coğrafi ve mekânsal becerilerinin, kadınların ise bakım ve yiyecek arama görevinden dolayı nesneleri bulma ya da yerlerini hatırlama gibi becerilerinin geliştiğini ileri sürmektedir (Helgeson, 2012: 144).

Özetle kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerinin farklı olması onların zamanla becerilerinin farklılaşmasına, sosyal beklentilerin ve davranışlarının değişmesine, günlük pratiklerinin ve hatta ekonomik faaliyetlerinin ayrışmasına sebep olmuştur. Öyleyse sosyobiyojoloji kuramı iddia etmektedir ki toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşum süreci biyolojik farklılıklar tarafından başlatılır ve sosyal yaşam biçimleri tarafından da derinleştirilir.

2.6. SOSYAL ROL KURAMI

Sosyal öğrenme kuramının bir çeşidi olan bu kuram özellikle toplumun cinsiyetlere yüklediği farklı roller üzerinde durmaktadır. Sosyal öğrenme kuramı, birey ve bireyi şekillendiren çevresel güçler üzerinde dururken, sosyal rol kuramı toplumun ve toplumsal rol yapılarının davranışları nasıl şekillendirdiği üzerinde durur. Kurama göre bütün bireylerin toplumda yerine getirmesi gereken bir görevi ve sahip olduğu bir statüsü vardır. Bu statü veya rol, bireyin mesleğiyle ilgili olabileceği gibi aile ilişkileriyle ilgili de olabilmektedir. Sosyal rol teorisi toplumun bireye cinsiyetinden dolayı yüklediği rollerden bahsetmekte ve bu rollerin cinsel kimliklerin oluşmasındaki etkisini ele almaktadır (Helgeson, 2012: 166). Kurama göre toplum kişiye cinsiyetiyle ilgili çeşitli roller atamaktadır ve kadın-erkek fark etmeksizin birey bu rollerden sorumlu tutulmaktadır. Kadın ve erkeğin biyolojik özellikleri de bu rollerin hem belirlenmesinde hem de birey tarafından kabul görmesinde katkıda bulunmaktadır (Helgeson, 2012: 166). Emeğin toplum içinde kadınlar ve erkekler arasından bölünme biçimi kadınların ve erkeklerin sosyal pozisyonlarını açıklar (Helgeson, 2012: 165). Kadınlar biyolojik olarak annelik özelliklerinden dolayı bakıcılık rolünü ve bunun sebep olduğu ev işleri sorumluluğunu kabul ederler. Bununla beraber kendi çocuklarına da bu anlamda gelecekte edinecekleri rolleri cinsiyetlerine göre öğreterek cinsiyetçi kimliklerin oluşmasına katkı sağlarlar. Sosyal yaşam erkeğe eve bağımlı olmadığı için başat sosyal roller yükler ve bu roller erkeğin mevcut cinsel kimliğinin oluşmasına katkı sağlar. Mesela erkekler çocuk doğurma ve bakım rolü olmadığı için ev dışı çalışma ve geçimlik iş yapma rolü üstlenirler. Bu görev onun evden uzaklaşmasına imkân tanımakta ve ekonomik özgürlükle beraber avantaj elde etmesini sağlamaktadır (Helgeson, 2012: 166). Kadın ve erkeklerin cinsiyet rollerinin farklılaşması sahip olacakları meslekler üzerinde de etki etmektedir. Mesela kadınlar yine annelik rollerinden dolayı yoğun mesaili meslekler edinmekten kaçınabilirler. Erkeklerin mevcut rolleri evin dışında çalışmasına imkân sağlarken kadınların rolleri de evden uzaklaşmasına pek izin vermemektedir (Dökmen, 2016: 84).

Sosyal rol kuramı cinsiyet eşitsizliklerine sebep olan genetik özellikleri görmezden gelmez (Dökmen, 2016: 84). Kadının annelik rolünün olması ve çocuktan dolayı en azından belli bir süre de olsa eve bağımlı kalması durumunun genetik

özelliklerinden kaynaklandığını ve bunun da kadın ile erkek arasındaki koşul ve yaşam alanı farklılıklarını doğuran temel bir çıkış noktası olduğunu ifade eder. Erkeğin kadın ve çocuğun geçimi ile sorumlu olması bu durumla beraber başlar, erkek evden uzaklaşma, özgür olma ve ekonomik gücü eline alma fırsatı bulur. Dökmen, farklı sosyal rollere sahip olan kadın ve erkeğin zamanla bu rollere uygun beceriler geliştirdiğinden bahseder. Örneğin kadın yemek pişirmek gibi ev işlerinde erkek ise para kazandıran işlerde beceri geliştirir. Böylece *ev kadını* ve *ailesini geçindiren erkek* rolleri oluşur ve kişilerin rol ve statüleri farklılaşır (Dökmen, 2016: 84).

İnsanlar sahip oldukları toplumsal rollerden dolayı birbirlerinden çeşitli beklentiler içerisine gireler. Örneğin karı ile koca, profesör ile öğrenci, işverenle çalışan arasındaki günlük yaşamın her bir karşılıklı rol ilişkisi insanların birbirlerinin davranışlarıyla ilgili sahip oldukları çeşitli beklentileri içermektedir (Eagly, 1983: 971). Eagly, cinsiyetin bu rol çeşitleri içerisinde nasıl bir işleve sahip olduğunu anlamak için hiyerarşik doğasını hesaba katmak gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre birtakım karşılıklı rol yükümlülükleriyle bağlantılı bireyler arasında hiyerarşik eşitsizlik olduğunda etkileme ve etkilenme durumunu belirleyen şey bireylerin iktidardaki konumu olmaktadır. Yani Eagly'e göre bireyin hiyerarşik sıralamadaki konumu aşağıdaysa etkilenme, yukarıdaysa etkileme ihtimali daha yüksek olmaktadır (Eagly, 1983: 970). Bu durum ise dikkatimizi toplumun kadın ve erkeklere verdiği rollerinin yine kadın ve erkeklere statü hiyerarşisi bakımından sağladığı avantajlara ve dezavantajlara yönelmesini gerekli kılmaktadır. Toplumun kadın ve erkeğe verdiği sosyal roller arasındaki hiyerarşik farklılıklar, hayatın çeşitli alanlarındaki eşitsizliklere meşruluk sağlamak ve erkeğin kadın karşısındaki konumunu haklılaştırmaktadır. Artık meşruiyet sağlandıktan sonra erkek kendini nüfuz etme bakımından haklı görmekte, kadın ise itaat etmesi gerektiğine ikna olmaktadır.

Eagly, Milgram'ın (1964-1974) yaptığı ve sosyal psikoloji alanında uyma davranışı ile ilgili yapılmış en önemli çalışmalardan biri olan "otoriteye karşı itaat" deneylerine atıfta bulunarak insanların karşısındaki kişi ya da grupların yasal bir otorite olması durumunda onun taleplerini yasal sınırların dışında olsa bile yerine getirebileceğini iddia ve ispat etmiştir (Eagly, 1983: 971). Milgram, 1960'larda yaptığı deneyde emre uyanlarla emir verenleri bir araya getirmiş, emir verenlere yasal bir statü kazandırmış ve emir alanların yasa dışı bir emre nereye kadar itaat edeceğini

gözlemlemiştir. Deneyin sonunda emir alanların önemli bir kısmının, emir verenlerin sırf yasal statüsünden dolayı yasal olmayan talimatlarını yerine getirdikleri gözlenmiştir (Hogg & Vaughan, 2014: 238). Bu deneyden hareketle cinsiyet eşitsizliği konusuna yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalışarak, erkeğin sahip olduğu statünün yasal otorite tarafından desteklenme durumunu ele almak gerekmektedir. Devletin yasalarının ya da sağladığı yasal otorite pozisyonlarının erkekten yana olması, kadının kendini erkek karşısında güçsüz hissetmesine ve akabinde ona itaat etmesine, erkeğin ise kendini kadın karşısında egemen görmesine zemin hazırlamaktadır.

Erkeklerin ve kadınların birlikte çalıştığı ve yaşadığı ortamlarda erkeklerin kadınlardan daha üstün pozisyonlarda olması geleneği öteden beri vardır ve hala devam etmektedir. Cinsiyetler arası güç farklılıkları mesleki farklılıklarla desteklenmekte, avantajlı meslekler erkek egemenliğinde olmakta ve bu durum da cinsiyetler arası eşitsizliği iyice belirginleştirmektedir (Eagly, 1983: 972). Bunun yanında yine aile ortamında da pozisyonlar eşit değildir. Erkeklerin hem genel rutin kararlar almada hem de çatışma çözümleri üretmede güç avantajına sahip olduğu görülmektedir (Eagly, 1983: 972).

Eagly sosyal ve roller normlar tarafından meşrulaştırılan eşitsizliklerin statü hiyerarşisinden kaynaklandığını ve sosyal grup yapılarının içine gömülü olduğunu söyler. Söz konusu eşitsizlik durumlarının kadın ve erkek arasındaki zayıflık güçlülükle ilgili olduğuna ikna olmak için bu konu hakkında yapılan çeşitli ampirik araştırmalara başvurulabileceğini ifade eder (Eagly, 1983: 973). İlgili deneylerden birinde katılımcılara bireylerin cinsiyet ve statüleri hakkında bilgi verilmiştir. Hem yüksek statülerin hem de düşük statülerin kullanıldığı deneyde banka müdürü ya da banka memuru gibi statülerden bahsedilmiş ve bunun yanında kişinin cinsiyeti söylenmiştir. Örneğin; kadın banka müdürü, erkek memur gibi. Deneyde söz konusu kişilerin bir işi başarmada yeterli olup olmayacağı sorulmuştur. Deneyin sonucunda katılımcıların söz konusu kişinin işi başarıp başarmayacağına karar verirken cinsiyetinden ziyade sahip olduğu statüyü dikkate aldıkları gözlenmiştir (Eagly, 1983: 973). Bu deney bize kadın ya da erkeklerin sahip olduğu cinsiyetlerinin onların temel ayırıcı özellikleri olmadığını, bireyin statüsünün cinsel kimliğinden daha baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Şüphesiz ki sosyal hayatta karşılaştığımız birine yükleme yapacağımız zaman en yaygın şekilde kullandığımız özelliklerden ikisi cinsiyet ve statüdür. Fakat öteden beri

insanların statülerinden kaynaklanan ayrıcalıkları cinsiyetlerinden kaynaklanan ayrıcalıklarından her zaman daha etkili ve önde olmuştur. Çeşitli kültürlerde erkeklerin ve kadınların statü ve rolleri daha benzer hale geldikçe cinsiyet farklılıklarının azaldığı görülmüştür. Erkek ve kadına eğitimde eşit fırsatlar sağlandığında, çalışma koşulları iyileştirildiğinde ve kadına yeteri kadar çalışma alanı açıldığında her iki cinsiyet de daha benzer roller üstlenir olmuş ve cinsiyet eşitsizliklerinde azalmalar gözlenmiştir. İşte bu durumlar da bizi cinsiyet eşitsizlikleri konusunu doğuran yapay statülerin erkek ya da kadın yanlı olup olmadığı, ayrıca çeşitli politik ve hukuki düzenlemelerin bu eşitsizlik durumlarını doğrudan veya dolaylı olarak destekleyip desteklemediği gerçeğini araştırmaya itmiştir.

Bütün bu açıklamalardan sonra açıklığa kavuşturulması gereken temel problem şudur: Erkeğin yasal otorite ve yüksek statülü olmasını sağlayan ya da kadının ona karşı zayıf olmasına sebep olan şeyler nelerdir?

Bu soruya basit ve kısa cevaplar vermeye çalışacağız. İnsan hayatındaki en önemli ihtiyaçlarından biri olan beslenme ve barınmanın sağlayıcısı öteden beri erkek olmuş ve bu durum da erkeği avantajlı hale getirmiştir. Aile içindeki görev dağılımı konusunda kadının yaptığı *çocuk bakımı ve çeşitli ev işleri* görevi erkeğin sorumluluk alanında olan *geçimi sağlama* görevinden daha önemsiz görülmüş, zamanla kadın ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hale gelmiş ve eşit olmayan görev dağılımı çeşitli kişisel eşitsizlikler doğurarak erkeğe kadın karşısında bir statü kazandırmıştır. Çalışma ve para kazanma biçimlerinin değiştiği günümüz toplumunda zaman zaman kadınların erkeklerden yüksek statüye sahip olduğunu ve daha fazla para kazandığını görmekte ve bu durumun da onlara erkekler karşısında avantaj sağladığına şahit olmaktayız. Yani aile içinde kadın ve erkeği konumlandıran temel faktörlerden biri kadın ve erkeğin görev dağılımları ve bu görevlere yüklenen anlamlar olmuştur. Erkeğin kadın karşısında yasal otorite ya da egmen güç olmasını sağlayan bir başka faktör ise devletlerin uyguladığı politika ve kanunlardır. Tarih boyunca hayatın neredeyse her alanında erkeği kadına karşı avantajlı hale getiren çeşitli kanun ve politikalar olmuştur. Bunların bir kısmı ortadan kalksa da bir kısmı hala devam etmektedir. İşte bu çalışmada bizim amacımız da kadın ile erkeği sosyal hayatta birbirlerine karşı avantajlı ya da dezavantajlı yapan statüleri edinmelerinde yasal otoritelerin etkisini tespit edip bunlara eşitsizlikleri azaltmak ya da ortadan kaldırmak adına çözüm yolları önermektir.

Bu aşamadan itibaren kadın ve erkek cinsiyeti hayatın çeşitli alanlarında incelenirken konu “Sosyal Rol Teorisi” bağlamında ele alınacaktır. Kadın ve erkeğin sosyal rol ve statülerinin farklılaşma sürecinin ve kadının, sosyal rol kuramının ifadesiyle statü hiyerarşisinin erkeğe göre aşağılarda kalmasının sebeplerini daha iyi anlaşılabilmesi için kadın-eğitim, kadın-inanç sistemleri, kadın-aile, kadın-siyaset, kadın-ekonomi ve kadın-iş sektörleri gibi ilişkilendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Bu şekilde gerek Türk kadınının gerekse dünya kadının sosyal statüsünün oluşma sürecini ele almaya ve konuyla ilişkilendirmeye çalışacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANUN VE POLİTİKALAR KARŞISINDA KADIN

Öteden beri toplumların üretim biçimleri hayatın bütün alanları için önemli olmuştur. Bir toplumda egemen üretim ilişkileri o toplumun sosyal, siyasal, dinsel ve felsefi olmak üzere bütün üst yapı kurumlarını etkilemektedir. Toplumlar, ekonomik ve sosyal anlamda bir değişim süreci geçirmişlerdir ve bu değişim süreçleri cinsiyet kimliklerinin ve sosyal statülerinin oluşmasında etkili olmuştur. Din, siyaset, hukuk, ahlak ve sanat gibi üst yapı kurumlarının tarih boyunca kadını ele alış biçimi ancak kadının üretim ilişkilerindeki konumu ele anılarak açıklanabilir (Tayanç & Tayanç, 1981: 15-16).

Modern sanayi ile birlikte toplumsal bir dönüşüm süreci başlamış zamanla cins ve yaşla ilgili farklar ortadan kalkmış ve kadın emeği erkek emeğinin yerini almıştır (Marks, Engels, & Lenin: 2006). Bu dönemden sonra toplumun diğer kurumlarıyla birlikte aile kurumunda da önemli değişiklikler olmuş, üretim faaliyetleri aileden ayrılmaya ve akabinde kadının aile içindeki konumunda değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Sanayileşmenin daha yoğun olduğu toplumlarda kadın emeği ucuz işgücü olarak görülmüş, kadın için çeşitli çalışma alanları açılmış ve kadınların yeni bir toplumsal kimlik edinme süreci başlamıştır. Çalışma hayatına dâhil olan ve kolay sömürülen kadın işçiler ağır koşullar altında çalışmış, fakat sendikalar ve sivil toplum örgütleri tarafından görmezden gelinerek koruma altına alınmamıştır. Erkeklerin egemen olduğu işçi sendikaları kadınların çalışmasına karşı çıkıp, ev işleri ve çocuk bakımı konusunda sorumluluklarını aksatmamaları için aile geçim ücreti talep etmiştir (Sancar, 2014: 29). Sancar, bu anlayışın dönemin hâkim görüşü olduğuna işaret etmektedir. Bir taraftan kadınların çalışma koşulları sendikalar tarafından savunulmayarak iş ortamlarının mağdur çalışanları olmaya devam etmiş, diğer taraftan da ev işleri ve çocukların bakım işlerini üstlenmek durumunda kalmışlardır. Yine bir taraftan sermaye sahipleri diğer taraftan da işçi pozisyonundaki erkekler kadınların sömürülmesine ve tahakküm altında olmasına zemin hazırlayan ortam ve kurumların oluşmasına hizmet etmişlerdir. Siyasi partiler, sendikalar, parlamentolar ve çeşitli bürokratik aygıtlar kadınları dışlayan ve dezavantajlı bir sınıf olmalarına sebep olan erkek merkezli kurumlar olmuştur. Kadınların düşük ücretlerle çalışıyor olması ise

onların çalışmalarını anlamsız hale getirip çalışma cazibesinin ortadan kalkmasına neden olmuş ve ev hapsine geri dönmesi için zemin hazırlamıştır (Sancar, 2014: 29-31). Demokrasi ve insan hakları savunucusu konumunda olan sendikaların, kadının çalışma hayatında iyileştirmeler için mücadele etmek yerine, çalışma hayatlarına engel olarak çözüm bulma yöntemini seçmesi, durumun cinsiyet kimliklerini etkileyen bir baskı örneği olması bakımından önemlidir. Kadının tarihsel koşullar içinde erkeğe göre zayıf bir duruma düşmesi büyük ölçüde söz konusu bu ekonomik rolünün değişmesine bağlı gibi görünüyor. Ekonomik koşulların değişmesi ve çalışma ortamlarının kadın çalışana takındığı tutumlar kadının eve kapanmasına ve zamanla ev içi işlerle ilgilenmeyi alışkanlık haline getirmesine sebep olmuş, aynı durum erkeği ise evi geçindiren role büründürmüştür. Böylece kadın zamanla toplumsal ve siyasal yaşamda da rekabet ortamından uzaklaşmıştır. Bu durum giderek erkeğin gerek toplumdaki gerekse aile hayatındaki konumunu güçlendirmiş ve erkek egemen aile yapısı tartışılmaz oluşmuştur (Kışlalı, 2018: 182-183). Kadının statüsünün bu süreç içerisinde erkek cinsiyetinden geri kalmasında ve kadının yaşam ve kimlik mücadelesi sürecinde, sivil toplum örgütleri ve erkek egemen kurumlar, adeta kadın kimliğine karşı savaş açmıştır. Kurumların cinsiyet kimliklerini ön plana çıkarması ve kadına cinsiyetinden dolayı müdahale etmesi toplumda cinsiyetçi ayrımların fazlalaşmasına ve daha da önemlisi doğal karşılanmasına sebep olmuştur. Bu doğal karşılama durumu toplumun geneline sirayet etmiş, feministlerin yaptığı çeşitli çalışmalar erkek egemen toplumun inşa ettiği yapay kadın kimliklerinin kadınların kendisi tarafından ne kadar derinden kabul edildiği gerçeğini de ortaya koymuştur.

18. ve 19. yüzyıl sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeleri kadınların aleyhine işlemiş ve erkek egemenliğine hizmet etmiştir. Çalışma koşullarında kadınla erkeğe çifte standart uygulanmasının yanında kadın işçiler aynı zamanda annelik statüleriyle hem aileye hem de topluma hizmet etmek zorunda kalmış, zaman zaman hükümetlerin ideolojik aygıtı olarak çalışmak zorunda kalmıştır. Kadınlar adeta bir doğum makinesi muamelesi görülmüş ve neredeyse bütün hayatı bu yönde biçimlendirilmiştir. Bu tür örnek durumlar tabii ki sadece Avrupa ile sınırlı değildir. Dünya tarihi bunun gibi birçok örnekle doludur. Gerek sömürgecilik hareketlerinde, gerekse öjeni ve bunun gibi ırkçı faaliyetlerin merkezinde erkek cinsiyetinin bulunduğu ve erkek egemenliğinin sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Kadın ise bu siyasal, ekonomik ve sosyal

olaylarda pasif bir nesne konumunda kendine verilen rolü oynamak durumunda kalmıştır.

19. ve 20. Yüzyıl, kadın kimliklerinin yeniden oluşmasında adeta bir dönüm noktası olmuştur. Yukarıda bahsi geçen cinsiyetçi muameleler dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türk toplumunda da yaşanmış ve bir kısmı hala yaşanmaya devam etmektedir. Kadın ekonomik yaşamda, nüfus politikalarında, gelenek ve göreneklerde, sosyal ve siyasal hayatta, sanatta, bilimde ve medeni hayatta erkek egemen kurumlar ve egemen kültür tarafından konumlandırılmış, genellikle bu saydığımız alanlarda erkeklerden daha düşük statüler verilmiş, erkeğin gölgesinde bırakılıp pasif bir figür olarak görülmüştür.

Toplumda, kimlik tanımlamaları ve *ideal kadın* standartları erkekler tarafından belirlenmiş ve kadınlar kendi hayatlarının adeta figüranları olmaktan ileriye gidememişlerdir. Bu konudaki bütün tartışmaların öznesi olan erkekler kurucu irade adına konuşmuş ve *modern kadın*ın nasıl olması gerektiği konusunda kendince standartlar belirlemiştir. Kurucu irade adına konuşan erkekler kadınların sessizliğe gömülmesinde ve itaatkâr birer nesne haline gelmelerinde etkili olarak sürekli kadınlarla ilgili sosyal konumlandırmalar yapma avantajına sahip olmuşlardır (Sancar, 2014: 313-314). Neredeyse bütün toplumlarda ve bütün devletlerde parlamentolarda erkekler egemen olmuş ve sadece kadınları ilgilendiren konulara bile erkek yöneticiler karar vermiştir.

Gökalp, Türkler' in kadın hakları, aile hayatı ve cinsel ahlakla ilgili yüksek bir kültüre sahip olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Türkler Araplaşmaya başladıkça kadınlar ilgili geleneklerinde, kadın ve aileyle ilgili yaşam biçimlerinde bozulmalar olmuştur. Tarihte geriye doğru gittikçe Türk geleneğinde kadının erkekle ne kadar eşit bir statüde olduğunu görmek mümkün olacaktır. Gökalp'e göre, Türkçülük geleneği kendi içinde feminizmi barındırmaktadır ve aslında tarafsız birilerinin incelemesi mümkün olsa demokrasi ve feminizmin Türklerden doğduğu ortaya çıkacaktır. İşte bu nedenden dolayı memlekette Türkçülük akımı doğar doğmaz feminizm de ortaya çıkmıştır (Gökalp, 2018: 78). Gökalp'e göre, başka milletler çağdaş medeniyete erişmek için değişmek ve geçmişten uzaklaşmak zorundayken, Türklerin bu anlamda eskiye dönüp bakmaları yeterli olacaktır. Çünkü eski Türkler tutuculuktan ve din

tekelciliğinden uzak durmuş, bu nedenle gerek kadınlar hakkında, gerekse diğer toplumlar hakkında hoşgörölü olmuşlardır (Gökalp, 2018: 79). Nitekim eski Türklerde çok karılılık geleneğinin olduğuna dair hiçbir kaynakta kesin bir bilgi yoktur. Taşkiran, yine bu konuda benzer düşünceler paylaşmış, eski Türk adetlerine bakıldığında kadına oldukça iyi bir mevki verildiğinin görüleceğini, evlenme boşanma konusunda demokratik esaslar benimsendiğini ifade etmiştir (Taşkiran, 1973: 14). Bu ifadelerden tabii ki İslam'ın kadına karşı olduğu sonucunu çıkarmak doğru olmayacaktır. İslam, çeşitli sebeplerden dolayı erkeğe verilen mevkii kadına vermese de Hz. Muhammet öncesine göre önemli gelişmeler ve değişmeler olduğu bilinmektedir. İslam öncesi dönemlerde çeşitli sebeplerden dolayı kız çocuk doğurmak bile bir utanç sebebi haline gelmiştir. Arap erkeği istediği kadar kadınla evlenebilmiş ve kadını adeta bir köle olarak kullanabilmiştir. İslam, kız çocuklarının öldürülmesini yasaklamış ve erkeklerin evlenme özgürlüğüne sınırlar getirmiştir. Evlenme karşılıklı bir mukavele olarak düzenlenmiş ve kadına çeşitli güvenceler sağlanmıştır. Bu ve buna benzer örnekler göstermektedir ki Türklerin aslında İslamlaştıktan sonra kadın hakları konusunda gerilemesi ve eşitlikçi tutumların ortadan kalkması inanç sistemi ile ilgili değildir. Arap kültüründe önceden var olan çok eşli evlilik İslam tarafından sınırlandırılmış, kadın, erkek karşısında çeşitli uygulamalarla koruma altına alınmış ve kadına değer verilmeye başlanmıştır. Fakat yine de bütün bu olumlu gelişmelere rağmen İslam geleneğinde kadın-erkek eşitliği esasının olduğunu söylemek mümkün değildir.

Osmanlı Devleti'nin halifeliği eline geçirmesiyle birlikte Arap gelenekleri Osmanlı toplumunda daha egemen bir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti İslam dininde merkezi bir konuma gelmekle birlikte çeşitli Türk geleneklerini zamanla değiştirerek tedricen Arap kültürü etkisi altında kalmıştır. Osmanlı geleneklerinde kadının erkek karşısında korumasız kaldığı ve çok net bir kadın-erkek eşitsizliği olduğu görülmektedir. Bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti de kadınların toplumsal kimliklerinde olması gerekenden farklı politika ve uygulamalara gitmiş, eğitim hakkı, sağlık hakkı, ekonomik haklar, insan hakları, miras, nesep ve sosyal yaşam gibi hayatın neredeyse bütün alanlarında cinsiyetçi tutum ve politikalar geliştirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı hukukunda cinsiyet eşitsizliği konusu kadının aleyhine gelişmiş, yaşanan eşitsizlikler sadece toplumsal alanla sınırlı kalmayıp hukuki boyut da kazanmıştır. Fakat bu durum sadece Osmanlı toplumunda yaşanan bir durum olmayıp evrensel bir sorun

olma özelliği taşımaktadır. Zira Osmanlı Devleti'nin çağdaşlarına bakıldığında benzer sorunların onlarda da olduğu görülür (Alkan, 1990: 86).

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde dünyadaki çeşitli siyasal ve sosyal gelişmeler devlet politikası üzerinde de bir etki yaratmış ve çeşitli ıslahat çalışmaları olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde başlayan yenileşme çalışmaları Meşrutiyet'le devam etmiştir. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte fikir bakımından ve sosyal hayatta çeşitli gelişmeler olmuştur. Kadının aile ve sosyal yaşam içindeki konumuyla ilgili çeşitli talepler ileri sürülmüş ve neticesinde kadınlara ortaokullar üstünde eğitim ve bütün sosyal hizmetlere katılma hakkı aşamalı bir şekilde verilmiştir (Taşkiran, 1973: 38). Bu dönemde kadın hakları ve yenilik hareketleri konusunda Batıcılık akımının da itici etkisi olmuştur. Batıcılar, Osmanlı Devleti'ndeki tüm kurumların Batı'ya benzetilmesi, toplumsal düzenin iyileştirilmesi amacıyla çeşitli devrim ve düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunarak şu önerilerde bulunmuşlardır: Padişah da dâhil olmak üzere erkekler tek eşle evlenmeli, evlenme ve boşanma ile ilgili düzenlemeler yapıp aile kurumu yeniden yapılandırılacak, kadınların giyim kuşamlarına müdahale edilmeyecek, istedikleri gibi giyinmelerine müsaade edilecek, kadınlar vatanın en büyük velinimetini sayılacak ve saygıda kusur edilmeyecek, kadınlar erkeklerden kaçmak zorunda kalmayacak, çiftler birbirini görüp beğenerek evlenecek, görücü usulü evliliğe son verilecek, kızlar için tıp da dâhil olmak üzere okullar açılacak, tekke ve zaviyeler kapatılarak Batı tarzı okullar açılacak (Sarıkoca, 2010: 144). Gerek Osmanlı'da gerekse erken cumhuriyet döneminde atılan adımlarda, benimsenen politikalarda ve düzenlenen kanunlarda bu önerilerin etkili olduğu görülmektedir.

Tanzimat Dönemi'nden itibaren Osmanlı'nın kanunları genellikle Fransa'dan alınmıştır. Medeni kanunun da yine Fransa'dan alıntı yapılması fikri ortaya atılmış fakat bu kanunun medeni olması nedeniyle İslam kaidelerine uymayacağı düşüncesiyle Ahmet Cevdet Paşa ve çevresi tarafından kabul edilmeyip karşı çıkılmıştır. Neticede Ahmet Cevdet Paşa'nın ve grubunun düşünceleri uygun görülmüş ve yerli bir medeni kanun yapmak için komisyon kurulmuştur. 1868-1876 yılları arasında yapılan uzun çalışmalar sonra "Mecelle" adı verilen İslam dünyasındaki ilk medeni kanun hazırlanmıştır. Fakat ağırlıklı olarak borçlar hukukunu içeren Mecelle, medeni kanun olmasına rağmen, kişi, vakıf, aile ve miras hukuklarını kapsamamış, eşya hukukuyla ilgili hükümler de oldukça yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, Mecelle gerçek anlamda bir

medeni kanun niteliği taşımamakta ve bu anlamda ihtiyacı karşılamamaktadır (Üçok, Mumcu, & Bozkurt, 2008: 352-354). Dolayısıyla Mecelle'nin içermediği konularda geleneksel yöntemler kullanılmaya devam edilmiştir. Dönemin aydınlarının çeşitli yayın organlarıyla Mecelle'yi eleştirerek aile hukuku ve kadın haklarıyla ilgili hiçbir içeriğe sahip olmadığına dikkat çekmeleri devleti aile hukukuyla ilgili eksiklikleri tamamlama sevk etmiştir (Üçok, Mumcu, & Bozkurt, 2008: 356).

Osmanlı hukuku Batı etkisine girmesine rağmen “aile” konusunda Meşrutiyet’e kadar İslam hukuku esas olmuştur. Meşrutiyet’le birlikte aile hukukunda da Batı etkisi görülmeye başlanmış ve çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Kurnaz, 1997: 89). Tanzimat Dönemi aydınları kadınla erkeğin toplum içindeki statülerinin aynı olmadığını, bundan dolayı da kadının erkek kadar bilgili ve donanımlı olamayacağını savunmuşlardır. Bu aydınlar görücü usulü evliliğe karşı çıkmış, tek eşli evliliği savunmuş ve bunların da İslam geleneklerine uygun olduğundan bahsetmiştir (Kurnaz, Ş. 1996: 21).

Kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılabilmesinde Balkan ve Birinci Dünya Savaşları etkili olmuştur. Kadın, erkekten boşalan yerleri bir zaruret sonucu doldurmuş ve sonraki gelişmelerin ilk adımları çeşitli eleştiri çevrelerine rağmen bu dönemlerde atılmıştır. Berkes, Osmanlı kadınının Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren sosyal statüsünde bir gelişme olduğunu ve bunun da düzenlemelerle ilgili çeşitli zeminler hazırladığını ifade etmektedir (Berkes, 2016: 445-446). Nitekim 8 Ekim 1917 yılında Aile Hukuku Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararname uygulama ve gelenekleri İslam hukukuna bağlı kalmaktan tamamen kurtaramasa da evlenme işlerinin resmiyet kazanmasını sağlamıştır. Nişanlanma hukuki açıdan evlenmenin başlangıcı olarak görülmüş ve devletin izni ile yapılmayan evlilikler geçersiz sayılmaya başlanmıştır. Erkeğin zevcesini kolaylıkla boşamasının önüne geçmek için aile meclisi müessesesi vücuda getirilmiştir. Çok karılılık uygulamasının da engellenebilmesi ya da zorlaştırılması için erkeğin ikinci zevcesiyle evlenebilmesi ilk zevcesinin iznine bağlanmıştır (Taşkiran, 1973: 48). Kararnamede, İslam hukukundan uzaklaşmamakla beraber evlenme ve boşanma ile ilgili konulara devlet el koymuştur. Evlenme yaşı kadınlarda 17, erkeklerde 18 olmak üzere sınırlandırılmıştır. Kadınlara, kocasının çeşitli fizyolojik hastalıkları, evin geçimini sağlayamaması ve akıl hastalığı gibi durumlarda boşanma hakkı verilmiştir (Kurnaz, 1997: 90). Fakat bahsedilen bu düzenlemeler toplumun genelinde hemen kabul görmemiş, eski gelenekler sürdürülmeye devam

edimiş, yeni uygulamalardan sadece bazı aydın kadınlar faydalanabilmiştir. Taşradakiler geleneksel yaşamlarını sürdürmeye devam etmiştir.

Bu kararname, cinsiyet eşitsizlikleri sorununu yeteri kadar çözemesi de *değersiz kadın* algısı ve uygulamasını ortadan kaldırması ve kadının mağduriyetine devlet eliyle çözüm aranması bakımından önem arz etmektedir. Sebep her ne olursa olsun devlet, bu kararnameyle birlikte resmi kanalla kadının toplum içindeki statüsünün yükselmesine zemin hazırlamıştır. Tabi ki bu koşulların gelişmesi ve kazanımların elde edilmesinde çeşitli bilim adamları ve aydın çevrelerin de etkisi olmuştur. Bu isimlerden biri olan Ziya Gökalp konuya duyarsız kalmamış ve gerek Türk kadınının gerek kanun karşısında gerekse sosyal hayatta erkekle denk olması konusunda gayretler göstermiştir. Gökalp, Türk kadınının İran, Arap ve Bizans kültürünün etkisi altında kalarak düşmüş olduğu acı durumdan kurtulması için çalışmış ve çalışmalarında Türk kadınına daima yüceltmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Gökalp, her Türk kadınının geçmişte yüksek bir mevkide olduğunu ve gelecekte de aynı şekilde yüksek mevkide olması gerektiğini ileri sürmüş, kadınla ilgili kanunların olmayışını çeşitli yazı ve şiirlerinde eleştirmiştir (Taşkiran, 1973: 57).

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte kadınlara gerek sosyal hayatta gerekse siyasal ve diğer alanlarda çeşitli haklar verilmesini isteyen birçok siyaset ve bilim adamı olmasına rağmen durum uzun bir dönem kanunlarda yer alamamıştır. Nispeten bir reform sayılabilecek 1917 Aile Hukuku Kararnamesi de çok kısa bir süre sonra lağvedilmiş ve eski sisteme geri dönmüştür. Bunun tabi ki en önemli gerekçesi kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konusunun henüz toplumsal yaşamda karşılık bulamamasıdır. Toplumsal alışkanlıklar, İslami gelenekler, erkek egemen kurumların engeli gibi durumlardan dolayı uzun bir dönem bu konu devletin gündeminden çıkarılmış ve devlet, kendi resmi kanunlarıyla cinsiyet eşitsizliğini sürdürmeye devam etmiştir.

Osmanlı toplum yapısında filizlenen kadın kimliği sorunu elbette kısa süreli ve kolayca netice elde edilen bir husus olmamıştır. Aile Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasından sonra konu kısa bir süre gündemden kaldırılrsa da talep ve çalışmalar devam etmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte düzenlenen birçok kanunda kadın ve erkek eşitliği kendine yer bulabilmiş ve kanun lehine çeşitli düzenlemeler

yapılmıştır. 1923 yılında Türk Medeni Kanunu ile ilgili çalışmalar yapılırken yine ilerici ve gerici gruplar arasında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Bu dönemde Millet Meclisi 9 yaşındaki kızların ve 10 yaşındaki erkek çocukların evlenmelerine ve çok karılığa izin veriyor, boşanma konusunda erkeğe keyfi ve kayıtsız boşanma hakkını, kadına ise daha önce de bahsettiğimiz çeşitli özel durumlarda boşanma hakkı veriyordu (Taşkiran, 1973: 104). Yine meclis kayıtlarına göre 1923 yılında milletvekili seçilme kanunu görüşülürken kadınların seçme ve seçilme hakkı gündeme gelmiş, tartışmalar yaşanmış ve netice itibarıyla bu husus o dönem koşullarında meclis tarafından kabul edilmemiştir. Meclisteki milletvekillerinin kadın hakları konusundaki bu tutumları devlet kanunlarında erkek egemenliğinin olduğu iddiamızı doğrular niteliktedir. Kadın haklarının erkeklerin egemen olduğu parlamentolar ve kurumlar tarafından değerlendirilmesi ve erkek cinsiyetinin tek karar mercii olması, kadınların bu anlamdaki kaderlerinin kadim olmasının gerekçelerinden biridir. Fakat kadın hakları ile ilgili geleneksel tutumun yanında hükümet taraftarı yenilikçi düşünceler de mevcuttu. Zira medeni kanun çalışması yapılırken görüşmeler sırasında Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un düşünceleri, dönemin kadınla ilgili devlet politikasını yansıtır niteliktedir. Bakan Bozkurt, medeni kanunda en önemli noktaların, aile teşkilatı, miras meselesi ve aynı haklarla ilgili bölümler olduğunu ifade etmiş, bu kanunla birlikte Türk kadınının toplumsal hayatta hak ettiği yere geleceğini belirtmiştir. Bakanın konuşması salondaki bir kısım milletvekilleri tarafından alkışlanmıştır (Taşkiran, 1973: 115). Yine aynı konuda adalet komisyonu raportörü Menteşe milletvekili Şükrü Kaya tarafından bir konuşma yapılmıştır. Şükrü Kaya, annelik, babalık, karılık, kocalık, evlenme ve boşanma gibi hususların dünya ülkelerinde kanunlara bağlı olduğunu, fakat bizde ise bu medeni uygulamaların henüz kanunlara giremediğini, memlekette babası belli olmayan bir sürü çocuğun, kocası tarafından keyfiyetle boşanan ve mağdur edilen bir sürü boş düşmüş kadının, erken yaşta evlendirilen bir sürü çocuğun olduğunu ifade ederek durumun vahametine değinmiştir (Taşkiran, 1973: 119). 1917 ortamında çok büyük tepkiler alabilecek bu ifadelerin kimi milletvekilleri tarafından alkışlanması ve çok şiddetli tepkilerin olmaması geleneksel ve gerici tutumunda değişmelerin olduğunun göstergesidir. Fakat milletvekilleri seçimi ile ilgili ortaya çıkan tutumla aile, miras ve aynı haklarla ilgili ortaya çıkan tutum arasında farklılık görülmektedir. Meclis, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesine çok net bir şekilde muhalif

olmayı sürdürürken, diğer taraftan miras, aile ve aynı haklarla ilgili düzenlemelere daha ilımlı yaklaşmaya başlamıştır. Bu da göstermektedir ki kadın hakları konusunda yaşanan gelişmeler uzun zaman dilimlerinde, önemli tartışmalara sahne olarak aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de kadın haklarıyla ilgili en önemli adım olan medeni kanunun kabulü 1926 yılında gerçekleşmiştir. Kanunun kabulüyle birlikte kadın, adeta devlet eliyle koruma altına alınmaya başlanmış ve kadınla erkeğin eşitliği kanun karşısında nispeten sağlanmıştır. Şüphesiz ki kanunlar değişir değişmez sosyal hayat ve toplumsal alışkanlıkların değişmesi mümkün olmayacaktır. Toplumsal değişim tedricen olur ve normal olanı da budur. Kanunların değişmesi toplumun yöneleceği noktayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Türk devleti değişen koşullara ayak uydurmuş ve kadına geç de olsa temel hak ve özgürlüklerini medeni kanunla birlikte vermeye başlamıştır. Bu sürecin sadece devlet eliyle işletildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Kadınlara çeşitli haklar verilmesinde kadın derneklerinin ve eşitlik taraftarlarının üstün çabaları da etkili olmuştur. Fakat medeni kanunun ilan edilmesi cinsiyet eşitsizliği sorununu tamamen ortadan kaldırmada yeterli olmamıştır. Geleneksel yapıda çok önemli değişiklikler getiren kanun, kadını erkeğe büyük bir oranda eşitlese de kanunlarda zaman zaman erkek egemen karakterlere rastlamak mümkündür. Bunun en önemli sebebi olarak da toplumun ve beraberinde kurumların tam bir eşitlemeye uygun olmamasıdır. Kadın hakları konusundaki dönemin devlet politikalarını anlamak için bir devlet söylemi olarak edebileceğimiz Atatürk’ün bu konu hakkında yaptığı bazı konuşmalara bakmak uygun olacaktır. Zira gerek dönemin siyasetinde, gerek çıkacak olan kanunlarda Atatürk’ün görüşleri maksimum öneme sahip olmuştur.

M. Kemal Türk kadınının haklarıyla ilgili daha 1916 yılında çeşitli düşünceler dile getirmiş ve kadının kıyafetiyle, eğitimiyle ve iş hayatıyla ilgili düzenlemeler yapılarak modern bir kadın profilinin oluşturulmasının gerekliliğini belirtmiştir (Kurnaz, 1997: 173). Yaptığı bir konuşmasında ilk terbiye ve eğitimin anne tarafından verildiğini ve bu nedenle annenin iyi bir eğitimden geçmesi gerektiğini, kadının en önemli görevinin annelik olduğunu kadına lazım olan şartlar sağlandığında ise erkekten hiçbir alanda geri kalmayacağını ifade etmiştir (Kurnaz, 1997: 174). Yine Atatürk, kadınlar için asıl önemli olan şeyin şekilden ziyade ilim ve irfan olduğunu beyan etmiştir. Bu konuda çeşitli çalışmalar cumhuriyet döneminde hızlı bir şekilde yapılmış ve 1926 yılında

kadının çağdaş yaşamın gerektirdiği gibi yaşaması sağlanarak yaşadığı mağduriyetler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Medeni kanunu takiben kadın siyasi haklar elde etmiş ve bununla hayatın neredeyse her alanda kendini erkekle eşitleme fırsatı bulmuştur (Kurnaz, 1997: 175). Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi meselesinin cumhuriyetin ilanından sonra oldukça geç kaldığı düşünülebilir. Bunun en önemli sebeplerinden biri hem kadın siyasetçi profiline halkın ve meclisin henüz hazır olmaması hem de kadınların siyasete atılacak birikim ve çoğunluğa henüz ulaşamamış olmasıdır. Fakat kadının politik katılımındaki bu gecikme Batılı devletlerle kıyaslandığında kısa süreli bir gecikme olarak değerlendirilebilir. Zira Türkiye’de düzenli seçimlerin başlamasıyla kadınlara oy hakkının tanınması arasında geçen süre 11 yıl iken ABD’de, 132 yıl, Norveç’te 99 yıl, Büyük Britanya’da 97 yıl, Hollanda’da 80 yıl, İsviçre’de 123 yıl, İsveç’te 55 yıldır (Sarıkoca, 2010: 57-58).

Kadın hakları yolundaki ilk çabalar M. Kemal’in yurdun çeşitli köşelerinde halkla yaptığı konuşmalarda yer almış, daha sonra çok dikkatli bir sıralama ile evvela ailede ikinci olarak yakın çevrede ve nihayet bütün yurt işlerinde kadına, erkekle eşit haklar tanınmıştır. Gerek İstiklal Savaşı devam ederken, gerek TBMM’de kadın lehine kanunlar çıkarılırken daima yurtsever Anadolu kadının meziyetlerinden söz edilmiştir. Atatürk Söylev ve Demeçlerinde Anadolu köylü kadının gayret ve himmeti için şöyle diyor: “Dünya’nın hiçbir yerinde hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının üstünde kadın çalışmasından söz etmek imkânı yoktur. Ve dünyada hiçbir milletin kadını “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluş ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim” diyemez” (Taşkiran, 1973: 67-68).

Taşkiran, memleketin zafer elde etmesiyle birlikte M. Kemal’in memleketin çeşitli bölgelerinde mitingler yaptığını ve buralarda yaptığı konuşmalarda Türk kadınının kahramanlıklarına ve kadın haklarına yer yer değindiğini belirtmiştir.

Bu konuşma örneklerinden biri 1923 İzmir mitinginde M. Kemal’in Türk kadınına hitabı;

Şuna inanmak gerekir ki dünya üzerinde gördüğünüz her şey kadının eseridir. Nitekim hepimiz padişahlar hakkında aslı olmayan fikirler besliyorduk. Bunlar annelerimizin yaptığı yanlış telkinlerin neticesi idi. Bir sosyal toplum cinsinden yalnız birinin asli icaplarını kazanmasıyla yetinirse o sosyal toplum yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet ilerlemek ve medenileşmek isterse, özellikle bu noktayı esas olarak kabul etmek

mecburiyetindedir. Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizliğimizden ileri gelmektedir. İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamaya gelmişlerdir. Yaşamak demek, faaliyet demektir, bundan dolayı, bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer bir organı işlemezse o sosyal toplum felçlidir. Bir sosyal toplumun, hayatta çalışması ve başarılı olması için çalışmanın ve başarılı olabilmenin bağlı olduğu bütün neden ve şartları benimsemesi gerekir. Bundan dolayı, bizim sosyal toplumumuz için ilim ve fen lazımsa, bunları, aynı derecede hem erkek ve hem kadınlarımız elde etmesi gerekir. Bilindiği üzere, her safhada olduğu gibi sosyal hayatta da iş bölümü vardır. Bu genel iş bölümü arasında kadınlar kendilerine ait olan vazifeleri yapacakları gibi, aynı zamanda hayatın refahı, saadeti için gerekli olan genel çalışmalara da gireceklerdir. Kadının ev vazifesi en ufak ve önemsiz vazifedir. Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen kucağın ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı kadınlarımız da âlim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır (Taşkıran, 1973: 83).

Atatürk'ün İzmir mitinginde yaptığı bu konuşma kadın hakları ile ilgili devletin o dönemdeki izlediği veya izleyeceği politikayı ortaya koymaktadır. Konuşmada, kadının bir anne olarak yeni nesillerin yetiştirilmesindeki öneminden, annelerin donanımlı ve eğitilmiş olmasının gelecek nesillerin sağlam yetiştirilmesinin ön şartı olduğundan, cinslerden sadece birinin asli görevleri yerine getirmesi durumunda toplumsal ilerlemenin gerçekleşemeyeceğinden, sosyal hayatımızdaki başarısızlığımızın nedeninin kadınlara ilgisiz davranmak olduğundan, kadının en küçük vazifesinin ev vazifesi olduğu, en büyük vazifesinin annelik olduğundan ve kadınların her hususta yükselmeleri gerektiğinden bahsedilmiştir. Konuşmanın geneline bakıldığında Atatürk'ün hayatın hemen hemen her alanında kadınlarla ilgili yenilikçi bir görüşe sahip olduğu, kadınların gerek sosyal gerek, ekonomik ve gerekse eğitim hayatına kazandırılması gerekliliğini düşündüğü görülmektedir. 1923 yılında yapılan bu konuşma yakın zaman sonra düzenlenecek olan başta medeni kanun olmak üzere devlet politikalarının bir habercisi niteliğindedir. Atatürk kadını içtimai hayatın iki cinsinden biri olarak ifade etmekte ve erkeğin hayatının kadın desteği olmadan yarım kalacağını belirtmektedir.

Diğer çeşitli konuşmalarından;

Allah'ın emrettiği şey, İslam erkek ve kadınının beraber olarak ilim ve irfan kazanmasıdır. Kadın ve erkek bu ilim ve irfanı aramak ve nerede olursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir. İslam ve Türk tarihi incelenirse, görülüyor ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla bağlı zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk sosyal hayatında kadınlar ilim, irfan ve diğer hususlarda erkeklerden asla geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir. Bugün bu memleketi inceleyelim. Göreceğimiz iki safha vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle çalışan, merkeplerine binerek öteberi satmak için pazar yerine giden, oralarda yumurta ve tavuğunu, buğdayını kendisi satan ve ondan sonra ihtiyaçlarını kendisi satın alan, köyüne dönen ve bütün hizmetlerinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayanlara ve hesap yapanlara rastladım.

Efendiler memlekette cahil varsa umumidir. Yalnız kadınlarımıza değil erkeklerimize de şamildir.

Kasaba ve şehirlerde yabancıların en çok dikkati, örtünme şekli üzerinde toplanıyor. Buna bakanlar, kadınlarımızın hiçbir şey görmediklerini zannediyor. Bununla beraber, dinin icabı olan örtünme, kısaca söylemek lazım gelirse, denilebilir ki, kadınların külfetini gerektirmeyecek ve adaba aykırı olmayacak basit bir şekilde olmalıdır. Örtünme şekli, kadını hayatından, varlığından ayıracak bir şekilde olmamalıdır. Bu konuda son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi lazımdı. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat, bugünkü seviyemiz, bugünkü icaplara ve ihtiyaçlara yeterli değildir. Başka zihniyette, başka kemalde adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olan, bundan sonraki annelerdir. Bu maruzatımın istiklalini, şerefini, hayat ve varlığını sağlamak ve devam ettirmeyi prensip sayan yeni Türkiye Devleti'nin esaslarından birini teşkil etmesi lazımdır ve inşallah edecektir (Taşkıran, 1973: 84-85; Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden).

Atatürk konuşmasında İslam geleneklerinin İslam ve Türk tarihinde zaman zaman yanlış sürdürüldüğünü, kadın ve erkeğin ilim ve irfanda denk olması gerektiğini, kadınların ekonomik yaşamda erkekler kadar emektar olduğunu ve hatta çeşitli konularda onlardan daha da yetenekli olduğunu, kadınların örtünme şekillerinin onlara gereğinden fazla külfet getirdiğini ve bunun makul bir hal almasının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Atatürk, Osmanlı toplumunda sürdürülen ve Türklere Araplardan geçtiği düşünülen çeşitli geleneklerin terkedilmesi gerektiğini düşünmektedir. Kadınlara yaşam alanları açmaya çalışmakta,

erkek tahakkümünden kurtulmalarını arzu etmekte, devletin ve kanunların kadın kıyafetleri konusundaki tutumunun da değişmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bilindiği üzere Osmanlı toplumunda kadınların giyim kuşamı çeşitli kanunlarla düzenlenmiş, kadınlara giyim kuşamla ilgili yasaklar uygulanmıştır. Kadının namus kavramı, devlet eliyle de desteklenerek gelenekler ve inançlarla birlikte erkekten farklı bir şekilde tanımlanmıştır. Yine ekonomik faaliyetlerde de kadının mahir olduğuna dikkat çekmesi Osmanlı geleneklerinde sürdürülen çalışma yasaklarına karşı olduğunun ve bununla ilgili yeni düzenlemelere ön ayak olacağının habercisidir. M. Kemal Konya’da Kastamonu’da, İnebolu’da İzmir’de ve yurdun çeşitli bölgelerinde bunun gibi çeşitli konuşmalar yapmış ve gerek kadınları bilinçlendirmiş, gerekse hakları için mücadele etmeleri noktasında cesaretlendirmiştir (Taşkiran, 1973: 88).

3.1. KADINLARIN EĞİTİM HAYATI

Eğitim bilimciler eğitimi *bireye istendik davranışlar kazandırmak* olarak tanımlamaktadır (Senemoğlu, 2003: 92). İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği eğitim yoluyla öğrenebilme ve değişebilme potansiyelidir. Birey daha doğar doğmaz çeşitli eğitim süreçlerine maruz kalmakta ve bunun sayesinde doğal halinden uzaklaşarak insan olma yolunda ilerlemektedir. Eğitim insanı değiştiren ve mevcut koşullara uyumunu sağlayan bir süreçtir. Tabii ki insan yaşamı karmaşıklıktıkça ve ihtiyaçlar çeşitlenip değiştikçe insanın eğitimden alması gereken şeyler her geçen gün çoğalmakta ve eğitime olan ihtiyaç da artmaktadır. İnsanoğlu eğitim sayesinde diğer canlılardan ayrılır, toplumsal varlık haline gelir, yaşadığı toplumun değerlerini ve gereken bilgi ve beceriyi kazanır (Avcı, 2012: 24).

Eğitim sorunu tarih boyunca sadece kadınların değil toplumun genelinin ortak bir sorun olmuş ve bu sorun yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Gerek batı toplumlarında gerekse Türk toplumunda aydınlanma dönemi ve yenilik hareketlerine kadar toplumların eğitim seviyeleri oldukça düşüktü. Bu dönemlere kadar toplumlarda hâkim eğitim anlayışı din temelliydi ve eğitim sistemi din adamlarının ve kurumlarının elindeydi.

Ortaçağ’ın başında batıda eğitim seviyesinin düşüklüğünden dolayı halk, oldukça batıl bir yaşam sürmekteydi. Dönemin tek bilgi kaynağı âdeta kiliseydi ve toplum inanç

sistemleri tarafından şekillendirilmekteydi. Bu nedenle halk topyekûn cehalete mahkûm edilmişti (Cubberley, 2004: 141). On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda batı toplumlarında eğitim kurumları oldukça dar bir sınıfa hizmet vermekteydi ve bu okullar halkın değil ruhban sınıfın ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Eğitime asiller ve halk tarafından önem verilmemekteydi (Cubberley, 2004: 186). Bu dönemde toplum, savaşılar, rahipler ve çiftçiler olmak üzere üç sınıftan oluşmaktaydı. Tarımla uğraşan halk için kilise denetimi ve din eğitimi dışında herhangi bir eğitim faaliyeti neredeyse söz konusu değildi. Tamamen kilisenin kontrolünde olan eğitim sistemi ve eğitimde canlanma ya da Rönesans olarak bilinen döneme kadar devam etmiştir (Cubberley, 2004: 87-189).

Rönesans'tan Aydınlanma'ya kadar eğitim pratiklerinde farklılaşmalar belirginleşmeye başlamış, zamanla her iki cinsiyet için eğitim seviyelerinde artışlar olsa da eğitim fırsatlarına erişme her iki cinsiyet için eşit koşullarda gerçekleşmemiştir (Sonnet, 2005: 101). On beş ve on altıncı yüzyılda Protestan mezhebinin yükselmesiyle birlikte eğitim sistemi ile devletin bağlantısı kurulmaya başlandı ve Luther, topraklarındaki tüm belediye başkanlarına okul kurmaları için ciddi bir sorumluluk öne sürdü. 1633 ve 1646 yasalarında İskoçya Parlamentosu kilise ile bağlantılı olarak çocukların eğitimi için okullar açılmasını emretti (Cubberley, P., 2004: 43). Kurulması hedeflenen okullarının neredeyse tamamının kurulma amacı yine diniydi.

On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren eğitime bakış açıcı değişmeye başlamıştır. Artık eğitimin kilisenin refahından çok toplumun gündelik hayatına hizmet eder hale getirilmesi gerektiği düşünülmeye başlandı ve 1750'lerden sonra Fransa'da yenilikçi bir eğitim sistemi şekil almaya başladı (Cubberley, P., 2004: 44). Yine Amerika ve İngiltere'de 1750'lerden itibaren dini okulların yerine çeşitli bölge okulları kurulması planlanmış ve bu dönemden itibaren dini okullara olan heves gittikçe azalıp yeni okul modelleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Cubberley, P., 2004: 56-47). İngiltere'de devlet eğitime 18. yüzyıldan itibaren yatırımlar yaparak müdahale etmeye başlamış, bu dönemden itibaren ev eğitimi tedricen kilisenin kontrolünden çıkarak daha seküler bir karakter kazanmıştır. 1817'de *İlköğretim Kanunu* düzenlenmiş ve eğitim, daha sistematik bir şekilde yürütülmeye başlanmış, ilköğretim 1880'de zorunlu hale getirilmiştir (Erdoğan, 2006: 215).

Durum Osmanlı'da batı toplumlarına oldukça benzerlik göstermiştir. Halkın geneli için zorunlu ve sistematik bir eğitim mevcut değildi. İlköğretim düzeyinde mektep ya da kütüphane olarak anılan ilköğretim okulları mevcuttu. Halk arasında mahalle mektebi ya da sıbyan mektebi olarak anılan bu okullar devlet adamları ya da vakıflar aracılığıyla kurulup, halkın da desteğiyle yürütülmüştür. Tüm Müslüman toplumlarda sıbyan mekteplerinin tek temel dersi Kur'an eğitimi olmuştur. Bu mekteplerde çocuklara ayrıca temel dini bilgi ve uygulamalar öğretilmiştir Zorunlu olmayan bu okullara 5-6 yaşlarında kız ve erkek öğrenciler gönderilmiş ve genellikle 3-4 yıl eğitim verilmiştir. Fakat Osmanlı'da yükseköğretim kurumları olan medreselere sadece erkekler gidebilmiştir (Akyüz, 1997: 72-73). Bu nedenle Osmanlı toplumunda genel anlamda eğitim düzeyi oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Fakat bu durum sadece Osmanlı toplumu için değil bütün dünya toplumları için geçerli olmuştur.

18. ve 19. yüzyıldan itibaren yaşanan bilimsel gelişmeler eğitimi gerek insan hayatında gerekse toplumsal yaşamda zorunlu hale getirmiş, eğitimde çağın koşullarının gerisinde kalan devletler zayıflamış –ki buna Osmanlı Devleti önemli bir örnektir- bu sorunlar topluma ve bireye sirayet ederek bütün alanlarda hayatın zayıflamasına sebep olmuştur. Şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan en önemli problemler, eğitimde geri kalmışlık ve sosyal problemler olmuştur. Yine birey olarak kadının, kurulan yeni düzende hak ettiği statüyü elde edememesinde ve toplumsal hayatta ikinci plana atılarak pasifleştirilmesinde temel faktör eğitim yasakları ve uygulamaları olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi eğitim bireyin kendisiyle ve toplumla barışık olmasında, saygın bir sosyal statü edinmesinde, içinde yaşadığı toplumsal sistemde özne pozisyonunda olmasında en önemli ihtiyaçlardandır. Bu bağlamda kadının söz konusu dönemler içerisinde eğitim sorununa bir göz atıp ikinci cinsiyet olmasına zemin hazırlayan uygulama ve kanunları geçmişten günümüze değerlendirmeye çalışacağız.

Eğitimde toplumsal geri kalmanın yanında konuyla ilgili olan bir başka boyut da bireysel geri kalmadır. Uzun yıllar boyunca yasalar kadınların eğitim almasına müsaade etmemiş ve önemli cinsiyet eşitsizliklerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bireyin yaşamını sürdürmesinde en gerekli haklardan biri olan eğitim konusunda daha yakın zamanlara kadar ayırım yapılması önce tabakalar arasında daha sonra da cinsiyetler arasında uçurumların oluşmasının başlıca faktörlerindendir. Bütün dünyada kadınların eğitim seviyelerinin düşük olması hayatın diğer alanlarına da sirayet etmiştir.

Eğitime ulaşma engelleri 20. yüzyıla kadar bütün dünyada ortak bir sorun olarak devam etmiş, son yüzyılda hızlı bir gelişim süreci yaşanmıştır. Son yıllarda kadın erkek arasında okuma yazma oranlarını gösteren tablo KAGİDER ve TÜSİAD'ın yapmış olduğu “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği-Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmadan elde edilmiştir.

Tablo 1. Yetişkin Okuryazarlık Oranları (%)

Bölge	K		E	
	1995	2000-2004	1995	2000-2004
Sahra Güney Afrika	47	53	65	70
Arap Ülkeleri	-	55	-	77
Güney Asya	33	46	62	71
Doğu Asya ve Pasifik	75	88	90	95
Latin Amerika ve Karayibler	85	89	88	91
Orta ve Doğu Avrupa	-	96	-	99
Gelişmiş Ülkeler	-	99	-	99
Geçiş Ülkeleri	-	99	-	100
Gelişmekte olan Ülkeler	61	70	79	83
Dünya	65	77	81	87
Türkiye	72	81.1	92	95.7

TÜSİAD, 2000:34, UNESCO, 2007. (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği. Türkiye Kadın Girişimciler Derneğinin raporundan alınmıştır).

Ülkelerdeki okumaz yazmaz oranlarına genel olarak bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun daha az yaşandığı gelişmiş ülkelerde kadın erkek arasında fark olmadığı görülmektedir. Buna ilaveten cinsiyet eşitsizliğinin daha fazla yaşandığı ve kadına verilen değer ve hakların erkeklere göre daha az olduğu Arap ve Güney Afrika ülkelerinde okumaz yazmazlık konusunda kadın erkek arasında kadın aleyhine önemli bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Yükseköğretimde Ülkelere ve Cinsiyete Göre Okullulaşma Oranları (%)

Ülke	K		E	
	1996	2005	1996	2005
Bulgaristan	51.6	47	31.2	41
Fransa	57.4	64	45.0	49
Irak	-	11	-	19
İngiltere	56.3	70	48.6	50
İran	13.1	25	21.9	23
İspanya	55.6	74	47.4	60
Yunanistan	46.3	95	47.4	83
Türkiye*	15.2	26	26.5	26

TÜSİAD, 2000: 51, UNESCO, 2007a, 2005 verileri. (Tan, Ecevit, Üşür, & Acuner, 2008). (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği. Türkiye Kadın Girişimciler Derneğinin raporundan alınmıştır.)

Yine benzer şekilde yükseköğretimde okullulaşma oranlarına bakmak karşılaştırma açısından faydalı olacaktır. Tablodaki veriler okuma yazma oranları tablosuyla önemli oranda benzerlikler göstermektedir. İngiltere Fransa, İspanya, Yunanistan gibi cinsiyet eşitsizliklerini giderme konusunda önemli mesafe kat etmiş ülkelerde kadınların yükseköğretime devam etme oranlarının erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Buna karşın Türkiye’de ise yükseköğretime devam eden kadın oranının erkeklerden düşük olduğu görülmektedir. Öyleyse kadınların eğitime ulaşma imkânlarının iyileştirilmesi ve toplam eğitim sürelerinin uzaması ile kadının toplum içinde ikinci cins olarak algılanması arasında negatif bir korelasyon söz konusudur. Şüphesiz ki eğitim, kadının toplum içinde kendine yer edinmesi ve erkeğin karşısında hayata tutunmasını sağlayan, ona statü kazandıran ve kendi ayakları üstünde durmasına imkân yaratan bir kurumdur. Eğitim seviyesi yükselen kadınların ev içi işlere mahkûmiyeti azalmakta ve erkeklerle hayatı paylaşarak kendilerini erkeğe eş değer görebilmektedir. Eğitim imkânı bulamayan veya toplam eğitim süreleri kısa olan kadınlar ise statü ve meslek edinemedikleri için ev içi işlere ve annelik rolüne mahkûm olmakta ve kendilerini erkeğe bağımlı olmaktan kurtaramamaktadırlar.

3.1.1. Batı’da Kadın Eğitimi

Russel, devletlerin, kiliselerin ve onların hizmetindeki büyük kurumların eğitimi derin bir saygı ruhuyla yürütmediklerini, erkek ya da kız çocuklarının göz önüne alınmadığını ifade eder. Ona göre egemen güçlerin başlıca niyeti her zaman ve her koşulda mevcut düzenin muhafazasıdır (Russel, B. 2015: 143). Batı toplumları bu bağlamda toplumsal düzenin devam ettirilmesine dönük eğitim politikaları uygulamış ve uzun yıllar boyunca kadına eğitim hakkı vermemiştir. Batı ile Osmanlı arasında geleneksel yaşam ve cinsiyet algısı bakımından önemli bir farklılık yoktur. Her iki toplumda da yirminci yüzyıla kadar kadınların eğitimi ile ilgili toplumsal tutum, inançlar ve kadının sosyal rollerinin etkisi altında kalmış, kadınlar bu iki sosyal olgunun prangalarından bir türlü kurtulamamıştır. Günümüzde kadınların eğitim olanaklarından faydalanamayıp eşitliğin tam olarak sağlanamamasının ve mesleklerdeki cinsiyetçi ayrımların başlıca sebeplerinden biri budur.

Batı toplumunda eğitim kurumlarına bakıldığında özellikle Aydınlanmaya kadar din temelli eğitim veren manastırların daha yaygın ve dominant olduğu görülmektedir. Batı’da kadın eğitimi denince elbette akla ilk gelen aile eğitimi olmuş ve ailede ev içi işler öğretilmiştir. İlerleyen yıllarda kızların daha iyi eğitim alması savunulunca manastırlar, ilkokullar ve laik yatılı okullar gündeme gelmeye başlamıştır (Sonnet, 2005: 102). Bu konuda uzunca ve etraflıca tartışmalar yapılmış, kızlar için en uygun eğitim şeklinin manastır eğitimi olduğu genişçe kitleler ve politikacılar tarafından savunulmuştur. Bu dönemlerde din eğitimi sadece kızlara değil erkeklere de dayatılan bir eğitim biçimi olmuştur. Rönesans’tan itibaren kız eğitimi savunan çeşitli kesimler ortaya çıkmış, fakat bu düşüncelerin önü şiddetli muhalifler tarafından kesilmeye çalışılmış, uzun yıllar boyunca karşı çıkmıştır (Sonnet, 2005: 103). Bu nedenle batı toplumlarında kadınların eğitim olanaklarından erkekler gibi faydalanabilmesi bölgesel farklılıklar olsa da yirminci yüzyılı bulmuştur. 16. yüzyılın önemli siyaset bilimcilerinden Vives, bir taraftan kadınların eğitimini savunmuşken diğer taraftan da çeşitli sınırlamalar getirilmesi gerektiğini iddia etmiştir (Sonnet, 2005: 102). Dönemin egemen görüşünü yansıtan bu düşünce her ne kadar kadınlara eğitim verilmesi gerektiğini ve kötülüğün eğitimsizlikle ilintili olduğunu ileri sürse de eşitlik bakımından

yeterli değildi. Çünkü kadınların eğitiminde ev işlerinin okul eğitiminden daha önemli olduğunu savunmaktaydı.

18. yüzyıla gelindiğinde kız çocuklarının okula gitme veya okuryazarlık oranlarını belirlemek pek de kolay olmasa da ve bu tür kayıtlarda cinsiyetler arası ayrımlara yer verilme de sağlıklı olmayan çeşitli kayıtlar 1750'de Almanya'da kızların % 86,5'inin okula gittiğini göstermektedir (Claire & Demarle, 2005: 138). Bu yüzyılda çeşitli hükümetler yeni eğitim politikasında kızların eğitimine de yer vermiş, 6 ile 14 yaş arasındaki tüm çocuklar için zorunlu eğitim sistemi getirilmiş, fakat bu tür uygulamalar hem bütün bölgeler tarafından aynı anda kabul görmemiş hem de tıpkı Osmanlı toplumunda olduğu gibi çeşitli cemaatlar tarafından dini gerekçelerle benimsenmemiştir (Claire & Demarle, 2005: 140).

19. yüzyılın büyük bir bölümünde Fransız kadınları geleneksel modelde eğitime devam edilmiş, yaşanan gelişmeler hayatın eşit paylaşımı noktasında yetersiz kalmış ve hakim görüşün değişmesi pek mümkün olmamıştır (Felski, 1995: 20). Devrim sonrasında yeni reformlardan uzak durulmuş, eski eğitim biçimleri çeşitli düzeltmeler yapılarak devam ettirilmiştir. Egemen söylem, kadınların ev eğitimi alması gerektiği düşüncesini tekrar etmeye devam etmiş ve kadın erkek ayrımından ısrarla vazgeçmemiştir. Aslında devrimden sonra manastırların kapatılması laik eğitim anlayışının yayılacağı beklentisini oluştursa da beklenen olmamış, kızlar yine uzun yıllar boyunca okul dışı eğitim almaya devam etmiştir. 18. yüzyıldan sonra yaşanan rejim değişiklikleri devlet ve toplum ilişkisini yeniden yapılandırmıştır. Bu süreçte Avrupa devletleri eğitim ve sağlık gibi bazı görevlerini çeşitli kurumlara devrederek bir dönüşüm süreci başlatmıştır (Odabaş, 2018: 2053). Bu yetki devri politikasının bir sonucu olacak ki 1880'lerde kadınları da ilgilendiren çeşitli eğitimler veren özel okullar ortaya çıkıp laik eğitim vermeye başlamıştır (Mayeur, 2005: 214).

Batı toplumlarında kadın eğitiminin gelişim seyrinin önemsiz dönemsel farklılıklar dışında Türk toplumundan çok da farklı olmadığı, gerek geleneklerde gerekse devlet politikalarında erkek yanlı bir bakış açısının olduğu söylenebilir. Batı toplumlarında da kızlara din temelli eğitim yanında ev işleri ile ilgili eğitimler uzun yıllar boyunca verilmiş, hâkim gelenek kız okullarının yaygınlaşmasını önlemiştir. Kızların okula gitmesi söz konusu olduğunda din, ahlak ve kadının sosyal statüsü

gerekçe gösterilerek karşı çıkılıp engel olunmuştur. Kızların okula gidebilmesinde ve bu engellerin ortadan kalkmasında etken faktör sekülerleşmenin getirdiği bir sonuç olarak devletin laik politikalar benimsemesi olmuştur. Kilisenin etkisinin azalmasıyla okullu kızların çoğalması arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Çeşitli gelişmeler neticesinde kız çocuklarına okul yolu açılınca kız ve erkek öğrencilerin bir arada okumalarına karşı çıkan hâkim düşünce “sadece kızların eğitim gördüğü okulların” açılmasında etkili olmuştur. Bu düşünce sahipleri kızlarla oğlanların aynı ortamda eğitim almalarının ahlaksızlıklara sebep olacağını iddia etmiştir (Sonnet, 2005: 102). Hatta bu tartışmalarda çözüm olarak yer yer tıpkı Osmanlı toplumunda olduğu gibi erkek öğretmenler fikri de ileri sürülmüştür.

20. yüzyılla birlikte batı toplumlarında sekülerleşmenin de etkisiyle eğitimde kadın erkek ayrımına son verilmiş, açılan okullar ve yapılan düzenlemelerle eğitimde fırsat eşitliği ilkesi benimsenmiştir. Batılı kadınların cinsiyet ayrımlarına Doğulu kadınlar kadar maruz kaldığı gerçeğinin yanında bugün daha eşitlikçi politikalar uygulandığı söylenebilir. Bu durum Batılı kadının sosyal rollerinin değişmesine ve eşit yaşam koşulları elde etmesine katkı sağlamıştır. Dünya Ekonomi Forumu’nun 2017 *Küresel Cinsiyet Eşitliği Farkı Raporu* bu durumu kanıtlamakta, cinsiyet eşitliği ile ilgili belirlediği skorlar Avrupa ortalamasının Doğu toplumlarından oldukça yüksek olduğunu göstermektedir (Word Economic Forum, 2017: 10). Yine daha önce paylaştığımız Tablo 1’deki veriler gelişmiş batı toplumlarındaki eğitim seviyesi ve okuma yazma oranlarının Doğu toplumlarına göre oldukça yüksek olduğunun bir göstergesidir.

3.1.2. Cumhuriyet Öncesi Kadın Eğitimi

Osmanlı Devleti dağılma dönemindeki önemli, temel sorunlardan biri eğitimde geri kalmışlıktır. Osmanlı eğitim sistemi özellikle gerileme ve dağılma dönemlerinde ilgisiz kalmış ve çağın gerekleri yerine getirilmeyince ihtiyaçları karşılamaz hale gelmiştir. İslam dünyası ve Osmanlı toplumu taassubun içine hapsolup skolastik düşüncenin ve kendini yenilemeyen medrese eğitiminin esiri olmuşken Batı toplumları aynı dönemlerde aydınlanma süreci yaşamıştır. Bu süreci daha başarılı bir şekilde atlatan Batı dünyası taassuptan kurulup bilimsel faaliyetlere önem vermiştir (Kılıç, 2005: 107).

Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumu olarak din eğitimi veren sıbyan mektebi, devlet adamı ve asker yetiştirme amacı güden enderunlar ve yüksek düzeyde eğitim veren medreseler bulunmaktaydı. Halkın eğitim ihtiyacı temel eğitim anlamında sıbyan mektepleri, yüksek eğitim anlamında ise medreseler tarafından karşılanmaktaydı. Medreselerde matematik, tıp, coğrafya, tarih, felsefe ve astronomi gibi dersler de okutulmuş olsa da daha çok tefsir, fıkıh, hadis, kelim gibi dini ilimlere önem verilmiştir (Akyüz, 1997: 72). Eğitim ihtiyacını ilköğretim seviyesinde karşılayan sıbyan mekteplerinde ise sadece Kur'an, din ve terbiye eğitimi verilmiştir. Bu tip mektepler bütün mahalle ve köylerde halkın desteğiyle kurulup ayakta durmuştur. Buralarda Kur'an'ın anlamı açıklanmadan yalnızca okunması üzerinde durulmaktaydı (Akyüz, 1997: 72). Geç Osmanlı döneminde, devlet eğitim kurumlarında çağı yakalamakta yetersiz kalmış, toplumun ise eğitimle ilgili önemli bir gündemi ya da beklentisi olmamıştır. Bu nedenle erkeklerinin de eğitim seviyesinin düşük olduğu Osmanlı toplumunda kız çocuklarının geleneksel yapıdan dolayı üzerlerinde ayrıca bir baskı mevcuttu ve eğitim olanaklarına ulaşamamasının cinsiyetine has sebepleri de vardı.

Kız ve erkek çocuklar ailelerin istekleri doğrultusunda çok küçük yaşlardan itibaren din ve ahlak eğitimi almaları için sıbyan mekteplerine gönderilmiştir. Fakat 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bu okullar kız çocukları için 6-10, erkekler için 7-11 yaşları arasında olmak üzere zorunlu hale getirilmiştir (Akyüz, 1997: 72-73). Aileler çocuklarını bu okullara sadece Kur'an eğitimi almaları için değil aynı zamanda güzel ahlak öğrenmeleri için göndermiştir. Zira bu okullarda dini ve ahlaki öğütler veren çeşitli kitaplar okutulup dersler verilmiş, bu sayede çocukların İslam adabı ile yetişmesi amaçlanmıştır (Akyüz, 1997: 75). Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çocukları cinsiyetine göre sınıflandırarak eğitim verilmesi gerekliliğini benimsemiş, bir bölgede iki sıbyan mektebi varsa banlardan biri kızlar diğer ise erkekler için ayrılmasına dair düzenleme yapmıştır (Akyüz, 1997: 142). Kızlara buralardan itibaren erkeklerden uzak durmaları noktasında telkinlerde bulunulmuş, kocasına karşı sadık, itaatli, namuslu, temiz bir eş ve çocuklarına iyi bir anne olmak üzere yetiştirilmeye çalışılmış, adeta kafesler içine hapsedilmiştir. Fakat bununla birlikte o dönemde ün salmış çeşitli kadın şairler ve aydınlar da yetişmiştir. Bunların hemen hepsi üst yöneticilerin ya da dönemin seçkinlerinin çocuklarıdır. Örneğin: Neynep, Mihri, Hubb, Tuti, Fırat, Saffet, Leyla, Şeref. Bu isimlerin kadın olmalarına rağmen babaları ya da aileleri tarafından çeşitli

özel hocalar yardımıyla entelektüel bir eğitim almışlardır (Taşkıran, 1973: 22). Bu da göstermektedir ki toplum için eğitimle ilgili çok net yasaklar uygulanmamış, şartları uygun olanlar kendi imkânlarıyla eğitim alabilmiş, ama devletin halkına dönük sistematik bir eğitim politikası olmamıştır.

On sekizinci yüzyılda İbrahim Hakkı, Marifetname adlı eserinde aile ve kadından bahsederken erkeklerin karısına eğitim vermesinin ya da yazı öğretmesinin uygun olmadığını, bunun fitne çıkmasına sebep olabileceğini ifade eder (Taşkıran, 1973: 24). Bu görüş dönemin eğitim politikasını ya da cinsiyet algısını yansıtmak için örnek olabilir. Genel görüş ve kadın eğitimi hakkındaki gelenek ve uygulamalar böyle olmasına rağmen Osmanlı'nın çağdaşlarındaki çeşitli değişme ve gelişmeler reform hareketlerine sebep olmuş ve Tanzimat, Osmanlı toplumsal yaşamında ve kadın kimlikleri bakımından dönüm noktalarından biri olmuştur. Sadece sıbyan mekteplerinden yararlanabilen Türk kadınına eğitim imkânı Tanzimat'la birlikte verilmiştir (Kurnaz, 1997: 77). Kadının bu dönemlere kadar çalışmasına gerek duyulmamış, bu nedenle eğitim alması da gerekli görülmemiştir. Çünkü kadının toplumdaki temel statüsü eş ve annelik olarak kabul edilmiştir. Eğitim konusunda da düzenlemeler yapılmış ve bu dönemde kızlar için çeşitli eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okullarının açılması ve rüştiye sayılarının artırılması kararlaştırılmıştır (Kodaman, 1999: 55). Fakat 1913 yılında yine Maarifi Umumiye Nezareti tarafından yayımlanan öğretim programında müfredatların daha ilkokul kademesinden başlanarak toplumsal cinsiyet rollerine paralel şekilde verilmesinin gerekliliği açıkça belirtilmiştir.

Zukur [Erkek] mekatib-i iptidaiyesine mahsus müfredat programı inas [kız] mekatib-i iptidaiyesinde dahi tatbik olunur. Şu kadar ki muhtelif dersler arasında kadınların hususiyet-i ahvali nazar-ı dikkate alınarak ona göre tadilat ve telkinat icra edilir. Mesela musahabat-ı ahlîl.kiye ve medeniye de aile muhabbet ve şefkatini temine, tasarruf ve idare hissini takviye edecek, onlarda fikr-i tertip ve intizamı temin eyleyecek surette idare-i kelam edilir. İşbu dersler arasında bilhassa idare-i beytiyeye [ev idaresi] tealluk eden cihetlere itina edilir (Üstel, 2008: 113).

Bu örnek bize devletin bir taraftan yenileşme politikaları geliştirirken diğer taraftan da toplumsal ve manevi değerleri de gözetmeye çalıştığını, geleneksel bakış açısını nispeten devam ettirme amacının olduğunu göstermektedir.

Kurnaz, Osmanlı'daki kız okullarının azlığına dikkat çekmiş, bu durumun kız eğitimine millet olarak pek sıcak bakılmamasıyla ilgili olduğunu belirtmiştir (Kurnaz, 1997: 24). Zira kızların eğitim alması sosyal statüleri gereği pek gerekli görülmemektedir. Ortaokul eğitimi ise yine Tanzimat Dönemi'nde veriliyordu. 10 Kasım 1858 yılında yayınlanan bir teskereyle millet kalkınmasının öneminden bahsedilip bunun ancak eğitimle sağlanacağı vurgulanmış ve bu gelişmelerin neticesinde kız rüştiyelerinin açılması mümkün olmuştur (Kurnaz, 1997: 24). Daha önce sadece sıbyan mekteplerinde eğitim görebilen kızlar için 1859'da İstanbul'da Cevri Kalfa İnas kız rüştiyesi açılmıştır. Fakat bu okullarda eğitim verecek kadın öğretmen bulmak zor olduğundan okulların Anadolu'ya yayılması oldukça zaman almıştır (Akyüz, 1997: 143). 1875 yılında Isparta Kız Rüştiye'sine kadın öğretmen bulunamadığı için çok yaşlı bir erkek öğretmen atanması (Akyüz, 1997: 143) bu dönemde kızların eğitimine bakış açısını yansıtan önemli bir örnektir. Bu tip uygulamalar eğitim kurumlarının yapılandırılmasında ve eğitim uygulamalarında İslam geleneklerinin etkili olduğunun, kız çocuklarının şeklinde İslami usullerden vazgeçilmediğinin bir göstergesidir. Bu dönemde kızlar için yeni okullar açılmaya devam edilmiş fakat haremlik selamlık anlayışı benimsenmiş ve uzunca bir dönem bu uygulama sürdürülmüştür.

Kız ve erkek öğrencilerin eşit eğitim hakkını mümkün kılan kanuni düzenleme, 1876 Kanun-i Esasi' dir. İlk Anayasa olma özelliği taşıyan Kanun-i Esasi'ye eğitimle ilgili maddeler konulmuş ve her Osmanlı tebaasının eğitim alma hakkı olduğuna hükmedilmiştir. Fakat inançlar gereği kız ve erkek öğrencilerin ayrılması ve kızların adeta erkeklere karşı koruma altına alınması mecburiyeti hissedilmiş, gerek eğitim sistemi gerekse eğitim ortamları bu çerçevede düzenlenmiştir. Bu uygulama aynı yıllarda gayri Müslim okullarda da vardı ve dolayısıyla konu Osmanlı toplumuna has bir uygulama değildi.

Tanzimat Dönemi'nde rüştiyelerle ilgili gelişmeler olması ve kızların eğitim almasının sağlanması şüphesiz ki toplumsal değişim ve toplumsal yeniden üretim açısından önemli bir gelişmedir. Fakat eğitimle ilgili çalışmaların yeterli görülüp yeni adımların atılmaması değişimin durması anlamına gelecek, gerek nüfusun genel durumunda gerekse kadınların cinsiyet kimlikleri ve sosyal statüleriyle ilgili yaşadıkları dezavantajları ortadan kaldırma konusunda yeterli olmayacaktır. Bu nedenle idadilerin

açılmalı ve burada kız-erkek ayrımı yapmadan bir eğitim uygulamaları gerçekleştirmeliydi.

Kadınlara resmi eğitim verilmesinin başlangıç dönemi olan Tanzimat, şüphesiz ki bütün yenilik hareketlerini bir anda gerçekleştirmek için yeterli olmamıştır. Toplumsal değişimin küçük adımlarda mümkün olduğu ve Türk toplum yapısının manevi ve kültürel değerlerini değiştirme konusunda tutucu olduğu gerçeği dikkate alındığında, eğitimin ve özellikle kadınların eğitiminin kısa sürede toplumda karşılık bulamaması, halkın gereken önemi vermemesi ve hatta yer yer eğitimin toplumsal dirençlerle karşılaşması gayet doğal karşılanması gereken bir durum olarak görülebilir. Zira rüştiyelerden sonra idadi açma girişimi istenen verimlilikte olmamış ilgisizlik yüzünden oldukça gecikmeler yaşanmıştır.

Kız okullarının açılma hızı istenen düzeyde olmasa da okulların yaygınlaşması ve eğitim sistemine kız okullarının da girmesiyle birlikte kadın öğretmen ihtiyacı doğmuş ve kadınların çalışma zarureti burada da kendini göstermiştir. Dolayısıyla kadının iş hayatına memur olarak girebilmesi ve hatta bunun devlet eliyle destekleniyor olması kız okullarının açılabilmesi içindir. İslami gerekçelerden dolayı çalışması engellenen kadına yine İslami bir gerekçeden dolayı çalışma fırsatı doğmuştur. Burada ortaya çıkan ikircikli durum belki de Türk toplumunda kadın kimliğinin değişimi ve yeniden üretimi bakımından bir fırsat olmuştur. Kadın kendine sosyal hayatta annelik ve ev içi statüler dışında yeni bir sosyal statü edinme fırsatı bulmuş ve daha sonraki yaşam alanları meslek fırsatları için büyük bir adım atmıştır. Kadının sınırlı da olsa çalışıyor olması zamanla toplumsal algı inşa edecek ve evde oturan kadın, doğuran kadın, zayıf kadın, pasif kadın algıları değişime uğrayacaktır.

Özetle Osmanlı toplumunda eğitime ulaşma sorunu sadece kadını değil her iki cinsiyeti de ilgilendiren bir sorun olmuştur. Yenileşme hareketleriyle birlikte erkek başta olmak üzere eğitim hakları aşamalı bir şekilde gündeme gelmiş, çeşitli düzenlemeler yapılarak kadının eğitimin önündeki engeller nispeten kaldırılmıştır. Fakat yapılan düzenlemeler tam bir devlet politikası haline dönüşmemiş, kadın eğitimi tam olarak desteklenmemiş ya da ilgi gösterilmemiştir. Bu ilgisizlik sadece devlet politikası değil aynı zamanda halkın da bir tercihi olmuştur. Zira halk kadınların çalışmasını bir ihtiyaç olarak görmediği için eğitim almasını da gerekli görmemiştir. Fakat yine de

kadınların eğitim alabilmesi için yapılan yasal düzenlemeler ve açılan okullar sayesinde Osmanlı kadını statü anlamında bir adım atmış, cinsiyet farkının kapanmasına katkı sağlamıştır.

3.1.3. Cumhuriyet Dönemi Kadın Eğitimi

Cumhuriyet döneminde kadın hakları elde edilmesinde önemli kazanımlardan biri kadınlara eğitim hakkı verilmesi ve bunun kararlı bir şekilde yaygınlaştırılması olmuştur. Bu dönemde kadına bir taraftan çeşitli medeni haklar diğer taraftan da eğitim hakkı verilmiştir. Türk kadınının mevcut kimliğine kavuşması ve cinsiyetler arası farkın nispeten azalmasıdaki temel faktör kadınların elde ettiği eğitim hakkıdır. Zira bu hak kadınlara uzun vadede yüksek statüler elde etme ve bu sayede toplumsal hayata ortak olup eril tahakkümden kurtulma fırsatı vermiştir. Bu nedenle erken cumhuriyet döneminde devletin cinsiyetler arası farka bakış açısının arka planlarını görebilmek için kızların eğitimi ile ilgili yapılan düzenlemeler önem arz etmektedir.

Erken cumhuriyet dönemi eğitim konusunda daha devrimci ve istekli bir görüntü ortaya koymuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim politikaları ve öğretmen yetiştirme konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş ve tartışmalar yapılmıştır. Önemli tartışma konularından biri de kalkınma ile okuryazarlık arasındaki ilişki olmuştur. Fındıkoğlu'na göre, kalkınmanın sağlanması ve cumhuriyet ilkelerinin halkın tabanına yayılması ile “eğitim” arasında bağlantı olduğu fikri *Millet Mekteplerinin*, *Halk Okuma Odalarının*, *Köy Muallim Mekteplerinin* ve *Eğitmen Kurslarının* ortaya çıkmasında birinci derecede etkili olmuştur (Karaca, 2015: 214). Bu süreçte gerek halkın genel eğitim seviyesinde gerekse kız çocuklarının okullaşma oranlarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. 1839 Gülhane Hattı Hümayun ile başlayan eşitlik ve insan hakları çalışmaları, Islahat Fermanı, Tanzimat ve Meşrutiyet’le devam etmiş, cumhuriyet döneminde ise dünya standartları nispeten yakalanmıştır. Bu dönemde devlet, yaptığı düzenlemeler ve attığı adımlarla cinsiyet de dâhil olmak üzere her türlü ayrımcılığın engellemesini tamamen olmasa da belli bir düzeyde sağlama gayreti içerisinde olmuştur. Hal böyle olsa da yine erken Cumhuriyet döneminde geleneklerin sürdürülme alışkanlığı ve yeterli alt yapının olmaması nedeniyle kız çocuklarının okullaşma süreci oldukça zaman almıştır. Fakat bugün geline nokta cumhuriyetin ilk yıllarındaki devlet politikalarının payı oldukça büyüktür.

1928 yılında Latin harfleri kabul edildiğinde Türkiye’de okuma yazma oranı oldukça düşüktü. Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte eğitim seferberliği yapılmış ve açılan millet mekteplerinin sayesinde yetişkinlere kadın-erkek ayrımı yapılmadan okuma-yazma eğitimi verilmiştir. 16-45 yaş arasında kadın ve erkeklerin devam ettiği derslerde az zamanda okuma yazma oranı önemli ölçüde yükseltilmiştir (Akyüz, 1997: 351). Bu okullardan 1927-1950 arasında 1,5 milyondan fazla yetişkin okuma yazma öğrenerek belge almıştır. Fakat okuma-yazma oranının en hızlı arttığı dönem ilk beş yıllık dönem olmuştur ve bu durum Atatürk’ün kadın-erkek ayrımı yapmadan eğitim seviyesini yükseltmek istemesindeki kararlılığının bir göstergesi ve sonucudur (Akyüz, 1997: 351). Yine 1932’de kurulan Halkevleri de ulusal kültürün yaratılması ve bunun yanında okuma yazma kurslarının artırılmasına katkı sağlamıştır (Karaca, 2015: 198). Tablo 3, 1935-1990 yılları arasındaki okuma-yazma oranını göstermektedir ve tabloda yüzyılın sonuna kadar düzenli bir artış olduğu kadın ile erkek arasındaki farkın zamanla azaldığı görülmektedir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Okuryazarlık Oranı

Sayım Yılı	Okuryazarlık Durumunun Toplam İçindeki Oranı (%)					
	Okuma Yazma Bilmeyen			Okuma Yazma Bilen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1935	80,75	70,65	90,19	19,25	29,35	9,8
1940	75,45	63,80	87,08	24,55	36,20	12,92
1945	69,78	56,33	83,16	30,22	43,67	16,84
1950	67,18	54,26	80,15	32,37	45,34	19,35
1955	58,83	43,94	74,14	40,87	55,79	25,52
1960	60,44	46,33	75,11	39,49	53,59	24,83
1965	51,20	35,86	67,11	48,72	64,04	32,83
1970	43,79	29,69	58,20	56,21	70,31	41,80
1975	36,22	23,74	49,45	63,62	76,02	50,47
1980	32,51	20,01	45,32	67,45	79,94	54,65
1985	22,51	13,45	31,77	77,29	86,35	68,02
1990	19,50	11,18	28,01	80,46	88,78	71,95

DİE, 1990 Nüfus Sayımı İstatistikleri (Çetin, 2003: 2).

1927 yılında halkın sadece % 10,7'si okuma yazma biliyorken 1935 yılına gelindiğinde bu oran yaklaşık iki katına çıkmıştır. Harf inkılabının yapıldığı dönemlerde neredeyse kadın nüfusun tamamına yakını okuma yazma bilmemekteyken yapılan düzenlemeler sonrasında beş yılda bir kayda değer artışlar gerçekleşmiş ve kadınlar arasında eğitim seviyesi bugün % 90'ların üzerine çıkmıştır. Tablo 3'de görülen gelişmelerde dönemin politikaları etkili olmuş, devletin yaptığı çeşitli düzenlemeler kadın-erkek ayrımı yapmaksızın her Türk vatandaşının önünü açmıştır. 1924 yılı Tevhit-i Tedrisat ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunları ile ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve devletin ilköğretim eğitimi vermekten sorumlu olduğu bildirilmiştir. 1925 yılında toplanan üçüncü Heyet-i İlmiye' de kızların eğitimiyle ilgili çeşitli konular gündeme taşınmış, karma eğitim ve kızların eğitimiyle ilgili eksikliklerin giderilmesi kararı alınmıştır. Kadınların eğitimin her alanından ayırım olmaksızın yararlanmasına da 1973 yılında kabul edilen Mili Eğitim Temel Kanunu'nda hükmedilmiştir (Çetin, 2003). 1961 yılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda kadın-erkek eşitliğine vurgu yapılmış ve her iki cinsiyetin de milli gayelerle donatılmış bir vatandaş olarak yetiştirilme hedefi belirtilmiştir.

1961 İlköğretim ve Eğitim Kanunu

Madde 1 – “İlköğretim, kadın erkek bütün Türklerin milli gayelere uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir” (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961).

Madde 2 – “İlköğretim, ilköğrenim kurumlarında verilir; öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, Devlet okullarında parasızdır. Türk vatandaşı kız ve erkek çocuklar ilköğrenimlerini resmi veya özel Türk ilköğretim okullarında yapmakla mükelleftir” (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961).

Daha önce de uygulamalarda kendine yer bulan eşitlik anlayışı bu kanun maddesinde devlet diliyle resmileşmiştir. Devletin politikaları ve uygulamalarının toplumsal bir olayda halkı önemli derecede etkilediği düşünüldüğünde eşitliğin kanun maddeleriyle resmileşmesinin önemi daha da iyi anlaşılabilir. Kanun koyucu resmi diliyle halka yol göstermekte ve açılan bu yol er ya da geç halk tarafından tercih edilmektedir. 1973 yılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda konu daha ayrıntılarıyla ifade edilmiş ve eğitim haklarından faydalanmayla ilgili eşitlik ilkesi benimsenmiştir. Madde 4 ve madde 8 eşitlik ilkesini ifade etmekteyken, madde 15 ise kız erkek ayrımı

yapılmaksızın eğitimin karma verileceğine hükmetmiş ve geleneksel kız-erkek ayrımına son vererek cinsiyetçi uygulamalardan birine daha son verilmiştir.

1973 Milli Eğitim Temel Kanunu Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri

Genellik ve Eşitlik

Madde 4 – “Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz” (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

Fırsat ve imkân eşitliği

Madde 8 – “Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır. Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır” (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

Karma Eğitim

Madde 15 – “Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir” (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

Eğitim yatırımlarına kadınların da dâhil edilmesi ve eğitim alanında devletin uyguladığı genel politikalar cinsiyet kimlikleri açısından bir iyiye gidiş gerçekleştirmiştir. Fakat kızların eğitim alabilmesi sosyal rollerinin değişmesi ve kadının makûs kaderinden kurtulması için tek başına yeterli olmamıştır. Devlet, eğitimde fırsat eşitliği ilkesini benimsemiş olsa da eğitim programlarına, araç gereçlerine, müfredatlarına ve politikalarına bu ilkeyi tam anlamıyla yansıtmamıştır.

Bu dönemde eğitim alanında çalışmalar yapan Ziya Gökalp, Emrullah Efendi, Ethem Nejat, Mustafa Sati, İsmail hakkı Baltacıoğlu, Halit Fikret Kanat, İsmail Hakkı Tonguç ve Mümtaz Turhan gibi bilim adamları Türk eğitim sistemi üzerine kafa yormuş ve genel olarak Türk toplumunun toplumsal, kültürel, manevi ve tarihsel yönlerinin ihmal edilmeden Türk toplum yapısında uygun vatandaşlar yetiştirilmesi gerektiği fikrini savunmuşlardır. Eğitim sisteminin toplumsal değerlerle yoğrulması da çeşitli alışkanlıkların devam etmesi anlamına gelebilmektedir. Öyleyse toplumun temel yapı taşı olan aile kurumu da muhakkak ki eğitim içeriklerine dâhil edilmeli ve sosyal rollerle ilgili çeşitli telkinler yapılmalıdır. Devlet, eğitim kurumları ve bu kurumlarda

uyguladığı eğitim programları sayesinde ideal vatandaş tipini yetiştirmeye, onlara aynı zamanda toplumsal rollerini de öğretmeye çalışabilecektir. Bu anlamda kullanılan önemli bir ideolojik aygıt ders kitapları olmuştur.

Kadın kimliğinin kültürel yeniden üretiminde erken cumhuriyet dönemi ders kitaplarının da etkili olabilecek içeriklere sahip olduğu görülmektedir. Bu dönem ders kitapları Meşrutiyet Dönemi'yle kayda değer benzerlikler göstermektedir ve okulun yalnızca yurttaş değil iyi yurttaş yetiştirmesi gerektiğine dair bir içeriğe sahiptir (Üstel, 2008: 155). Üstün, bu dönem kitaplarında özellikle *Evde Hayat* ünitesini işleyen ders bölümlerde erkeklerden oluşan kitap yazarlarının kadın yurttaşlıkla ilgili önemli ipuçları verdiğini ve keskin bir özel alan-kamusal alan ayrımına dayalı cinsiyetçi işbölümün yapıldığını ifade etmektedir (Üstel, 2008: 187). Bu dönemin hâkim görüşü her ne kadar cinsiyetler arası farkların azaltılmasına dönük politikalar geliştirmiş olsa da yine de klasik kadın-erkek klişelerinin tam anlamıyla ortadan kalkmadığı görülmektedir. Ders kitaplarında öğrencilere kadınların ve erkeklerin yaratılışlarıyla ilgili sorumluluklarının farkında olmalarına dayalı ve bunu bir görev dağılımı olarak kabul etmelerinin gerekliliğiyle ilgili görseller ve mesajlar işlenmiştir (Üstel, 2008: 112-113). Mesajlarda erkeğe kadını koruma görevi verilirken kadın aynı zamanda namusla ilişkilendirilmektedir ve bu algı, özellikle geleneksel toplumlarda yaygın bir durumdur. Yine erkeğin önemli bir görevi de evi geçindirmek olarak işlenmektedir. Mesajlarda maddi ve manevi anlamda koruyucu erkek modeli çizilmiştir. Fakat kadın profili erkekten oldukça farklıdır. Kadında ön plana çıkan erdemlerden biri iffet ve sadakattir.

Helvacıoğlu, 1928-1995 dönemlerini kapsayan çalışmasında 1950'lerden itibaren ders kitaplarında anne-baba rollerinde cinsiyetçi içeriklerinin cumhuriyet dönemine göre daha belirginleştiğini, kitapların çoğunda *baba evin direğidir* mesajlarının verildiğini ifade etmiştir. Anne ise yemek yapan, bulaşık yıkayan ve ev işleriyle uğraşan bir görüntüyle aktarılmıştır (Helvacıoğlu, 1996: 22). 1953 yılı ders kitabında anne mutfak önlüğünü giymiş, kız çocuğu annesine yardım ederken, buna karşılık erkek çocuğu ise kitap okurken resmedilmiştir. 1971 ders kitabında yine benzer manzaralar görülmekte, küçük kız çocukları annesine yardım ederken ve çeşitli ev işleri yaparken resmedilmektedir. 1981 yılına gelindiğinde ders kitaplarının içeriğinde hiçbir değişiklik olmamış ve anne yine ders kitabında mutfak önlükleriyle resmedilmiştir (Helvacıoğlu,

1996: 22-23). 1950’li yıllarda ders kitaplarından alınan küçük bölüm Helvacıoğlu’nun çalışmasından aynen aktarılmıştır.

Çocuklar evin çiçeği süsüdür, çocuksuz ev çiçeksiz bahçeye benzer. Sokaktan yorgun argın gelen baba, yavrularını daha kapıda kucaklayıp öperken yorgunluğunun hemen kaybolduğunu görür. Aynı zamanda bu güzel yavrular için çalışıyorum diye göğsü kabarır. Anneniz de bu manzara karşısında sevinç duyar. Hemen hepiniz, elbirliği ile babanızın rahatını sağlamaya koşarsınız. Bu ne büyük bir zevktir. Kiminiz babanızın kahvesini hazırlar, kiminiz terliğini verir, bazılarınız ayakkabılarını temizleyerek kaldırırınız. Hem bu suretle annenize de yardımınız dokunur (Helvacıoğlu, 1996: 34).

Burada çok açık bir şekilde baba, evin cefakâr bir aile reisi, anne ise ev içinde çocukların bakımından sorumlu, babanın gölgesinde kalmış bir figür olarak anlatılmıştır. Paragraf adeta eğitim sistemi içine gömülü cinsiyetçi müfredata örnek niteliğindedir. Ders kitapları gerek resimlerle gerekse metin içerikleriyle meşru kadın ve erkek kimliklerini öğrencilerin bilinçaltına yerleşmesine ve bu şekilde toplumun geneline yayılmasına hizmet etmiştir.

Benzer içerikler Batılı devletler ders kitaplarında da mevcuttur. Alain Mounie (1996) 1880-1914 döneminde Fransa’da yayımlanan birçok yurttaşlık ders kitabının her iki cinsiyete de yurttaşlık bilinci kazandırmaya çalışsa da kız ve erkek öğrencilerin sorumlulukları konusunda farklı bir yaklaşım ortaya koyduğunu ve yurttaşlığın toplumsal cinsiyet boyutuyla ilgili önemli ipuçları içeren ders kitaplarının da yalnızca kız çocuklarına yönelik yayımlandığını ifade etmiştir (Üstel, 2008: 19). Clark ve Mahoney (2004) 1960, 1980 ve 1990’larda Amerikan tarih kitaplarında kadınlara yer verilme sıklığını inceledikleri çalışmalarında, cinsiyet eşitliği açısından kadın aleyhine bir tablonun olduğunu, kadınların 1960 ders kitaplarında yer bulma oranının % 5 olduğunu, bu oranın 1980’lerde %13’e, 1990’larda ise % 16’ya çıktığını belirtmiştir. Yine benzer bir çalışma Holmqvist ve Liselotte (2007) tarafından yapılmış, ders kitaplarında eşitlikçi olmayan bir tutumun olduğunu, ayrıca mesleki bakımından çeşitli kalıp yargılar yansıtıldığını tespit etmişlerdir (Nurlu, 2018: 37). İspanya’da ortaöğretim okulları ders kitaplarındaki cinsiyetçi içerikler ile ilgili yapılan bir çalışmada kadınlar ve erkeklerle ilgili geleneksel, cinsiyetçi ve basmakalıp içerikler olduğu, erkeklerin daha baskın bir karakterde yansıtıldığı tespit edilmiştir (Taboas-Pais & Rey-Cao, 2012: 389). Evans ve Davies’in (2000) özellikle erkeklerin nasıl gösterildiğine odaklandıkları bir

başka ders kitabı analizi çalışmasında elde ettikleri veriler göstermiştir ki erkeklerle ilgili basmakalıp algılar devam etmekte, kitaplar erkek cinsiyetini agresif, güçlü ve baskın olarak yansıtmaktadır (Evans & Davies, 2000: 255).

Ders kitapları içeriklerine bakıldığında göze çarpan iyi kadın özelliklerinin, çalışkanlık, ev işlerinde maharet, iffetlilik ve itaatkârlık olduğu görülmektedir. Bunlar erkeklerde de aranan bir özellikler olsa da kadınlar için bu konuda daha titiz davranılmakta ve taviz verilmemektedir. Ders kitaplarının bu konuyu kadın merkezli işlemesi de göstermektedir ki toplum ve otorite, iffet ve itaati daha çok kadından beklemektedir.

Gerek Batılı devletlerde gerekse Türk toplumunda ders kitapları çeşitli dönemlerde ideolojik bir aygıt gibi çalışmış ve öğrencilere kadın ile erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinin benimsemeleri için zemin hazırlamıştır. Okullarda bu kitaplar yardımıyla kız çocuklarına “iyi kadın” modeli tanıtılmış ve bu uygulama yine devlet eliyle yapılmıştır. Bu konuda ele alabileceğimiz bir başka örnek de erken cumhuriyet döneminde kurulan Kız Enstitüleri’dir.

Kız Enstitüleri Ziya Gökalp’in fikirleri çizgisinde ortaya çıkan bir devlet politikasını yansıtmaktadır. Gökalp, eğitimde Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak ilkesini savunmuş ve eğitim programlarının bu minvalde yapılandırılmasının doğru olacağını ileri sürmüştür. Kız Enstitüleri, Gökalp’in Batı medeniyeti ve milli kimliği bir araya getirme fikrinin vücut bulmuş halidir ve bu enstitülerin Batı medeniyetini yaymak ve bunu yaparken de Türk kimliğini oluşturup korumak gibi bir misyonu olmuştur (Akşit, 2015: 143). Devlet, kız mektepleri vasıtasıyla ideolojik üretime ağırlık vermiş, bu tip üretimin ürünü olarak da *Türk kızına* mekânsal aidiyet bakımından okuldan mezun olduktan sonra evi adres göstermiştir. Akşit’in de ifadesiyle cumhuriyet kızlarının ilk etapta eğitilmelerinin önemli gerekçelerinden biri onları meslek sahibi yapmaktan ya da önlerini açmaktan ziyade cumhuriyetin yeni fikirlerini onlara benimsetip bu sayede yeni kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır (Akşit, 2015: 144). Bu eğitim kurumlarında yemek pişirmekten, dikiş-nakışa, ev ekonomisinden vatandaşlık bilgi ve değerlerine kadar bir annenin bilmesi gereken her şey kızlara öğretilmiş, bu şekilde ideal anne modeli ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu dönemdeki hâkim ideoloji evin düzenini toplumun düzeni ile yakından

ilişkilendirmiş, kadının sorumluluklarına dönük Taylorizm taktikleri uygulanmış ve bu sayede hem kadınların sosyal statüleri sağlamlaştırılmaya çalışılmış hem de becerikli ve verimli anneler yetiştirilmeye çalışılmıştır (Akşit, 2015: 184). Hülâsa, kız enstitüleri bir taraftan maharetli ve modern anneler yetiştirme, diğer taratan da devletin kendi ideoloji ve politikasını kadın üzerinden yayma amacına hizmet etmiştir.

Bir başka çifte standart ve cinsiyet tahakkümü de kılık kıyafet konusunda karşımıza çıkmaktadır. Kızların kılık kıyafetleri denetim altına alınmaya çalışılmış, okullarda erkek öğrencilerle kız öğrencilere farklı uygulamalar yapılmış, beden politikası kızlar üzerinden yürütülmüştür. Kızların kılık kıyafetleri iffet ve cinsellikle ilişkilendirilmiş, fakat bu konuda erkeklere daha esnek davranılmıştır. Kızların kıyafet standartlarına uymaması namusla, erkeklerin ki ise serserilik veya başıboşlukla ilişkilendirilmiştir (Sayılan & Özkazanç, 2009: 15). Okul yönetimleri erkekler için kullanılan *delikanlılık* söylemini hem dönemsel bir gelişim görevi olarak hem de meşru bir kişilik modeli olarak görmüştür. Ayrıca nasihat yapılması gereken bir durum olduğunda kızlara daha çok *namusla*, erkeklere ise *kızların namusunu korumakla* ilgili tavsiyeler tercih edilmiştir (Sayılan & Özkazanç, 2009: 15). Bu söylem ve uygulamalar zaman zaman devlet politikası olarak da karşımıza çıkmış ve daha büyük kitlelerin hayatını etkiler hale gelmiştir.

Kılık kıyafet konusunda yapılan çeşitli düzenlemeler zaman zaman kız çocuklarının eğitime engel olmuş ve cinsiyet eşitsizliği doğuran bir politika olarak tarihte geçmiştir. 1980 darbesinin sonrasında çıkarılan “kamuda kılık kıyafet yönetmeliği” ile memurların kılık kıyafetleri düzenlenmiş ve bu uygulama ile birlikte özellikle kadınların örtünme şekilleri sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı’nın irtica tehlikesi var uyarısı dikkate alınmış ve kılık kıyafet yasakları zamanla okullara da yayılmıştır. Daha sonra konu 28 Şubat sürecinde tekrar gündeme gelmiş ve üniversitelerde aşamalı bir şekilde türban yasakları uygulanmıştır. Türkiye’de uzun yıllar boyunca sorun olarak gündemde kalan türban konusu zaman zaman kadınlar aleyhine eşitsiz bir durum ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak devletin öteden beri eğitim konusunda cinsiyetçi tutumlarına bakıldığında Batı toplumlarında da Türk toplumunda da uzun yıllar boyunca genel olarak erkek yanlı politikaların benimsendiği ve kadın aleyhine çeşitli kanun ve

uygulamaların olduğu görülmektedir. Her iki toplum tipi de özellikle son birkaç yüzyıla kadar din merkezli eğitim sistemini benimsemiş, halka sistematik ve seküler bir eğitim vermeyi gerekli görmemiştir. Sınırlı olarak verilen ve çoğunlukla inanca dayalı olan eğitim daha çok erkeklere verilmiş, kızlar için ev eğitimi uygun görülmüştür. Fakat her iki toplum tipinde de bu uygulamalar belli bir kanuna dayalı değil genel devlet politikasına dayalı olarak yapılmıştır. Yani kızların eğitim almasını engelleyecek resmi kanun metinlerine rastlanmasa da genel politikalar bu yönde gelişmiştir. Kız eğitimi hem devletin resmi organlarında hem de kilise tarafından engellenmiş, Rönesans'tan itibaren kız eğitimini savunan çeşitli kesimlere hâkim ideoloji, tarafımdan şiddetle karşı çıkmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda parlamentolar kızların eğitiyle ilgili çeşitli düzenlemeler yaparak eğitimde fırsat eşitliği ilkesini benimsemiş ve okulların kız erkek ayrımı yapmadan yaygınlaştırılması fikri desteklenmiştir. Osmanlı toplumunda eğitim yasak ve uygularlar da açık şekilde uzun yıllar boyunca kızların aleyhine işlemiştir. Zira Osmanlı toplumunda kızlar sadece ilköğretim seviyesinde ve din eğitimi veren sıbyan mekteplerine gidebilmekteyken erkekler ayrıca menderese eğitimi de alabilmekteydi. Bunu engelleyen net bir kanun olmasa da kızların ortaokul, lise ve üniversite eğitimi alması teknik olarak mümkün değildi. Kız çocukları için de erkek çocuklar için de 1869 yılında sıbyan eğitimi, zorunlu hale getirilmiş ve yine yapılan bir düzenlemeyle kızların erkeklerden ayrı okutulmasına hükmedilmiştir. Sadece sıbyan mekteplerinde eğitim alma hakkı olan kız çocuklarına Tanzimat' da eğitim hakları tanınmış ve yapılan düzenlemelerle kız mektepleri açıklamaya başlanmıştır. Fakat 1913 yılında düzenlemenin öğretim müfredatında cinsiyetçi bir tavır ortaya koyarak ilkokuldan itibaren toplumsal cinsiyet rollerinin öğretilmesi gerekliliği ilkesi benimsenmiştir. Bu dönemlerden itibaren okutulan ders kitaplarında açık bir cinsiyetçi tutum olduğu Üstün ve Helvacıoğlu incelemelerinden tespit edilmiştir –ki bu da cinsiyetçi müfredat ilkesinin uygulandığının göstergesidir. Kız ve erkek öğrencilerin eşit eğitim hakkı 1876 Kanunu-i Esasi ile mümkün olmuştur. Kanun-i Esasi bir anayasa metni olarak ilk defa eşit eğitim hakkına hükmetmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte özellikle ilk yıllarda birçok konuda eşitlik ilkesi benimsenmiş ve bu yönde kanunlar düzenlenip politikalar geliştirilmiştir. Açılan millet mektepleri ve halkevlerinde her iki cinsiyete de eğitim alma fırsatı sunulmuş ve açılan okullarda kız-erkek ayrımı yapılmamıştır. Devletin eğitimle ilgili çıkardığı kanunlarda eşitlik ilkesi benimsenmiş olsa da cinsiyetçi

tutumların tamamen ortadan kalktığı söylemez. Devlet kızlara yine annelik rol ve sorumluluklarını unutturmamış, ders kitapları buna paralel içeriklerle düzenlenmiş ve kız enstitüleri mahir anneler ve ev kadınları yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Son olarak kılık kıyafet konusunda devletin gerek kanunlarla gerekse politikalarla özellikle 1980'lerden itibaren kız öğrencilere karşı cinsiyetçi bir tutumu olmuş, çeşitli yasaklar gündeme gelmiş ve kızların eğitim hayatını sekteye uğratabilecek durumlar yaşanmıştır. Günümüz Türkiye'sinde devletin eğitim sistemi ile ilgili kanun ve düzenlemelerinde eşitlikçi bir tutum sergilediği görülmektedir. Fakat daha önce ifade ettiğimiz gibi kanunların düzenlenmesi önemlidir fakat eşitsizliklerin tamamen ortadan kalkması için yeterli değildir. Bu bağlamda zaman zaman çeşitli siyasilerin kadınla ilgili bazı söylemleri parlamentoda çeşitli kesimlerin modern kadın kimliğini tam olarak benimsenmediğini göstermektedir. Ayrıca toplumun geleneksel yaşam biçimini sürdürme ısrarı ve çeşitli din gruplarının taassubundan dolayı kızların okullaşma oranları Avrupa standartlarının altında kalmıştır.

3.2. BİR STATÜ ARACI OLARAK MÜLKİYET VE MİRAS HAKKI

Mülkiyet hakkı, bir şeye sahip olma ve onu dilediği gibi kullanma hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu hak günümüz toplumlarında bireyin en temel haklarından olsa da uzun yıllar boyunca erkek egemen anlayış kadını bu hakkından mahrum bırakmış ve bu nedenle statü kaybı yaşamasına neden olmuştur. Miras ve mülkiyet hakkı olmayan kadın bu sebepten dolayı -baba ya da koca- hayatındaki erkek her kimse onun himayesinden çıkamamış, yüksek derecede bağımlılık yaşamıştır. Bu sorun birçok toplumda öteden beri devam eden ve daha yakın zamanlarda nispeten çözüme kavuşan bir konudur. Russel, eşitsizlik doğuran miras mahrumiyeti meselesinin ataerkil toplumlarda erkek merkezli ortaya çıktığını ifade etmektedir. Çünkü eski toplumlarda erkekler savaş yoluyla zengin olurlar ve miraslarını da oğullarına bırakırlardı (Russel, 2017: 125). Daha yakın zaman kadar ne Doğu toplumlarında ne de Batı toplumlarında kadın kendine ait bir mülk edinebilmiştir. Kadının, çeşitli yöntemlerle edindiği mülkü de hayatındaki erkek her kimse o idare etmiştir. Çünkü kadın hem eğitimsizliğinden dolayı para ve miras yönetme yetkinliğine sahip görülmemiş hem de dört duvar arasındaki yaşam alanında bunu yapması zaten pek mümkün olmamıştır. Kadının erkekle arasındaki uçurumu azaltmasında ve kendine yüksek statü edinebilmesinde

yardımcı olacak en büyük kazançlardan biri miras ve mülkiyet konusunda elde ettiği kazanım olmuştur.

Mülkiyet ve miras uygulamalarını inanç sistemlerini göz önüne almadan açıklamak ya da anlamak mümkün değildir. Çünkü gerek Batı toplumlarında gerekse Doğu toplumlarında bu anlamdaki hâkim düşünce inanç merkezli olmuştur ve kadınların miras/mülkiyet hakkını elde edebilmeleriyle sekülerleşme arasında sıkı bir ilişki vardır. Fakat buradaki değerlendirme inanç sistemlerinin eşitsizliğe sebep olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Sosyal hayatın, inanç sistemlerinin etkisi altında olduğu toplumlar ve zamanlarda bir yol gösterici sistem olan din, yirminci yüzyıla gelince daha karmaşıklaşan ilişki ağlarıyla birlikte bu konudaki sorumluluğunu hukuka devretmiştir. Sekülerleşmenin etkisiyle bu yüzyıldan itibaren gerek Batı toplularında gerekse Osmanlı toplumunda yeni düzenlemeler yapılmış ve geline bu noktada miras ve mülk edinme konusunda kadın-erkek eşitliği çeşitli istisna durumlarla birlikte sağlanmıştır. Eşitliğin sağlanmasında devletlerin politikaları ve çıkardığı kanunlar elbette ön ayak olmuş, bir diğer ifadeyle kadının bu anlamdaki madunluğunun ortadan kalkması ancak egemen söylemin değişmesiyle mümkün olmuştur.

3.2.1. Batı’da Mülkiyet ve Miras Hakkı

Batı toplumlarında mülkiyet hakkı incelendiğinde yakın zamana kadar devam eden erkek egemenliğinin olduğu, geleneklerin ve kanunların tıpkı Doğu toplumlarında olduğu gibi kadını yok saydığı görülmektedir. Zaman zaman kadına mülkiyet hakkı verilmesine dönük çeşitli talep ve girişimler olsa da geleneklerin, dönemin sosyal ve siyasal koşullarının, erkek egemen yasa koyucular ve egemen söylemin engeline takılmış, bu görünmezlik günümüze kadar taşınmıştır.

Roma hukukunda tarıma dayalı yaşam biçiminin bir sonucu olarak aile bir arada yaşamak zorunda kalmış, mülk aile malı olarak görülmüş ve ailenin bütün bireyleri aile babasının egemenliği altında yaşamıştır. Bu yaşam koşulları altında kadınların kendilerine ait mallar edinmesi gereksiz hale gelmiştir (Engin & Karaman, 2006: 262). Fakat Ortaçağ Avrupa’sına gelindiğinde mülkiyet anlayışı değişmiş, söylemler aile merkezli olmaktan çıkıp erkek eksenli merkeze taşınmıştır. Ortaçağ’da kilisenin hayatın her alanında etkisinin olması nedeniyle kadın haklarının kilise baskısı altında kaldığını

söylemek mümkündür. Boşuna değildir ki Aydınlanma çağının getirdiği seküler yaşam biçimlerinin yayılmasıyla kilisenin etkisini kaybetmesi ve kadın haklarının elde edilmesi arasında sıkı bir ilişki vardır.

Hayatın bütün alanlarında olduğu gibi mülkiyet ve miras alanında da erkek merkezli bir gelenek ortaya çıkmıştır. Bu asimetrik ilişkiler biçimi 18. yüzyıla kadar neredeyse sorgulanmadan devam etmiştir. Aydınlanma çağı kadın sorunlarının da sıkı bir şekilde gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Bu dönemden itibaren çeşitli kanunlar düzenlendiğini ve eşitsizliklerin kadın lehine çözülmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Fransız Devrimi'nin temelini oluşturan 1789 İnsan Hakları Bildirisi bütün insanlara eşitlik vadederken kadına da özgürlük, mülkiyet ve güvenlik hakkı tanımıştır. Bu temel hakların kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın vazgeçilmez haklardan olduğu kabul edilmiştir (Sledziewski, 2005: 41). Hakların elde edilmesinde ön planda erkekler görünse de kadınların önemli bir payı olmuş, kadına bu dönemde sağlanan haklar otoriteler tarafından gönüllü bir şekilde verilmemiş, kadınlar haklarını kendi gayretleriyle elde etmiştir (Godineau, 2005: 32-35). Devam eden süreçte 1791'de meclis erkek ayrıcalığını bitirmek amaçlı çeşitli düzenlemeler yapmış ve ölen kişinin eğer bir vasiyeti yoksa mallarının eşit paylaşılmasını düzenleyen bir yasa çıkararak bu şekilde kadınların miras ve mülk haklarından faydalanmasının önünü açmıştır (Sledziewski, 2005: 41). Yine aynı dönemde yapılan bir düzenlemeyle kadınların resmi belgelerde tanıklık yapma ve taahhütte bulunma yetkinliğine sahip olduğuna dair düzenleme yapılarak bir başka prangadan kurtulması sağlanmıştır (Sledziewski, 2005: 42). Fakat yine de kadınların kocaya bağımlılığı 20. yüzyılın sonlarına kadar medeni kanunlardan tamamen silinmemiştir. 1945 Avrupası ve birçok Kuzey Amerika bölgesinde kadınlar evlendikleri zaman bazı medeni haklarını kaybetmekteydi. Kadınların resmi sözleşme imzalama ve tanıklık etme hakkı kocasının iradesine bağlıydı. Kadın adeta reşit olarak görülmemeye devam ediyordu (Sineau, 2005: 462). Önceki yüzyıldan kalma bu gelenek Hollanda'da 1956, İrlanda'da 1957, İspanya'da 1975, Portekiz'de 1976'ya kadar devam etmiştir (Sineau, 2005: 462).

1791 Fransız Anayasası kadın erkek eşitliği, insan hakları ve miras konusunda önemli düzenlemeler yapmış, evliliği laikleştirmiş, kadınları Hristiyan geleneklerin baskısından kurtararak eşit muameleler yapmaya başlamıştır. Kız ve oğlanlar yirmi bir

yaşında yetişkin kabul edilerek ana babalarının miraslarından eşit derecede faydalanabilmişler ve kadınlar sözleşme yapma hakkı elde etmişlerdir (Arnaud-Duc, 2005: 107). Fakat kadınlar miras hakları elde edebilseler de bu onları mal kullanımı konusunda erkeklerle eşit konuma getirmemiştir. Kanunlar kadınlarının miras hakkı ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapsa da gerek zaman zaman gelgitler yaşanması gerekse mal varlığını kullanma anlamında konulan sınırlamalar onların tam ekonomik bağımsızlığını engellemiştir. Kanunlar Fransa’da erkeğe aile mülkiyeti üzerinde tam yetki vermiş, kadının kendine ait malları bile kocasının idaresinde olmuştur (Arnaud-Duc, 2005: 104). Kadın uzun yıllar boyunca mallarının tasarrufu konusunda kocasının himayesinde olmaya devam etmiştir. Aynı zamanda Avrupa’da yapılan düzenlemeler birbirinden zaman bakımından farklılık da göstermiş, çeşitli istisnai durumlar ya da bölgeler olmuştur. Öyle ki bu istisnalardan biri olan Büyük Britanya’da kadınların erkek hâkimiyetinden kurtulmaları oldukça uzun sürmüş, mülk ve kazançlarının kontrolü için ancak 19. yüzyıl sonlarını beklemek zorunda kalmışlardır (Sohn, 2005: 114).

Bugün dünyanın en demokratik ve insan haklarına en saygılı ülkelerinden biri olduğu düşünülen İngiltere’de, kadının yasal kişiliği 1870’lere kadar tanınmamış ve erkeğin yasal kişiliği içinde kabul edilmiştir. Ünlü İngiliz hukukçu Blackstone “koca ile karı birdir ve bu bir kocadır” ifadesiyle dönemin genel kadın politikasını özetlemektedir. Kadın, mülkiyetinin yönetim hakkını kocasına devreder ve ondan hesap soramazdı (Arnaud-Duc, 2005: 104). Kadınların mallarının mülkiyetlerini ele geçirmesi yapılan çeşitli düzenlemelerle ancak 1882’lerde mümkün olmuştur (Sohn, 2005: 114). 1882 yılında düzenlenen “Evli Kadınları Mülkiye Yasası” ile karı-kocanın mülkiyeti ayırt edilmiş ve evli bir kadının mallarını istediği gibi kullanmasına ve kocasının iznine gerek duymadan sözleşme yapmasına izin verilmiştir (Sineau, 2005: 459).

Yakın dönemlerde eşitliği sağlamak adına alınan çeşitli kararlarla birlikte geriye gidişler de yaşanmış ve erkeğin ailedeki otoritesini güçlendirmeye ve kadını yine çeşitli haklarından mahrum etmeye dönük düzenlemeler yapılmıştır. 1865 Pisanelli Yasası ile kadınlar kocalarına bağımlı hale getirilmiş ve onların izni olmadan ticari faaliyette bulunmaları, yasal işlemler yapmaları ve çocuklarının vasisi olmaları yasaklanmış, yine kocanın ölümü ya da ehliyetsizleşmesi durumunda aile mülkiyetini ve mirasını kullanma hakkı bile elinden alınmıştır (Grazia, 2005: 124).

Özetle Batı toplumlarında kadının miras ve mülkiyet hakları tıpkı Türk toplumunda olduğu gibi, geleneklerin, inanç sisteminin ve bunlara bağlı olarak da yasal otoritenin etkisinde kalmıştır. Kadının miras ve mülkiyet mücadelesi yaklaşık iki yüzyıl sürmüştür fakat günümüz toplumunda bu sorun tamamen ortadan kaldırılmıştır. 20. yüzyılda medeni haklar konusunda çeşitli düzenlemeler yapılmış ve kadın-erkek eşitliği anlamında önemli adımlar atılmıştır. Kadın, erkek karşısında çok uzun yıllar yasal düzenlemelerin de etkisiyle yok sayılmıştır. Yapılan yasal düzenlemeler kadının karşısındaki engelleri teker teker kaldırmış ve bugün Batılı kadın birçok cinsiyetçi prangadan kurtulmuştur.

3.2.2. Cumhuriyet Öncesi Mülkiyet ve Miras Hakkı

Miras ve mülkiyet konusunda cinsiyet eşitsizliğini ele almadan önce Osmanlı toplumunda toprak sistemi ve mülkiyet konusuna kısaca açıklama yapmak gerekmektedir. Osmanlı toplumunda İslam hukuku geçerliydi ve İslam hukukunda toprak sistemi mülk toprak ve mülk olmayan toprak olarak ikiye ayrılmıştı (Karadağ & Şit, 2016: 54). Mülk olmayan topraklar Osmanlı'da miri arazi olarak bilinmektedir. Ekonomisi tarıma dayalı olan Osmanlı toplumunda toprak işletme sistemi tımar sistemine dayanmaktaydı ve bu nedenle topraklar devletin malı olarak kabul edilmiştir. Toprakların işletme hakkı reayada, devretme hakkı da devlette olması nedeniyle bu anlamda tarımsal arazilerde özel mülk edinme uygulaması çeşitli durumlar dışında yoktu. Dolayısıyla Osmanlı toplum tipinde kişilerin mülk edinmesi her ne kadar mümkün olsa da genel anlamda topraklar devlete aitti. Devlet toprakların devredilme yetkisi kendinde kalması koşuluyla yararlanma hakkını üzerinde yaşayanlara bırakmıştır (Karadağ & Şit, 2016: 54). Bu nedenle kadının mülk ve miras hakkından önce Osmanlı'da erkeklerin de mülk edinme ile ilgili çeşitli sınırlılıklarının olduğunu dikkate almak gerekmektedir.

Osmanlı'da kadının mülk edinme yolları, miras, mehir, nafaka, hibe ve çalışmadır. Fakat çalışma pek yaygın olmayan bir mülk edinme yöntemidir. Çünkü Osmanlı İslam hukukunun etkili olduğu bir toplumdur ve kadınlar genellikle erkeklerin himayesinde geçimini sağlamışlardır. Batı'da olduğu gibi Türk toplumunda da kadınların sosyal hayatta çeşitli dezavantajları olmuştur. Fakat İslam dini miras ve mülk konusunda Kur'an-ı Kerim'i ölçü aldığı için bu konuda Batı toplumlarındaki gibi çok

fazla karışıklık yaşanmamıştır. Çünkü miras konusu Kur'an'da oldukça açık bir şekilde anlatılmış ve ihtilafların ortaya çıkmasını engellemiştir.

Osmanlı'da kadınların mülk edinmelerinin önünde herhangi bir engel yoktu. Kadınlar da erkekler gibi mülk edinme hakkına sahiplerdi. Fakat kadınlara ait tereke kayıtlarında kadınların taşınmaz mallardan ziyade elbise, takı ve değerli eşya gibi taşınır malları edindiği görülmektedir. Ev seyrek rastlanan, bahçe ve tarla gibi gelir getiren taşınmazlar ise daha seyrek rastlanan mülklerden (Akyılmaz G., 2017: 335). Kadınların evlenmesi mülkiyet hakkı bakımından bir kayba neden olmamış, kadınlar mülklerinin üzerinde istedikleri gibi tasarruflarda bulunabilmişlerdir. Mal varlıklarını kocaya devretme zorunluluğu olmadığı gibi izin almadan her türlü hukuki işlem yapma hakkına da sahip olmuşlardır. Evli kadınlar kendi malları üzerinde tasarruf hakkına sahipti, isterlerse bu hakkı kocalarına devredebilirlerdi (Akyılmaz G., 2017: 333). Bu uygulamalar kadınlara mülk edinme konusunda çeşitli haklar verildiğini gösterse de erkekler kadar rahat ve özgür olduğu anlamına da gelmez. Gelenekler yine kadının ekonomik özgürlüğü ve hakları konusunda önemli bir engel olmuştur. Kadın sıklıkla mirasın içeride kalması maksadıyla akrabalarla evlenme baskısına maruz kalmış ve evlendikten sonra yasal bir zorunluluk olmasa da kendi isteğiyle mülkleri üzerindeki söz hakkını genellikle kocasına devretmeyi tercih etmiştir. Kadının evliliğinden bağımsız bir şekilde mülk edinmesinin en yaygın yolu miras olmuştur ve bu yolla mülk edinme hakkı İslam toplumlarında ihtilaflar yaşanmadan uygulanmıştır.

Osmanlı hukuku İslam hukukuna göre şekillendirilmiş ve miras konusu Nisa Suresi'nin ilgili ayetleri esas alarak düzenlenmiştir. Ortaya çıkan miras hukukunda kadına hak tanındığı fakat pay edilme sisteminde cinsiyet farklılıklarının olduğu görülmektedir. Söz konusu pay etme biçimi erkeğin geçim sorumluluğu ile ilişkilendirilmektedir. Bu sorumluluk yine Nisa Suresi'nde 12. ve 34. ayetlerde açıkça ifade edilmiştir. Mirasın pay edilmesi aşamasında mirasçıların yakınlık derecesiyle birlikte cinsiyetleri de alacakları payın oranında etkili olmuştur. Ayet, mirasın İslam usulüne göre mirasçılara pay etme oranlarından bahsetmiş ve erkeğe iki pay, kadına ise bir pay verilmesine hükmetmiştir. Fakat üst soy söz konusu olduğunda cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Ayetten anlaşıldığı üzere miras sahibinin erkek ya da kadın olması durumuna göre pay etme şekli değişmektedir. Eğer mirası alacak olan erkekse ve karısının mirasını alacaksa çocukları yoksa mirasın yarısını, çocukları varsa mirasın

dörtte birini almaktadır. Fakat eğer miras erkekten karısına kalıyorsa, çocukları yoksa kadın mirasın dörtte birini, çocukları varsa sekizde birini almaktadır. Pay etme biçiminde kadın erkeğin yarısı kadar miras almaktadır. Ayetin devamında bir başka durumdan da bahsedilmektedir. Eğer miras bırakanın çocuğu ya da ana-babası yoksa sadece kız-erkek kardeşleri varsa miras kardeşler arasında cinsiyet ayrımı yapılmaksızın pay edilmektedir. Dolayısıyla bu pay etme biçimi de bize miras pay sisteminde alt soyda cinsiyet ayrımının olduğunu fakat yan kol mirasçılarda ayrımın olmadığını göstermektedir. Netice itibariyle İslam gelenekleri kadını mülk edinme ve miras konusunda dışarıda tutmamış olsa da pay etme sisteminde kadınla erkeğe ayrı muameleler yapmıştır. Bu durum da tabi Osmanlı toplum tipine doğrudan yansımış ve kadınların da paydaş olduğu fakat erkeğin daha baskın olduğu bir mülk ve miras sistemi uygulanmıştır.

Osmanlı hukuku kadın-erkek ilişkilerini ve miras hukukunu düzenlerken İslam hukukundan hareket ettiği için miras sisteminde bu uygulama kullanılmıştır. Kadınların mülk edinme ve miras hakları İslam hukukuna duyulan saygı gereği uzun yıllar devam etmiş, Türk Medeni Kanunu'nda eşitlikçi düzenlemeler yapılsa da erkeğe iki pay kadına bir pay uygulaması uzun yıllar uygulanmıştır.

Aydın, miras hukukunun İslam hukukunda en erken biçimlendirilen kanun türü olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu konuda Kur'an-ı Kerim tarafından oldukça ayrıntılı esaslar konulmuş ve hukukçuların müdahale veya düzenlemelerine pek gerek kalmamıştır. Konu ile ilgili hükümler kitapta oldukça açık ifadelerle bildirildiği için karışıklık olma durumu söz konusu olmamıştır (Aydın, 2013: 301).

Osmanlı miras hukukunda Şer'i miras hukuku ve örfi miras hukuku olmak üzere iki tip model uygulanmıştır. Osmanlı Devleti miri arazi ve çeşitli vakıfların işletme hakkının mirasçıları intikali Şer'i hukuka değil örfi hukuk kurallarına göre yapılmıştır (Aydın, 2013: 327). Aydın, miri arazide intikal sisteminin Osmanlı tarihi boyunca 6 aşamadan geçtiğini belirtmektedir. Başlangıçtan 1567 yılına kadar devam eden birinci dönemde miri arazi mutasarrıfı öldüğünde arazinin tasarruf hakkı erkek çocuğa verilmiş ve kız çocuklarına herhangi bir hak tanınmamıştır. 1847 yılına kadar devam eden ikinci dönemde baba öldüğünde arazinin tasarruf hakkı erkek çocuklarına karşılıksız kız çocuklarına ise belli bir tapu bedeli karşılığında verilmiştir. Eğer mutasarrıf anne ise,

araziyi oğlan çocukları da belli bir bedel karşılığı almak zorunda olmuştur (Aydın, 2013: 329). 1847'den 1858 yılına kadar devam eden üçüncü dönemde mutasarrıf öldüğünde kız çocuklarına da erkek çocukları gibi arazi, bedelsiz ve eşit bir şekilde verilmiştir. 1858-1867 yılları arasını kapsayan dördüncü dönemde mutasarrıftan kalan mirasın intikal hakkı sahiplerine anne ve baba da eklenmiştir. Böylece miras bırakanın annesi, babası ve çocukları mirasından faydalanmaya başlamıştır. 1867-1913 yıllarını kapsayan beşinci dönemde intikal hakkı sahiplerine yenileri eklenmiş ve yeni durumda anne, baba, eş, çocuklar, torunlar ve öz/üvey kardeşler ölen mutasarrıfın varisleri olarak kabul edilmiştir (Aydın, 2013: 328). 1913 yılından devletin sona ermesine kadar ki dönem altıncı ve son dönemdir. Bu dönemde yine yeni düzenlemeler yapılmış, intikal sadece miri arazi olmayıp buna çeşitli vakıflar da eklenmiştir. Yeni düzenlemeyle birlikte önce murisin eşi ve çocukları, sonra anne babası, alt soyu ve diğer varisleri olmak üzere düzenlenmiştir (Aydın, 2013: 327-334).

Örfi miras hukukunda görüldüğü gibi 19. yüzyıldan itibaren kadınlara haklar tanınmış ve tedricen kadın-erkek arasında ayrımlar azaltılmaya başlanmıştır. Yirminci yüzyıldan itibaren artık bu konuda büyük oranda kadın erkek eşitliğinin sağlandığı görülmektedir. Fakat bu uygulamalarda şüphesiz ki Osmanlı devletinin uluslararası siyaseti de etkili olmuştur. Yani bu yeniliklerin halkta tam olarak karşılık bulduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Çünkü halkın büyük bir kısmında ataerkil sistemin sürdüğü ve kadının ekonomik özgürlüğü algısının henüz oluşmadığı Osmanlı toplumunda ve devamında Türk toplumunda eski gelenekler sürdürülmüş, uzunca yıllar yine kadın, baba evinden miras al(a)mamıştır.

Osmanlı Devleti son dönemlerde medeni kanun anlamında eksikliği fark etmiş ve bu eksiklikleri giderme ihtiyacı duymuştur. Bu amaçla 19. yüzyılın son çeyreğinde ilk medeni kanun olan Mecelle düzenlenmiştir. Fakat Mecelle muhteva bakımından oldukça sınırlı tutulmuş ve miras konusu ele alınmamıştır. Bu noktadaki eksiklikler fark edilmiş olacak ki devam eden süreçlerde Mecelle'nin yeniden düzenlemesi amaçlı çeşitli gayretler sarf edilmiş, fakat yetersiz kalınmıştır.

3.2.3. Cumhuriyet Dönemi Mülkiyet ve Miras Hakkı

20. yüzyıl Batı toplumlarında olduğu gibi Türk toplumunda da birçok yeniliğin benimsendiği, kanunların düzenlendiği ve insan hakları konusunda önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Mülk ve miras kanunlarında 19. yüzyıldan itibaren yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çeşitli düzenlemeler yapılmış ve 1926 Türk Medeni Kanunu ile son halini almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türk Medeni Kanunu mülkiyet edinme hakkı konusunda açık bir şekilde hükümler ortaya koymuş ve gerek mülk sahibi olma gerekse mülkü kullanma bakımından herhangi bir ayrımcı tutum benimsememiştir. Anayasa bu hakla ilgili düzenlemeyi 35. maddede, “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir” şeklinde yapmıştır. Kanun maddesinde açıkça görüldüğü gibi anayasada mülk edinme konusunda cinsiyete dayalı herhangi bir ayrım söz konusu değildir.

1926 Türk Medeni Kanunu’nda 439. maddesi ile kanuni mirasçılar konusuna açıklık getirilmiş ve ölen bir kişinin çocuklarının mirasçısı olduğuna ve çocukların eşit haklara sahip olduğuna hükmetmiştir. Kanun maddesinde cinsiyet ayrımı yapılmamıştır ve dolayısıyla Türk Medeni Kanunu miras ve mülk edinme konusunda kadınla erkeğin eşitliğini beyan etmiştir. Medeni kanunda ilerleyen zamanlarda çeşitli düzenlemeler olsa da bu anlamda herhangi değişiklik yapılmamıştır. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Türk Medeni Kanunu’na rağmen miras paylaşırma konusunda geleneksel tutumların devam ettiği, kanunlardaki eşitliğin halk genelinde uzun bir dönem sağlanamadığı söylenebilir.

Kadına yeni kanunlarla miras hakkının tanınması statü anlamında erkek karşısında elini güçlendirmiş ve bağımlılığının azalmasını sağlamıştır. Günümüz Türkiye’inde kadın mirastan payına düşeni alabilmiş, kendi mal varlığını işletebilmiş, yasal işlemler yapabilmiş ve kocasından tamamen bağımsız bir şekilde hareket edebilmiştir. Kadını kocasına bağımlı hale getiren kanun maddeleri günümüz toplumunda neredeyse işlevini kaybetmiş durumdadır. Hal böyle olunca mal varlığının kadına sağladığı avantajlar statüsünün gelişmesine ve erkek karşısında daha güçlü bir karaktere sahip olmasına olanak sunmuştur.

Sonuç olarak Batı toplumlarında da Türk toplumunda da mülk edinme ve miras uygulamaları yakın zamanlara kadar inanç sistemlerinin de etkisiyle erkek

egemenliğinde kalmış, cinsiyetler arası çeşitli eşitsizlikler uzun yıllar boyunca yaşanmış, kadınlar mülk edinme ve mirastan pay alma konusunda sorunlarla karşılaşmışlardır. Batı’da 1789 İnsan Hakları Bildirgesi ile kadınlara özgürlük ve mülk edinme konusunda hak tanınana kadar yasalar ve gelenekler erkek yanlısı olmuştur. Bu dönem öncesi Batı toplumlarında kadınların ne mülk edinme ne de herhangi bir resmi işlemi eşinin onayı olmadan yapma yetkisi olmuştur. Fransa parlamentosu 1791 yılında yaptığı bir yasal düzenlemeyle kadınlara mirastan eşit pay alma ve mülk edinen hakkı tanıyarak erkek ayrıcalığını bitirmiştir. Yine kız ve oğlan çocuğa cinsiyet ayrımı olmaksızın 21 yaşından itibaren ana-baba mirasından pay alma hakkı tanınmıştır. İngiltere’de ise kadınların mülk edinme hakkı gecikmeli bir şekilde ancak 19. yüzyılda mümkün olmuştur ve bu döneme kadar net bir kadın erkek ayrımı yapılmış ve erkek mülkün tek temsilcisi olarak görülmüştür. Osmanlı mülk ve miras uygulamaları da küçük farklılıklar olsa da benzer özellikler göstermiştir. Kadınlara mülk ve miras edinme hakkı verilmiş olsa da kadın-erkek ayrımı yapılmış ve kadın miras ve mülk konusunda da nispeten erkeğin gölgesinde kalmıştır. Fakat gerek Batı toplumları gerekse Türk toplumu yenilik hareketleriyle birlikte kadınların maruz kaldığı mülk ve miras eşitsizliğini mutlak manada çözebilmiştir. Bugünün koşullarında cinsiyetler arası eşitsizliğin en net çözülebildiği konularından biri mülk edinme ve miras hakkıdır. Bu da yine devletin düzenlediği laik yasalarla mümkün olmuştur. Türk toplumunda özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ilk medeni kanun olan Mecelle ile birlikte toplumsal hayatı düzenlemeye ve yenileşmeye başlamış, bu sürecin en önemli adımı 1926 Türk Medeni Kanunu olmuştur. Fakat söz konusu kanunlar düzenleninceye kadar mülk edinme ve mirastan pay alma konusunda daha baskın olan taraf erkekler olmuştur.

3.3. BİR KİMLİK EDİNME ARACI OLAN SOYADI SORUNU

İnsanların yaşamı ve kimliği toplumsal düzendeki konumlarıyla yakından ilişkilidir (Hogg & Vaughan, 2014: 128). Kimlik, insanların yaşadıkları toplumdaki sosyal statüleri gereği sahip oldukları özellikler bütünüdür. Güvenç’in de ifadesiyle kimlik, kişinin “kimsiniz ya da kimlersiniz” sorusuna verdikleri cevaptır (Güney, 2012: 85). Kişi, kendini tanıtmak için kişisel argümanlar kullanır fakat bunlar yeterli olmaz. Çünkü sosyal bir varlık olan birey çeşitli aidiyetlerle birlikte sosyal kimlikler oluşturur ve bunlarla birlikte toplum içinde bir yer edinerek kimliğini tanımlar.

Dolayısıyla bireyin hangi aileden, hangi sosyal gruptan, hangi milletten ya da hangi inanç grubundan olduğu kimliğini tanımlamak için önem arz etmektedir. Bu konuda Kağıtçıbaşı (2016), Güney (2012), Hogg ve Vaughan (2014), Taylor, Peplau ve Sears (2012) gibi sosyal psikologlar da benzer görüşler ileri sürmüş ve bireyin kolektif kimliğinin kişisel kimliklerinden daha fazla bilgi içerebileceğinden bahsetmişlerdir. Kağıtçıbaşı, çeşitli toplumsal karakter tiplerinin olduğundan bahsetmiş ve Doğu-Batı karşılaştırması yapmıştır. Kağıtçıbaşı'na göre ülkemizin önemli bir kısmı da dâhil olmak üzere Doğu toplumlarında hâkim kişilik tipi kolektif özellik taşıymaktayken Batı toplumlarındaki hâkim yapı daha bireysel özellik göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2016: 260-261). Kolektif özellik taşıyan kişilik tiplerinin aidiyetleri günlük pratiklerden, tutumlara kadar birçok kişisel özellik üzerinde etkiye sahiptir.

Bu açıdan bakıldığında ad ve soyadları kişinin kimlik ve aidiyetlerinin ifade edilmesi ve benlik algısının oluşması bakımından önemlidir. Alman hukukunda ad taşıma, kişi olmak için temel teşkil etmektedir. Hatta daha da ileri, Van Hoboken ve De Erney'in ifadesiyle Alman hukuk sisteminde ismi olmayan çocuğu öldürmek (çocuğun kişilik kazanmamış olduğu düşünüldüğü için) suç olarak sayılmamaktaydı (Abik, 2005: 48). Bu örnek sadece sosyal yaşamda değil, kanun ve devlet düzeyinde de ismin kişilik ve kişilik hakkı bakımından önemini göstermektedir. Özellikle isim almak ile resmiyet kazanmak arasındaki ilişki düşünüldüğünde uygulamanın mantığının daha da iyi anlaşılacağı kanaatindeyim. Alman kanunları isim almayan çocuğu birey olarak görmemekte ve resmiyeti olmayan bir çocuğa da resmi işlem yapmaya gerek duymamaktadır. Burada akla, çeşitli sebeplerden dolayı isim almayan bir yetişkinin nasıl bir uygulamaya maruz kalacağı gelmektedir. Şayet kanun, isim almakla kişilik kazanmak arasında bir bağlantı kurduğu için ölen çocukla ilgili işlem yapmıyorsa aynı durumun ismi olmayan yetişkin için de geçerli olması gerekecektir. Öyleyse Alman hukuk sisteminde ad, bireyin kişisel kimliğinin bir parçası ve aynı zamanda onun varlığının bir kanıtı olarak görülmektedir. Kişinin ismi zamanla kişiliğin bir sembolü ya da işareti hâline gelmekte, Hoboken ve Erney'in ifadesiyle onun görüntüsünü, davranışlarını, düşüncelerini, eserlerini ve yaptığı işleri etkilemektedir (Abik, 2005: 48-49). Toplum yaşamındaki sıfat veya unvan gibi hiçbir işaret, kişiliği isim kadar etkilememektedir. Şüphesiz ki isim kişi ile ilgili çok kapsamlı bilgiler ya da göstergelere sahiptir (Abik, 2005: 49). Soyadı ile ilgili durum daha geniş bir alanı kapsamakta ve

bireyin kolektif kimliğini ifade etmektedir. Yani soyadı, üyesi olduğumuz gruba ifade etmekte, sosyal kimliğimizi belirlemektedir. Dolayısıyla burada üzerinde durduğumuz “soyadı uygulamaları ve bunun kimlikler ve statüler üzerine etkisi” konusu bu açıdan ele alınmalı ve soyadı kanununun cinsiyet eşitsizliğine zemin hazırladığı varsayımı üzerinden yürütülmelidir.

Kanunlara bu açıdan bakıldığında adın, hukuken kullanılma mecburiyetinin olduğunu ve hukukun bireyin önüne onu tanıtmaya yarayacak iki tip “ad” koyduğunu görmekteyiz. Bunlardan biri ad, diğeri ise soyadıdır. Kişi, tanınması açısından bunları kullanmak zorundadır. Fakat bu zorunluluk insanlık tarihi kadar eski değildir. Soyadı uygulaması nüfus artışı ve kişilerin belirlenmesinin daha önemli bir ihtiyaç olmasıyla birlikte zorunluluk haline gelmiştir. Önceleri kişinin bazı özelliklerini yansıtan bu isimler zamanla kişiden bağımsızlaşıp kalıtsal aile aidiyetini ifade etmeye başlamıştır. (Lamber, 1973: 780-781). Bu süreç kadınların kendilerini tanıtmak için kocaların aile adlarını almaya başlamasıyla devam edip bugünkü noktaya gelmiştir (Lamber, 1973: 781). Bugün bütün toplumlarda bireyler adlarının önünde veya arkasında bir soyadı kullanmaktadırlar.

Peki, birey taşımak zorunda olduğu adı nasıl almaktadır? Çocuk dünyaya geldiğinde anne babası ona bir ad koyar ve nüfusa kaydı bu şekilde yapılır. Çocuğa soyadı verme hakkı ise çeşitli ülkelerde uygulama değişiklikleri olsa da genellikle babaya aittir. Bu konunun tarihsel gelişimine bakıldığında soyadının genellikle erkekler için bir kimlik belirleme unsuru olduğu, kadının ise soyadı bakımından babaya ve kocaya bağlı olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların soyadı ve nüfus kaydı konusunda da görünmez olduğunun ve tam ehliyetli bir birey olarak değerlendirilmediğinin göstergesidir (Moroğlu, 1999: 247). Fakat soyadı kullanmak günümüzde bir hak ve sorumluluktur, bu sorumluluk da kanunlarda açıkça ifade edilmektedir (İlgöz, 2009: 107).

3.3.1. Batı’da Kadının Soyadı

Batı toplumlarında uzun yıllar soyadı konusunda Türk toplumunda olduğu gibi erkek merkezli soyadı uygulaması benimsenmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru yapılan düzenlemelerden önce Batı’da bir kadın evlendiği zaman kocasının soyadını almış ve

kızlık soyadını bırakmıştır. Onu buna mecbur bırakan açık bir yasa olmamasına rağmen kadın evlendiği zaman kocasının soyadını almayı tercih etmiştir. Geleneksel yaşamın bir sonucu olan bu durum zamanla kadının erkek karşısında statü kaybına sebep olmuş ve zaman zaman kadın açısından mağduriyetler doğurmuştur. Eğer çiftler boşanırsa koca, karısının tekrar önceki kızlık soyadını kullanmaya devam etmesini talep etme, kendi soyadını kullanmasından onu men etme hakkına sahip olmuştur. Arnaud-Duc (2005), bu durum bütün Batı toplumlarında aynı olmadığını, kimilerinde çiftlerin her iki soyadını da kullanabilme özgürlüğünün olduğunu ifade etmektedir (Arnaud-Duc, 2005: 97).

Günümüz toplumlarında geleneksel yaşam biçimin değişmesi ve bireysel özgürlüklerin yaygınlaşmasıyla birlikte kişiler arasındaki ilişkiler değişmiş ve çiftler yaygın bir şekilde evlilik yapmadan flört ilişkisi yaşama biçimlerini tercih eder olmuştur. Yaşanan ilişkilerden doğan çocuklarla ilgili devletler düzenleme yapmak zorunda kalmış ve neredeyse bütün Batı toplumlarında aynı amaca hizmet eden yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kanunlarda yapılan değişikliklerin tek sebebini buna bağlamak elbette doğru değildir. Kadının soyadı konusunda erkeğe bağımlı kalmasının doğurduğu kimlik sorununun da tartışılan konulardan biri olması düzenlemenin yapılması bakımından etken bir diğer faktördür. Bu sebeplerden dolayı Avrupa’da soyadı düzenlemesi yapan ülkeleri inceleyip Türk Medeni Kanunu’ndaki soyadı uygulamalarıyla karşılaştırmasını yapmaya çalışacağız.

Bu ülkelerden biri olan Almanya’nın medeni hukukunda, soyadı kanununda başlangıçta ataerkil olan anlayış, değişen koşullarla birlikte yerini eşitlikçi bir anlayışa bırakmıştır (Moroğlu N., 2012: 248). Alman hukuku ilk kez 1794 yasası ile “evlenen kadın kocasının soyadını alır” hükmünü yasalaştırmış ve kadını soyadı konusunda erkeğe bağımlı hale getirmiştir. 1896 yılında yürürlüğe giren Alman Medeni Kanunu bu maddeyi tekrar düzenlemiş ve evlilik birliğinin kocanın soyadıyla temsil edilmesi ilkesi benimsenmiştir (Moroğlu, 1999: 248). Devam eden süreçte 1957 yılı Eşit Haklar İlkesi’nin yürürlüğe girmesi, 1976 Evlilik ve Aile Hukuku Reformu ve son olarak 1993 yılı Aile Adı Hakkına Dair Kanun ile aşamalı bir şekilde kadının soyadı bugünkü halini almıştır (Moroğlu, 1999). Almanya’da mevcut uygulamada ortak bir aile soyadının kullanılma zorunluluğu bulunmamaktadır. Kadın ile erkek evlendiği zaman isterlerse ortak soyadını alabilecekleri gibi herkesin kendi soyadını alma hakkı da bulunmaktadır.

Aile soyadı olarak çiftlerden birinin soyadı kullanılabilmektedir ya da çiftlerin evlendikten sonra da tercihte bulunma hakkı vardır (Atasoy, 2015: 131). Alman hukuk sisteminde başlangıçta erkek egemenliği olan soyadı uygulamasından vazgeçildiği görülmektedir. Bu değişiklik Almanya’da aile içindeki eşitlikçi gelişmelerin desteklendiğinin açık bir göstergesidir (Moroğlu N., 2012: 248).

Bir diğer Avrupa ülkesi İsviçre Türk Medeni Kanunu’na kaynaklık etmiştir ve bu iki ülkenin medeni kanunları arasındaki benzerliler günümüzde de devam etmektedir. 1907’de kabul edilip 1912 yılında yürürlüğe giren İsviçre Medeni Kanunu’nda kadının soyadı, Almanya’da olduğu gibidir: “Evlenen kadın kocasının soyadını alır”. Sonraki aşamalarda yapılan düzenlemelerle önce kendi soyadını da kullanma hakkı, son değişikliklerle birlikte ise her eşin kendi soyadını kullanmasına izin verilmiştir (Atasoy, 2015: 132). Son yapılan düzenlemelerden sonra İsviçre’de yine esnek bir uygulamanın olduğunu görmekteyiz. İngiliz hukuk sisteminde kadın ile erkeğin ortak soyadını kullanmasında evlilik zorunluluğu yoktur ve evlenince kadın, ister kendi soyadını isterse eşinin soyadını kullanabilmektedir (Abik, 2005: 197). Geleneksel ilişkilerin uzun yıllar boyunca sürdürüldüğü Fransa örneğinde de yine eskilerde kadının, soyadı konusunda kocasına bağımlı olduğu görülmektedir. Fransa medeni hukukunda kadın evlenince kocasının, doğan çocuklar da babalarının soyadını almaktaydılar (Helvacı & Kocabaş, 2015: 617). Fakat düzenlenen kanunlarla birlikte herkes doğumla aldığı soyadını hayatı boyunca taşıma hakkına sahip olmuştur. Kadın ya da erkek kendi soyadını kullanmaya devam edebileceği gibi eşinin soyadını kullanma hakkına da sahiptir (Helvacı & Kocabaş, 2015: 618). Aynı zamanda çiftler eğer isterse eşinin soyadını kendi soyadına ekleyebilmektedir. Bir başka Avrupa ülkesi olan Avusturya’da kadın ile erkeğe evlenme sırasında soyadı alma serbestliği tanınmaktadır. Avusturya’da çiftler kadının ya da erkeğin soyadını aile adı olarak kullanabilmektedirler. Fakat çiftler bir tercihte bulunmazlarsa erkeğin soyadı aile soyadı olarak kabul edilmektedir. Danimarka, Norveç, İsveç ve Finlandiya gibi İskandinav ülkelerinde yine benzer şekilde çiftler ortak soyadı kullanabilecekleri gibi kendi soyadlarını da kullanma haklarına sahiptir (Abik, 2005: 201).

Özetle Avrupa ülkelerinin bu konudaki kanunlarına bakıldığında özellikle sonradan yapılan düzenlemelerle birlikte nispeten eşitlikçi bir anlayışa sahip olduğu görülmekte fakat yer yer erkek üstünlüğü de hissedilebilmektedir. Bu ülkelerde cinsiyet

eşsizliğinin ülkemizden daha az olduğu, kadınların gerek sosyal hayatta gerek iş hayatında kendilerine Doğu toplumlarından daha fazla yer bulabildiği gayet açıktır. Görülmektedir ki söz konusu toplumlarda kadın erkek eşitliği toplumda ve devlet katında kabul ve destek görmüştür. Bu konuda Türk hukuk sisteminin ise geleneksel bakış açısını sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye’de kadın ile erkeğin evlenmesi sonrasında aile kayıtlarının düzenlenmesi, resmi işlerde karışıklıkların önlenmesi, nesep problemlerinin önüne geçilmesi gerekçesiyle tek taraflı soyadı uygulaması benimsenmektedir. Fakat aynı karışıklık Avrupa ülkelerinde bir gerekçe olarak gösterilmemekte ve çiftlere çeşitli alternatifler sunulmaktadır.

3.3.2. Türk Toplumunda Kadının Soyadı

1934 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren soyadı kanununda her Türk’ün öz adından sonra soyadı kullanma mecburiyeti getirilmiştir. Bu kanundan öncesine baktığımızda kişinin tanınmasını kolaylaştırmak maksatlı lakaplar, şöhretler ve şahsın ait olduğu aile adının sıklıkla kullandığı görülmektedir (Dokuyan, 2016: 130). Türk geleneğinde de boy isimleri ve soy isimleriyle anılma yöntemleri tercih edilmiş ve sonraki süreçte soy isimlerinin arkasını “oğlu” eki getirmek yaygın bir tercih olmuştur (Dokuyan, 2016: 130). Uzun yıllar boyunca soyadı uygulaması getirilmemiş 20. yüzyıla kadar bu geleneksel yöntemler kullanılmıştır.

1900’lerin başında kanunlar “evlenen kadın kocasının, doğan çocuk ise babasının soyadını alır” ilkesini benimsemiş, sosyal hayatın ve kadın erkek ilişkilerinin değişmesiyle birlikte kanunlarda eşitliği sağlamak adına çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Moroğlu N., 2012: 247). 20. yüzyılda gerek Batı’da gerekse Türk toplumunda bu sosyal ve siyasal gelişmelerin etkisiyle soyadı kanunu düzenlenmiş ve herkesin adının arkasında kanuna uygun bir soyadı kullanma zorunluluğu getirilmiştir. 1934 soyadı kanununun 1. maddesi “Her Türk öz adından başka soyadını da taşımaya mecburdur” şeklinde düzenlenmiştir. Kanunun 4. maddesi ise, “Soyadı seçme vazifesi ve hakkı evlilik birliğinin reisi olan kocaya aittir” şeklinde düzenlenmiş ve soyadını seçme hakkı tamamen kocaya verilmiş, kadın bu anlamda erkeğe dâhil edilmiştir. Bu kanun ve maddeleriyle başlayan cinsiyetçi soyadı uygulaması 1997 yılında yapılan değişikliklerle bugünkü halini almıştır. Dolayısıyla Türk hukuk sisteminde soyadı edinme konusunda

cinsiyete dayalı farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların erkek eliyle erkekleri avantajlı konuma taşıdığını söylemek mümkündür.

Mevcut uygulamada erkekler ve kadınlar soyadını doğum, evlat edinme ve mahkeme kararıyla almaktadır. Fakat kadınlar bunlara ilaveten evlendiği zaman kocasının soyadını alır (İlgöz, 2009: 108). Kadının evlenmekle birlikte soyadı alması ya da değiştirmesi kanunu ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Kimlik edinme bakımından önem arz eden soyadı uygulamalarının evlenme ile ilişkisine ve uygulama prensiplerine bakıldığında üç farklı yöntem olduğu görülmektedir: Evlilikte tek soyadının zorunlu olduğu uygulama, tek soyadının tercihe bağlı olduğu uygulama ve ayrı soyadı taşıma (İlgöz, 2009: 108). Zorunlu uygulamada eşlerden biri –ki bu genelde kadın olmaktadır- diğer tarafın soyadını almaktadır. Yani birinci uygulamada kadın evlenince kocasının soyadını alıp onun aile sistemine dâhil olmak zorundadır. İkinci uygulama türü olan seçme prensibinde hukuk sistemleri eşlere tek veya iki soyadı taşıma konusunda seçim hakkı sunmaktadır. Bu uygulamada eşlere tek soyadı taşıma özgürlüğü yanında iki soyadını birden taşıma hakkı tanınmaktadır. Üçüncü uygulama olan ayrı soyadı taşıma prensibinde ise evlenen kadın ve erkek soyadını değiştirmek zorunda değildir ve kendi soyadını taşımaya devam eder (İlgöz, 2009: 108). Türk toplumunda bu uygulama türlerinden başlangıçta birincisi daha sonra ikinci tercih edilmiştir.

Türk Medeni Kanunu’nda soyadı ile ilgili düzenleme kanununun 153. maddesinde “Karı, kocasının aile ismini taşır” (Türk Medeni Kanunu, 1926) şeklinde yapılmıştır. Kanun maddesinde soyadı “aile ismi” olarak anılmış ve evlilikle birlikte kadının kocasının soyadını taşıyacağı, başka alternatiflere müsaade edilmeden kanunlaştırılmıştır. İlk halinde tamamen kadının aile ismini yok sayan uygulama 1997 yılında değiştirilerek bugünkü halini almıştır. Soyadı uygulaması mevcut haliyle TMK 187. maddede şöyledir: “Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir” (Türk Medeni Kanunu, 2001). Maddenin yenilenmiş halinde kadının aile ismi ve farklı bir bakış açısıyla aile aidiyeti kabul edilmiş olsa da mutlak bir şekilde erkek egemenliğinin devam ettiği ve kadının evlenmekle birlikte kendi aile sisteminden resmi olarak ayrılıp, erkek aile sistemine

dâhil olduğu görülmektedir. İlgöz, 4721 Medeni Kanun gerekçesinde, kadın-erkek eşitliğini zedeleyen birçok şeyin değiştirildiğini, diğer medeni hukuklarda olduğu gibi “eşitlik ilkesinden” hareket edildiği ve buna ters düşen her şeyin yeniden düzenlendiği açıklamasına atıfta bulunarak ‘soyadıyla ilgili kurallarda’ kadın aleyhine uygulamaların devam ettiğine dikkat çekmiştir (İlgöz, 2009: 108). Güncellenen kanun maddesine bakıldığında kadına sadece kendi ailesiyle ilgili aidiyetini kaybetmemesi bakımından kısmen hak tanındığı söylenebilir. Zira kadın kendi soyadını da kullanma hakkına sahip olmasına rağmen kocasının soyadını kullanma zorunluluğu devam etmektedir ve bu durum onun yine erkek himayesine girdiği anlamına gelmektedir.

Kişilerin eşitliği anayasanın 10. maddesinde ”Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca 2004’de eklenen ek firkada “kadın erkek eşitliğine de” değinilmiştir. Ek fırka, “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” şeklindedir. Anayasa eşitlik ilkesini açıkça vurgulamış ve bu ilkeye cinsiyeti de dâhil etmiştir. Yani hiçbir kurum ya da kanun kişinin cinsiyetinden, ırkından, dilinden, dininden, renginden, siyasi düşüncesinden ve mezhebinden dolayı ayrımcılık yapıp dezavantajlı bir konuma düşmesine sebep olamaz. Bu talimat anayasada gayet açıktır ve herhangi bir esneklik veya özel durumdan da bahsedilmemiştir. Mevzu bahis bu eşitlik medeni kanunda dikkate alınmamış ya da erkek lehine takdir kullanılmış ve kadının en temel kişilik belirtilerinden biri olan ad ve soyadı hakkından faydalanmasına izin verilmemiştir. Yine anayasa 41. maddede “1. Ailenin Türk toplumun temeli olduğuna, 2. Devlet, Türk toplumunun refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlanmasının öğretimi ve uygulamasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” hükümlerine yer verilmiş ve bu hükümlerle yasa koyucuya geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır (Göztepe, 1999: 118). Soyadı konusundaki kanunlar ve uygulamalar anayasa ile karşılaştırıldığında ikisi arasında bir uyumsuzluk görülmektedir ve bu uyumsuzluk Türkiye’nin taraf olduğu çeşitli uluslararası belgelere de ters düşmektedir. Kanun koyucunun burada erkek egemen bir anlayışa sahip olduğu ve yukarıda da ifade ettiğimiz gibi takdirini erkek yanlı kullandığı görülmektedir.

TMK ile diğer ülkelerde uygulanan medeni kanunlar karşılaştırıldığında TMK'nin diğer Avrupa ülkelerine göre daha ataerkil bir yapıda olduğu görülmektedir. Batılı devletler belli oranlarda erkek egemen izler taşıyalar da değişen sosyal düzen ve kadın-erkek ilişkilerine duyarsız kalmamış ve medeni kanunlarında çeşitli düzenlemeler yapmışlardır. Türk hukuk sisteminde erkekler soyadını doğumla kazanmakta ve tüm hayatı boyunca değiştirmeden taşıma hakkına sahip olmaktadır, kadına bu konuda farklı davranılmakta ve soyadını evlenirken değiştirmek zorunda bırakılmaktadır. Evlilik sona erdiğinde ise kadın yeniden soyadı değiştirme durumuyla karşı karşıya kalabilmekte ve bu da kadın için ikinci bir kimlik edinme süreci başlatmaktadır. Burada bahsedilen soyadı değiştirme meselesi sadece isim değişikliğinden ibaret basit bir işlem olmaktan ötedir. Kadın soyadını değiştirmekle birlikte aile kayıtları da değişmektedir. Kadın, kocasının aile kütüğüne kaydedilmekte ve bununla birlikte ait olduğu nüfus kayıtları ile akraba sisteminde de yeni bir düzenleme yapılmaktadır. Bir nevi kendi aile ve akrabalarından hem fiilen hem de resmen ayrılıp başka bir ailenin ferdi olmaktadır. Bu evlilikten doğacak çocuklar da yine erkeğe ait akrabalık sistemine dâhil olacaklardır ki bu husus da uzun zamandan beri sürdürülen, beşeri ilişkilerde kadın bakımından çeşitli sorunlar doğuran ve zaman zaman kadını ve çocuğu mağdur eden bir eşitsizlik türüdür. Ülkemizde bu konudaki düzenlemeler Nüfus Hizmetleri Kanunu'nda (NHK) yapılmıştır. NHK'de ilgili madde 23'de kütük kayıtları ile ilgili hüküm şöyledir: “Evlenen kadının kaydı kocasının hanesine taşınır. Kocasını ölen kadın yeniden evlenmedikçe ölen kocasının aile kütüğünde kalır. Ancak dilerse babasının kütüğüne dönebilir” (Nüfus Hizmetleri Kanunu, 2006). Kanun maddesinde kadının nüfus kaydının evlilikle birlikte kocasının hanesine taşınacağı belirtilmiştir. Bu işlemle birlikte kadın, akrabalık grubunu değiştirmekte ve artık nüfus işlemlerinde kocasına tabi olmaktadır. TMK'de bu konudaki uygulamanın ataerkil bir anlayışa sahip olduğu ve beraberinde erkeğin ailesine bağlı bir aile sisteminin desteklendiği gayet açıktır. Bir ailenin oluşma aşamasında kademeli bir şekilde önce kadın sonra da çocuklar erkeğin aile sistemine dâhil olmaktadır. Kadın MK 153/1'e göre kocasının soyadını alır ve ardından çocuk ise MK 259'a göre babasının soyadını alarak erkek ailesine katılır (Göztepe, 1999: 115). Bu durum çocuk ve kadın açısından tek taraflı bir aile mensubiyeti durumu doğurmakta, çocuğu da kadını da erkek ailesine ve akrabalık sistemine daha yakın hale getirmektedir (Göztepe, 1999: 115). Fakat bu mensubiyet ve

soyadı değiştirme durumu boşanmayla birlikte kadında aynı sosyal statü sorunu yeniden gündeme getirmektedir. Kanun koyucu bu konuda yaşanan çeşitli sorunların çözümü için düzenlemeler yapsa da bunlar yeterli olmamiş ve kadının kimlik ve aidiyet problemi öteden beri süregelmiştir.

Soyadı kazanmanın yollarından biri olan seçme yönteminde kanun koyucu 1934 Soyadı Kanunu 4. maddesi ile soyadı seçme hakkını kocaya vermiş, bu konuda kadına söz hakkı tanımamıştır. SK Md. 4: “Soyadı seçme vazifesi ve hakkı evlilik birliğinin reisi olan kocaya aittir”. Bu yasal düzenleme ile devlet, resmi diliyle bir kez daha hegemonik erkeklik sistemine destekler nitelikte bir düzenleme yapmıştır. Aynı eşitizlik değiştirme yoluyla soyadı edinmede de mevcuttur. Ad ve soyadın değişmezliği çağdaş hukuk sisteminde temel ilkedir. Bu nedenle hukuk sistemleri rasgele ad ve soyadı değiştirmenin önüne engeller koymuştur (Abik, 2005: 62). TMK 27. madde adın değiştirilmesi ile ilgili düzenlenmiş ve TMK soyadının değiştirilemeyeceğine hükmetmiş, madde şu şekilde düzenlenmiştir: TMK md. 27: “Adın değiştirilmesi, ancak haklı sebeplere dayanılarak hâkimden istenebilir” (Türk Medeni Kanunu, 2001). Bu bağlamda soyadının değiştirilme süreci yine erkek egemenliğinde işletilmiştir. Evli kadın tek başına soyadının değişilmesini isteyememekte, soyadı değiştirme işlemi sadece erkek tarafından yapılabilmektedir. Erkek, soyadını değiştirdiği durumda karısı ve reşit olmayan çocukları da soyadını değiştirmek zorunda kalmaktadır (İlgöz, 2009: 109). Bu konuda çeşitli örnekler yaşanmış, soyadını haklı gerekçelerle değiştirmek isteyen kadınlar olmuş ve mahkemeye yapılan başvurular Medeni Kanun ve Soyadı Kanunu’nun ilgili maddelerini gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Kadının, mahkemelerin de örnek kararlarıyla soyadı değiştirme konusunda da erkeğe tabi olduğuna karar verilmiştir. Bu durum kadının sosyal kimliğinden çalışma hayatına kadar birçok şeyi olumsuz yönde etkileyebilecek bir eşitizlik örneğidir. Kanun koyucu bu aşamada kadını ev kadını olarak düşünmüş, konuyu kariyer ve unvan bakımından değerlendirmeyi ihmal etmiş ve onu erkeğe tabi kılmıştır. Değişen yaşam koşullarıyla birlikte kadın iş hayatında aktif ve başarılı bir statü elde etmiş, akademik, ticari, sosyal vb. kariyerler yapmış, soyadına da bu anlamda bir marka değeri kazandırmış olabilmektedir. Erkeğin çeşitli nedenlerden dolayı soyadını değiştirmesi ve kadının buna uymak zorunda olması kadına devlet eliyle yapılan bir haksızlık olarak görülebilir. Ya da çeşitli hak kayıplarından dolayı kadının

kendi soyadını değiştirmek istemesi gayet normal karşılanması gereken bir durumken kadına bu hakkın tanınmaması ve bunun tamamen kocanın inisiyatifine bırakılması statü kaybı yaşama bakımından önemli bir durumdur.

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir başka husus da soy bağı meselesidir. Soy bağı konusunda da kadın ile erkek arasında eşitsizlik boyutlarına taşınabilecek önemli uygulama farklılıklarının olduğu görülmektedir. TMK 282. maddede çocuk ile ebeveynler arasında soy bağının nasıl kurulacağı düzenlenmiştir. Kanun maddesinde çocuk ile ana arasında soy bağının doğumla başlayacağı, baba ile soy bağının ise ana ile evlilik, tanıma ve hâkim kararıyla olacağına hükmedilmiştir (Başara, 2017: 228). Baba ile çocuk arasında soy bağının kurulması sonrasında ise çocuk üzerinde babanın haklarının daha fazla olduğu görülmekte, âdetâ çocuğun soyu anadan değil babadan yürütülmektedir. Çocuk babanın soy kütüğüne kaydedilmekte ve babanın soyadını almaktadır. TMK 321. madde, soy bağı ile ilgili bir hükümdür ve burada çocuğun soyadını nasıl alacağı açıklanmaktadır. Madde 321 “Çocuk, ana ve baba evli ise ailenin; soyadını taşır. Ancak, ana önceki evliliğinden dolayı çifte soyadı taşıyorsa çocuk onun bekârlık soyadını taşır” şeklinde düzenlemiştir. Kanun maddesinde de görüldüğü gibi çocuğun nesebi babaya tanımlanmış ve soyun baba üzerinden devam edeceği kanunla sabitlenmiştir. Bu aşamada doğal olarak evlilik dışı doğan çocukların velayet durumu akla gelmektedir. Kanun maddesine göre baba ile ana evli değilse velayet anaya aittir fakat baba ile çocuk arasında soy bağı kurulmamışsa çocuk ananın, kurulmuşsa babanın soyadını alır (Başara, 2017: 212). Kadının tarihine bir göz attığımızda görmekteyiz ki kadınlar, doğurduğu çocukla ilgili tarih boyunca çeşitli velayet sorunları yaşamıştır. Bu konu ile ilgili yapılan önemli çalışmalardan biri Friedrich Engels’e aittir. Engels “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” adlı çalışmasında aile kurumu, karı-koca ilişkileri ve nesep sorunlarının tarihsel gelişim sürecini ele almıştır. Engels, aile ile ilgili önemli ve gerçek bilimsel çalışmaların Bachofen’in 1861 yılında yayımlanan “Analık Hukuku” adlı çalışmasıyla başladığını ifade etmektedir. Bachofen burada insanlığın bütün kurallardan yoksun cinsel ilişki (hetairizm) yaşadığını, bu tür ilişkilerin babalığı belirsizleştirdiğini ve bundan dolayı da soy bağının anadan devam ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine kadınlar ana olarak kuşakların atası oluyor ve tam bir kadın egemenliği ortaya çıkıyor (Engels, 2003: 16). Aileye babanın hâkim olması ve ataerkil bir yapının ortaya çıkması, çiftlerin birbirini sahiplenmesi sonucuyla yani aile

kültürünün gelişmesiyle mümkün oluyor. Bunun sonucu olarak çocukların babaları belli olup nesep belirsizliği sorunu ortadan kalkıyor ve artık kadının soy bakımından hâkimiyeti tarihe karışıyor. Artık doğan çocuğun babası şayet belliyse baba hâkimiyetine girecek, soy babadan devam edecektir. Bu anlamda bütün dünyada 20. yüzyıl sonlarına kadar erkek egemen bir anlayış devam etmiş ve çocukların velisi olarak baba kabul edilmiştir. Soyun babadan devam ettiği düşüncesi bütün toplumlarda kabul görmüş, kanunlar bu şekilde düzenlenmiş ve erkeğin üstün cinsiyet sayılmasının sebeplerinden biri de bu olmuştur. Başlangıçta nerdeyse bütün hukuk sistemleri bu konuda benzer özelliklere sahip olmakla birlikte zamanla önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır

Bu anlamda İsviçre ve Alman hukukunda, Türk hukuk sisteminden farklı bir uygulama vardır. Bu hukuk sistemlerinde evlilik dışı doğan çocukların soyadının belirlenmesinde soy bağı değil velayet ilişkisi esas alınmaktadır (Başara, 2017: 221). Bu konuda düzenlenen İsviçre Medeni Kanunu'nda evlilik dışı doğan çocuğun velayeti hangi ebeveyndeysse o ebeveynin evlenmeden önceki soyadını alacağı hükmedilmektedir. Velayet her iki ebeveynde birlikte kullanıldığı durumda ise çocuğun hangi soyadını taşıyacağına anne-baba birlikte karar verebilmektedir. Alman hukukunda ise çocuğun soyadı uygulaması, onun evlilikten ya da evlilik dışından doğmuş olmasından bağımsız bir şekilde düzenlenmiştir. Eğer ailenin ortak bir soyadı yoksa –ki daha önce ifade ettiğimiz gibi Alman Medeni Kanunu'nda ortak soyadı kullanılma zorunluluğu yoktur- yapılan başvuru ile çocuğa anne ya da babadan birinin soyadı verilmektedir (Başara, 2017: 221).

Kadının soyadı problemine genel anlamda bakıldığında basit bir isim değişikliği gibi gözükse de aslında çok boyutlu bir problemdir. Kadın soyadıyla birlikte kimliğinde, aidiyetinde, belki marka değerinde ve kariyerinde bir kayıp yaşamakta ve bu durum kamu düzeni gerekçesiyle yasa koyucu tarafından yok sayılmaktadır. Fakat diğer ülkelerle karşılaştırdığında daha eşitlikçi düzenlemeler yapıldığı ve kamu düzeniyle ilgili olumsuz sonuçların yansımadağı görülmektedir. Tük toplumunda bu konudaki düzenlemeler erken cumhuriyet döneminde yapılmış ve daha sonra bazı iyileştirmeler yapılsa da önemli, değişikliklere gidilmemiştir. İnsanların yaşam biçimleri dinamik bir yapıya sahip olduğu ve sosyal yaşamda önemli değişikliklerin yaşandığı göz önüne alındığında, kadının soyadı bakımından erkek tahakkümü altında olmasının modası

geçmiş bir uygulama olduğu ve Batı toplumlarında olduğu gibi yeni bir düzenlemenin yapılma zamanının geldiği söylenebilir.

Özetle soyadı konusu cinsiyet ayrımının en net yapıldığı ve kadını mutlak bir şekilde erkek otoritesine mahkûm eden yasal uyulmalardan biri olduğu görülmektedir. Bu konuda yine diğer alanlarda olduğu gibi Doğu-Batı ayrımı yapmak pek mümkün değildir. Fakat Batı toplumlarının kadına soyadı özgürlüğü sağlamada daha başarılı olduğunu söylemek mülkündür. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Almanya, Fransa, İngiltere, Avustralya, İsviçre ve daha birçok Batılı devletin soyadı uygulamalarına bakıldığında başlangıçta çok açık bir erkek egemenliği olduğu görülmektedir. Batılı devletler aşamalı bir şekilde soyadı uygulamasını değiştirerek kadınları erkek otoritesinden bu anlamda kurtarmayı nispeten başarabilmişlerdir. Türk toplumunda da 1934 Kanunu’nda erkek üstünlüğü açıkça belirtilmiş ve evlenen çiftlerin erkeğin soyadını alacağına ve erkek aile kayıtlarına dâhil olacağına hükmedilmiştir. 1997 yılında yapılan düzenlemeyle kadına kendi soyadını da kullanma hakkı verilse de erkeğin soyadını kullanma ve erkek nüfus kayıtlarına dâhil olma zorunluluğuna son verilmemiştir. Ayrıca doğacak olan çocuklar babanın soyadını almakta ve baba nüfusun kayıtlarına dâhil olmaktadır. Bu yönüyle de eşitsiz bir uygulama günümüzde devam etmektedir.

3.4. POLİTİK KATILIM

Batı dillerinde halk idaresi, yani cumhuriyet tanımlanırken “halkın mülkü” anlamına gelen republic terimi kullanılır. Bu terimi Webster sözlüğü şu şekilde tanımlar: “Kanuna göre hüküm veren, oy vermeye yetkin vatandaşlar tarafından seçilen, en yüksek iktidarın vatandaşlarda bulunduğunu kabul eden ve onlara sorumlu olan hükümet şeklidir” (Karpas, 2016: 49). Cumhuriyet teriminin tanımında geçen “oy vermeye yetkin vatandaşlar” ifadesi konumuz açısından önemli bir noktadır. Kadın, uzunca bir dönem seçme ve seçilme hakkından mahrum bırakılmış ve gerekçe olarak da kadının “yetersizliği” gösterilmiştir. Kadının oy verme noktasında gerekli olgunluğa erişmediği düşünülmüş ve bu nedenle uzun yıllar boyunca seçme ve seçilme hakkı verilmemiştir. Fakat bu hususta gözden kaçırılan önemli bir nokta vardır. Kadınlar içerisinde yetkin olmayanlar olabileceği gibi aynı durum erkekler için de geçerlidir. Erkeklerin seçme ve seçilme hakkını kullanma konusunda yetkin olup olmadığı

gündeme gelmemesine rağmen kadına seçme hakkı tanınacağı zaman kimi muhalifler tarafından kadının siyasi yetersizliği gerekçe gösterilmiştir. Bu konu uzunca bir dönem bütün toplumlarda tartışılmış, bunlardan biri de Osmanlı ve devamında Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.

19. ve 20. yüzyıl, demokratik yönetim biçimlerinin yaygınlaştığı dönemlerdir. Bu dönemlerle birlikte halkın yönetime doğrudan veya dolaylı katılımı sağlanmış ve birçok ülkede antidemokratik uygulamalara tedricen son verilmiştir. Fakat halkın siyasete katılımı sağlanırken çeşitli eşitsizlikler yaşanmıştır ve bunlardan en yaygın olanı da cinsiyet eşitsizliğidir. Kışlalı, kadına karşı antidemokratik uygulamalardan bahsetmiş, Eski Yunan kent devletinde kadınların yurttaş sayılmadığını ve Batılı demokrasilerde oy kullanımı konusunda en uzun süren kısıtlamanın cinsiyetle ilgili olduğunu belirtmiştir (Kışlalı, 2018: 176-180). Bugünün demokratik ülkeleri de olmak üzere kadınlara uzunca bir dönem oy kullanma hakkı verilmemiştir. Bu uygulamalar, kadın ve erkeğin toplumsal konumlarından kaynaklanmıştır ve kadın siyasetten erkek ise ev işlerinden uzaklaştırılmıştır (Kışlalı, 2018: 176-180).

Dünya devletleri 20. yüzyıldan itibaren kadınlara siyasal katılım hakkı tanımaya başlamış ve bu durum yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu kanunların çıkarılması tek başına yeterli olmamış, kadınlar siyasi partiler ve devletlerin çeşitli üst yönetimleri tarafından kabul görmemiştir. Tablo 4 dünya parlamentolarındaki kadın üye dağılımını göstermektedir ve burada bahsettiğimiz, kadına karşı olumsuz tutumun genel bir görüntüsü niteliğindedir.

Tablo 4. Dünya Parlamentolarında Kadın Üye Dağılımı

Yıl	1945	1955	1965	1975	1985	1995
Parlamento sayısı	26	61	94	115	136	176
Kadın Parlamenter (%)	3,0	7,5	8,1	10,9	12,0	11,6
Kadın Senatör (%)	2,2	7,7	9,3	10,5	12,7	9,4

Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009; TBMM; Ankara, 2009

Tablo 4'ten görüldüğü üzere kadın katılımının olduğu dünya parlamentolarının sayısında her dönem düzenli artışlar gerçekleşmiş ve gelinen bugünkü noktada bütün dünya devletleri kadınların parlamentoya katılımlarını sağlamıştır. Fakat kadınların parlamentoya kabullerinin üzerinden yaklaşık yüz yıl geçmesine rağmen katılım oranlarında yeterli artışlar olmamış, oranlar % 10 bandını geçememiştir. Değerlerin bu

derece düşük seviyelerde kalması anlaşılması güç bir durumdur. Zira nüfusun % 50 sini temsil eden bir cinsiyet temsil hakkından mahrum olmakta ya da feragat etmektedir.

Tüm dünya devletlerinde kadınların seçme yoluyla politik katılımına sıcak bakılırken, seçilme yoluyla politik katılımına tutucu davranılmaktadır. Politikanın kadının değil, erkeğin doğasına daha uygun olduğu, kadınlarınsa ev içi işlerle alakadar olması gerektiği yönünde düşünceler hâkimdir (Kovanlıkaya, 1999: 48). Dünya kadınlarının tamamına yakınının politik hakkı olmasına rağmen kadınlar meclislerde hala azınlıktırlar. Fakat tablo bütün dünya toplumları için aynı değildir. Kadın katılımı çeşitli bölge ve ülkelerde oldukça yüksek değerlere ulaşabilmişken bazılarında oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Genel anlamda Kuzey Avrupa ülkelerinde katılım oranları Orta Avrupa ülkelerine göre daha yüksektir, Batılı devletlerin katılım oranları ise Doğulu devletlere göre daha yüksektir. Fakat bu fark öteden beri süregelen bir fark olmayıp yakın tarihlerde ortaya çıkmıştır. Çünkü kadınları siyasi haklarını elde etmesi ancak 20. yüzyılla birlikte mümkün olmuştur.

3.4.1. Batı’da Politik Katılım

Kadınların siyasi katılımı sadece gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de henüz gündemde olan ve tam olarak çözüme kavuşamayan sorunlardan biridir. Tablo 4’den de anlaşıldığı üzere dünya devletleri, kadınların politik katılımı sorununu 20. yüzyıldan itibaren çözmeye başlamıştır. Daha yakın zamanlara kadar birçok gelişmiş Batı ülkesi kadınları siyasi alanda yok saymış ve onlara temsil hakkı vermemiştir. Kadın Batı düşünce geleneğinde özel alan ve onun sınırlarıyla kuşatılmış, erkekler gibi politik katılım hakkına sahip olamamıştır (Kovanlıkaya, 1999: 18).

Kanunlar ve Kararlar Daire Başkanlığı’nın yaptığı “Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009” adlı çalışmadan aldığımız veriler göstermektedir ki kadının siyasi haklarını kullanma sorunu yukarıda da ifade ettiğimiz gibi henüz dünya ülkelerinin gündeminden kalkmış değildir. Bütün gelişmiş Batı ülkeleri kadına siyasal haklarından faydalanma özgürlüğünü henüz yakın zamanda vermiştir. Bu demokratikleşme süreci kimi ülkelerde iki aşamalı bir şekilde gerçekleşmiş, kimilerinde de sadece sözde kalmış, fiilen bu pek mümkün olmamıştır. Türkiye, I. Dünya

Savaşı'ndan en büyük yaraları alarak çıkan ülkelerden biri olmasına rağmen kadınlara siyasal katılım hakkını 1934 yılında vermiştir ve bu koşullar altında geç kalmış sayılmaz.

Siyasi hakların verilmesi konusunda İskandinav ülkelerinin başı çektiği görülmektedir ki bu durum kadının siyasal alana kabulü bakımından önem arz etmektedir. Konu, gündeme geldikten sonra neredeyse bütün dünya ülkelerinin parlamentolarında kadın taraftarı olanlarla kadın karşıtı olanlar arasında uzun uzadıya tartışılmış ve kanunun kabulü genellikle zaman almış, bazen de parlamentolar kadınları değil sadece kanunları kabul etmiştir. Eğer ülkeler kadınlara seçme seçilme hakkını uluslararası siyasetin etkisiyle vermişse bunu devlet politikasına yansımaları zor olmuş ve dolayısıyla fiilen bir katılımdan söz etmek mümkün olmamıştır. Günümüzde birçok demokratik ülkede bile kadınların siyasal haklarını tam anlamıyla kullanamamasının sebebi budur. Kadınlar parlamentolara belli oranlarda girebilseler de kritik makamlarda hala erkeklerin ezici üstünlüğü devam etmektedir. Bugün dünya parlamentolarına bakıldığında kadın-erkek eşitliğini sağlamayı başaran ve kadına siyasal haklarını somut bir şekilde kullanma hakkını tam olarak verebilen bir devlet olmadığı görülmektedir (Sineau, 2005: 474). Kadınlar, Avrupa ve Kuzey Amerika'da demokratik haklarını elde edebilmiş olsalar da politik alanda çok sınırlı bir rol aldıkları görülmektedir. Görünen o ki demokratik haklarını resmîyette elde etmenin yanında dışlama politikasına da karşı koymak zorunda kalmışlardır. Zira kadınlar, siyasi partilere kabul edilmelerine rağmen üst yönetime çıkmakta oldukça zorlanmışlardır (Sineau, 2005: 456). Aşağıdaki tabloda başlıca Batılı ülkelerde parlamentolardaki cinsiyet dağılımları ile ilgili veriler paylaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında, devletlerin kadın katılımı hakkındaki politikalarını değerlendirmeye çalışacağız.

Tablo 5. Bazı Gelişmiş Batılı Ülkelerde Kadınların Ve Erkeklerin Tam Siyasal Haklara Kavuşma Tarihleri

Ülke	Düzenli Seçimlerin Başlaması	Erkeklerle Genel Oy Hakkının Verilmesi	Kadınlara Genel Oy Hakkının Verilmesi	Seçim Yılı	Kadın Parlamenter Oranı*	Genel Oy Hakkının Başlamasındaki Gecikme
ABD	1788	1848	1920	1992	10,8	32
Norveç	1814	1897	1913	1989	35,7	99
Belçika	1831	1819	1928	1991	9,4	97
Büyük Britanya	1832	1918	1929	1992	10,1	97
Hollanda	1848	1917	1928	1989	25,3	80
İsviçre	1848	1848	1971	1987	14	123
Yeni Zelanda	1852	1889	1893		Veri yok	41
Danimarka	1855	1915	1918	1990	33	63
İsveç	1866	1921	1921	1991	33,8	55
Kanada	1867	1920	1920	1988	13,2	53
Lüksemburg	1868	1918	1919	1989	13,3	51
İzlanda	1874	1915	1915	1991	23,8	41
Avustralya	1900	1903	1908		Veri yok	8
Finlandiya	1906	1906	1906	199	38,5	0
İrlanda	1921	1922	1922		7,8	1
Türkiye	1923 ²	1923	1934	1995	2,4	11

Schmidt, 2002: 260; akt. Sarkoca, 2010: 57-58. Kadın parlamenterler oranı ile ilgili veriler Sineau, 2005: 457-458.

Bazı gelişmiş ülkelerden oluşan tablo 5 bize Batı toplumlarında parlamentolarda erkek üstünlüğünün önemli ölçüde devam ettiğini göstermektedir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde seçme ve seçilme hakkını kabul edip kanunlaştıran ve dünyanın en demokratik ülkeleri arasında olduğu iddia edilen ABD ve İngiltere gibi ülkelerde kadın parlamenterlerin oranının erkeklerin nerdeyse onda biri olması “kadının değil kanunun kabulü” düşüncelerimizi destekleyen bir durumdur. Zira bu ülkelerde söz konusu kanunların düzenlenmesinin üzerinden yüz yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen kadın oranının çok düşük olması hala kadınlarla ilgili ön yargının devam ettiğini ve politikaların tam olarak değişmediğini göstermektedir. İskandinav ülkelerinde katılma oranını oldukça yüksektir ve bu ülkeler kadınlara seçme ve seçilme hakkını en erken veren ülkelerdir. Tabloya bakıldığında genellikle siyasi katılım hakkını daha erken kabul eden ülkelerde kadın parlamenter oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu verilerden hareketle bir kısım Avrupa ülkelerinin “kadını kabul ettiğini” bir kısım ülkelerinin ise sadece “kanunu kabul ettiğini” söyleyebiliriz. Peki, bu ne anlama gelmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir ülke, kadına seçme

² Türk toplumunda ilk demokratik katılım 1877 yılında Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir. Fakat Türkiye adıyla ilk demokratik katılım 1923’dür.

seçilme hakkını çeşitli baskılardan dolayı vermişse, kanun resmi bir işlemten öteye gidememiş ve siyasi partilerin politikalarına yansımamıştır. Bunun sonucu olarak da kadının kamusal alana girmesi adına beklenen gelişmeler olmamıştır. Eğer bunun aksine devlet kadının siyasi katılım hakkını siyasi partilerin onayıyla ve diğer unsurların baskısı olmadan kabul etmişse kanunun, devlet politikalarına yansması daha kolay olacaktır ve bu da kadın parlamenter sayısına etki edecektir. Yani ifade etmeye çalıştığımız şudur: Bazı ülkeler kadınları politik yaşama kabul etmişlerken, bazı ülkeler sadece kanunları kabul etmiştir. Politik alana kadınları kabul eden ülkelerde katılma oranı oldukça yüksekken katılım hakkını daha sonralara bırakan ve kabul etmekte zorlanan ülkelerde katılım oranı oldukça düşüktür. Bunun çeşitli örneklerini vererek durumu aydınlatmaya çalışalım.

İngiltere’de kadınlara da erkeklere de siyasi katılım hakkı aşamalı bir şekilde verilmiştir. 1918 yılında düzenlenen bir halk tasarısı ile 30 yaşın üstündeki kadınlara oy kullanma hakkı verilmiştir. Yine bu tarihe kadar yoksul, ev hizmetçiliği yapan ve buna benzer durumlarda olan erkeklerin de oy kullanma hakkı bulunmuyordu. 1918’de kadınlara avam kamarası seçimlerinde oy kullanma hakkı verilmiş ve tam yurttaşlık hakkını kazanmaları 1928 yılındaki düzenlemelerle mümkün olmuştur (Grazia, 2005: 124). I. Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa’da kadınlara siyasi katılım hakkı çok geçmeden gündeme gelmiş, Temsilciler Meclisi tarafından tasarı hazırlanıp kabul edilmiş, fakat senato tarafından onaylanmamıştır. Bu süreçte kadınların siyasi katılımı önemli tartışmaların sebebi olmuş, 1925, 1932 ve 1935 yıllarında konu ısrarla gündeme gelmesine rağmen her seferinde reddedilmiştir. Grazia, birçok senatörün ısrarla karşı çıkmasının ve her seferinde tasarıyı reddetmelerinin temel sebeplerinden birinin kadınların güçlenmesinden duyulan korku olduğunu ifade etmektedir (Grazia, 2005: 124). Fransa’da kadın hakları uzun yıllar boyunca tartışılmış, medeni hakları ancak 1938, siyasi hakları ise 1944 yılında kabul edilmiştir. Fransa’da kadınlara isteksiz bir şekilde verilen siyasi katılım hakkı onların parlamentoya girebilmelerinde yeterli olmamıştır. Tablo 5’te görüldüğü üzere Avrupa ülkeleri içinde kadın katılımının en düşük olduğu ülkelerden biri % 6’lık kadın parlamenter oranıyla Fransa’dır. Bu tablo yukarıda yaptığımız değerlendirmeyi haklı çıkarmaktadır. Fransa parlamentosunda “kadının kabulü” değil “kanunun kabulü” durumu yaşanmış ve kabul edilen kanun devlet politikasına yansımamıştır. Bu nedenle kadınlar uzun yıllar boyunca kamusal alana

ilgileri ve katılımları düşük seviyelerde kalmıştır. Bu konuda Sineau da benzer bir değerlendirme yaparak aradaki farkların tesadüf olmadığını ileri sürmüştür. Koşulların daha erken olgunlaştığı İskandinav ülkeleri ile eşitlikçi olmayan geleneğin egemen olduğu Napoleonik Yasa etkisinde kalan ülkeler arasındaki fark boşuna değildir (Sineau, 2005: 457-458).

Özetlemek gerekirse Batılı devletlerde kadınların politik katılım hakkı 20. yüzyıla kadar söz konusu olmamış, bu tarihten sonra da ülkeler arasında önemli farklılık gözlenmiştir. Bu dönemden itibaren başlayan demokratikleşme hareketleri bütün Batılı devletlerde eş zamanlı olarak devam etmemiş, Kuzey Avrupa Ülkeleri kadınlara politik katılım hakkı tanıma konusunda daha istekli bir politika uygularken Napoleonik ülkeler daha çekimser davranmıştır. Bu durum da he iki ülke grubunda parlamentoya girebilen kadın oranlarına açıkça yansımıştır.

3.4.2. Cumhuriyet Öncesi Politik Katılım

Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan dağılmasına kadar gerek padişahlık makamında gerekse diğer üst yönetim makamlarında erkek hâkimiyeti görülmektedir. Yönetimde ve kritik görevlerde kadınların çeşitli özel durumlar dışında söz hakkı olmamış, devlet işlerinden uzak tutulmuşlardır. Devletin yönetimine erkek soydan erkek çocuklar yetiştirilmiştir. Aynı zamanda yönetim biçimi mutlak monarşi olan Osmanlı Devleti'nde yönetimde halkın söz hakkı olmamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde yönetim biçimi demokrasi olmadığı için kadınların da erkeklerin de politik katılımından bahsetmek mümkün değildir.

Osmanlı'da demokratik adım olarak değerlendirilebilecek gelişme 19. yüzyılda Sened-i İttifak ile yaşanmış ve padişahın yetkileri ilk kez sınırlandırılmıştır. Tanzimat Fermanı ile hukukun üstünlüğü ilkesi benimsenmiş ve Islahat Fermanı ile il genel meclislerinin kurulması ve buralara halk arasından temsilcilerin seçilmesi kararlaştırılmıştır (Gümüş, 2008: 232). Fakat Osmanlı'da demokrasi adına atılan en büyük adım ilk anayasa olan 1876 Kanuni Esasi'dir. Seçimler ilk defa Kanun-i Esasi'nin kabulünü takiben 1877 yılında yapılmıştır. Demokrasinin resmen başlama tarihi açısından bakıldığında pek çok Avrupa ülkesine göre oldukça erken bir tarih olduğu söylenebilir. Fakat seçimler erken bir dönemde başlatılmış olsa da düzenli bir

şekilde yapılmamış ve parlamenter sistem düzgün bir şekilde işletil(e)memiştir (Sarıkoca, 2010: 132).

Demokratik katılım adına atılan bu büyük adımda çeşitli eksiklikler de mevcuttur. Zira kadınlara seçme seçilme hakkı verilmediği gibi erkekler arasında da ayırım yapılmış ve politik katılım hakkı vergi ödeme şartına bağlanmıştır (Yamaç, 2014: 62). Fakat bu uygulama sadece Osmanlı Devleti'ne ait bir uygulama değildir. Kadınların seçimlere katılmasını sağlayacak seçim uygulamaları demokratik yaklaşımı Osmanlı Devleti'nden çok önce benimsemiş toplumlarda bile çok sonra gündeme gelmiştir (Sarıkoca, 2010: 138). Demokratik uygulamaların tam olarak ilk adımı olmasa da en net adımı olan Kanun-i Esasi bir taraftan halkın kamusal alanla buluşmasını mümkün kılarken diğer taraftan cinsiyet ayrımını resmen başlatmıştır. Kanuni Esasi'nin 65. maddesi mebusların sayısından bahsetmiş, "her 50 bin erkek Osmanlı'ya" bir kişi düşecek şekilde düzenlemenin yapılmasına hükmetmiştir (Yamaç, 2014: 62). Bu madde ile erkeklere tanınan politik katılım hakkı kadınlara verilmeyerek "kamusal alanda cinsiyet ayrımı sorunu" devletin resmi söylemine girmiştir. Fakat seçimlerin nasıl yapılacağına dair düzenlenen Talimat-ı Muvakkate'de mebus olma şartlarından bahsederken cinsiyetle ilgili bir vurgu yapılmamıştır (Kılıç S., 2011: 29). Burada öyle görünüyor ki kadının seçilmesi veya seçime katılması söz konusu bile olmadığı için ayrıca "erkek veya kadın" vurgusu yapılmaya gerek duyulmamıştır.

Görüldüğü üzere Türk toplumunda demokratikleşme ve politik katılım süreci Osmanlı döneminde başlamış, fakat bu sürece kadınlar dâhil edilmemiştir. Kadınların gerek Türk toplumunda gerekse diğer dünya ülkelerinde parlamentolara dâhil olmaları ve politik katılım haklarını elde etmeleri daha sonraki dönemlere ertelenmiştir. Türkiye'de bu anlamdaki asıl önemli ve büyük adımlar erken cumhuriyet döneminde atılmıştır (TBMM, 2009: 24). Osmanlı Devleti ilk meclisini 1876 tarihinde Meclis-i Mebusan adıyla kurmuş, bu meclis I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinde görev yapmıştır. Meclis seçilmiş vekillerden oluşmuş ve 1920 yılına kadar faaliyetlerde bulunmuştur. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. 1922 yılında saltanat kaldırılmış ve 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte rejim değişikliğine gidilmiştir. Değişen rejimle birlikte antidemokratik bir yöntem olan saltanatın yerine parlamenter sistem getirilerek demokratikleşme bakımından ikinci büyük adım atılmıştır. Fakat uygulamaya ve

düzenlenen kanunlara bakıldığında ilk dönemlerden itibaren kadınları iştirakının sağlanmadığı ve demokrasinin tam olarak uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. Politikada kadın, hesabın dışında tutulmuş, adeta yok sayılmıştır. Düzenlenen kanunlar bunu resmileştirmiş ve kadın devlet eliyle uzunca bir dönem politikadan uzak tutulmuştur. Dolayısıyla devlet, kadının ikinci cins olmasına ve bu durumun devam etmesine zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyet öncesi Türk toplumunda hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili kanunlar yaygınlaşmadan önce daha çok İslam hukuku ve geleneksel yaşamdan hareketle sosyal ve siyasi hayat biçimlenmiştir. Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca erkekler tarafından yönetildiği ve kadınlar yönetim işlerinde çoğunlukla yok hükmünde oldukları için bu devlet geleneği 19.yüzyılda kanunlar yapma ve demokratik sürece geçme faaliyetlerine de yansımıştır. Düzenlenen kanunlar ve atılan adımlarda yine gelenekler ve İslam hukukundan hareket edilmiş, kadın yöneticiyi ve seçmeni gündeme bile getirmemişlerdir. Devletin kadına yüklediği anlam genellikle “feminen” özellikler taşımış ve kamusal alan ve bu alanın ideal becerileri maskülen karakterde olmuştur. Bu nedenle erken cumhuriyet döneminde antidemokratik bir uygulama olan ve anayasanın eşitlik ilkesiyle çelişen “kadınsız politik katılım anlayışı”nın Osmanlı’dan miras kaldığı söylenebilir. Fakat bu, Osmanlı Devleti dağılmasaydı ve devam etseydi kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmeyeceği anlamına gelmez. Zira o dönemde Osmanlı’nın çağdaşlarında da kadına kamusal alan fırsatı tanınmamıştı ve bu ancak 20. yüzyılda mümkün oldu. Muhtemelen Osmanlı’da da durum çağdaşlarında olduğundan farklı olmayacaktı.

3.4.3. Cumhuriyet Dönemi Politik Katılım

Devletin yeniden inşa edilmesiyle birlikte çeşitli yeni kanunlar düzenlenmiş olsa da eski geleneklerden tamamen vazgeçilmemiş, bazı uygulamalar kısa bazıları uzun dönem devam etmiştir. Erken cumhuriyet döneminde siyasal alandan ekonomik alana, eğitimden medeni hayata kadar neredeyse hayatın bütün boyutlarına el atılmış ve devlet yeniden yapılandırılmıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte halkın siyasi katılımı ayırım yapmaksızın devam etmiş, fakat bu kapsama kadınlar dâhil edilmemiştir. Kadınların devlet eliyle ve diliyle siyasi alanın dışında tutulması dört seçim dönemi boyunca devam etmiştir. Bu aşamada “kadının politik katılımı” konusunu yeni Türk devletinin

kuruluşundan bugüne düzenlenen kanunlar ve benimsenen politikalar ışığında değerlendirmeye çalışacağız.

Cumhuriyet tarihinde kadının politik katılımı hakkında ele alabileceğimiz ilk anayasa 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Kanunun 10. maddesi "18 yaşını dolduran her erkeğin milletvekili seçimlerine katılabileceği" şeklinde düzenlenmiştir. Bu madde kadınların seçimlere katılmasının önündeki resmi bir engeldir ve Osmanlı'dan miras kalan bu gelenek erken cumhuriyet döneminde uzun süre devam etmiştir. Kadınlar, bu dönemde en tabi haklarından biri olan demokratik haklarını elde etmek için büyük gayretler sarf etmiş ve birçok engelle karşılaşmalarına rağmen başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere az sayıda siyasinin de destekleri neticesinde 1934 yılında seçme seçilme hakkı elde etmişlerdir. Kadınların bu hakkı elde etmeleri zannedildiği gibi kolay olmamış, konu zaman zaman meclis gündemine taşınmış, çeşitli girişimlerde bulunulmuş fakat yeteri kadar taraftar toplamak bir yana şiddetli muhalefetle karşılaşmıştır. Bu aşamada çeşitli meclis tutanaklarından ya da kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri paylaşarak dönemin meclisinin ve hâkim iradenin "kadının siyasi katılımı" konusuna bakış açısını ortaya koymaya çalışacağız.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili seçimi ile ilgili görüşmeler yapılmış ve seçim kanunu düzenlenmeye çalışılmıştır. Genel anlamda milletvekilleri kadınların seçimlerinde hesaba katılmasına karşı çıkmış ve neticede kadınların hesabın dışında tutulduğu bir seçim kanunu düzenlenmiştir. Taşkıran, görüşmeler ve tartışmaların sonrasında üzerinde mutabık kalınan kanun görüşmesini şöyle aktarmaktadır: "Yapılan kanun teklifinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri sayısı, Türkiye devleti halkından her yirmi bin erkek nüfusta bir kişi olmak üzere seçilir. Bir seçim bölgesinin erkek nüfusu 20 binden aşağı olursa, herhalde bir milletvekili seçmeye hakkı olacağı gibi, erkek nüfusu 20 binden fazlası için aşağıdaki şekilde muamele yapılır" (Taşkıran, 1973: 97). Kanun-ı Esasi'nin 65. maddesiyle benzerlik gösteren bu madde ile daha önceden var olan bir gelenek sürdürülmüş, meclis oluşturma aşamalarında yine kadınlar hesaba katılmayarak cinsiyetçi politika anlayışı devam ettirilmiştir. Kanun tasarısında kadın nüfusu hesaba katılmayarak, seçim bölgeleri ve vekil sayıları hesaplanmış, kadınlar yok sayılmış, erkek nüfus üzerinde planlama yapılmıştır. Kadınların hesaba katılmaması onların fiil ehliyeti olmadığı ya da en azından devletin öyle muamele yaptığı anlamına gelmektedir. Bu uygulama bize TBMM'nin ilgili kanun maddesinde erkek yanlı bir

tavır olduğunu, antidemokratik ve eşitsizlik temelli kararlar alarak devlet eliyle kadınlarla ilgili çeşitli mağduriyet alanları açtığını göstermektedir. Meclis tutanaklarından anlaşıldığı üzere yapılan tartışmalarda kadına çeşitli hakların verilmesini savunan az da olsa görüşler olmasının yanında kadın haklarına şiddetle karşı çıkanlar çoğunlukta idi (Taşkiran, 1973). Kadınla ilgili alınacak kararlara muhalif olunmasında ve muhalif olanların çocuklukta olmasında şüphesiz ki meclisin erkeklerden oluşması etkili olmuştur. Diğer bir ifadeyle mecliste kadının kendi cinsi tarafından temsil edilmemesi kadın haklarıyla ilgili konularda meclisin erkek yanlı olmasında etken bir faktördür. Fakat konuyu sadece kadın erkek bağlamında değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Bu dönemlerde yaşanan siyasal gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin çağdaş ülke olma yolunda örnek aldığı İtalya, Almanya, İspanya gibi bir kısım Avrupa ülkeleri demokrasiyi reddederek, tek partili sisteme yönelmişlerdir. Yine bu dönemde ekonomik ve toplumsal sorunlar nedeniyle demokrasinin temelini oluşturan Fransa ve İngiltere 'de otoriter rejimler konuşulmaya başlanmıştır. Yine otokratik sistemin tercih edildiği bir başka ülke Japonya olmuştur. Dolayısıyla 1930'lu yıllar demokratik sistem yerine otokratik sistemlerin popüler olduğu bir dönemdi. Bu süreçlerin Türkiye demokrasi ve siyasal gelişmeler üzerinde önemli etkilerinin olması kaçınılmazdır (Sarıkoca, 2010: 165).

Kadını ilgilendiren bu konuda elbette kadın dernekleri ve aydın sessiz kalmamış ve sürece dâhil olarak konuyu *kadının demokratik talebi* boyutuna taşımışlardır. Bu dönemden itibaren artık çeşitli aydın kadınların önderliğinde kadınların demokratik hak arayışları hız kazanmış ve birçok platformda uzun süren bir mücadele dönemi başlamıştır. Fakat muhalif cephe de boş durmamış *İstanbul kadını* ile *Anadolu kadını* ayrımı yapmış, bu derneklerdeki kadınların Anadolu kadınıni temsil edemeyeceği noktasında komu oyu oluşturmaya çalışmıştır. Yine bu İstanbul kadınlarından biri olan Nezihe Muhittin başkanlığında ilk kadın partisi kurulma girişiminde bulunulmuş, fakat kadınların oy hakkı olmadığı gerekçesiyle engel olunmuştur (TBMM, 2009: 15).

1924 Anayasası çalışmaları yapılırken TBMM'de kadınlarla ilgili taraftarların daha da arttığı ve muhalif konuşmaların azaldığı görülmektedir. Taşkiran, kadın haklarına muhaliflerin eskisi kadar yüksek sesler çıkarmadığını, fakat meclisin bu konuda henüz erkek egemen anlayışı terk etmediğini ifade etmektedir (Taşkiran, 1973: 129). 1924 Anayasasının 10. maddesi önce şu şekilde düzenlenmiştir: "Her Türk

milletvekili seçimine katılma hakkına sahiptir” Bu maddeden hareketle bazı milletvekilleri Türk kelimesinin içinde kadınların da olduğunu, dolayısıyla kadınların seçime katılabileceğini ve milletvekili olarak seçilebileceğini savunmuştur. Ancak bu konuda mecliste iki farklı görüş ortaya çıkmış, bir kısım milletvekilleri itiraz ederek kadınların seçme seçilme hakkının olamayacağını ileri sürmüştür. Yapılan tartışmalarda “Her Türk” ifadesiyle kadınların değil sadece erkeklerin kastedildiğine karar verilmiş ve ifade “Her erkek Türk” olarak yeniden düzenlenip tartışmalara nokta konulmuştur (Taşkiran, 1973: 99-102). Yeni haliyle 1924 Teşkilat- Esasiye 10. madde: “On sekiz yaşını dolduran her erkek Türk milletvekili seçme hakkına sahiptir” ve 11. madde ise “On sekiz yaşını dolduran her erkek Türk milletvekilli seçilme hakkına sahiptir” şeklinde düzenlenmiştir. Bu kanun maddeleri düzenlenirken “erkek” ifadesini kullanılarak açık bir dille kadının dışarda tutulması cinsiyet eşitsizliği anlamında kadınlarla ilgili uzun süren bir kayıp anlamına gelmiştir. Kadınla erkek siyasal hayatta farklı statülendirilmiş ve bu eşitsizlik sosyal hayata da sirayet etmiştir. Siyasette yok sayılan kadının durumu daha sonra eve, çarşıya, pazara, mirasa, eğitime ve daha hayatın birçok alanına sirayet etmiştir.

Türkiye’de, cumhuriyetin ilanıyla birlikte tam demokrasi ilkesi benimsenmiştir. Fakat uygulamaya bakıldığında uzun bir dönem antidemokratik geleneklerin sürdürüldüğü görülmektedir. Düzenlenen 1924 Anayasasında kadınlara demokratik hakları verilmemiş, seçme ve seçilme hakkının sadece erkeklere ait olduğunu gösteren kanun maddeleri benimsenmiş, kadınlar siyasetin ve yönetim işlerinin uzun bir dönem dışında tutulmuştur. Bu dönemde Yeni Zelanda, Avustralya, Finlandiya, Norveç, Danimarka, İzlanda, Kanada, Avusturya, Almanya, Polonya, Rusya, Belçika, Lüksemburg, İsveç, Hollanda, Cezayir, Çek Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İrlanda, Ekvator, Romanya, Güney Afrika (beyazlar), Şili, Portekiz, İspanya, Sri Lanka, Tayland, Uruguay gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Kovanlıkaya, 1999: 47). Dolayısıyla Türkiye’nin dünyanın gerisinde kalmaması için, politik katılım konusunda önemli adımlar atması ve kadınlara demokratik haklarını vermesi ulusal bir problem olmakla birlikte uluslararası boyutu da olan bir konuydu. Türkiye’de iç ve dış gelişmelerin neticesinde kadın dernekleri ve çeşitli aydın kesimler tarafından yüksek sesle katılım hakkı istenmeye başlamıştır.

Türkiye’de kadınlara katılım haklarının verilmesi sessiz sedasız olmamış, oldukça büyük tartışmalar derin gürültüler çıkmıştır. Çeşitli teklifler reddedilmiş, girişimler başarısız olmuştur. Parlamantonun tutumu çok nettir ve kadınların siyasi katılımının mümkün olmadığı yönünde bir görüş hâkimdir. Bu anlamda aşamalı gelişmeler yaşanmış ve önce 1930 yılında hazırlanan belediye kanununda kadınlara, seçimlere katılma hakkı tanınmış ve bununla birlikte Türk demokrasisi için önemli bir adım daha atılmıştır (Taşkıran, 1973: 129). Kadın, artık Türkiye’de fiilen olmasa da resmen siyasi katılım hakkını kullanmaya başlamış ve erkek karşısında *madun kişi* etiketi ve statüsünden kurtulmak için önemli bir kazanım elde etmiştir. Yine 1933 yılında köy kanununda düzenlemeler yapılmış ve kadınlara muhtar olma ihtiyar heyetine girme hakkı tanınmıştır (TBMM, 2009: 16). Elbette ki kanunların düzenlenmesi sosyal sorunları bir an evvel çözmek için yeterli değildir. Dönem itibariyle nüfusu % 80’den fazla kırsal alanda yaşayan Türkiye’de kadının daha öncelikli problemleri varken, bu düzenlemelerin kazanımlarından faydalanması ve halk tarafından benimsenmesi zor olmuştur. Simone De Beauvoir, kadının elde ettiği özgürlükleri ve hakları iktisadi özgürlükle taçlandırmadıkça, geçimi erkek tarafından sağlandıkça, elinde bir seçmen kâğıdının olmasının bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir (Beauvoir, 1993: 113). Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Anadolu kadını, eşitsizliğe sebep olan kanunlar değişmiş olsa da geleneksel yaşam biçimini devam ettirmekteydi ve siyasi katılım fiilen pek mümkün görünmemekteydi. Bunun mümkün olması önce eğitime katılımın sonra da ekonomik özgürlüğün kazanılmasıyla mümkün olmuştur.

1934’ten günümüze parlamentodaki vekillerin kadın erkek dağılımına bakıldığında kanunların düzenlenmesine rağmen kadının uzunca bir dönem siyasette etkin olamadığı görülmektedir. Devletin kanunları elbette tek başına yeterli olmamış, uygun ortamların ve politikaların da geliştirilmesi gerekmiştir. Türkiye uzunca bir dönem normalleşme sancıları çekmiş, önce parlamenter sisteme, ardından çok partili sisteme adaptasyon süreçleri partilerin kadın politikalarında geç kalmasında etkili olmuştur. 1934’den neredeyse 2000’li yıllara kadar kadının katılımı ile ilgili yasal düzenlemeler parti politikalarıyla desteklenmeyince işlevsiz bir kanun maddesinden öteye gidememiştir. Tablo 6’da 1934’den günümüze kadar TBMM’nin kadın erkek dağılımları mevcuttur. Bu bilgiler ışığında partilerin kadın katılımı konusunda bakış açılarını değerlendirerek bu iddiamızı desteklemeye çalışacağız.

Tablo 6. 1934’den İtibaren Kurulan Hükümetlerin TBMM’de Kadın Milletvekili Sayıları

Dönemi	Yıllar	Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Oranı
5. dönem	1935-1939	399	18	% 4,5
6. dönem	1939-1943	429	16	% 3,7
7. dönem	1943-1946	455	16	% 3,5
8. dönem	1946-1950	454	9	% 2,0
9. dönem	1950-1954	472	3	% 0,6
10. dönem	1954-1957	535	4	% 0,7
11. dönem	1957-1960	575	8	% 1,3
12. dönem	1961-1965	450	3	% 0,7
13. dönem	1965-1969	450	8	% 1,8
14. dönem	1969-1973	450	5	% 1,1
15. dönem	1973-1977	450	6	% 1,3
16. dönem	1977-1980	450	4	% 0,9
17. dönem	1983-1987	399	12	% 3,0
18. dönem	1987-1991	450	6	% 1,3
19. dönem	1991-1995	450	8	% 1,8
20. dönem	1995-1999	550	13	% 2,4
21. dönem	1999-2002	550	22	% 4,0
22. dönem	2002-2007	550	24	% 4,4
23. dönem	2007-2011	550	50	% 9,1
24. dönem	2011-2015	550	79 ³	% 14,36
25. dönem	2015-2015	550	98 ⁴	% 17,82
26. dönem	2015-2018	550	81 ⁵	% 14,73
27. dönem	2018-	600	104 ⁶	% 17,33

Kaynak: Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009; TBMM; Ankara, 2009

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 2009 yılında yayımladığı ve 1935-2009 yılları arasını kapsayan “Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler” isimli çalışmada, Türkiye’de 1935 yılından itibaren kadın parlamenterle ilgili çeşitli sayılar paylaşılmış ve veriler diğer ülke parlamentolarıyla karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada dönemin TBMM Başkanı Köksal TOPTAN kaleme aldığı yazısında, 1934’te kadın milletvekili oranının % 4,5 olduğuna ve 23. dönem parlamentosunda bu oranın % 9, 1’ e

³https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2011_0000_0171_0000/0027.pdf

⁴http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/2015MV_yas_cinsiyet_egitim_dagilimi.pdf

⁵ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413>

⁶ <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/2018CBMV-MVCinsiyet.pdf>

yükseldiğine dikkat çekmiştir. Kadınların siyasete katılımıyla ilgili isteklendirme amaçlarının olduğunu, kadın katılımının demokrasiye güç katacağını ifade etmiştir (TBMM, 2009). 23. dönemden sonra da kadın katılımındaki artış devam etmiş 27. dönemde en yüksek sayıya ulaşılmıştır. Bugün TBMM’de her altı vekilden biri kadındır ve bu durum son yıllarda partilerin kadın politikacıya karşı algılarının olumlu anlamda değiştiğinin göstergesidir. Fakat bu değişimin yeterli seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir.

Türkiye’de bu konuda nasıl bir tablonun olduğu siyasi partilerin veya devletin kadın katılımına bakış açısını anlamak bakımından önemlidir. 1934 yılında kadınların siyasi katılımlarını kanunlaştıran Türk parlamentosunun Tablo 6’da da görüldüğü gibi bu konuda inişli çıkışlı bir çizgisi olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün, aydın bir kısım siyasetçinin ve çeşitli kadın derneklerinin de üstün gayretleriyle birçok Avrupa ve dünya ülkesinden önce kadınlara siyasi katılım hakkı tanıyan Türk parlamentosunda, kadın katılımlı ilk dönemde (1935-1939) kadın milletvekili sayısı 18, oranı da % 4,5 olmuştur. Toplumun kadın politikacıya hazır olmayışı, liyakat konusundaki ön yargılar ve eğitilmiş kadın sayısındaki yetersizlikler de dikkate alındığında bu sayının başlangıç için oldukça başarılı bir sonuç olduğu söylenebilir. Ayrıca hükümetin kadın katılımı konusunda kararlı ve samimi olduğunu söylemek için de yeterli bir göstergedir. Kadın katılımlı ikinci dönem olan 1939-1943 hükümetine bakıldığında beklenen artışın olmadığı, sayıda önemsiz gibi görünse de oranda kayda değer bir düşüş olduğu görülmektedir. Onu takip eden 1943-1946 hükümet döneminde aynı sayının devam ettiğini, kadın parlamenterlerin sayısında bir artış olmadığını görmekteyiz. Bu tablo Mustafa Kemal’in kadın konusundaki politikalarının etkisinin sürdüğünü fakat yeterli olmadığını göstermektedir.

1946 seçimleri, Türk demokrasi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuş, Türkiye çok partili sisteme geçmiştir. Partiler arası mücadelenin bir yansıması olacak ki kadın milletvekili sayısında önemli bir düşüş olmuş ve bu durum 2000’li yıllara kadar sürmüştür. 1946-1950 hükümet döneminde kadın milletvekili sayısı dokuz (% 2,0) olmuştur ve bunların tamamı CHP’den seçilmiştir. Kadın vekillerin hangi partiden seçildiği partilerin kadın katılımına bakış açısını ortaya konması bakımından önemlidir. Fakat bu aşamada değerlendirme yaparken ve sayı ile parti politikası arasında ilişki kurarken Demokrat Parti’nin seçimlere ilk kez girdiği durumu dikkate alınmalı ve kadın

siyasetçiye mesafeli durduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Zira 1950-1954 dönemi kadın milletvekili sayısı sadece üçtür. Bu milletvekillerinin biri CHP'den, biri DP'den ve biri de bağımsız olarak seçilmiştir. Yine 1957-1960 döneminde de DP'nin yedi kadın milletvekiline karşı CHP sadece bir kadın milletvekili meclise sokmuştur.

1946 seçimlerinden itibaren belki de kadının siyasette zayıf olduğu ve partilere katma değerlerinin düşük olacağı düşüncesinden dolayı kadınların siyasi katılımları çok uzun bir dönem sekteye uğramıştır. 6 Nisan 1947, 17 Ekim 1948 ve 16 Ekim 1949 ara seçimlerinde kadın milletvekili seçilmemiştir (TBMM, 2009: 447) –ki bu da düşüncemizin kanıtı olabilir ve partilerin kadın katılımı konusundaki tutumu daha sağlıklı bir şekilde bu ve bunu takip eden seçim dönemlerinde değerlendirilebilir. 1950 seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidar dönemini bitirmiş ve Demokrat Parti seçimi kazanmıştır. Bu seçim dönemi ve sonrası kadın katılımını neredeyse bitirme noktasına getirmiştir. Bu tablo partilerin bir anda kadınların varlığını unuttuğunu, kadınların siyasette kenarda kaldığını göstermektedir. Sonraki dönemlerde daha önce de ifade ettiğimiz gibi 2000'li yıllara kadar kadın katılımının oldukça düşük olduğu görülmektedir. 1999 seçimlerinde toplamda 22 kadın milletvekili seçilmiş ve kadınlar uzun bir aradan sonra siyaset sahnesinde bir daha geri çekilmemek üzere boy göstermişlerdir. Devam eden süreçlerdeki artışlar daha fazla olmuş, 2002 seçimlerinde 24, 2007 seçimlerinde ise 50 kadın milletvekili seçilmiştir (TBMM, 2009: 453-456). Bu dönemlerde iktidar partisi olan AKP'nin ve ana muhalefet partisi olan CHP'nin kadın katılımına önemli katkıları olmuştur. 2007'den sonra kadın katılımında artış devam etmiş, 2011'de 79, 2015 Haziran'da 98, 2015 Kasım'da 81, 2018'de ise 104 kadın milletvekili seçilmiş ve bu döneme kadar en yüksek kadın katılımı sağlanmıştır.

Daha önceki bölümlerde paylaştığımız tablo 4 (Dünya Parlamentolarında Kadın Üye Dağılımı) incelendiğinde kadınların siyasi katılımında dünya genelinde düzenli bir artış olduğu görülmektedir. Bu durumun kadınların eğitim ve ekonomik katılımındaki iyileşmeyle yakından ilgili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda son 50 yılda yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler kadınların çeşitli yaşam alanlarına katılabilmesine zemin hazırlamış ve neticesinde gerek dünyadaki kadın katılımlı parlamentoların gerekse buralardaki kadın parlamenterlerin sayısında kayda değer artışlar olmuştur. Bu aşamada dünya devletleri ile Türk demokrasisinin karşılaştırılması tablonun daha sağlıklı değerlendirilmesi bakımından faydalı olacaktır.

Süreç genel anlamda değerlendirildiğinde Atatürk döneminden sonra Türkiye’de uzun bir dönem demokrasi sancılarının çekildiği kadınlara siyasi katılım hakkı tanınmadığı, fakat 2000’li yıllardan sonra dünyadaki çeşitli gelişmelerin ve Türk siyasetindeki bir kısım normalleşmelerin de etkisiyle kadın katılımında önemli artışlar olduğu görülmektedir. Fakat söz konusu durum diğer dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında yaşanan gelişmelerin dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir. TBMM Kanunlar ve Kararlar Daire Başkanlığı (KKDB) kadın parlamenter oranına göre ülke parlamentoları sıralaması yapmış ve Türkiye bu sıralamada 188 ülke arasında 141. sıraya yerleşmiştir. Kadınların parlamentoya katılım oranlarını gösteren bu tabloda Ruanda % 56,3 kadın vekil oranı ile birinci, İsveç % 47,0 ile ikinci, Türkiye ise % 9,1 ile 141. sıradadır. Tablo 7, KKDB’ nin hazırladığı rapordan elde edilmiştir ve tabloya Türkiye’nin kıyaslanmasının anlamlı olacağı ülkeler alınmıştır.

Tablo 7. Kadın Parlamenter Oranına Göre Ülke Parlamentoları

	Ülke Adı	Seçimler	Sandalye	Kadın	Yüzde
1	Ruanda	2008	80	45	56,3
2	İsveç	2006	349	164	47,0
3	Küba	2008	614	265	43,2
4	Finlandiya	2007	200	83	41,5
5	Hollanda	2006	150	62	41,3
18	Almanya	2005	612	197	32,2
19	Beyaz Rusya	2008	110	35	31,8
35	Irak	2005	275	70	25,5
49	Birleşik Arap Emirlikleri	2006	40	9	22,5
56	Çin	2008	2987	637	21,3
56	İtalya	2008	630	134	21,3
67	İngiltere	2005	646	126	19,5
80	ABD	2008	431	75	17,4
95	Yunanistan	2007	300	44	14,7
99	Rusya Federasyonu	2007	450	63	14,0
113	Suriye	2007	250	31	12,4
139	Japonya	2005	480	45	9,4
141	Türkiye	2007	549	50	9,11
155	İran	2008	286	8	2,8
184	Katar	2008	35	0	0
185	Suudi Arabistan	2005	150	0	0

Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009; TBMM; Ankara, 2009

Tablo 7'nin tam hali 188 ülke içermektedir ve Türkiye'nin diğer ülkelerle kıyaslanması bakımından önem arz etmektedir. Tabloya sadece Türkiye ile kıyaslanması anlamlı olacak çeşitli Avrupa ülkeleri ve Müslüman ülkeler alınmıştır. Tablo incelendiğinde kadın katılımının dünya ülkelerinin genel bir sorunu olduğu görülmektedir. 2009 yılı itibariyle dünya geneli erkek parlamenter sayısı 35.939, kadın parlamenter sayısı ise 8.119'dur. Kadınların oranı ise % 18,4'dür (TBMM, 2009: 10). Bu değerler göstermektedir ki son yıllarda bu konuda yaşanan çeşitli olumlu gelişmelere rağmen çoğu demokratik ve gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere dünyanın neredeyse tamamında politika erkek egemenliğinden çıkmamıştır ve uzun bir dönem çıkacak gibi de görünmemektedir. Fakat yine de mevcut kadın katılım oranı kayda değer bir gelişmedir ve gelecek vadetmektedir. Yukarıda da görüldüğü gibi Türk Parlamentosu, İsveç, İngiltere, İtalya, ABD, Çin, Almanya, Hollanda ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı gibi, şaşırtıcı bir şekilde Suriye ve İran gibi ülkelerin de gerisinde kalmıştır. Bu oranda şüphesiz ki Türkiye'de özellikle 1950'lerden itibaren yaşanan demokratikleşme sürecinin etkileri vardır. Birçok askeri darbenin yapıldığı ve bunun sonucu olarak darbe anayasasıyla yönetilen bir ülke olan Türkiye'de demokratikleşme süreci uzamış ve hayatın normalleşmesi gecikmiştir. Yine de 2007 seçimlerinden itibaren Türkiye'de kadın milletvekili sayısında önemli artışlar olmuş ve son haliyle 2018 seçimlerinde kadın milletvekili sayısı 104'e oranı % 17,33'e yükselmiştir. Bu son gelişmelere rağmen G20 ülkeleri arasında olan Türkiye'nin kadın parlamenter oranının dünya ortalamasının gerisinde olması cinsiyet politikaların yetersizliğini, fakat gelişme eğilimin olduğunu göstermektedir.

Türk parlamentosunun ve siyasi partilerin kadın katılımı konusunda tutumunu yansıtacağını düşündüğümüz çeşitli bilgileri de ayrıca paylaşmakta fayda olacaktır. Dünyanın birçok ülkesinde kadın parlamento başkanı seçilmesine rağmen Türk parlamentosu henüz kadın parlamento başkanı seçmemiştir. İlk kadın kaymakam başvuruları 1989 yılında alınmış, ilk kadın vali 1991'de atanmış, ilk ve tek kadın başbakan 1993 yılında seçilmiştir (TBMM, 2009: 14-19). Üst düzey devlet yönetiminde çok az kadının olması onların çağdaş siyasette ve kamusal alanda tam olarak kabul edilmediklerinin göstergesidir.

Sonuç olarak yaptığımız incelemeler sonucunda elde ettiğimiz sonuçlar göstermiştir ki birçok dünya devletinin kadın ve erkeğe eşit muamele yapmama

konusunda en kararlı olduğu ve uzun yıllar boyunca politikasından taviz vermediği konu politik katılımdır. Dünya devletlerinin bir kısmı 19. yüzyılda bir kısmı da 20. yüzyılda kadına katılım hakkını “gecikerek” vermişlerdir. Yani politik katılım konusunda çok uzun yıllar boyunca hukuksal olarak cinsiyet ayrımcılığı yapılmıştır. Elde ettiğimiz bilgiler göstermiştir ki birçok ülkede demokratik katılım süreci başladıktan çok uzun yıllar sonra kadınların seçme ve seçilme hakkı mümkün olmuştur. Ayrıca Batı toplumları bu konuda tek tip bir politika izlememiştir. Orta Avrupa ülkelerine hem katılım hakkını vermede oldukça gönülsüz davranıp yasal düzenlemeleri yapmakta geç kalmıştır hem de günümüzde parlamentolarına kadın katılım oranlarının oldukça düşük seviyededir. Fakat İskandinav Ülkeleri’nde durum daha farklıdır. Bu ülke gurubu ise kadın katılım hakkını vermede daha gönüllü davranmış ve katılım oranlarını da buna paralel olarak oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Türk toplumunda demokratikleşme süreçlerini incelediğimizde ise Batı toplumlarından daha olumsuz bir tablo olduğunu görmekteyiz. Kadınların katılımları ile ilgili mevcut kanunlar eşitlik ilkesi çerçevesinde düzenlenmiş olsa da uygulamada kadın-erkek eşitliğinin tam olarak sağlanamadığı görülmektedir.

3.5. EVLİLİKTE KARI-KOCA HUKUKU

Klasik anlamda evlilik, bir kadın ile bir erkeğin birlikteliğini ifade eden ve çeşitli yöntemlerle resmileştirilmiş ya da meşrulaştırılmış bir ilişki biçimidir. Kişilerin ihtiyaçlarından doğan bu birliktelik türü tarih boyunca çeşitli değişimlere mazur kaldıktan sonra bugünkü halini almıştır. Neolitik çağdan önce kadın ile erkeğin birlikteliklerinin gelişigüzel olduğunu daha önce ifade etmiş, bu başıboşluğun çeşitli toplumsal sorunlar doğurduğuna değinmiştik. Bu nedenle zamanla kadın ile erkeğin birliktelikleri çeşitli toplumsal müdahalelere maruz kalmış, bazı kurallar benimsenmiş, ilişkiler sınırlandırılmış, çiftlere sorumluluklar yüklenmiş, evlilik ilişkilerine çekidüzen verilmiştir. Bu müdahale, zaman zaman gelenekler, inançlar ve devlet tarafından yapılmış, evlilik, iki kişi arasında yaşanan basit bir birliktelik olmaktan çıkıp toplumun genelini ilgilendiren, toplumsal, siyasal, ekonomik ve hukuki bir boyut kazanmıştır.

Kadın ile erkeğin evlenmesi, ortak bir yaşam süreci ve alanı başlatmaktadır. Çiftler artık bu birlikteliğin başlamasıyla beraber birey olmaktan çıkıp kolektif bir yapının kolektif benliğe sahip birer unsuru haline gelirler. Bu nedenle artık kişisel

özelliklerini bir kenara bırakıp normatif davranışlar sergilemeye başlarlar. Evlilik işleminin ardından oluşan bu yapı, çeşitli kurallar belirlemek ve bunlar sayesinde varlığını sürdürmek zorunda kalır.

Aile toplumsal yapının en önemli kurumlarından biridir ve yerine getirmesi gereken çeşitli sorumlulukları ve işlevleri vardır. Bu işlevler biyolojik ihtiyaçlar, ekonomik görev, koruyuculuk, psikolojik görev, eğitim, dini görev, saygınlık sağlama ve neslin devamını sağlama şeklinde sıralanabilir (Özkalp, 2017: 124-125). Ailenin bu işlevlerini, yerine getirebilmesi toplumsal düzen bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle aile kurumu, yani kadın ile erkeğin evlenmesi, bu evliliğin başarılı olması, söz konusu işlevleri yerine getirmesi ve toplumsal düzenin sağlanması bakımından önemlidir. Devlet, bu nedenle çiftlerin evlenmesi olayına müdahil olmuş ve evlilik kurumu ve karı-koca ilişkisiyle ilgili çeşitli kurallar belirlemiştir. Toplumsal düzenin sağlanması ve aile kurumunun işlevini yerine getirebilmesi bakımından değerlendirildiğinde devletin kanunlarla konuya müdahil olmasının haklılık payı görülmektedir. Fakat karı-koca ilişkisi ve aile kurumunun bütün süreçleriyle ilgili ortaya konan kuralların çoğunlukla ataerkil yapıya zemin hazırlaması yani devletin, kanunlarıyla erkeği hâkim bir konuma getirmesi aile içi eşitsizlik konusunun ortaya çıkmasının temel sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Görev kapsamı içerisinde kişi haklarını korumak olan yönetim organları, bu konuda kadının erkeğe dâhil olan pasif bir yapıda olmasına destek vermiştir. Çiftlerin evlenmesi, boşanması, ikamet etme yerleri, evin reisliği, akrabalık sistemi vb. konularda düzenlenen kanunlarda erkek yanlı bir anlayışın olması kadın aleyhine çeşitli eşitsizlikler doğurmuştur. Bu eşitsizliklerin uzunca bir dönem uygulanmasına ve kadının kendi kaderine razı olarak pasifleşmesine temel sebep kanunlarla desteklenmesi olmuştur. Özellikle son yüzyılda kadın erkek ilişkileri ve kadının aile ilişkilerinde erkek karşısında düşük olan statüsünü eşitlemek adına çeşitli kanun düzenlemeleri yapılmış, bu düzenlemelerin olumlu gelişmelere önemli etkileri olmuştur. Bu da göstermiştir ki gelenekler kanunlarla desteklenmeyince modası geçen uygulamalar zaman içerisinde kısmen de olsa ortadan kalkmaktadır.

Daha, yakın zamana kadar çözüme kavuşmamış ve hatta bugün bile tamamen çözülememiş, gerek Batı toplumlarında gerekse Türk toplumunda aile kurumu ve karı-koca ilişkileri ile ilgili birçok tartışma konusu ve kadın aleyhine gelişen asimetrik

ilişkiler ağı mevcuttur. Bu ilişki biçimleri özellikle son iki yüz yıldır sıklıkla gündeme getirilmiş ve kadın lehine çözümler aranmaya çalışılmıştır. Kadının kocası ile ilişkisini düzenleyen kanunlar erkek tarafını tutmaktan vazgeçince ve devletin politikalarına da yansınca hızlı bir eşitlenme süreci yaşanmıştır. Erkekler devlet desteğinden mahrum kaldıktan sonra iktidar basamaklarından tamamen olmasa da kısmen inmişler ve aile ilişkilerinde kadınla önemli ölçüde eşitlenmişlerdir. Hem Doğu toplumlarında hem de Batı toplumlarında yaşanan ve çözüm yolları aynı olan bu evrensel problemi düzenlenen kanunlar çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

3.5.1. Batı'da Karı-Koca Hukuku

Adam Smith, Roma'da, birincisi dini törenle, ikincisi kadının satın alınması usulüyle, üçüncü ise birlikte yaşam yoluyla gerçekleşen üç çeşit evlilik olduğundan bahseder. Eğer bir kişi bir kadınla bir yıldan fazla ya da belli bir süre yaşarsa o kadın zaman aşımından dolayı erkeğin karısı olurdu ve erkek onu istediği bir zaman boşayabilirdi (Smith, 2018: 115). Roma'da gerçekleşen ve oldukça yaygın olan evlilik şekillerinde en meşru olanı dini törenle yapılandır. Burada bahsedilen bütün evlilik modellerinde kadın bir köle ya da eşya gibi erkeğe tabi olmak zorunda kalmıştır. Roma tarzı evliliklerde çiftler sık sık evlenip boşanabilmiş, bu durum da toplumsal anlamda düzensizliklere sebep olmuştur. Smith, bu durumun ahlaki değerleri çürüttüğünü, monarşi dönemlerinin sonuna doğru neredeyse karısı tarafından aldatılmayan erkeğin kalmadığını ifade etmiştir (Smith, 2018: 115). Bu nedenle karı-koca ilişkilerine çekidüzen vermek elzem olmuş ve otoriteler zamanla evlilik kurumuna müdahil olmaya başlamıştır.

Evlilik törenlerinde kilise aşamalı bir şekilde rol almaya başlamış, 11. yüzyılda papaz çiftleri kutsama işinden, 12. yüzyılda gelini damada teslim etmeden sorumlu olmuş ve neticede papaz evlenme merasimlerinin tek yetkilisi haline gelmiştir (Sot, 2015: 210-211). Hristiyanlık evlilikleri, yani bir papaz tarafından evlendirilme gelenekleri 13. yüzyılda yaygın bir uygulama haline gelmiştir (Sot, 2015: 205). Bu ayinler sırasında ayrıca gelinin damada teslim edilmesi uygulaması da bir alışverişi andırmaktadır. Bunu destekleyen başka bir örnek ise Germen hukukundaki evlilik türleridir. Bu evlilik türlerinden birinde koca, karısının velayetini kadının ailesinden ya da babasından alarak onu bir nevi satın almış gibi olur. Diğer evlilik modelinde ise

koca, karısına herhangi bir gelir taahhüdünde bulunmayıp istediği zaman onu boşayabilmiştir (Sot, 2015: 207-208). Bu evlilik türleri de karı-koca ilişkilerini yansıtmakta ve erkek egemenliğin derecesini göstermektedir. Aynı zamanda bu evlilik tipleri Türk toplumlarında uzun yıllardır uygulanan kız alma merasimleri ile önemli benzerlikler göstermektedir. Müslüman Türk toplumlarında uzun yıllar boyunca evlenme merasimi imam nikâhı yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Kız ve oğlan bazen imamın karşısına doğrudan çıkarak bazen de bir vekil tayin ederek nikâhlanmış ve akabinde kızın babası ya da aile büyükleri yine Roma geleneklerinde olduğu gibi gelini damada ya da damadın ailesinden birine teslim etmek suretiyle merasimi gerçekleştirmiştir.

18. yüzyılın son bölümlerinden itibaren karı-koca ilişkileri tartışılan konulardan biri olmuş ve kadın tarafından yaşanan bir kısım mağduriyetleri önlemeye dönük kararlar alınmaya başlanmıştır. Fakat yine de yapılan çeşitli düzenlemeler parti politikalarına yansımayınca zayıf kalmış, erkek egemenliğinin önlenmesine yetmemiştir. Fransa'da 1816 yılında boşanma dinsel nedenlerden dolayı yasaklanmış ve bu yasak 1884 yılına kadar sürmüştür (Arnaud-Duc, 2005: 107). Boşanmanın yasaklanması çoğunlukla kadın merkezli tek taraflı mağduriyetler doğurmuştur. Çünkü erkek, geleneksel toplum tiplerinde kadına göre daha özgür olmuş ve yasa koyucular evlilik kurumunda kocayı kadının efendisi olarak görmüştür. Bu nedenle, gerek inanç sisteminden gerekse sosyal sorunlardan kaynaklansın, boşanma yasaklarının genellikle mağdur ettiği taraf kadın olmuştur.

Napoleonik Avrupa'da kadınların medeni haklarını belirleyen kanun, 1804 tarihli yasal düzenleme olmuştur (Köppeli, 2005: 451). Cinsiyet ayrımcılığına sebep olan bir yapıya sahip bu medeni kanunda kadınlar reşit kabul edilmemiş, ya babanın ya da kocanın himayesi altında olmuştur (Sohn, 2005: 113). 1804 Medeni Kanunu evli kadını küçük bir çocuk gibi değerlendirip kocasına tabi kılmış ve siyasi haklardan yararlanmasının önünü kapatmıştır (Sineau, 2005: 455). Bu kanun maddesi diğer Avrupa ülkelerinde de ve Türk Medeni Kanunu'nda da benimsenmiş ve uzun yıllar boyunca uygulanmıştır. 1800'lerin sonlarında Norveç, Alman veya İtalyan Medeni kanunlarında da dolaylı ifadelerle de olsa yasaların temelinde kocanın hükümlerliği anlayışı benimsenmiştir (Arnaud-Duc, 2005: 96). Fransız geleneklerinde ve hukukunda kadın zayıf ve yardıma muhtaç görüldüğü için koca, kadının koruyucusu olarak

görülmüş ve bu nedenle onun üzerinde bir hâkimiyet hakkının olduğu düşünülmüştür. Diğer Avrupa ülkelerinde de durum pek farklı olmamıştır. Fransız Medeni Kanunu’nun 213. maddesi “Bir koca karısını korumakla, bir karı, kocasına itaat etmekle yükümlüdür” şeklinde düzenlenmiş ve kadının mutlak itaat etmesi gerektiğine hükmedilmiştir (Arnaud-Duc, 2005: 96). Napoleon 213. maddenin düşünlerde okutularak geline aşağılık duygusunu hatırlatmanın ve kaderini erkeğe borçlu olduğunu unutturmamanın gerekli olduğunu ifade etmiştir (Arnaud-Duc, 2005: 213).

Batı toplumlarında da Doğu toplumlarında olduğu gibi kocaya karısı üzerinde yasalar ve gelenekler çok geniş bir yetki tanımış ve onu kadının efendisi ilan etmiştir. Koca, karısının davranışlarını denetlemeye yetkili ve yetkinliği olan asil bir varlık olarak görülmüş, gerektiğinde zor kullanma hakkı da verilmiştir. Bacon’un aktardığına göre 1840’ta bir yargıç bir kocaya karısını dövme ve gerek gördüğü takdirde hapsetme yetkisi vermiştir (Arnaud-Duc, 2005: 97). Kadın kocanın kölesi gibi görülmüş ve terbiye edip yola getirme sorumluluğu erkeğe verilmiştir. Bu yetkinin erkeğe bir yargıç ya da bir yasa koyucu tarafından verilmesi kadının erkek karşısında dirayetini düşürecek ve tamamen teslim olmasına etki edecektir. Zor kullanma veya şiddet uygulama izni sadece bunlarla sınırlı değildir. Yine yargıçlar kocalara eve gelmeyen eşlerine zor kullanma, kadının gelirine ve elbiselerine el koyma ve haczetme, onu eve dönmeye zorlama, kabul etmezse aç bırakma yetkisi vermiştir (Arnaud-Duc, 2005, s. 98). Ayrıca kadının yaşayacağı yeri belirlemek de erkeğin yetkileri arasında olmuştur. 1900’e kadar Almanya’da bir koca karısının nerede yaşayacağına karar verebilme, kabul etmediği zaman zor kullanma veya dava açma haklarına sahip olmuştur (Arnaud-Duc, 2005: 98).

20. yüzyılda bazı gelişmeler yaşanmış ve kadına çeşitli haklar verilmiştir. Verilen haklar kadınların kocalarının tahakkümünden kısmen de olsa kurtulmalarına yardımcı olmuştur. İngiltere’de 1870 yılında, Fransa’da 1907 yılında kadınlara kazançlarını kontrol etme, 1920’lerde Fransa’da kadınlara kocalarından izin almadan bir sendikaya katılma hakkı verilmiştir (Sohn, 2005: 114). Çalışma izni ve hakkı olan bir kadının haklarının korunduğu bir sendikaya katılmasının engellenmesi veya bunun koca iznine bağlanması bir taraftan antidemokratik bir uygulamadır, diğer taraftan da kadına statü kaybı yaşatan bir durumdur. Yine aynı ülkede uzun yıllar boyunca uygulanan, kadınların yabancı erkeklerle evlenmesini engelleyen yasa 1927’de değiştirilmiş ve kadınlara bu anlamda serbestlik tanınmıştır. Fransa’da 1938 yılında düzenlenen yasa ile

kadınların sivil yetkisizliğine son verilmiş ve kadınlar, koca vesayetinden kurtarılmıştır. Kadınlar da erkekler gibi resmi işlem yapma hakkı kazanmıştır. Evli kadınlar, sözleşme imzalama, mahkemelerde tanıklık yapma, diploma alma ve banka hesabı açma gibi resmi işlemleri yapma hakkı elde etmiştir (Sohn, 2005: 114). 1938 yasası öncesi kadınların bu haklardan mahrum olması karı-koca ilişkilerinde kocanın mutlak anlamda hâkim olması anlamına gelmiştir. Bu yetkisizlendirme kanunu kadının aile içinde hiyerarşik anlamda gerilemesi ve statü kaybı yaşaması anlamına gelmiş, kadını kocasına bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık duygusu kocanın kadına üstün olduğu düşüncesiyle de bağlantılıdır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kadın hakları ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmış, kadın savunucularının hem sayısı artmış hem de elleri güçlenmiş ve kadınların kocalarına bağımlılıklarını azaltan veya ortadan kaldıran yasal düzenlemeler yapılmıştır. Fakat Fransa'da 1946 yılında düzenlenen anayasada kadın-erkek eşitliği benimsenmesine rağmen medeni kanunda evli kadınlarla ilgili eşitsizlikler değiştirilmemiştir. Aynı düzenleme İtalya'da 1947, Batı Almanya'da ise 1949 yılında yapılmış ve bu ülkelerin anayasasına da kadın-erkek eşitliği ilkesi girmiştir (Sineau, 2005: 460). 1960'lardan itibaren karı-kocayı eşitleme çabaları hız kazanmış atadan kalma çeşitli uygulamalardan vazgeçilmeye başlanmıştır (Sineau, 2005: 456). Devam eden süreçte çeşitli gelişmeler yaşanmış ve 1965'te kadınlar kocalarının denetiminden kurtulmuş, 1970'te aile reisliği görevi babanın elinden alınmış, karşılıklı anlaşmayla boşanma yasalaştırılmış ve 1985'te ise aile mal varlığı üzerinde karı-koca eşit haklara sahip olmuştur (Sineau, 2005: 464-465). Bugün Batı toplumlarında aile ilişkilerinde erkek egemenliği anlayışı kanuni açıdan neredeyse tamamen çözülmüş durumdadır. Kadına evlendiği zaman kendi soyadını taşıma özgürlüğü, kendi özgür iradesiyle hayatı hakkında kararlar verme hakkı, velayet hakkı ve daha birçok insani hak kanunlar tarafından verilerek kadın, erkeğin karşısındaki zayıf statüsünden kurtarılmıştır.

3.5.2. Cumhuriyet Öncesi Karı-Koca Hukuku

Yakın tarihe bakıldığında karı-koca ve aile ilişkileri konusunda çeşitli düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Önceki düzenlemeler kocayı karıya karşı tamamen hâkim kılmış, kadını pasifleştirip neredeyse hiç söz hakkı vermemiştir. Fakat içinde bulunduğumuz yüzyılda eşitliği sağlamak adına yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Osmanlı devletinde evlenme ve boşanma konusunda yine İslam hukuku uygulanmıştır. Fakat Tanzimat’la birlikte başlayan modernleşme çabaları hukuk sistemini de etkilemiş ve buna bağlı olarak karı-koca ilişkilerinde çeşitli değişimler yaşanmıştır (Tayanç & Tayanç, 1981: 150). Bu dönemlerde Osmanlı aile yapısında erkek ailenin tek hâkimi olmuş ve kadına önemli bir hak verilmemiştir. Açık bir şekilde geleneklerle devletin kanunları erkekten yana olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı devletinde ve Cumhuriyet Türkiye’sinde karı-koca ilişkileri; evlilik süreci, ikamet şekli, aile reisliği, karı-kocanın birbirleri üzerindeki hak ve sorumlulukları, boşanma gibi başlıklar şeklinde ele alınabilir.

Diğer birçok gelenekte olduğu gibi Türk toplumunda da kız ile oğlanın evlenme süreci geleneksel anlamda erkek tarafının kızı ailesinden istemesi ile başlamaktadır. Burada “isteme” eylemi ve ifadesi kızın pasifliğini ve erkeğe bağımlı olacağını gösteren sembolik bir anlam taşımaktadır. Erkek değil kız istenir çünkü evlilik gerçekleşikten sonra fiziki ve sosyal yaşam alanını terk edecek olan genellikle kızdır. Bu uygulama küçük farklılıklar olsa da oldukça yaygındır ve günümüzde de büyük oranda devam etmektedir. Kız isteme işleminde karar verici genellikle kızın babasıdır ve yakın zamanlara kadar kızın bu konuda fikir beyan etmesi bile neredeyse söz konusu olmamıştır. Aslında dinen ve kanunen buna bir engel yoktur fakat gelenekler kızın evleneceği erkeği seçmesine izin vermemektedir. Aynı zamanda gerek Batı toplumlarında gerekse Osmanlı devletinde birkaç yüzyıl öncesine kadar kızın hayatında kanunlar karşısında söz hakkına sahip olan iki erkek, evlenene kadar baba, evlendikten sonra da koca olmuştur.

Türk toplumunda bu aşamada erkek tarafının kız tarafına yaptığı bir ödeme ya da karşılık anlamına gelen “başlık” uygulaması vardır. Başlık uygulaması zaman zaman kızın bir alışveriş malzemesi gibi algılanmasına ve bu anlamda bir muamele görmesine sebep olmuştur. Ortaylı, XVII. yüzyılda evlenme sürecinde kız tarafının aldığı parayı “namzetlik akçesi” ve “mehir” olarak ifade etmiş ve bu uygulamanın nedeninin iktisadi olduğunu, birçok zirai toplumda görüldüğünü belirtmiştir. Bu durum kız çocuğunun evlenmesinden sonra babanın iktisadi iş gücünü kaybetmesiyle ilgilidir (Ortaylı, 2009: 55). Ayrıca bu gelenek sadece Türk toplumuna ya da Araplara ait bir uygulama olmayıp bütün kırsal kesimlerde görülmüştür (Ortaylı, 2009: 55). Sebep her ne olursa olsun kız ile oğlanın evlenmesi sürecinde kız tarafına ödenen para bir nevi ödeyen için bedel

ödeme anlamında düşünülmekte ve daha sonra kadın ailenin malı gibi görülmektedir. Bu alışverişte “erkek kendi üzerine düşeni yaparak kızın karşılığı olan ödemeyi yaptığı” için evlendikten sonra da kızdan yaptığı ödemenin karşılığını itaat ve hizmetle beklemektedir.

Evlilik gerçekleşikten sonra erkeğin evine yerleşen kız, kocasının ya da erkeğin ailesinin adıyla anılmaya başlar ve erkek tarafının akrabalık sistemine dâhil olur. Bu uygulamada da yine asimetrik bir ilişki biçimi vardır ve süreç kız aleyhine işlemektedir. Evlenme sürecinde oldukça pasif olan kızın neredeyse hiçbir konuda söz hakkı olmamakta ya da çoğu zaman fikri bile sorulmamaktadır. Geleneksel toplum tipinde erkekler de birçok konuda özgür olmasa da yine de kızla kıyaslandığında erkeklere daha fazla serbestlikler tanındığı görülmektedir. Kız da oğlan da eşini seçme hakkına sahip olmamışlardır fakat bu kural kız aleyhine daha iyi işletilmiştir. Yani eş seçme hakkı konusunda kadın ile erkek aynı haklara sahip olmamışlardır. Kadının, bir yabancıyla evlenmesi ile erkeğin aynı şeyi yapması gerek kanunlar karşısında gerekse inanç sistemlerinde farklı şekilde değerlendirilmiştir. İslam hukukunda Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesine izin verilmezken tam tersi mümkün olmuştur (Tayanç & Tayanç, 1981: 65). Bu konu Fransız kanunundan etkilenerek hazırlanan 1869 Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi ile düzeltilmiş ve müslim ya da gayri müslim olmak ayırımına son verilmiştir (Kurnaz, 1997: 55). Yapılan düzenlemeyle Osmanlı uyruğunda olan bir kadın yabancı bir erkekle evlenmesiyle birlikte uyruğunu kaybetmiş, ancak kocası ölürse üç sene içinde Osmanlı uyruğuna dönme hakkı verilmiştir (Kurnaz, 1997: 55). Fakat daha öncesinde Osmanlı uyruklu kadınların yabancı uyruklu erkeklerle evlenmesinin yasak olduğu ve yasağa uymayanlarla ilgili çeşitli ceza uygulamalarının olduğu kayıtlarda mevcuttur. 24 Mayıs 1821 tarihinde bir Ermeni vatandaş, kızını Avrupalı biriyle nişanlamış ve bundan dolayı sürgün cezası almıştır (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015: 85). Yapılan düzenlemede kadının yabancı bir erkekle evlenmesine izin verilse bile kadın, vatandaşlık haklarından mahrum edilmiş, lehte düzenlenmiş kanunla bile kimliğini ve milletini kaybetmek durumunda kalmıştır.

Osmanlı’da evlenme ve boşanma işleri diğer toplumlarda olduğu gibi çeşitli sorunlar doğurmuş ve bu nedenle Batı’yla eş zamanlı olarak düzenlemeler yapılmıştır. II. Abdülhamit döneminde 1881 yılında bir karar alınmış ve evlilik konusunda

belediyelere yetki verilmiştir. Çiftlerin nikâhlarını imam, papaz ve çeşitli ruhani liderlere kıydırmasının ardından belediyelere gidip onaylatması kanunu yürürlüğe sokulmuştur. Bu konuda kurallara uymayan din adamlarına çeşitli ceza işlemleri uygulanmış ve aynı prosedür boşanma işlemlerinde de geçerli olmuştur (Düstur-ı Zeyli Sani, I. Tertip, İst. 1299, s. 2-3; Dustur-ı Zeyl-i Salis. İst. 1300, s. 48'den naklen Alkan, a.g.m., s. 89, akt. Kurnaz, Ş. 1996: 109). Bu uygulamayla birlikte devlet artık resmi olarak evlenme süreçlerine dâhil olarak aile kurumunu evlenme ve boşanma süreçlerindeki başıboşluktan kurtarmıştır. Yine devam eden dönemlerde mehir işlemleri dışında kalan ve kadının adeta ticari bir mal gibi algılanmasına sebep olan başlık uygulamaları yasaklanmıştır (Kurnaz, Ş. 1996: 109). Fakat bu düzenlemeler aile kurumunun modernleşmesi için yeterli olmamış, ailenin devletin himayesine girerek keyfiyetten kurtarılması 1917 Aile Hukuku Kararnamesi ile mümkün olmuştur (Findıkoğlu, 1947: 288). 1917 Aile Hukuku Kararnamesi evlilik ve boşanma konularında standartlar oluşturmuş ve aile kurumuna açık bir devlet müdahalesi gerçekleşmiştir. Bu kararname kadını ailede bir taraf olarak ilk defa kabul eden medeni kanun özelliği taşımaktadır.

Bu kararname ile kadın aile kurumunda erkeğin karşısında çeşitli haklar elde etmiştir. Aynı zamanda bu kararname kadın erkek eşitliğini sağlamak bakımından devletin attığı ilk adım olarak değerlendirilebilir. Kararnamenin en önemli tarafı kadına boşanma hakkı tanınması, erkeğin ikinci evlilik hakkını sınırlandırması, kızlara 17, erkeklere 18 olmak üzere evlenme yaşı belirlenmesi ve evlenme işleminin resmileştirilmesidir. Aslında bu kararnamenin bu boyutları bir taraftan erkeğin kadın karşısındaki hâkimiyetini resmileştirmiş gibi bir görüntüye sahipken, diğer taratan da çeşitli kadın haklarını tanımaya ve kadına aile içinde bir yaşam hakkı vermeye dönük bir adım olarak değerlendirilebilir. Konu her iki bakış açısı ile de ele alınıp değerlendirilmelidir.

Yine çok eşli evlilik konusunda da kadın ile erkek farklı haklara sahip olmuş, erkeğe birden çok kadınla evlenme izni verilmişken bu izin kadın için söz konusu olmamıştır. Çünkü kadının birden çok erkekle evlenmesi ile erkeğin birden çok kadınla evlenmesi aynı sonuçlar doğurmamaktadır. Doğacak çocuğun babasının belli olması kadının sadece bir erkekle evli olmasıyla mümkün olmaktadır ve bu detay, kadın ve erkeğin farklı muameleye maruz kalmalarının altında yatan temel sebeplerden biridir

(Tayanç & Tayanç, 1981: 66). Kadın tarih boyunca erkeğe çok eşli evliliği meşru kılan bu uygulama ile mağdur edilmiş ve bu durum din ve devlet adamları tarafından desteklenmiştir. Konunun din ve devlet tarafından desteklenmesi aslında sosyal koşullar ile ilgili olmasına rağmen zamanla kadının erkek karşısında ikinci cinsiyet olarak algılanmasına sebep olmuştur.

Çok eşlilik, uzun yıllardan beri kadının aile kurumunda erkek karşısında ve aile içinde eşitsizliğe maruz kalmasına sebep olan bir uygulama olmuştur. İlkel toplumlardan günümüze kadar devam eden ve hala yer yer karşımıza çıkabilen erkeğin birden fazla kadınla evlenme serbestliği cinsiyetler arası sosyoekonomik eşitsizlikler doğurmakla kalmamış çeşitli resmi işlemlerde kadının yok sayılmasına sebep olmuştur. Bu durum erkeğin kadınla kolay evlenebilmesi ve kadını keyfi bir şekilde kolay boşayabilmesi gelenekleriyle birleşince tek ebeveynli çocuk ve aileler yaygınlaşmış, kadınlar özellikle ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Aile Kararnamesi erkeklerin ikinci kez evlenmesini önceki eşlerinin onayına bağlamış ve kadına söz hakkı tanımıştır. Bu uygulama yine adil olmasa da kadınların varlığının ve söz hakkının kabul edilmesi, devlet tarafından muhatap alınması bakımından önemli bir gelişmedir. Kanun maddesinin uygulanmasında çeşitli sorunlar olsa da – ki kadının ikinci defa evlenecek olan kocasına izin vermemesi ya da onu ilgili makamlara şikâyet etmesi sosyal bakımdan pek de mümkün olmayan bir durumdur- devletin erkeğin çok eşli evliliği yasaklaması bakımından ilk adım olma özelliğini taşımaktadır. Yine Aile Kararnamesi'ndeki önemli bir başka husus boşanma konusundaki düzenlemedir. Bu kararnamede kadın, boşanma sürecinde söz hakkı olan bir taraf olarak kabul edilmiştir. Kadına kocasını boşama hakkı tanınmış ve bu sayede kadının erkeğe karşı savunmasız olmasına sebep olan bir uygulamaya son verilmiştir. Son olarak evlilik yaşında düzenleme yapılması aile kurumunun İslami geleneklerden uzaklaştığının ve dönem koşullarına uyarlandığının bir göstergesidir.

Boşanma, aile kurumunun istenmeyen bir sonucudur ve bu konuda gerek kanunlar gerek gelenekler gerekse inanç sistemlerinin çeşitli uygulamaları vardır. Bu uygulamalara bakıldığında hepsinde ortak noktanın evliliği sürdürmek ve boşanmanın önüne geçmek odaklı olduğu görülmektedir. Uzun yıllar boyunca gelenekler ve kanunlar evlenmeyi kabul ya da reddetme hakkı olan kadına boşanma konusunda söz hakkı tanımamıştır. Mevcut koşullar itibariyle kadını ve erkeği farklı statülerde

konumlandırıan çeşitli sebepler olmuş, devamında benimsenen yaşam biçimleri gelenekler ve alışkanlıklar doğurmuştur. Bu gelenek ve alışkanlıkların bazıları bugün hayatın doğal gerçekleri olarak görünseler bile aslında geçerliğini kaybetmiş, değişme zamanı gelmiş ve dolayısıyla sosyal hayatta bir karşılığı olmayan durumlardan ibarettir.

Marks, Engels ve Lenin boşanma konusunda şu düşünceleri paylaşarak boşanmasının zorlaştırılmasını değerlendirmişlerdir: “Dışsal her çarpma, her yaralama doğal bir cismi ortadan kaldırırsa onu sağlıklı, sağlam, gerçekten biçimlenmiş sayar mısınız? Arkadaşlığınızın en küçük rastlantılara dayanamayacağı ve her kaprisin karşısında çözülmek zorunda olduğu bir aksiyom gibi konursa, kendinizi aşağılanmış saymaz mısınız? Oysa yasa koyucu evlilik bakımından yalnız onun ne zaman çözülebileceğini dolayısıyla özüne göre çözülmüş olduğunu belirleyebilir” (Marks, Engels, & Lenin, 2006: 166). Bu ifadelerde tarih boyunca geleneklerin, inançların ve kanunların boşanmayı zorlaştırarak evlilik kurumunu ayakta tutma çabasının aslında bir sebebi açıklanmıştır. Kanun, inanç ve geleneklerin söylemleri toplumda “*egemen söylem*” olarak kabul edilebilir ve bu söylem boşanma konusunda bütün zamanlarda karşıt bir tavrı sergilemiştir. Gerek geleneklerde, gerek kanunlarda gerekse inanç sistemlerinde fark etmeksizin egemen söylem boşanmayı engelleme tavrının yanında zaman zaman da hegemonik erkeklik sitemini benimseyici söylemler de geliştirmiş, erkek yanlı tavırlar takınmıştır. Dolayısıyla boşanma eylemi egemen söylemde pek fena karşılandığı için çeşitli sınırlamalar getirilmiş ve getirdiği sınırlamalar daha çok kadını mağdur etmiştir.

Boşanma ile ilgili İslami bakış açısını yansıtan bir hadis şöyledir: “İffetleri şüpheli olanlardan başka kadınları boşamayınız. Cenab-ı Hak kadınları boşayarak yeni yeni kadın alan erkekleri ve kocalarından boşanarak yeni yeni koca alan kadınları sevmez” (Taşkiran, 1973: 15). Hadis, İslam geleneklerinin boşanmayı engelleyen ve hoş karşılamayan bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir. İslâm hukukunda evliliği sona erdirmeye yetkisi temelde kocaya verilmiş, fakat eğer kadın çeşitli haklı gerekçelerle evliliğini sürdürmek istemezse kocasında bir kusur olmasa mehir ve nafaka haklarından vazgeçerek boşanma talebinde bulunabilmiştir. Bu uygulama kaynağını Kur'an-ı Kerim'den, Bakara Suresi 229. ayetten almaktadır (Maydaer, 2007: 311).

O boşama iki keredir. Ondan sonrası, ya iyilikle tutmak veya güzellikle salmaktır. Onlara verdiklerinizden bir şey almanız da size helal olmaz.

Erkek ve kadın Allah'ın yükümlü kıldığı görevleri yerine getiremeyeceklerinden korkarlarsa o başka. Eğer siz de bunların Allah'ın verdiği yükümlülükleri doğru dürüst yerine getiremeyeceklerinden korkarsanız, kadının ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur. Bunlar, işte Allah'ın belirlediği sınırlardır. Sakın bunları aşmayın! Her kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir. (Bakara 2/229).

Ayet, kadına haklarından vazgeçip kocasından boşanmayı talep imkânı tanımaktadır. Mühalaa adı verilen bu boşanma yönteminde kadın ile erkek karşılıklı anlaşarak boşanabilmekte, bu sayede erkek kadına mehir ve nafaka ödemekten kurtulabilmekteydi. Bu nedenle boşanma vakalarında kadınların en sık tercih ettiği boşanma yöntemi bu olmuştur (Maydaer, 2007: 312). Bu yöntemle boşanmanın tercih edilmesi kadını ekonomik anlamda zor durumda bırakmıştır. Erkekler nafaka ve mehir vermekten kurtulmak amaçlı bu yolu tercih etmiş, kadınlar da mecbur kalarak buna razı olmuştur. Bazı boşanma davalarının dava kayıtları incelendiğinde kadınların kocalarından boşanabilmek için nafaka ve mehir haklarından vazgeçmekle kalmayıp çocukların bakım masraflarını da üstlendiği de görülmektedir (Maydaer, 2007: 313).

Boşanma konusu Hristiyanlık dininde de istenmeyen bir durumdur ve bu konu Kutsal Kitap İncil'in Markos bölümünde şu şekilde aktarılmaktadır:

İsa oradan ayrılıp Yahudiye'nin Şeria Irmağı'nın karşı yakasındaki topraklarına geçti. Çevresinde yine kalabalıklar toplanmıştı; her zamanki gibi onlara öğretiyordu. Yanına gelen bazı Ferîsiler onu denemek amacıyla "Bir erkeğin karısını boşaması Kutsal Yasa'ya uygun mudur?" diye sordular. İsa karşılık olarak, "Musa size ne buyurdu?" dedi. Onlar, "Musa, erkeğin bir boşanma belgesi yazarak karısını boşamasına izin vermiştir" dediler. İsa onlara, "İnatçı olduğunuz için Musa bu buyruğu yazdı" dedi. "Tanrı, yaratılışın başlangıcından İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı." 'Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın" Öğrenciler evde O'na yine bu konuyla ilgili bazı sorular sordular. İsa onlara, "Karısını boşayıp başkasıyla evlenen, karısına karşı zina etmiş olur" dedi. Kocasını boşayıp başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur. (Markos, 10).

Gerek inanç sistemlerinde gerekse geleneklerde boşanmaya karşı olumsuz bir tutum takınılmış olsa da erkek üstünlüğünün benimsendiği ve boşayan kişinin erkek olduğu görülmektedir (Tayanç & Tayanç, 1981: 66). Davis, en sık rastlanan boşanma sebeplerinin çocuksuzluk olduğunu, kadının sadakatsizliğiyle ilgili boşanmalara pek rastlanmadığını ifade eder. Zira kadının hayatı erkekler tarafından çok sıkı bir şekilde

kuşatıldığı ve kadının kendine hareket alanı bulamadığı için bunun olması da çok mümkün değildir (Davis F., 2009: 141). Erkeklerin karılarını boşamalarının oldukça kolay olduğu Osmanlı'da erkekler, kadınlara mehir ve nafaka vermek suretiyle hiçbir sebep gösterilmeden boşanabilmekteydi. Fakat aynı kolaylık kadın için söz konusu değildir. Kadının kocasını boşaması birkaç gerekçeyle mümkündü. Eğer erkek akıl hastalığına yakalanmışsa, kaybolmuş ve bulunamıyorsa ve cinsi yönden önemli bir kusuru varsa kadın kocasını boşama hakkına sahipti (Tayanç & Tayanç, 1981: 75). Bunların dışında kadının kocasını boşama hakkı yoktu ve bu durum tek taraflı çeşitli mağduriyetlere sebep olabiliyordu. Örneğin kocası savaşta ölen, kaybolan ve bundan dolayı boşanamayan kadınlar çeşitli geçim sıkıntıları yaşıyordu. Bu ve buna benzer sorunların çözümü amacıyla 1916 yılında devlet bir düzenleme yaptı ve kadına bu gibi durumlarda kocasını boşama hakkı verildi. Bu düzenleme daha sonra Aile Hukuku Kararnamesi'nin 126. maddesi ile esas olmuştur (Kurnaz, Ş. 1996: 109).

AHK 126: “*Bir kadının zevci ihtifa veyahud müddet-i sefer veya daha karîb bir mahalle giderek tagayyüb edip veya mefkûd olup nafaka tahsili müteazzir olur ve zevcesi tefriki taleb ederse hâkim tahkikat-ı lâzıma icrasından sonra beynlerini tefrika hükmeder*” (Aile Hukuku Kararnamesi, 1917). (Bir kadının kocası saklanır, kaybolursa veya hayatta olduğuna dair bir işaret olmazsa nafaka tahsilinde aksamalar olur ve kadın ayrılma talep ederse hâkim boşanmayı onaylayabilir).

Özetle Cumhuriyet öncesi Türk toplumunda tıpkı Batı devletlerinde olduğu gibi aile kurumunda tam bir erkek egemenliği söz konusu olmuş, kadına söz hakkı çeşitli düzenlemelerle ve Aile Hukuku Kararnamesi ile verilmeye başlanmıştır. Kararnamenin ilgili maddeleri incelendiğinde kadın lehine çeşitli düzenlemelerin yapıldığı, fakat buna rağmen erkek egemenliğinin ezici bir üstünlükle devam ettiği görülmektedir. Aile konusunda düzenlemelerin yapıldığı bir başka medeni kanun 1926 Türk Medeni Kanunudur. Şimdi TMK'nin ilgili maddelerini ve güncellenen maddeleri incelemek suretiyle kanunların kadına verdiği haklar ve koyduğu yasakları incelemeye çalışacağız.

3.5.3. Cumhuriyet Dönemi Karı-Koca Hukuku

Evlilik işleminin gerçekleşmesiyle birlikte ortaya çıkan birliğin hâkimi resmen de fiilen de koca olmaktadır. Bu birlik içerisinde karı ve kocanın statüleri kanunlar tarafından açık bir şekilde belirlenmiş ve erkek, ailenin reisi olarak ilan edilmiştir. MK

152: “*Koca, birliğin reisidir. Evin intihabı karı ve çocukların münasip veçhile iaşesi, ona aittir*” şeklindedir. Bu madde ile devlet söyleminde erkek ailenin reisi olarak ilan edilmiş ve erkeğe evin geçimi, kadın ve çocukların bakım ve ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu verilmiştir. Madde, ataerkil geleneği desteklemekte ve kadın erkek eşitsizliğine zemin hazırlamaktadır. Kadın, bu madde ile erkeğin himayesine sokulmuş ve erkek ailenin mutlak lideri olarak kabul edilmiştir (Tayanç & Tayanç, 1981: 152). Bu kanun maddesi yürürlükten kaldırılmış olsa da aile reisliği geleneğinin açıklanması bakımından yine de önemlidir. Koca, aile birliğinin reisi olarak kabul edilmiş ve bu durum devlet eliyle resmileştirilmiştir. Devletin desteğini alan bu uygulama zamanla toplumun geneline sirayet etmiş, günlük hayatta kabul görmüş ve erkek sadece ailenin değil kadınla erkeğin olduğu her grubun reisi olur hale gelmiştir. Çünkü toplumun temel yapısı olan aile, geleneklerini iş hayatından sosyal hayata kadar hayatın bütün boyutlarına yayacak güce sahiptir.

Karı-koca ilişkileri ve hukuku bakımından değerlendirmeye katacağımız bir başka kanun maddesi MK 153’tür. MK 153: “Karı, kocasının aile ismini taşır. Kadın, müşterek saadeti temin hususunda gücü yettiği kadar kocasının muavin ve müşaviridir. Eve, kadın bakar” (Türk Medeni Kanunu, 1926) şeklinde düzenlenmiş ve yine erkeğe mutlak otorite hakkı verip kadını bakım işlerinden sorumlu tutmuştur. Kanun maddesinin birinci bölümü daha önce de bahsettiğimiz soyadı konusundadır ve burada kadın erkeğe tabi olmuştur. Devam eden cümlede ise kanun maddesi kadını erkeğin yardımcısı ilan etmiştir. Değişen maddelerden biri olan bu kanun maddesi “müşterek saadet” konusunda yine erkeği yetkilendirmiş ve kadına da kocasının yanında olma ve ona destek verme sorumluluğu yüklemiştir. Kanun maddesinin son bölümünde ise kadına resmen ev işleri sorumluluğu verilmiş, kadın işi erkek işi ayrımı kanunlar tarafından resmileştirilmiştir. Kadın-erkek eşitsizliği konusunda bir türlü çözülemeyen ve özellikle kadının ikinci vardiya haline gelen bu problemin oluşmasında, devam etmesinde ve oldukça yaygın bir gelenek haline gelmesinde kanunların katkısı şüphesiz ki azımsanamayacak kadar fazladır. Kadın, değişen yaşam koşullarıyla birlikte yüksek statüler elde edebilse de ve aile ekonomisine erkek kadar katkı sağlasa da ev işleri onun görevleri arasında sayılmış ve erkek ev içi işleri konusunda kadına ancak “yardımcı” olmaya razı olmuştur.

Medeni Kanun, birliğin temsili konusunda yetkiyi yine erkeğe vermiş ve erkek tarafgirliğini devam ettirmiştir. Madde 154: “Birliği koca temsil eder. Mallarını idare hususunda karı-koca hangi usulü kabul etmiş olursa olsun koca, tasarruflarından şahsen mesul olur” Kanun maddesi ile evin ve birliğin idaresi, sorumlulukları ve temsil yetkisi erkeğe verilmiş, kadın yine yok sayılmıştır. Aynı zamanda malların idaresi konusunda koca mutlak otorite olarak belirlenmiş ve bu konuda da kadına söz hakkı tanınmamıştır. Devam eden maddede (md. 156) kadına sadece erkeğe yardım hakkı tanınmış, ancak yasa koyucu başarısız olması durumunda erkeğin, kadından temsil yetkisini alabileceğine hükmetmiştir. MK 156: “Karı, kanunen haiz olduğu temsil salahiyetini sui istimal eder yahut kullanmaktan aciz olursa koca, bu salahiyeti kendisinden tamamen veya kısmen nez edebilir” (Türk Medeni Kanunu , 1926). Kadının mal idaresi konusunda pasif kalması ve erkeğe bağımlı olmasının sebepleri arasında poligami tipi evlilik geleneğinin ve kadının çeşitli yasal işlemleri yürütmedeki yetkisizliği de vardır. Smith, poligami tipi evliliklerin olduğu toplumlarda kadının kocasının malları üzerinde de kendi malları üzerinde de herhangi bir hakkı olmadığını ifade etmektedir (Smith, 2018: 125). Sadece Batı toplumlarında ve Ortaçağ’da değil aynı zamanda Türk toplumunda da yakın gelecekte yaygın bir temayül olan bu uygulama önceleri geleneklerle sonradan ise kanunlarla desteklenmiş, kadını çoğu zaman ekonomik anlamda erkeğin gölgesinde bırakmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kadının toplum içinde sahip olduğu statüler erkeğe karşı dezavantajlı konumda olmasına sebep olmuştur. Kadın, erkek karşısında düşük statülere sahip olduğunda muhtaç, madun, güçsüz, bağımlı, pasif, tüketici gibi özelliklerle damgalanmıştır. Fakat gayet açıktır ki kadının madunluğu ve muhtaçlığı doğal olmayıp gelenekler ve kanunlarla desteklenen yapay bir durumdur.

1926 Türk Medeni Kanunu 129. maddesi kadın ve erkeğin boşanma gerekçelerinden birinin “zina” olduğuna ve bu durumda kadın erkek arasında bir ayırım yapmadan karşı taraftan boşanma hakkının olduğuna hükmetmektedir. Yine 1926 TMK 130, 131, 132,133 ve 134. maddeler sırasıyla eşin hayatına kastetme, haysiyetsiz hayat sürme, eşi terk etme, akıl hastalığı ve geçimsizlik gibi sebeplerden dolayı tarafların boşanma talebinde bulunabileceğine hükmetmektedir. Maddelerin hepsinin içerisinde “karı-kocadan her biri” ifadesi geçmektedir. Yani TMK boşanma ilgili maddelerde erkek ve kadına eşit haklar tanımış, eşitsizliğe neden olan uygulamalara son vermiştir.

Özetle bütün zamanlarda ve bütün toplumlarda evlilik ve karı-koca hukuku konusunda taraflara uzunca bir dönem farklı muamele yapıldığı görülmüştür. Türk toplumunda karı-koca ilişkileri konusunda Arap gelenekleri ve İslam hukuku etkili olmuş, kadın ile erkeğin konumlandırılması farklı şekilde gerçekleşmiştir. Gelenekler ve kanunlar kadını erkeğe bağımlı ve erkeği kadından sorumlu hale getirmiştir. Erkek birden çok kadınla evlenebilme, karısını keyfi olarak boşayabilme ve kadın üzerinde sosyoekonomik birçok hakka sahip olma gibi avantajlara sahip olmuşken kadın için aynı durum söz konusu olmamıştır. Evlenme sürecinde kadına kabul etme ve reddetme hakkı verilirken boşanma konusunda aynı hak verilmemiştir. Kadına kocasından boşanma hakkı uzunca bir dönem verilmemiş ve kadın adeta geleneklerin ve kanunların da yardımıyla erkeğin kölesi haline gelmiştir. Türk toplumunda II. Abdülhamit ile birlikte bu konuda yenileşme faaliyetleri görülmektedir. Önce evlilik işlemlerine belediyeler yardımıyla devlet müdahil olmaya başlamış ve ardından aşamalı bir şekilde aile kurumu hukuki bir boyut kazanmıştır. 1917 yılında düzenlenen Aile Hukuku Kararnamesi ile kadının evlilik ve boşanma ile ilgili çeşitli sorunları çözülmeye başlanmış ve devam eden süreçlerde bu kanunlar güncellenerek daha eşitlikçi uygulamalar ve kanunlar çıkarılmıştır. Yapılan düzenlemeler ve çıkartılan kanunlar göstermektedir ki kadının aile hukuku ile ilgili yaşadığı birçok sorunun temelinde geleneklerle birlikte devletin bu konuya bakış açısı önemli sonuçlar doğurmaktadır. Osmanlı'da kadılarla ve Türkiye'de mahkemeler ve medeni kanunla kadın ve erkeğe yapılan farklı muamelemeler beşeri ilişkilere yansımış ve kadının statü kaybına sebep olmuştur. John Stuart Mill, mevcut toplumsal kurumların erkeğe sınırsız bir yetki verdiğinden ve kadına statü kaybı yaşattığından bahsetmektedir. Gücü kurumların da desteğiyle elinde bulunduran erkek, bencil bir doğaya da sahip olduğu için kötü eğilimleri ortaya çıkabilmekte ve sınırlarını aşabilmektedir (Mill J. S., 2016: 53). Erkek, sahip olduğu ya da çeşitli kurumlar tarafından verilen güçten etkilenecek bünyesindeki bencil tohumları uyandırır ve zayıf olan kıvılcımlar alevlenir (Mill J. S., 2016: 53). Kadın erkeğin bu dominant statüsüne karşı direnmeye çalışsa da erkeğin koşulsuz iktidarı kanunlar tarafından beslendiği için pek de başarılı olması mümkün olmamıştır. Her ne zaman kanunlar erkeği desteklemekten vazgeçmişse ilişkiler normalleşmeye başlamış ve kadın erkeğin karşısında layık olduğu statüyü elde etmiştir.

Sonuç olarak karı-koca hukukunda kadın aleyhine 20. yüzyılın ortalarına kadar önemli eşitsizliklerin uygulandığı görülmüştür. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 1816’da Fransa’da karı-kocanın boşanması yasaklanmış, 1804 Medeni Kanunu kadınları kocalarına tabi hale getirmiş, Fransa Medeni Kanunu 213. madde kadının kocasına itaat etmesi gerektiğini emretmiş, 1840’ta bir yargıç kanunların verdiği yetkiye dayanarak bir erkeğe karısını dövme ve hapsetme yetkisi vermiş, 1900’lere kadar Almanya’da bir koca karısının nerede yaşayacağına karar verme yetkisine sahip olmuş, 1870’e kadar İngiltere, 1907’ye kadar Fransa’da kadınlara kazançlarını kontrol etme hakkı verilmemiş, 1920’ye kadar kadın işçilerin kocalarından izin almadan sendikalara ye olma hakkı olmamış, 1927’ye kadar kadınların yabancı erkeklerle evlenmesi engellenmiş ve 1938 yılına kadar kadınlar sivil yetkilerinden mahrum bırakılmıştır. Avrupa lkeleri kadın-erkek eşitliği ilkesini İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra benimsemeye başlamıştır. Osmanlı toplumunda karı-koca ilişkileri de diğer konularda olduğu gibi İşlam hukuku çerçevesinde düzenlenmiştir. Erkek merkezli bir anlayışa sahip olan İşlam gelenekleri karı-koca ilişkilerinde de bu tutumunu sürdürmüş ve müntesiplerine bu yönde hükümler vermiştir. Erkeklere çok eşli evliliğe izin verilmiş, boşanmada yetki özel durumlar dışında sadece erkeğe verilmiş ve ailenin tek hâkimi erkek kabul edilmiştir. 1917 Aile Hukuku Kararnamesi’ne kadar kadın aile kurumunda savunmasız bir statüye sahip olmuştur. Türk toplumunda cumhuriyetin ilanından sonra hızlı bir şekilde çeşitli kanunlar düzenlenmiş ve hükümetin kadınlarla ilgili pozitif bir tutumu var gibi görünse de düzenlenen yasalara kadını erkek karşısında madun duruma düşüren birçok kanun maddesi konulmuştur. TMK’ de *Koca birliğin reisidir, Eve kadın bakar, Kadının kocanın yardımcısıdır, Kadın kocanın ikamet adresinde yaşar* gibi hegemonik erkeklik sistemini yansıtan ve destekleyen çeşitli maddeler benimsenmiştir.

3.6. BEDEN POLİTİKASI VE KAMU YAşAMI

Beden, kişinin zelidir. Fakat sosyal yaşamla birlikte bedene yüklenen anlam onu kamusalılaştırmıştır. Her iki cinsiyetin de bedeninin kamusal özellik taşımasının yanında kadın bedeni kamuya daha fazla mal olmuş ve ona daha fazla anlamlar yüklenmiştir. Bu nedenle bir kadının iffetli olması sadece kendini ilgilendiren bir konu değildir. Bu konuyla inanç sistemleri, gelenekler ve yasalar yakından ilgilenmiş ve kadını sırf toplum onun bedenine daha fazla anlam yükledi diye sınırlandırmış ya da zaman zaman

cezalandırmıştır. Bu bağlamda zamanla ortaya çıkan beden imajı ile ilgili gelenekler ve alışkanlıklar kadınıla erkeğin bedenine farklı muameleler yapmış, kadının bedenini örtme biçimi ile erkeğin örtme biçimi birbirinden farklılaşmıştır.

Beden politikalarının getirdiği bir sonuç olan cinsiyetçi giyinme biçimleri kadınların giyim kuşamlarını bir devlet, toplum ve inanç meselesi haline getirmiş, kadınıla erkeğin giyinme kurallarını önemli ölçüde birbirinden farklılaştırmıştır. Bu farklılaşmayı daha iyi anlamak ve sebeplerini ortaya koymak için giyinmenin sebepleri üzerinde durmak gerekir.

Giysinin neden kullanılmaya başlandığını antropologlar iklim şartlarıyla açıklamaktadır. Önceleri soğuktan korunma amaçlı insan hayatına giren giysi tıpkı insan gibi bir evrim sürecinden geçmiş ve bugünkü halini almıştır. İnsanoğlu önceleri soğuktan korunmak amacıyla örtünmeye başlamış ve tedricen örtünme araçları olan kıyafetlerin işlevleri çoğalmıştır. Zamanla insanın giyinmesinde, soğuktan korunmak, çıplak bedeni örtmek ve estetik bir görüntüye bürünmek gibi genel sebepler ortaya çıkmıştır. Fakat bunun yanında insanoğlu ait olduğu mesleği, grubu, inancı, zümreyi, tabakayı, cinsiyeti ve daha birçok toplumsal statüyü göstermek amacıyla giyinmeye de başlamıştır. Yani insanlar kullandıkları kıyafetlere çeşitli anlamlar yüklemiş ve çok çeşitli sebeplerden dolayı giyinmeye başlamışlardır. Örneğin meslek grupları çeşitli kıyafet türleri ya da renkler yardımıyla sınıflandırmalar yapmıştır. Askerler, polisler, hâkimler, savcılar, işçiler, memurlar ve daha birçok meslek gurubu kıyafetlere ve renklere çeşitli anlamlar yüklemiş, kıyafeti statüleri ve meslek gurubunu ifade etmek için kullanmışlardır. Yine kıyafetler bireyin inancı ve cinsiyetinin de sembolik bir yansıması olarak tercih edilmiş ve biçimlenmiştir. Müslümanlar kendilerine Hristiyan ve Musevilerden; rahipler, imamlar ve hahamlardan farklı kıyafet ve imgeler tercih etmişlerdir. Yine kadınlar ve erkekler, farklı biçimde, renkte ve özellikle kıyafetler tercih etmişlerdir. Kıyafet tercihi konusunda kadınların ve erkeklerin kendilerini karşı cinsten kesin bir şekilde ayırmaya yaracak stiller oluşturma eğilimlerinde olmuşlardır. Aynı zamanda kıyafetlerin özellikleri bakımından da çok net ayrımlar görmekteyiz. İnsanların yaşam koşullarının çeşitliliği düşünüldüğünde bu farklılık normal bir durum olarak karşılanacaktır. Zamanla kuzeydekiler güneydekilerden, kırsaldakiler şehirdekilerden, büyükler küçüklerden, soylular kölelerden, Müslümanlar Hristiyanlardan ve tabi ki kadınlar da erkeklerden farklı giyinmeye başlamıştır. Bu farklılaşmalar iklim

farklılıkları, çevre koşulları, meslekler, inançlar, ekonomik yaşam biçimleri ve cinsiyet farklılıkları temelinde biçimlenmiştir. Bunlardan bir kısmı doğal dayanaklarken bir kısmı da yapaydır.

İnsan bedeni ve beraberinde giyinme biçimleri dinlerin ilgi alanlarındandır. Dinler toplum üzerindeki hâkimiyetini beden üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Okumuş, 2015: 51). Dinlerin insanlardan istediği ibadetlerin büyük çocukluğu beden merkezli olmuş, bedenle ilgili belli kurallar konulmuş ve belli sınırlamalar getirilmiştir. Bedene çeşitli yasaklamalar konmuş ve insanın bedenini sakınması ve terbiye etmesi istenmiştir. Aynı şekilde ideolojiler ve siyasal sistemler de beden üzerinde bir denetim hakkı elde etmeye çalışmıştır (Okumuş, 2015: 51). Siyasal sistemlerin bedeni hâkimiyet altına almak, onları bir kalıba sokup disipline etmek gibi bir kaygısı vardır. Bu müdahaleler hangi kanaldan olursa olsun kişi bazen önüne konulacak kurallara istemeden uymak zorunda kalırken bazen de isteyerek uyar ve onları yaşam stili haline getirir (Okumuş, 2015: 52). İnsan bedeni söz konusu olunca ideolojiler, dinler ve siyasal sistemlerin kadın bedenine erkek bedeninden farklı muamele yaptığı, ona daha fazla cinsel obje anlamı yüklediği görülmektedir. Şöyle ki el, ayak, göz, saç, kol, bacak ve daha bedenin birçok bölümü erkek bedeninde cinsel istek uyandıran vücut bölümü olarak değerlendirilmemektedir. Fakat kadın bedeninde durum daha farklıdır ve çeşitli inançlar ve kültürlerde bedenin bu bölümleri cinsel istek uyandıran vücut bölümü olarak değerlendirilmektedir. Bu durum da erkek ve kadın kıyafetlerinin birçok açıdan farklılaşmasına sebep olmuştur.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi toplumlar, kıyafetleri önce soğuktan korunma, ardından çıplak bedeni örtme amacıyla kullanmaya başlamıştır. Yani tarihin akışı içinde örtünme eylemi giyinme eylemine dönüşmüş ve ortaya çok çeşitli kıyafet biçimleri çıkmıştır (Çeliksap, 2015: 57). Dolayısıyla kıyafetin temel amaçlarının soğuktan korunmak ve çıplak bedeni örtmek olduğu söylenebilir (Okumuş, 2015: 57). Bu anlamda kadın bedeninin örtünme pratikleriyle ilişkilendirilmesi gereken kavram “namus” kavramıdır. Namus konusu kadın ve erkek bedeninde farklı şekilde inşa edilmiş, genellikle kadınla ilişkilendirilen bir kavram olmuş, erkek kadının namusundan sorumlu tutulmuştur. Kadın, namus bakımından korunan ve gözetilen olmuş, ona erkeğin onurunu koruma görevi yüklenmiştir. Bir diğer yönüyle erkeğin güçlü ve meşru olması kadının namuslu olmasına bağlanmıştır (Çınar, 2015: 504). Uzun yıllar boyunca

süren ve hala devam etmekte olan bu gelenekler kadınların kıyafet konusunda erkeklerden daha çok tahakküm altında olmasına sebep olmuş ve bu durum devletlerin yaptığı düzenlemelerde de gündeme gelmiştir. Devlet, düzenlediği kanunlarla kadın kıyafetlerini inançlar ve gelenekler bakımından sınırlandırmıştır. Gerek dünyanın diğer kültürlerinde gerekse Türk toplumunda bunun sayısız örneğine rastlamak mümkündür.

3.6.1. Batı’da Beden Politikası ve Kamu Yaşamı

Sadece birkaç yüzyıl öncesine kadar Batı toplumlarında da Doğu toplumlarında olduğu gibi kıyafetin statü belirleyici bir unsur olarak kullanılmasına ve bu nedenle çeşitli kıyafetlerin halk tarafından kullanılmasını yasaklayan kanunlar uygulanmasına ilişkin çeşitli örnekler mevcuttur. Anglosakson rahibeleri iç çamaşırları, pembe tunikler ve kürklü ayakkabı giydikleri için çeşitli din adamları tarafından eleştirilmiştir (Hughes, 2005: 134). 14. yüzyıl Fransa’sında kıyafet dikim biçimleri saray soyluları tarafından belirlenmiş ve bu sayede sınıf farklılıkları denetlenmeye çalışılmıştır. Yine I. Elizabeth döneminde halkın saray kıyafetlerini kullanması yasaklanmış, yasağa uymayanlara idama kadar giden cezalar uygulanmıştır. Benzer yasaklar 17. yüzyılda Japonya’da uygulanmış, kıyafet yönetmelikleri düzenlenmiş ve çeşitli kıyafetlerin halk tarafından kullanılması yasaklanmıştır (Çeliksap, 2015: 59).

Bu yasaklar zaman zaman cinsiyetçi içerikler de kazanmıştır. Owen Hughes, Floransa’da dul kadınlar ve din adamlarının cinsellikten uzak durmalarının göstergesi olarak kodlar kullandığını ve bu kodlarını 1638 tarihli Floransa düklüğü nizamnamesi ile terk ettiğini ifade etmektedir (Hughes, 2005: 148). Floransa’da erkekler evliliklerinin altıncı yılından sonra karılarından renkli elbiseleri bırakıp siyah elbiseler giymelerini istemekteydi. Bu elbiseler sadece belden yukarısı, kol ya da yakaları renkli olabilmekteydi. Bu renkli bölümler de evliliğin on ikinci yılından sonra doğurganlık yılları bittikten sonra terk edilir ve kadınlar artık tamamen siyah elbiseler giymeye başarlardı (Hughes, 2005: 148). Floransa ve Venedik’in sadece kırsal kesiminde soylular dışındaki insanlara ve vatandaş olmayanlara renkli elbise giyme izni veriyordu. Bu ayırım da kent mekânlarında alt ve üst sınıfı somut simgelerle ayırma amaçlı yapılmıştır. Bu dönemlerde çeşitli giyim kuşam uygulamaları yaygınlaştırılıyor ve bu sayede üretilen simgelerle çeşitli iletişim anlamları geliştiriliyordu (Hughes, 2005: 149).

Batı'da Rönesans Dönemi'nde kadınların giyim, görünüş ve davranış bakımından erkeklerden farklı olması önem kazanmış, kıyafet devrimleri kadın ve erkeklerin kıyafetlerinin farklılaşmasına sebep olmuştur. Kadınların kıyafet tasarımları iffet anlayışı üzerinden yapılmış, kadın seçtiği kıyafetle hem kendinin hem de ailesinin namusunu korumaya çalışmıştır (Grieco, 2005: 62). 16. ve 17. yüzyıl gerek giyim konusunda gerekse davranış sınırlamasında cinsiyetçi ayrımların yaygın bir şekilde yapıldığı bir dönem olmuştur. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde cinsiyetçi kimlik anlayışlarında önemli değişiklikler söz konusu olmuştur (Grieco, 2005: 63). Batı toplumları kadınların kıyafet yasaklarını bu dönemde sekülerleşmenin etkisiyle terk etmiş, kanunlarında kadın ile erkek giyimleri ile ilgili ayrıma gidilmemiştir.

3.6.2. Cumhuriyet Öncesi Beden Politikası ve Kamu Yaşamı

Türk toplumunda ve daha geriye gittiğimizde Osmanlı toplumunun giyinme pratiklerinde başta din olmak üzere çeşitli faktörlerin bağlayıcı olduğu görülmektedir. İslam dini insanların giyim kuşam konusunda uyması gereken çeşitli emirler vazetmiştir. Bu emirler erkekler ve kadınlara ayrı ayrı hitap ederek giyinme standartları ortaya koymuştur (Mutaf, 2015: 285).

Mümin erkeklere bakışlarını kısımlarını ve edep yerlerini açmaktan ve zinadan korunmalarını söyle... (Nur 30/3).

Mümin kadınlara da bakışmalarını kısımlarını ve edep yerlerini gınahtan korumalarını söyle, yine söyle ki görünen kısımları müstesna olmak üzere ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine örtünler. (Nur 31/3).

İslam dini açıkça kadınla erkeğe giyinme kuşam konusunda bu ayetler ile bir standart getirmiş, örtünmeleri konusunda emir vermiştir. Ayetlerde her iki cinsiyete de bedenlerinin çeşitli bölgelerini sakınmaları konusunda kesin talimatlar verilmektedir.

İslam dini örtünme konusunda müntesiplerine açık talimatlar vermekte ve beden üzerinde bir terbiye amacı gütmektedir. Osmanlı toplumunda sosyal hayat İslam hukuku tarafından düzenlenmiş ve yasaklar bu çerçevede biçimlendirilmiştir. Zaman zaman devlet kıyafet konusunda çeşitli fermanlar çıkartmış ve halkın kılık kıyafetlerine müdahale edilmiştir. Osmanlı toplumunda kılık kıyafet konusunda bir diğer önemli

faktör ise statü olmuştur. Devlet çeşitli kıyafet kuralları koymuş, resmi görevliler ve sivillerin kıyafetlerini birbirinden ayırmıştır. Bu bağlamda kalemiye, ilmiye askeriye sınıfları birbirinden ayrılmış ve ayırım kadın erkek cinsiyetlerini de kapsamıştır (Mutaf, 2015: 286). Osmanlı toplumunda toplum içinde kılık kıyafet düzenlemelerinin ortaya çıkması Fatih Sultan Mehmet dönemine dayanmaktadır. II. Mehmet yayımladığı kanunnamesiyle resmi görevlilerin giyim kuşam şekilleri ve renkleri ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. Bu gelenek diğer padişahlar tarafından da sürdürülmüştür. Yine devamında II. Mahmut kıyafet konusunda çeşitli düzenlemeler yapmış resmi görevlilerin giysileri hakkında standartlar belirlemiştir (Koca, 2012: 1). Yapılan düzenlemelerin kıyafet ile statü ilişkilendirmesi açısından etkisi olmuş ve ilerleyen zamanlarda kıyafetlerin biçimi, kumaşı ve rengi insanların toplumdaki statüsünü belirleyen önemli göstergelerden biri haline gelmiştir (Düger, 2015: 79). Taşkıran 16. yüzyıldan Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı'da kadınların kıyafetleri ilgili çeşitli emirler çıkartıldığından bu emirlerde kadına daima kapalı giyinmeleri noktasında baskılar yapıldığından bahsetmektedir. Bu emirlerde şariat ve ahlak kuralları nedeniyle kadın kıyafetlerinin ayrıntıları üzerinde durulmuştur. Osmanlı'da kadınlar başlıca çarşaf, entari, ferace, peçe ve yaşmak gibi elbiseler kullanmışlardır. Bu elbiseler vücudu tamamen kapatmaktaydı ve bu sayede dışardan kadınların tanınması da pek mümkün olmamaktaydı (Taşkıran, 1973: 20). Kadınların feracelerinin ve yaşmaklarının biçimlerine devlet tarafından müdahaleler edilmiş, çıkarılan fermanlarla kıyafet biçimlerine çekidüzen verilmiştir (Taşkıran, 1973: 20). Kadınların çirkin renkler giymeleri ve modaya uyarak geleneklerin dışında bir giyim tarzı oluşturmaları engellenmeye çalışılmıştır (Taşkıran, 1973: 20).

11 Haziran 1726 yılında kadınların kıyafetleriyle ilgili yine bir ferman yayımlanmış ve bu fermanla çeşitli düzenlemeler yapılmış ve yasaklar getirilmiştir. Bu ferman; bazı kadınların yabancı kadınlar gibi giyindiğini, ziynetlerini gösteren kıyafetler tercih ettiklerini, şapka taktıklarını ve bu şekilde de namuslu kadınlara kötü örnek olduklarını, bu ve bunun gibi süslü kıyafetlerin israfa neden olduğunu, halk arasında farklılıklara sebep olduğunu, durumu iyi olmayan ailelerin kadınlarının kıyafetiyle diğer kadınlardan ayırt edilebildiğini ifade etmiştir. Bu nedenle büyük yakalı feraceler, uzun yemeni ve uzun şerit kullanmak yasaklanmış, bu tip kadınlara müsaade edilmemesi için mahalle imamları ile terzilere kesin talimat verilmiştir (Devlet Arşivleri Genel

Müdürlüğü, 2015: 81). Fermanda kadınların kılık kıyafet bakımından inançlarının gereğini yapmaları emredilmiştir. Kadınların, yabancı kadınlara benzemesinden duyulan rahatsızlık dile getirilip daha kapalı ve gösterişsiz elbiseler tercih etmeleri tavsiye edilmiştir. Kadınların giydikleri kıyafetlerle kötü örnek olduklarına işaret edilmiş ve kıyafetle namus kavramı ilişkilendirilerek kadına sorumluluk yüklenmiştir. Açık bir şekilde standartların dışında kıyafet tercih eden kadınları “namussuzluk” etiketiyle değerlendirip tahakküm altına alma gayreti görülmektedir. Yine devam eden tarihlerde yeni düzenlemeler yapılmış ve fermanlar yayımlanmıştır. 1797 yılında Sultan III. Selim, sadrazama yazdığı bir hatt-ı hümayun ile tebdil-i kıyafet gezerken kadınları gördüğünde kıyafetlerinden ve süs eşyalarından rahatsızlık duyduğundan bahsetmiş, kadınların kıyafetleri konusunda rahatsızlığını dile getirmiş ve çekidüzen verilmesine dair talimatlar vermiştir. Talimatnamede kadınların çarşı pazarda açık kıyafetlerle gezmeleri, pardösü, eşarp, giyinme biçimleri ve mücevherlerine dikkat etmeleri, açık renk kıyafetler tercih etmemeleri ve terzilerin de kadınlara bu tip kıyafetler dikmemeleri emredilmiştir. Bu şekilde gezenlerin edepsiz kadın olarak değerlendirilip zabıaların çarşı pazarda yakaladığında süs ve kıyafetlerini kesecekleri bildirilmiştir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015: 87). 1791 yılında İstanbul’daki kadınlara, Terzibaşı ve Yeniçeri ağasına yazılan bir ferman Mutaf tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

Kadın taifesinin sokaklarda ve pazarlarda iştiha çekici tavırlarla dolaşmaları öteden beri yasaktır. İnce tiftik dokuması denilen İngiliz şalisi çuha gayet ince olduğundan, o çuhadan ferace giyen kadınların ferace altındaki esvapları dışarıdan görünüyor. Kadınların İngiliz şalisinden ferace kestirmeleri evvelce şiddetle men’ edilmişti. Kadınlar Engürü (Ankara) şalisinden ferace kestirmeye başladılar, fakat bu kumaş da ince ve kadınlar adeta sokağa feracesiz çıkmış gibi olduğundan o da yasak edilmişti. Bazı hayâsızların yine Engürü şalisinden ferace kestirdiklerini işittik ve gördük. Yasağımızın dikkat ve şiddetle tatbikini ve terzilerin Engürü şalisinden ferace kesip dikmemelerini tekrar ediyorum. Bu yasağımızı dinlemeyen terzi tutulup aman verilmeyip dükkânının kapısına asılacaktır. (Mutaf, 2015: 296).

Fermanlarda devletin en yüksek makamı olan padişah ağzından kadınlara edep dersi verilmiş, kadın kıyafetleriyle namus arasında ilişki kurularak kadın bedeni kontrol

edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu ve benzer fermanlarda erkeklerle ilgili herhangi bir beden politikasına rastlanmamaktadır. Devletin beden üzerinden bireyi sınırlandırıp ehlileştirmeye çalışması ve namus sorumluluğunu açık bir şekilde kadın üzerinden yürütme politikası yukarıda paylaştığımız ferman örneklerinde açıkça ortadadır. Fakat fermanlar incelendiğinde devletin Müslüman ile gayrimüslim tebaaya farklı muamele yaptığı görülmektedir. Bu da bize beden politikasının inanç merkezli yürütüldüğünü göstermektedir.

Osmanlı kadınlarının giyinme biçimlerini değerlendiren Fransız yazar Durand De Fontmagne kadınların giyim ve örtünme biçimlerinden inançları ve milletlerini anlamının mümkün olduğunu, Müslüman kadınların kıyafetlerini düzenleme amacıyla çıkarılan bu emir ve yasakların inançlarla ilişkili olduğunu ifade etmiş, bu fermanların gelenekleri pekiştirdiğine, kadın kıyafetleri için devlet eliyle başlatılan baskıyı geleneklerin sürdürdüğüne dikkat çekmiştir (Düger, 2015: 79-80).

Osmanlı'daki kadın erkek eşitsizliği aynı şekilde sosyal katılımı da karşımıza çıkarmaktadır. Kadınlara yüklenen namus sorumluluğu sadece beden ve kıyafet düzenlemeleri üzerinden yürütülmemiştir. Aynı zamanda kadınların çeşitli mekânları ve taşıma araçlarını kullanmasına da müdahale edilmiştir. Alkan, Tanzimat Dönemi'ne kadar kadınla ilgili yasakların başında sosyal hayat ve giyim kuşam geldiğini ifade etmektedir. Çıkartılan bir yasa ile kadınların çeşitli dükkânlara girmeleri ve orada oturmaları ve erkeklere özgü çeşitli mekânları kullanmaları yasaklanmıştır. Aynı şekilde kadınların geceleri dışarı çıkmasına da müdahale edilmiş, uygun olmayan vakitlerde yalnız başlarına dışarı çıkmalarına izin verilmemiştir. Aksini yapan kadınlar zabıta memurları tarafından engellenmiştir. Zabıta dıarda yakaladıkları kadınları durdurup sorgulamış ve namuslu olduklarına kanaat getirirlerse ya evine göndermiş ya da geceyi geçirmeleri için muhtarın veya benzer şekilde güvenilir birinin evinde konaklamaları sağlanmıştır. Eğer fahişe iseler çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır (Alkan, 1990: 87). Yapılan uygulamalardan, kadın hayatının namus anlayışı etrafında şekillendirildiğini ve kadının ahlaksızlık kaynağı olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Devletin görevlileri adeta ahlaksızlık yapmamaları için kadınlara zabıtalık yapmış ve bu nedenle kadınlar kamusal yaşamın dışında tutulmuştur (Alkan, 1990: 88).

13 Ocak 1851 yılında kadınların Boğaziçi'nde yabancı şirketlere ait vapurlara binmesinin yasak olduğuna dair talimatnamede, kadınların Üsküdar ve Boğaziçi'nde hizmet veren devlet vapurlarına binebilecekleri ifade edilmiş, ancak kadın ve erkeklerin oturma alanlarının ayrı olması gerektiği emredilmiştir. Ayrıca bu talimatnamede kadınlara uygulanan Boğaziçi'nde yolcu taşıyan yabancılara ait vapurlara binme yasağının devam ettiği de belirtilmiştir (Ünal, ve diğerleri, 2015: 91). Benzer şekilde 30 Mart 1891 yılında bir talimatname yayımlanmış ve kadınların Beyoğlu'nda açık faytonlar ve uygunsuz kıyafetlerle gezmelerinin yasaklanarak önlenmesi noktasında talimat verilmiştir. Talimatnamede kadınların yüzlerini örtmek için kullandıkları tülün ince olduğu ve yeterli olmadığına dikkat çekilmiştir (Ünal, ve diğerleri, 2015: 95). 21 Ocak 1913 yılında Beyrut'ta Müslüman kadınların sinemalara girmelerinin yasaklanması için âlimler ve halkın ileri gelenleri tarafından talep gelmiş ve Şeyhülislam tarafından bu talep kabul edilmiştir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015: 105).

24 Ocak 1904 yılında meclis tarafından çıkarılan bir mazbatada kadınların giyim kuşamlarının son zamanlarda Müslüman kadın çizgisinden çıktığına dair tespitler yapılmış ve giyim kuşam konusunda düzenlemeler yapılarak çeşitli yasaklar konulmuştur. Karar metninde İslam dininde Müslüman kadınların örtünmesinin önemli kurallardan biri olduğuna vurgu yapılmış ve bu giyim tarzının son zamanlarda İslam çizgisinden uzaklaştığı ve tesettür kurallarına aykırı bir şekilde davranıldığı ifade edilmiştir. Pardösülerin kısa ve kolsuz olmasından, çarşafın basitleştirildiğinden, yaşmakların ince ve saçları gösterecek kadar kısa olduğundan, tesettür zamanı gelmiş kız çocuklarının tesettüre girmeyip uygunsuz bir şekilde ortalarda dolaştığından bahsedilmiştir. Bütün bu durumların İslam terbiyesine uygun olmadığı gerekçesiyle kesin bir şekilde engellenme kararı alınmıştır (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015: 113). Alınan bu kararın daha öncekilerde olduğu gibi inanç merkezli olduğu ve sadece kadını hedef aldığı görülmektedir. Otoriteler ya da erkek egemen siyasal yapılar kadını ahlaksızlığın temel kaynağı olarak görmekte ve edepli davranma sorumluluğunu özellikle ona yüklemektedir. 15 Haziran 1885 yılında II. Abdülhamit tarafından bir emir yayınlanmış ve bu emir metninde Müslümanların Ramazan ayında ibadet etmeleri ve günahlardan kaçınmalarının gerekliliği anlatıldıktan sonra, aksine bazı kadınların sokaklarda ahlak dışı davranışlar sergilediği ifade edilmiştir. Bu davranışlarla ilgili

tedbirler alınması ve gerekli kişilere tembihte bulunulması emredilmiştir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015: 93).

Mekân kullanımı, sosyal yaşama katılım ve kıyafet uygulamaları aracılığıyla kadın bedenini denetleme uygulamaları konusunda Akşit'in daha farklı bir değerlendirmesi olmuştur. Akşit, 18. yüzyıla gelindiğinde devletin üst sınıfa mensup kadınlarla alt sınıfa mensup kadınlar arasında yasaklamalar konusunda ayrımlar yaptığını ifade etmektedir. Bu dönemden sonra devlet artık kadınların kıyafet tercihleri ve kamusal alanı kullanımı noktasında daha esnek davranmaya başlamıştır. Devlet İstanbul gibi şehirlerde kadınların ortalık yerlerde varlıklarını yasaklamaktan vazgeçmiştir. 1829 yılında çıkartılan Kıyafet Kanunu'nda kadınlardan hiç bahsedilmemiş ve artık devlet kadınların sokak yaşantısında geri çekilmiştir. Fakat Akşit, bu yeni yaklaşım tarzlarının üst sınıfa mensup kadınlar için olduğu, diğer alt sınıf kadınlarıyla ilgili yasaklamaların devam ettiğini ifade etmektedir (Sancar, 2014: 218-219). Taşkıran, bu dönemden itibaren artık devletin önceliklere göre daha hoşgörülü bir politika izlemeye başladığını kıyafetlerin renkleriyle veya çeşitli detaylarıyla ayrıntılı bir şekilde belirtmiştir.

Özetle Cumhuriyet öncesi Türk toplumunda devletin, inanç sisteminin ve geleneklerin kadın bedeni üzerine yoğun bir tahakkümü olmuştur. Devlet İslam dininin etkisiyle kadın bedenini terbiye etmeye çalışmış, bu amaçla çeşitli fermanlar çıkarmış, 19. yüzyıla kadar işi oldukça sıkı tutmaya çalışmıştır. Fakat beden politikası sadece kadınlarla sınırlı kalmış, erkeklerle ilgili kayda değer herhangi bir yasal düzenleme yapılmamış veya ferman yayımlanmamıştır. Bu uygulama ve politikalar kadını sosyal hayattan oldukça uzaklaştırırken erkeği de bir o kadar özgürleştirmiştir.

3.6.3. Cumhuriyet Dönemi Beden Politikası ve Kamu Yaşamı

20. yüzyıla gelindiğinde artık devletin kadın erkek kıyafeti noktasında daha modern bir tutumunun olduğu görülmektedir. 1925 yılında şapka, 1934 yılında kılık kıyafet kanunları düzenlenmiş ve bu kanunlarda devlet tarafından halkın kullanacağı kıyafetlerin standartları belirlense de kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte eğitim, yargı, alfabe ve kıyafet gibi konularda yenileşme süreci başlamış ve yapılan reformlarda dünyevi olanla uhrevi olan birbirinden

ayrılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamaların bir kısmı inanç gurupları tarafından reddedilmiş ve devletin bu konuda çeşitli yaptırımları söz konusu olmuştur (Özdalga, 2008: 39). Düzenlenen kıyafet kanunuyla devlet modernleşme süreçlerine vatandaşlarının bedenini de katmış ve kullanılan kıyafetler Batı tarzı kıyafetlerle değiştirilmiştir. Bu kanunlarla fes, cübbe ve sarık gibi kıyafetler yasaklanmış ve yerine şapka takılması tercih edilmiştir. Erken cumhuriyet döneminde aykırı görüşler ortaya çıksa da Türk toplumu daha laik bir toplumsal görüntüye zamanla bürünmeye başlamıştır. Devlet, kadın bedeni üzerinden yürüttüğü katı ve eşitsiz politikayı terk etmekle kalmamış kadına kamusal alanda yaşam izni vermede daha cömert davranmaya başlamıştır. Fakat bu elbette devletin artık kılık kıyafetle uğraşmayı tamamen bıraktığını anlamına gelmez. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu dönemde kapanmaya dayalı kıyafet politikası terk edilmiş olsa da modernleşme ölçüsü olarak kılık kıyafetlerle ilgili yeni düzenleme ve yasaklar uygulanmıştır. Kadın erkek eşitliğini sağlamak adına atılan adımlar ve laiklik ilkesinin kamusal alana yansıma biçimi ilerleyen zamanlarda çeşitli siyasi partiler tarafından amacının dışında değerlendirilmiş olacak ki konu yine kadın bedeni ve giyinme/örtünme meselesine gelip dayanmıştır. Türkiye’de uzun yıllar boyunca problem haline gelen ve merkezine de kadının yerleştirildiği türban ve örtünme meselesi önemli ölçüde çözülmüş olsa da henüz ülke gündeminden tam olarak çıkmış değildir.

1980’lerden sonra beden politikası konusunda mütemadiyen devletin gündemine gelen ve uzun yıllar boyunca kadınlar için eşitsizlik doğuran bir sorun örtünme biçimi olmuştur. 1980 darbesinden sonra irtica ile mücadele gerekçesiyle Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı döneminde kamusal alanda kadınların örtünme biçimine çok net bir tavır alınmış ve kadın bedeni üzerinden politika yürütülmüştür. Bu politika daha çok kamu kurumlarında ve eğitim kurumlarında gündeme gelmiştir.

1985 tarihli YÖK öğrenci disiplin yönetmeliğinde kılık kıyafetle ilgili bir suç tanımlaması bulunmazken, 24 Aralık 1986 tarihinde duyuru niteliğinde yayımlanan genelge ile türban yasağı getirilmiş ve türban takmak kınama cezası gerektiren bir suç haline gelmiştir (Gemalmaz, 2005: 542-547). Birkaç defa değişikliğe maruz kalan ve YÖK kanadında tam bir kör düğüm olan türban konusu parlamentoda da önemli gündemlerden biri haline gelmiştir. Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal ortamdan dolayı parlamento askeri vesayetin etkisi altında olmasına rağmen TBMM konuyu

gündemine almış, 1988 yılında yükseköğrenim gören kız öğrencilerin inançları gereği örtünebilmelerine dair kanun çıkarmıştır. Fakat bu sefer de Cumhurbaşkanı engeline takılan konu uzun bir dönem kadın aleyhine gitgeller yaşamıştır (Armağan, 2010: 89).

Kadınların türban kullanımının bir problem haline gelmesinde 28 Şubat 1997 tarihli Millî Güvenlik Kurulu toplantısı bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Bu dönemde ve sonraki dönemlerde var olduğu düşünülen çeşitli zararlı cemaat gruplarının devletin içine sızmaya çalıştığı düşünceleri irtica ile mücadele kararının alınmasına sebep olmuştur. 28 Şubat kararlarında irtica ile net ve sert bir şekilde mücadele etme kararları alınmıştır. Bu toplantıda türban meselesiyle ilgili olan kararlardan biri şu maddedir:

Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltmek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

MGK kararlarından biri olan bu madde kıyafet konusunu kesin bir dille gündeme getirmekte ve kurumların yasaları uygulama konusunda titiz davranmalarını emretmektedir. Alınan kararlar incelendiğinde cemaatlere ve din gruplarına karşı çok kesin bir mücadele amacının olduğu görülmektedir. Bu mücadele sürecinde kadının kıyafetlerinden biri olan türban cemaat gruplarına katılımın bir sembolü olarak düşünüldüğü için gündeme getirilmiştir. Akabinde bu konuda çeşitli uygulamalar ortaya çıkmış, problem uzunca bir dönem devam etmiştir. Öyle ya da böyle kadın yine erkek merkezli bir siyasi ortamda simge haline gelmiş, hayatın birçok alanında alışkanlıkları veya inançları gereği yaptığı bir eylemden dolayı sorgulanır olmuştur.

Süreç incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye’de çeşitli siyasi gruplar laiklik ilkesi gereği türbanı kamusal alandan dışlamaya çalışmıştır. Türkiye’de örtünme konusunun bu kadar karmaşık hale gelmesinin temel sebebi aslında laiklik ilkesine yüklenen anlamın subjektif olması ve çeşitli siyasi gruplar ve cemaatlerin kadın üzerinden siyaset yapma gayesidir. Fakat bu süreçlerin hiçbirinde aktif olmayan kadın alınan kararların merkezinde kalmış, inançları, bedeni, eğitim hakkı ve sosyal hayatıyla bedel ödeyen taraf olmuştur. Anayasada hürriyet ve düşünce özgürlüğünün benimsemesine rağmen kadının giyimi konusunda bu ilkeye ters davranılmıştır (Özdalga, 2008: 62).

Özetle ifade edilebilir ki, beden politikası konusunda net bir Doğu-Batı ayrımı yapmak mümkündür. Batı toplumları önceleri kadınlara kıyafetle ilgili çeşitli sınırlamalar getirse de 19. yüzyıldan itibaren kadın bedeni resmi bir dille devletin gündemine taşınmamış ve beden politikası konusunda kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır. Fakat kadın bedeni, Türk toplumunda uzun yıllar boyunca toplumun ve devletin gündeminden çıkmamış kadın aleyhine zaman zaman eşitlik ilkesine aykırı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Günümüzde de kadının bedeni devletin politik malzemesi olmaktan tam olarak çıkabilmiş değildir.

3.7. EKONOMİK KATILIM VE FIRSATLARA ERİŞME

John Stuart Mill, kadınların meslekten dışlanmasının toplumsal fayda açısından değerlendirildiğinde yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kadınlar mesleklerden toplum çıkarı adı altında erkeklerin çıkarından dolayı dışlanmaktadır (Mill J. S., 2016). Dışlama durumu kadının potansiyelleri de düşünüldüğünde büyük bir haksızlık olarak değerlendirilmelidir. Çünkü erkeklerin kadınlardan üstün olduğu yönler olduğu gibi kadınların da erkeklerden üstün olduğu yerler vardır. Örneğin erkekte kuramsal bir zekâ, kadında ise bunun tersine uygulamaya dönük zekâ vardır. Kadının bu potansiyelleri eğitimle desteklenmeli ve ortaya çıkartılıp geliştirilmelidir (Mill J. S., 2017: 18-19). Kadın ve erkeğin bir birey olarak kendilerine ait potansiyellere sahip olduğu bilinmektedir ve bu potansiyelin ev dışı alanlarda da değerlendirilmesi, gerek kadının en tabi hakkıdır gerekse toplum için önemli bir ihtiyaçtır. Fakat bunun tersine kadınlar bir kısır döngü içine hapsedilmiş ve bu sebepten dolayı aile çevresi dışında bütün yaşam alanlarına kapılarını kapatmıştır. Kadına aile işleri görevi tanımlandığı için bu görevlerin dışında herhangi bir arayış içine girmemiş ve kamusal alanlara ilgisi azalmıştır (Mill J. S., 2017: 20). Kadının burada bahsedilen ev içi işlere hapsinin temel sebeplerine inildiğinde, erkeklerin genelinin kadınların kendilerine eşit olma fikrine henüz alışmadığı görülmektedir. Bu alışkanlıklar da mesleklerin genelinin erkeklerin tekelinde kalmasına, kadınların birçok mesleki alanda kendilerine yer bulamamalarına sebep olmuştur ve olmaya da devam etmektedir (Mill J. S., 2017: 97).

Kadınların kamusal alandan dışlanması için yasalarla gerekçeler sunulmakta ve bu durum yasal zeminde meşrulaştırılmaktadır. Bu amaçla ortaya atılan sebep kadınların zihni geriliği değil toplumun genelinin çıkarı olmuştur. Yasalar ve toplum, kadının

kamusal alandan uzak durması gerektiğini ifade edip onu mesleklerden men ederken toplumsal düzen konusunda kritik bir görevi olduğunu ileri sürmektedir (Mill J. S., 2017: 97-98). Kadının karşısında duran bu düzenlemeler küçümsenmeyecek bir engeldir ve aynı düzenlemeler erkek cinsiyeti için tam tersi koşullar oluşturmuş, çeşitli alanlarda erkeği kadına karşı avantajlı hale getirmiştir.

19. yüzyıla kadar Batı toplumlarında nüfusun çok büyük bir kısmı kırsal alanda yaşamaktaydı ve ekonomi tarıma dayalıydı (Wharton, 2005: 82). Kırsal alanda insanların yaşam alanları ile çalışma alanlarının genellikle iç içe olması kadın ve çocukların da erkekler gibi üretime katılmasına imkân sağlamıştır. Bu durum aslında bir yandan da ev işi-dışarı işi ayrımının oluşmasına engel olmuştur (Wharton, 2005: 83). Fakat sanayileşme, düzenleri derinden değiştirmiş, bu dönemde ortaya çıkan çalışma ortamları ile aile ortamları arasındaki mekânsal ayrımlar hayatı önemli derecede etkilemiştir (Wharton, 2005: 84). Bu durum evden çok fazla uzaklaşma şansı olmayan kadınların çalışma alanlarından çekilmeleri ve kendileri için ev içi yaşam alanları oluşturmaları anlamına gelmiştir. Aynı zamanda işin niteliğinin de değişmesi kadın işi-erkek işi ayrımlarının yapılmasında bir gerekçe olmuştur.

3.7.1. Batı’da Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Erişme

Kadının ekonomik alanda erkeğe bağımlılığı öteden beri bütün dünya toplumlarında yaygın bir durumdu. Ortaçağ Avrupa’sında kadın kocası ya da babasına bağımlı pasif bir birey olarak görülmekteydi ve bekârken babasının evlendikten sonra da kocasının sorumluluğu altındaydı (Hufton, 2005: 25). Kadının ekonomik anlamda ihtiyaçları baba ya da koca tarafından karşılanır ve dolayısıyla kadının yaşamını kontrol eden erkeğe itaat etmesi ve ekonomik anlamda bağımlı olması beklenirdi (Hufton, 2005: 26). Hufton’un ifadesiyle kadının çalışması ve buna paralel bağımsız olması doğa dışı ve aykırı bir durum olarak değerlendiriliyordu. Toplum kadının ihtiyaçlarının baba ya da koca tarafından karşılandığını düşünüyor ve bu nedenle de kadın çalıştığı zaman bile alacağı ücret daha düşük oluyordu. Kadına erkeğe göre daha az ücret verilmekteydi, çünkü kadının geçimini sağlayan bir erkek zaten vardı (Hufton, 2005: 26).

Avrupa’da iş piyasalarında benimsenen ortak ilkelere biri de kadınla erkeklerin ücret politikaları olmuştur. Erkeklerin ev geçindirme zorunluluğundan dolayı alacağı

ücretin sadece kendine yetecek kadar değil, ailesini geçindirmeye yetecek kadar olması gerektiği düşünülmekteydi. Aksi takdirde erkek ailesini geçindiremeyecek ve belki de neslini sürdürmekte bile zorlanacaktı. Bir kadının ise çocuklarına bakma zorunluluğu olmadığı için alacağı ücret kendine yetecek kadar olmalıydı (Scott, 2005: 373). Bu durum sadece işveren tarafından değil aynı zamanda sendikalar tarafından da benimsenmekteydi. Kadınların ücret düşüklüğünün kaçınılmaz olduğunu sendikalar da kabul ediyordu, çünkü kadının fiziksel yapısı ve annelik kaderinden dolayı üretken bir işçi olamayacağını düşünüyordu (Scott, 2005: 374). Bu tür uygulamalar 19. yüzyılda kadın işçinin popülerleşmesine sebep olmuş ve kadınların iş piyasalarına ucuz iş gücü olarak da olsa daha yaygın girmesine zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde Osmanlı'da 1913 yılında konserve imalatında çalışan erkeklerle 13-20 kuruş, kadınlara ise 4-6 kuruş arasında, 1915 yılında ise erkeklerle 25-30 kuruş, kadın işçilere ise 8-10 kuruş arası yevmiye verilmiştir (Kurnaz, 1997: 139).

Kadının çalışma ortamlarında ötekileştirilmesi ve mağduriyet yaşaması sendikalar tarafından önlenmesi gerekirken tersi bir durum yaşanmış, sendikalar kadın işçiyi korumaya ve haklarını savunmaya dönük bir tutum ortaya koymamıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa ve İngiltere'de hatırı sayılır sayıda kadın sendikalı işçi olmasına rağmen sendikalar yeteri kadar ilgi göstermemiş ve kadınların talepleri bastırılmaya çalışılmıştır (Grazia, 2005: 124).

Kadının dışarıda para kazanma amaçlı çalışması aslında sanayileşmeyle birlikte başlamamıştır. Sanayileşme öncesinde kadınlar hizmetçi, dadı, terzi, aşçı, kuyumcu, dantelci ve biracı gibi işleri yaparak çalışmışlardır (Scott, 2005: 374). Fakat sanayileşmenin etkisiyle birlikte 19. yüzyıldan sonra kadınlar uygun iş alanlarında düşük ücretlerle çalışmaya başlamıştır. Bilindiği üzere sanayileşme öncesinde ücretli çalışma geleneği erkekler arasında da pek yaygın değildi. Bu şekilde çalışma gelenekleri dönem koşullarının etkisiyle ortaya çıkmış ve zamanla yaygınlaşmıştır. Kaldı ki erkekler için meşruluğu yakın zamanda kabullenilmiş bir durumun kadınlar için çıkartacağı tartışmalar daha büyük olacaktı ve beklenen oldu. Bu durum 19. yüzyılda yaygın bir şekilde tartışılır hale gelmiştir. Scott, kadın hangi zümreden, hangi yaş grubundan ya da hangi statüde olursa olsun aynı tartışmanın yapıldığını ve aynı kaygının taşındığını ifade etmektedir. Bu bağlamda toplumun cevabını aradığı sorular şöyleydi: “Bir kadın ücret karşılığı çalışmalı mıydı? Ücretli çalışmanın kadın vücudu,

annelik ve ailesel görevleri yerine getirme yeteneği üzerindeki etkisi neydi? Hangi tür işler kadına uygundu?” (Scott, 2005: 374). Bu sorular sadece Batı toplumlarında değil bütün toplumlarda farklı veya benzer zamanlarda problem haline gelmiş, bunun aşılması da zaman almıştır. Fransız yasa koyucu Jules Simon “işçi olan bir kadın artık kadın değildir” iddiasında bulunmuş ve parlamento tartışmaları bunun gibi fikirler etrafında şekillenmiştir (Scott, 2005: 374). Kadının çalışması, hele de bir başkası için çalışması geleneksel toplumlarda kolaylıkla normal karşılanmamış ya da normal karşılanması uzun sürmüştür. Çalışma fikrine alışıldıktan sonra ortaya çıkan bir başka sorun da kadının hangi işleri yapacağı olmuştur. Kadın işi-erkek işi ayrımları ilk zamanlarda yaygın bir şekilde yaşanmıştır ve günümüzde bu ayrım devam etmektedir.

2017 yılında yayımlanan The Global Gender Gap Report 2017’de (Tablo 7’den bkz.) iş hayatına katılım ve ekonomik fırsatlardan yararlanma bakımından yapılan sıralamada Batılı kadınların durumunun Doğulu kadınlardan daha iyi olduğu rapor edilmiştir. Bu durum genel anlamda kadının çalışması ile ilgili toplumsal bakış açısı ve devlet politikasıyla bağlantılıdır. The Global Gender Gap Report 2017’de gözlenen önemli ayrıntılardan biri de tıpkı karı-koca hukuku probleminde olduğu gibi ekonomik katılım konusunda da İskandinav ülkelerinin Napoleonik Avrupa’ya karşı üstünlüğüdür. Sıralamada Fransa, İtalya ve İngiltere gibi ülkelerin İskandinav ülkelerinin gerisinde kalması, devletin kadın konusuna genel yaklaşımıyla ilgilidir. Yine de kadının ekonomik katılımı sorununda Batı’da çok önemli gelişmelerin yaşandığını ve eşitsizlik derecesinin büyük oranda azaltıldığını söylemek mümkündür.

Ataerkil bir yönetim biçimini savunan Mussoline yönetimi kadın ve erkeklerin doğalarının farklı olduğu düşüncesini benimsemiş, erkeklerin yararına olan birçok kararın altına imza atmış ve kadınların çalışma haklarıyla ilgili baskıcı tutumlar benimseyip devlet politikası haline getirmiştir (Grazia, 2005: 119). Mussoline İtalya’sı otokratik yönetim anlayışını ekonomik yaşama yansıtmış ve kadın emeğinin vurgunculuğuna sebep olacak sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sistem, erkekleri üretici ve aile geçiminden sorumlu görmesine rağmen 1936 yılında İtalya toplam işgücünün % 27’sini kadın çalışanlar oluşturmuştur (Grazia, 2005: 135). Görünürde çalışma eylemi erkek işi olarak düşünülse de kadınların çalışma oranı pek de düşük seviyelerde kalmamıştır. Bunun yanında kadınların beyaz yakalı işlerde çalışması uygun görülmekteydi ve 1919 tarihli Sacchi Yasası, kadınlara silahlı kuvvetler, yargı ve diplomatik görevler hariç

devlet işlerinin uygun olacağı düşüncesindeydi (Grazia, 2005: 136). Fakat sonuç olarak diktatör yönetim anlayışı kadınların iş piyasalarında erkeklerle mücadele etmesini engellemeye çalışmış, çalışma hayatını kadının bir atlama tahtası olarak kullanmasına engel olmak istemiştir (Grazia, 2005: 136).

Diktatör yönetim anlayışlarına maruz kalan İtalya, erkek egemen bir anlayışa sahip olması nedeniyle çeşitli istisna durumlar dışında kadınların çalışma hayatında engelleyici bir tavır takınmış ve politikalarını bu yönde geliştirmiştir. Grazia, Mussoline yönetimin politikaları benimsemesinin altında yatan temel sebeplerden birinin faşist ideoloji olduğunu söylemiş ve onun yönetiminin kadını eve hapsedme amacını daha çok buna dayandırmıştır (Grazia, 2005: 137). Bu politikaların İtalyan kadınlarının çalışma hayatına uzun vadede yansıyor yansımadağının en temel göstergesi The Global Gender Gap Report 2017’de verilen Dünya Ekonomik Katılım ve Fırsatlar Sıralaması tablosunda İtalya’nın derecesidir. Bu tabloda 188 ülke arasında yapılan kadınların ekonomik yaşama katılımı sıralamasında İtalya 118. sıraya yerleşmiştir. Gelişmiş bir Batı ülkesi olan İtalya’nın skorunun ve sırasının dünya ortalamasının oldukça altında olması otarşik yönetim anlayışıyla ilişkili bir durum olarak değerlendirilebilir. Yine geleneksel yönetim anlayışını uzun bir dönem sürdürmüş ve kadın politikalarını geliştirme konusunda direnir geçir kalmış ülkelerden olan Almanya, İngiltere, Rusya ve Fransa gibi ülkelerin sıralamanın gerisinde kalması değerlendirmemizi destekler niteliktedir.

Nazi Almanya’sında benzer şekilde ırkçı politikalar benimsenmiş ve kadınlar bu politikanın birer figüranı olarak görülmüştür. Devlet politikaları cinsiyetçi ayrımlar yapmış ve kadın bedeni üzerinden öjeni politikası uygulanmaya çalışılmıştır (Bock, 2005: 145). Alman devlet politikası kadını çocuk doğurma aracı olarak gördüğü için kadınlar ekonomik katılım olanaklarından faydalanamamış ve kadınlar kendilerini devlet adına daha kritik bir göreve adanmışlardır. Nazi Almanya’sının bu gibi ırkçı politikaları ve kadını statülendirme biçimi, Alman kadınlarının ekonomik katılım sıralamasında 43. sıraya yerleşmesinin tesadüf olmadığının göstergesidir.

Özetle sanayileşme ile birlikte Batı toplumlarında kadın işi-erkek işi ayrımı belirginleşmiş, bu sorun Kuzey Avrupa ülkelerinde daha erken çözülürken Orta Avrupa

lkelerinde oldukça geç kalınmıştır. Fakat günümüzde kadının ekonomik katılımı Batı toplumlarında tamamen olmasa da nispeten çözülebilmiştir.

3.7.2. Cumhuriyet ncesi Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Erişme

Bütün dünya toplumlarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kadınlar ekonomik hayatta uzun yıllar boyunca dışarda tutulmuş ve geri kalmıştır. Fakat yaşanan savaşların etkisiyle çeşitli çalışma alanlarında erkeklerin azalması, kadınların çalışması ihtiyaını doğurmuştur. Cumhuriyet ncesi Türk toplumunda XVI. yüzyıldan itibaren kadınlar ebelik, amaşırcılık, ticari işler, hattatlık ve bestekrlık gibi çeşitli iş alanlarında çalışmıştır (Taşkıran, 1973: 144). Tanzimat'tan sonra kadınlar eğitimi ebelik, öğretmenlik ve sanatçılık gibi teknik beceri gerektiren iş alanlarında da kendilerini göstermiştir. I. Dünya Savaşı yapılırken erkeklerin cepheye gitmesi nedeniyle yerleri boşalmış, en çok postane ve maliye olmak üzere iş yerlerinde tedricen kadınlar çalıştırılmaya başlanmıştır. Yine kadınlar kocaları savaşta olduğu için çeşitli üretim, alım satım, hastabakıcılık, amelelik ve sokak temizlikiliği gibi işlerle de ilgilenmek zorunda kalmıştır (Taşkıran, 1973: 145). Yaşanan savaşlar bir taraftan cephedeki erkeğin her türlü işine kadını çağırırken diğer taraftan da hayatın gerekli birçok alanında donanımlandırmıştır. Bu süreçte Türk kadını kendindeki potansiyeli görme fırsatı bulmuş ve erkek gibi hayatın birçok alanıyla baş etmede muktedir olduğunu fark etmiş, aşağılık duygusundan kurtulmuştur (Fındıkoğlu, 1947: 286). Yani kadınların Türk toplumunda çalışma hayatının gelişmesinde yaşanan savaşların açık bir etkisi olmuştur. Bu süreçlerde kadının yaptığı işler genellikle kamunun dışında ve geçici olmuş, amaçlı bir meslek edinmesi ve devlet işine başlayabilmesi eğitim hakkı elde etmesiyle birlikte mümkün olmuştur. Fakat savaş döneminde işe gitmeye ve ekonomiye katkı sağlamaya mecbur kalan ve bunu yapabileceği potansiyelde olduğunu gösteren Türk kadını savaş sonrasında yine evine çekilmiş, ocuk yapma vazifesi üstlenmiş ve çocuklarını bytmştir. Çünkü savaş sonrasında toplumun kadından beklediği temel vazife yine eskiye dönmesi ve ocuk yapıp yetiştirmesi olmuştur.

Çalışma hayatına aşamalı bir şekilde girmeye başlayan kadınlar sadece özel sektör işlerinde değil aynı zamanda kamusal alanda da çalışma fırsatı bulmuştur ve bu mesleklerden biri ğretmenliktir. Kadınların resmen işçi olarak çalışmaları 1897 yılında, memurluğa başlamaları 1913 yılında, tüccarlık ve esnaflığa başlamaları ise 1914 yılında

mümkün olmuştur (TBMM, 2009: 15). Bu gelişmeler kadının artık sosyal hayatta ben de varım diyebilmesine zemin hazırlamış ve çalışan kadın algılarının aşamalı bir şekilde değişmesine katkı sağlamıştır. Fakat kadınla ilgili yaşanan bu gelişmelerin kadın haklarının ciddiye alınıp kadını sosyal hayata dâhil etme arzusuyla ilgili olduğunu söylemek ya da kadına dönük algıların değiştiğini ifade etmek pek mümkün değildir. Yaşanan çeşitli siyasal gelişmelerden dolayı kız çocuklarının eğitim hakkı gündeme gelmiş ve inanç gereği kız çocuklarına erkeklerin öğretmenlik yapamayacağı düşüncesiyle önceleri yaşlı erkeklere veya gayrimüslim kadın eğitimcilere öğretmenlik yaptırılmış sonra da kadın öğretmen yetiştirilmeye çalışılmıştır. Yine devlet memurluğu konusunda da durum pek farklı değildir. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde savaş nedeniyle erkeklerden boşalan çeşitli memurluklar kadınlarla doldurulmaya çalışılmış ve bu amaçla kadınlar işe alınmıştır (Erdal, 2008: 110). Yine bu dönemlerde ilk kez kadınlar telefon şirketinde çalıştırılmaya başlatılmış, fakat oldukça titiz davranılıp çalışma ortamlarında erkeklerle karşılaştırılmamıştır (Tayanç & Tayanç, 1981: 124). Benzer şekilde Maliye Nezaretine alınan kadın memurlar odalarına kapanmak suretiyle çalıştırılmış, erkekler yanlarına gitmemiş, mesai bitiminde önce erkekler sonra kadınlar binadan ayrılmıştır (Kurnaz, 1997: 136).

Yaşanan bütün bu gelişmelere rağmen kadının çalışma hayatına atılması yine uzun bir dönem erkeğin sorumluluğunda olmuş ve kadın, erkek hâkimiyetinden kurtulamamıştır. Kanunlar, kadını ekonomik alanda da erkeğe bağımlı kılmış, koca ya da baba izin vermeden kadının çalışması uygun görülmemiştir.

3.7.3. Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Erişme

20. yüzyıl modern Türkiye'de kadın-erkek eşitliği konusunda önemli adımların atıldığı ve gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Çeşitli düzenlemeler yapılmış, kanunlarda değişikliklere gidilmiş, kadına hayatın birçok alanında yaşam hakkı tanınmaya başlanmıştır. Kadının iş hayatına her geçen gün daha fazla yer almasında eğitim yenilikleri etkili olmuştur. Kadının çalışma hayatında geri kalmasının temel sebeplerinden biri olan eğitim 20. yüzyılın en önemli gündem konularından biri olmuştur. Toplumda nitelikli ve mahir kadınların çoğalmasında eğitim devrimleri başat etken olmuştur.

Erken Cumhuriyet dönemi eğitim yatırımları ve politikaları kadının sosyal hayata katılması ve çalışma hayatına atılmasıyla ilgili önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu gelişmeler çalışma konusundaki düzenlemelerle desteklenince kadınların iş kollarında kendilerini gösterme oranlarında belirgin artışlar gözlenmiştir. Çeşitli çevreler tarafından eski alışkanlıklar devam ettirilse de artık kadın için yeni bir dönem başlamıştır.

1926 Türk Medeni Kanunu'nda kadının çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeler yapılmış ve kadının çalışması kocanın iznine bağlanmıştır. TMK 159. maddede kadının bir iş ya da sanat ile iştigal edebilmesi için kocanın izninin şart olduğu ifade edilmiştir. Kanun maddesine göre eğer koca, karısına çalışma izni vermezse kadın bu hakkından mahrum kalacaktır. Ancak kadın çalışmasının veya mesleğini icra etmesinin bütün ailenin menfaatine olduğunu ispat ederse izin hâkim tarafından verilebilmekteydi. Bu kanun maddesi 1990 yılına kadar değiştirilmemiş, yakın zamana kadar kadının ekonomik özgürlüğü kocanın yetkisinde olmuştur. Kadının çalışma hakkı 159. maddeyle sınırlandırılmasının yanında ailenin mallarının sevk ve idare hakkı da 154. madde ile kocaya verilmiştir. Bu maddeler üst üste konduğunda kadının hayatın her alanında kocaya bağımlı kılındığı, zayıflatıldığı ve statü kaybına uğratıldığı görülmektedir. Çalışma hakkı koca iznine bırakılan kadın, eğer çiftler boşanırsa karı-koca her biri kendine ait malları alarak ayrılabilirlerdi. Bir taraftan mallarının idare hakkı kocaya devredilen diğer taraftan da mesleğini yapma ya da çalışma hakkı sınırlandırılan kadın boşanma durumunda mağdur olmaktaydı, çünkü kadının evlendikten sonra mal sahibi olması engellenmekteydi. Bu eşitsizliklere doğrudan veya dolaylı olarak devletin kanunları zemin hazırlamaktaydı. İlgili kanun maddelerinin uzun yıllar uygulandıktan sonra değiştirilmesi ekonomik özgürlük adına önemli bir adım olmuştur. Kanun maddesinin iptali için İzmir 4. Sulh Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapmış ve kanun maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Kocanlıkaya, 1999: 130). Erkeğin kadına çalışma ya da mesleğini icra etme konusunda izin vermeme hakkının olması Anayasa'nın 10. maddesinde geçen eşitlik ilkesine aykırıdır. Aynı zamanda uygulama İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne⁷ de aykırıdır (Kovanlıkaya, 1999: 132). Bu sözleşmenin 11. maddesi çalışma hakkı ile ilgili, düzenlenmiş ve kadınlarla erkekler arasında eşitlik tesis etmeyi amaçlamıştır. Kanun maddesi kadınlara karşı çalışma ayrımcılığını bitirmek için, çalışmanın her insanın en temel hakkı olduğuna, her iki cinsiyetin de aynı istihdam imkânlarından yararlanma, işini seçme, meslekte ilerleme, eşit işe eşit ücret alma, sosyal güvenlik ve güvenlik gibi haklara sahip olduğuna hükmetmiştir. Yine sözleşmenin 16. maddesi evlenme durumunda kadının yaşaması muhtemel olan çeşitli mağduriyetleri önlemek için devletlerin tedbirler alması gerektiği ilkesini benimsemiştir (Kovanlıkaya, 1999: 132). Yine benzer şekilde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 23. maddede herkesin istediği mesleği seçip çalışma ve eşit ücret alma hakkının olduğu ifade edilmektedir. 1990 yılına kadar geçerliliği devam eden TMK 159 açıkça bu iki evrensel sözleşmeye terstir ve kadının erkek karşısında statü kaybı yaşamasına sebep olmuştur.

Kadınların çalışması ile ilgili çeşitli hükümler içeren bir yasal düzenleme 1936 tarihli İş Kanunu'yla yapılmıştır. Bu kanunda kadınların çalışmasına dönük çeşitli kanun maddeleri yer almış ve kadınların çalışmasının uygun olmayacağı bazı sakıncalı durumlardan bahsedilmiştir. Kanunda kadının gebelik durumunda mazeret izinleri, çalışmasının uygun olmadığı çeşitli durumlar ve bir kısım iş haklarından bahsedilmiştir. İş Kanunu Madde 49: “Maden ocakları işleri, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde, 18 yaşı doldurmamış erkek çocukların veya istisnasız her yaştaki kız ve kadınların çalıştırılmaları yasaktır” (İş Kanunu, 1936) şeklinde düzenlenmiştir. Yine benzer bir yasak ya da uygulama İş Kanunu 50. maddede vardır. Bu madde ise kadınların ve 18 yaşından küçük kız ya da oğlan çocukların gece çalışmasını yasaklayarak kadın ve çocukları koruma altına almayı amaçlamıştır. Kanun maddeleri kadına çalışma hakkı verirken onu, kendisi ve ailesi için çeşitli sorunlara sebep olacak çalışma ortamlarından da uzak tutmaya çalışmıştır. Bu kanun maddelerinde aile düzeninin ve cinsiyet rollerinin korunması amacıyla kadına dönük pozitif ayrımcılık yapılmıştır.

⁷ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 1 Mart 1980 tarihinde ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 11 Haziran 1985 tarihinde uygun bulmuş ve 24 Temmuz 1985 tarihinde onaylamıştır.

Kadının çalışma hayatına atılması erkeklerin uzun yıllardır sahip oldukları iktidarlarının sorgulanmasını beraberinde getirmiş ve aile içi çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Kadının, evdeki sorumluklarını eşleriyle paylaşma niyeti yeteri kadar karşılık bulmayınca ev işleri kadının ikinci vardiyası haline gelmiştir (Başak, Kınır, & Yaşar, 2013: 7). Bu iş bölümü sorunu kadının çalışma hayatını önemli ölçüde etkilemiş, zamanla iş piyasalarında kadının tercih edilmeme sebebi ya da kariyer engeli haline gelmiştir. Ev içi iş paylaşımı konusundaki dönüşüm hızı bütün toplumlarda aynı olmamıştır. Modern toplumlar bu dönüşüme daha kolay ayak uydurabilmiş ve kadının istihdama katılması daha hızlı gerçekleşmiştir (Başak, Kınır, & Yaşar, 2013: 13). Türk kadınının önü yaklaşık yüz yıldır kademeli bir şekilde açılmış ve kadın kendine sunulan fırsatları değerlendirerek daha önce de ifade ettiğimiz gibi, vali, kaymakam, tüccar, iş kadını, bakan ve hatta başbakan olabilmıştır. Fakat gelinen bu noktada kadının bu kritik görevleri yürütebileceği konusunda güven ve ona verilen fırsatlar yeterli değildir.

Daha yakın zamanlarda salgın hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kalan kadınların doktora gidip tedavi olması bile uygun görülmezken artık parlamentoya girmeye kadar bütün yollar kadın için sonuna kadar olmasa da açılmıştır. 1935 yılında TBMM 5. dönem milletvekili seçimlerinde 17 kadın politikacı, milletvekili olarak meclise girmeyi başarmıştır. Bu durum ilk bakışta devletin kadını artık hayatın her alanında görmek istediğinin ve bunda kararlı olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Fakat sonraki seçim dönemleri göstermiştir ki bu kararlılık devlet politikasından ziyade hükümet politikasıyla sınırlı kalmıştır. Çünkü bu seçim döneminden sonra İsmet İnönü liderliğinde girilen seçimlerde kadın milletvekillerinin sayısında bir artış gözlenmediği gibi tersine az da olsa azalmalar olmuştur. Demokrat Parti'nin kurulması ve çok partili hayata geçilmesiyle birlikte bu azalma partiler arası rekabetin getirdiği bir sonuç olacak ki daha da artmış ve kadın aleyhine gelişen bu durum 2000'lere kadar devam etmiştir. Kadınların devletin üst yönetiminde görev almaları milletvekilliği kadar erken olmamıştır. Türkiye'nin ilk kadın il belediye başkanı Müfide İlhan, 1950 yılında Mersin'de Demokrat Parti'den aday gösterilmiş ve seçilmiştir. İlk kadın bakan 1971 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden Türkan Akyol, ilk kadın vali 1991 yılında 48. hükümet tarafından atanan Muğla Valisi Lale Aytaman, ilk başbakan 1993 yılında Doğru Yol Partisi'nden seçilen Tansu Çiller olmuştur (TBMM, 2009: 16). Kadınların kaymakam olmasının önünde yasal bir engel olmamasına rağmen İçişleri Bakanlığı

kaymakamlık sınavlarına kadınların başvurusunu Ocak 1989 yılında kabul edeceğine dair duyuru yayınlamıştır (TBMM, 2009: 16). Bu tarihe kadar kadın adaylardan başvuru alınmaması gibi genel bir temayül olması kadından mülki idare amiri olamaz anlayışının bir yansımasıdır. Söz konusu atamalarda devlet, kadın için üst düzey yöneticilik yapmakla ilgili kanuni bir engel koymasa da uygulamada kadın yöneticiyi tercih etmediği görülmektedir. Günümüzde kadın vali, kaymakam ve diğer kritik görevlerdeki dağılımlara bakıldığında durum kadının aleyhine çok düşük seviyelerde görülmekte ve bu da devletin bu konudaki bakış açısının yeteri kadar değişmediğini göstermektedir. Devlet söyleminde cinsel politikalar kadın lehine yeterli derecede geliştirilmemiş ya da hükümetler bu konuda yeteri kadar tavır takınmamıştır. Tablo 8 bu eşitsizliği gözler önüne seren somut ve açık bir göstergedir.

Tablo 8. Üst düzey Yöneticilerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

	Kadın Sayısı	Kadın Yüzde	Erkek Sayısı	Erkek Yüzde
Hakim-Savcı	5,463	31,28	12,004	68,72 ⁸
Milletvekili	104	0,17	496	0,63
Bakan	2	0,13	14	0,87
Akademik Personel	56,137	0,43	75,034	0,57
Müsteşar	1	4	24	96 ⁹
Belediye Başkanı	37	0,03	1314	0,97
Büyükşehir Belediye Başkanı	3	0,10	27	0,90
Vali	2	0,025	79 ¹⁰	0,975
Bakan Yardımcısı, Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Genel Müdür, Bölge Müdürü, Bölge Müdür Yrd, Kurum Başkanları, gibi çeşitli üst düzey bürokratlar	663	8	7625	92
Rektör	17	9,66	176 ¹¹	90,34
Yargı Organı Başkanı	1	0,14	6 ¹²	0,86
İşveren ve Meslek Örgütleri Başkanı	0	0	13	100
Kamu Personeli	1.188.382	37,98	1.940.922	62.02 ¹³
Siyasi Parti Başkanı	15	0,06 ¹⁴	228	0,94

⁸ Devlet Planlama Teşkilatı Kurum Sitesi

⁹ Kasım 2007 verileri, KA-DER

¹⁰ Mart 2018 verileri, KA-DER

¹¹ <http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz>, Kasım 2016

¹² 2018 verileri -KADER

¹³ Devlet Planlama Teşkilatı Kurum Sitesi

¹⁴ Bu verinin hesaplanmasında Milliyetçi Hareket Partisi (2), Adalet ve Kalkınma ve Partisi (8), Cumhuriyet Halk Partisi (5)'nin verileri değerlendirilmeye katılmıştır. Halkların Demokratik Partisi'nin

Kamu kurumunda çalışma oranları devlet işlerine katılım anlamında önemli bir göstergedir. Bu bakımdan daha önemli bir gösterge de kritik mesleklerdeki dağılımdır. Tablo 8’de devlet işlerinin yürütülmesi ve bireye toplum içinde yüksek bir statü kazandırma anlamında önemli meslek alanlarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde ortaya çıkan en belirgin nokta şudur: Kamuda çalışan toplam personelin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadınların çalışma oranlarının % 37,80 ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Erkek oranının kadınlardan daha yüksek olmasına rağmen, Türk toplumundaki ataerkil yapı göz önüne alındığında toplam kamu personelinin % 37,80’inin kadın olması, kadınların kendini kamusal alana kabullendirdiğinin bir göstergesidir.

Kadınların kendini kamusal alana kabul ettirebilmesinin yanında bazı alanlarda kadın sayısının az olduğu görülmektedir. Tablo 8’de üst sınıf memurluklar bulunmaktadır ve bu memurluklarda görevlendirmeler merkezi yerleştirme ile değil atama ile gerçekleşmektedir. Atama ile gerçekleşen üst yönetim kademelerinde kadınların erkeklere göre daha az tercih edildiği görülmektedir. Tablo 8’de kadın milletvekili oranının cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesine ulaştığı görülse de erkeklerin ezici bir üstünlüğü devam etmektedir ve Türkiye dünya ortalamasının oldukça altındadır. Bu durumun sebeplerinden biri kadının genel anlamda politikaya erkekler kadar ilgili olmamasıyken bir diğer sebep de yine erkek hegemonyasıdır. Parlamentoda kadına bakış açısını yansıtan en önemli ölçülerden biri de bakanlık ve meclis başkanlığı makamıdır. 27. dönem bakanlar kurulunda 16 bakanlıktan 14’ü erkekler arasından seçilmişken, sadece 2 bakanlığa kadın atanmıştır ve bu orantısızlık istisna değil genel bir uygulamadır. Aynı zamanda cumhuriyet tarihi boyunca meclis başkanlığı makamına henüz kadınlar arasından seçilen olmamıştır. Sadece bir defa kadın başbakanı olan Türkiye’nin devletin en üst makamı olan Cumhurbaşkanlığı’na yine kadınlar arasından henüz seçilen olmamıştır. Devletin üst yönetiminde milletvekilliğinden meclis başkanlığına, başbakandan cumhurbaşkanına kadar bütün parlamento makamlarının erkek egemenliğinde olduğu görülmektedir. Erkeklerin hâkim olduğu teşkilatlarda kritik görevlere yine erkeklerin tercih edildiğine önemli bir örnek, bakanlar tarafından atamaları yapılan müsteşarlıklar, bakan yardımcılıkları, genel

eş başkan uygulaması olması nedeniyle verilerin geçerliğini etkilememesi için değerlendirme dışında tutulmuştur.

müdürlükler, bölge müdürlükleri ve teşkilat başkanlıkları gibi statülerdir. Bu gibi üst yönetim atamalarında yine erkek yöneticiler, kendileri gibi erkek yöneticiler tercih etmiş, kadınlara pek görev hakkı tanımamıştır. Rakamlar bu gibi üst yöneticiliklerde kadınların tercih edilme oranının % 10'un çok altında olduğunu göstermektedir. Kadın tercihinin % 10'un altında olduğu bir başka kritik ve üst yönetim görevi de rektörlüklerdir. Kadın akademik personel oranına bakıldığında % 43 gibi oldukça yüksek bir değerle karşılaşmamıza rağmen üniversite yönetimlerinin çoğunlukla erkeklere teslim edildiği görülmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın Mart 2018 verilerine göre Türkiye'de toplam 20.013 profesör ünvanlı akademisyenden 6343'ü, yani rektörlük yapma kriterlerine sahip toplam akademik personellerin % 32'si kadındır. Fakat Türkiye'deki rektörlerin sadece % 9,66'sı kadındır. Bu tablo kritik bir yönetim işi olan rektörlük atamalarında da tercihlerin erkekten yana kullanıldığını göstermektedir. Tabloda dikkat çekici bir başka husus da hâkim savcı oranları ile yargı organları başkanlıklarının oranı arasındaki anlamlı farktır. Yine Devlet Planlama Teşkilatının Mart 2018 verilerine göre Türkiye'de toplam 17,476 hâkim-savcıdan 5463'ü kadındır ve rakam % 31,28 gibi yüksek bir yüzdelik değere denk gelmektedir. Fakat yargı organlarının başkanlıklarına bakıldığında yedi başkanlıktan sadece birinde kadın başkan tercih edildiği görülmektedir. Burada da üniversitelerde olduğu gibi bir durum söz konusudur. Alt kademede kadınlar kendi üzerlerine düşenleri yapmalarına rağmen üst kademede atama ya da tercih oranı oldukça düşük seviyelerdedir. Belediye başkanlıkları ve parti il-ilçe başkanlıkları siyasi partilerin yerelde temsili açısından önemli statülerdendir. Siyasi partilerin il başkanlıkları atamalarında ve belediye başkanlıklarında tercihler yine çok büyük oranda erkeklerden yana kullanılmaktadır.

Elde ettiğimiz değerler göstermektedir ki kadınlar kamusal alana girmede dikkate değer bir başarı göstermiştir. Kamusal alana girişler genellikle merkezi sınavlarla yapılmaktadır ve bu şekilde yapılan alımlarda inisiyatif kullanılmadığı için kadınlar da erkekler kadar yetkinlik sergileyebilmektedirler. Bu konuda önemli bir örnek öğretmenlik mesleğidir. Mesleğe giriş merkezi sınavla yapılmaktadır ve kadınlarla erkeklerin atanma oranları neredeyse aynıdır. Fakat yönetici atamaları daha çok inisiyatif ile gerçekleştirilmektedir ve burada kadın erkek eşitliğinin bozulduğu görülmektedir. Örneğin milli eğitim müdürleri, şube müdürleri, müdür yardımcıları, okul müdürleri ve bunun gibi çeşitli yönetim işlerinde egemen cinsiyet olan erkekler

tercihlerini yine kendisi gibi erkeklerden yana kullanmaktadır. Bu da göstermektedir ki tercih söz konusu olduğunda eşitlik, liyakat gerekçesiyle bozulmaktadır ve eşitsiz uygulama resmi organların eliyle gerçekleşmektedir.

Kamusal alanda kadınların kendilerine verilen fırsatları değerlendirme potansiyeli elbette eşitliğin sağlanması için tek başına yeterli değildir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun paylaştığı ve 2017 yılına ait veriler tablo 9'da paylaşılmıştır. Bu tablodaki değerler göstermektedir ki kadınların istihdam ve iş gücüne katılma oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. Kadınlar, 21. yüzyılın modern yaşam koşullarında ekonomik katılım konusunda oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bu değerler kadının ekonomik anlamda erkek hegemonyasından kurtulmadığını göstermektedir.

Tablo 9. Türkiye’de Cinsiyete Göre İş Gücüne Katılma Oranları

Seçilmiş Göstergeler	Toplam	Erkek	Kadın
Okur-yazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	5,4	1,8	9,0
Yüksekokul ya da fakülteden mezun nüfus oranı	15,5	17,5	13,1
İstihdam Oranı (15+ yaş)	46,0	65,0	27,5
İş gücüne katılım oranı (15+ yaş)	51,3	71,6	31,5
İşsizlik oranı (15+ yaş)	10,3	9,2	12,6
Genç işsizlik oranı (15-24)	18,5	16,5	22,2

TÜİK 2017

Küresel Cinsiyet Farkı Raporu, Türkiye’deki her on kadından yedisinin çalışmadığını ortaya koymuştur (Word Economic Forum, 2017). Bunun sebebi sadece kadınların iş bulmakta zorlanması değildir, çünkü kadınların iş gücüne katılma oranları da oldukça düşük çıkmaktadır. Tablo 9’dan da anlaşıldığı üzere kadının iş arama oranı da erkeklere göre oldukça düşüktür. Bu değerler üzerinde Türkiye’de geleneksel yaşam biçimlerinin devam etmesinin de etkileri mevcuttur. Veriler göstermektedir ki Türkiye’de yaşanan birçok gelişme olmasına, çalışma imkânlarının iyileşmesine ve kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesine rağmen ekonomik katılım ve fırsatlara erişme konusunda henüz cinsiyetler arası eşitlik yeteri kadar sağlanamamıştır. Türkiye’de durum böyleyken diğer dünya ülkelerinde acaba nasıldır? 2017 yılında yayımlanan Küresel Cinsiyet Farkı Raporu’nda kadınların çalışma hayatında genel anlamda erkeklerden oldukça geri olduğu, bu durumun Türkiye’de daha ileri boyutlara

eriştiği tespit edilmiştir (Word Economic Forum, 2017). Bu bilgiler çerçevesinde Türkiye ile ilgili değerlendirme daha sağlıklı yapılacaktır.

Tablo 10. Dünya Ekonomik Katılım ve Fırsatlar Sıralaması Tablosu

Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
1	Burundi	25	Filipinler
2	Barbados	29	Kanada
3	Bahamas	31	İsviçre
4	Benin	36	Danimarka
5	Belarus	41	Rusya
6	Botsvana	43	Almanya
7	Ruanda	53	Birleşik Krallık
8	Norveç	64	Fransa
9	Namibya	65	İsrail
10	Gine	73	Yunanistan
11	Moldova	80	Avusturya
12	İsviçre	81	İspanya
13	Slovenya	82	Hollanda
14	İzlanda	114	Japonya
15	Letonya	118	İtalya
16	Finlandiya	128	Türkiye
19	Amerika Birleşik Devletleri	139	Hindistan
23	Yeni Zelanda	142	Sudi Arabistan

The Global Gender Gap Report, 2017

Raporda 188 ülkenin, ekonomik katılım, cinsiyet eşitliği, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve eğitim hizmetlerinde yararlanma bakımından değerlendirilmesi yapılmış, karşılaştırılmış ve sıralanmıştır. Elde edilen veriler cinsiyet eşitliği bakımından ilginç sonuçlar ortaya koymuştur. Örneğin kimi gelişmiş ülkeler beklendiği gibi bazı başlıklarda yüksek skorlar elde etmişlerken diğer bazı başlıklarda ise oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Türkiye’de ise cinsiyet eşitliği, ekonomik katılım ve fırsat eşitliği, politik katılım gibi çeşitli başlıklarda düşük, sağlık konusunda ise yüksek skor elde edildiği görülmektedir.

Tablo 10’da iş piyasasına katılım bakımından bir düzenleme ve sıralama yapılmıştır. Türkiye’nin, G20 ülkeleri ve İslam ülkeleri ile kıyaslamasının daha anlamlı olduğu kanaatinde olduğumuz için tabloya bu ülkeler alınmıştır. Türkiye yapılan sıralamada 188 ülke arasında 128. sıraya yerleşmiştir. G20 ülkeleri arasında ise 18. sıradadır ve Türkiye’den düşük skora sahip olan iki G20 ülkesi Hindistan ve Suudi Arabistan’dır. Birçok Avrupa ve gelişmiş ülkenin ekonomik katılım skoru gelişmekte

olan ve az gelişmiş birçok ülke de Türkiye’den yüksek sıralara yerleşmiştir. Sıralamada dikkat çeken önemli bir nokta da daha çok, düşük skor alıp arka sıralara yerleşen birçok ülkenin Müslüman ülke olmasıdır. Bu durum, kadınların çalışma hayatına katılmalarında gelenek ve inançlarının etkili olması ve ataerkil yaşamın daha baskın olması ile ilgilidir. Tabloda çalışma hayatına kadın katılımının en yüksek olduğu ilk yedi sıraya az gelişmiş ülkeler yerleşmiştir ve bu durum buralarda sanayi sektörünün gelişmemesi ile açıklanabilir (World Economic Forum, 2017). Sanayileşen ülkelerde kadın işi-erkek işi ayrımı çok yaygın bir şekilde yapılmış ve kadınlar daha çok hizmet sektörlerinde çalışma imkânları bulabilmişlerdir. Sanayi ve üretim alanına dönük sektörler daha çok erkeğe uygun görülmüşken hizmet amaçlı iş kolları kadınlara daha uygun çalışma ortamı sunmuşlardır. Aslında Türkiye’deki sektörel dağılım bu açıdan değerlendirildiğinde benzer sonuçlar elde edilmektedir. Çünkü Türkiye’de de kadınların yoğunlukta olduğu iş kolları sağlık, eğitim, turizm ve buna benzer hizmet alanlarıdır.

Buraya kadar ortaya koyduğumuz bulgulardan hareketle Türkiye’de kadının meslek edinmesi ve çalışması konusunda son yüzyıl içinde önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Önceleri bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı’da da kadınların çalışması, gerek kanunlar gerekse gelenekler tarafından engellenmişken 19. yüzyıldan itibaren yaşanan savaşların da etkisiyle kadınlar tedricen çalışma hayatında alınmaya başlanmıştır. Önce vasıfsız işlerde ve erkeklerden boşalan yerlerde çalışma imkânı bulan kadınlar dünyada ve Türkiye’deki gelişmelerin etkisiyle zamanla eğitim, sağlık, ticaret, sanat ve siyaset gibi alanlarda da boy göstermeye başlamıştır. Bu konuda devlet, kanunlar çıkarmış, düzenlemeler yapmış, eğitim hakkı tanımış ve kadının önünü açmıştır. Kadın kanunlarla önü açıldıkça hızlı bir şekilde çalışma hayatında ilerlemeye başlamıştır. Dolayısıyla devletin bu alandaki düzenlemeleri zamanla kadının çalışamayacağına dair algıyı değiştirmiş ve yeni bir kadın profili oluşmuştur. Burada sorulması gereken soru şudur: Kadınların çalışması ile ilgili acaba son durumda algı nedir? Tablolarda da ortaya koyduğumuz veriler göstermektedir ki kadınlar bazı mesleklerde yeterli görülmekteyken bazılarında yetersiz görülmekte ve çalışma fırsatı bulamamaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Türkiye’de kadınların yoğunlaştığı meslekler daha çok sağlık, eğitim, turizm ve vasıfsız memurluk gibi alanlarken, katılımın çok düşük olduğu alanların emniyet, yargı, siyaset, mülki idare amirliği, üst düzey yöneticilik ve bürokratik olduğu görülmektedir. Öyleyse kadınlarla ilgili yeni

algı kadınların çalışma yaşamanın içinde yer alması uygun görülmekle birlikte bütün mesleklerin ona uygun olmadığı şeklindedir. Bunun da değişmesi elbette mümkündür fakat bu değişimin olması devletin yeni politikalar benimsemesiyle mümkün olabilecektir. Bu tip düzenlemeler gerek insan hakları gerekse ülke kalkınması açısından önemlidir. Neticede bir toplumda nüfusun yarısının, büyük ekonomik geliri ve yüksek statü kazancı olan işlerden dışlanması ne toplum açısından mantıklıdır ne de kadınlar bakımından adil bir uygulamadır.

Sonuç olarak söylenebilir ki Türk toplumunda daha baskın olmak üzere her iki toplum tipinde de yakın zamanlara kadar ekonomik katılım ve fırsatlara erişme konusunda devletlerin önyargıları ve kadını engelleyici politikaları olmuştur. Devletler kadının çalışmasını engelleyecek yasal düzenlemeler yapmamış olsalar bile uygulamada kadın istihdamı pek mümkün olmamış ve destek görmemiştir. Dolayısıyla devlet kadının çalışmasına yasa ile olmasa da uygulama ile engeller koymuştur. Örneğin Osmanlı'da memur olarak erkekler çalıştırılmış, 20. yüzyıla kadar kadınların çalışması mümkün olmamıştır. 1919 Sacchi Yasası ile kadınların yargı, silahlı kuvvetler ve diplomatik görevler dışında her işte çalışabileceği ilkesi benimsenmiştir. Bu döneme kadar kadınların çalışması uygulamada mümkün olmamış ve çalışma erkek işi olarak görülmüştür. Osmanlı'da da kadınların kamusal alanda ya da ufak tefek işler dışında özel sekterde çalışması mümkün olmamıştır. Ancak 19. yüzyılla birlikte yapılan düzenlemelerle kadınların düzenli işte çalışması mümkün olmuştur. 1926'ya gelindiğinde Medeni kanundaki düzenlemeyle kadının çalışması kocasının iznine bağlanmış ve devlet eliyle kadın ekonomik alanda erkek esaretine terk edilmiş, uygulama 1990 yılına kadar sürmüştür. Bunun yanında kadının malların sevk ve idaresini yapması da yasalarla engellenmiştir. Ayrıca yine engelleyecek kanunlar olmasa da kamusal alanda kritik görevlerde kadınların varlığına izin verilmemiş veya desteklenmemiştir. Örneğin kadınların kaymakamlık başvurusu 1989 yılına kadar İçişleri Bakanlığı tarafından kabul edilmemiştir, valilik, rektörlük, belediye başkanlığı, bölge müdürlüğü ve müsteşarlık gibi çeşitli kritik görevlerde tercih edilmemiştir. Yani devletin zaman zaman kadının çalışmasını engelleyici yasaları bazen de politikaları cinsiyetler arası eşitsizlik doğurmuştur.

3.8. SUÇ VE CEZA UYGULAMALARI

İnsanoğlundan toplumsal düzenin devamı için itaat etmesi ve davranışlarına çekidüzen vermesi beklenmektedir. Birey kanunlara veya geleneklere aykırı davrandığında yapılan eylem “suç” olarak değerlendirilir ve bunun gerek devlet gerekse toplum tarafından kişiye bedeli ödetilir. Bedel ödeme diğer bir ifadeyle cezalandırma otoritenin düzeni sağlamak için tercih ettiği bir yöntemdir. Foucault’a göre cezanın, iktidarların otoritesinin sorgulanmasını önlemek ve egemenliğinin kalıcı olmasını sağlamak gibi işlevleri vardır. Bireye uygulanan cezanın temel amaçlarından biri onu yola getirmek, itaat ettirmek, kurallara ve otoriteye boyun eğme hale getirmektir (Kılıç, 2016: 598). İktidar, geliştirilen çeşitli teknikler sayesinde bireyin ıslahtan, yola gelmeden ve denetimden kaçmasını önleyebiliyor ve bu şekilde toplum üzerindeki tahakküm gücünü artırarak hayatın neredeyse her tarafında disipline edilmiş bir insan yığını haline gelmelerini sağlayabiliyor. Bu sayede disipline edebilen bireylerden hem daha yüksek verim alabiliyor hem de siyasi güçlerini azaltmış oluyor (Kılıç, 2016: 600).

Foucault, 16. yüzyıldan itibaren devletlerin tahakküm politikaları geliştirdiğini, sürekli bireyi görmezden gelerek sınıfların çıkarlarına çalıştığını ifade eder. Egemen güçler artık akılcı bir şekilde tahakküm politikaları geliştirmiştir ve bu durum toplumsal reaksiyonlarla karşılık bulmuş, çeşitli mücadeleler doğurmuştur (Foucault, 2014: 63). Foucault, devletin tahakküm politikasıyla ilgili olarak insanın biyolojik boyutunu siyasetin işine yarayacak malzemeler haline getiren bir süreç anlamına gelen (Gambetti, 2012: 26). bio-iktidar kavramını ortaya atmış ve bu kavramın iki farklı boyutundan bahsetmiştir. Birincisinde otorite insan bedenini disipline etmeye ve onu dilediği gibi biçimlendirmeye çalışmıştır. Burada maksat bedeni disipline ederek yetenekleri lazım olan şekilde geliştirmek ve bireyi uysallaştırmaktır. İkinci boyutu ise kapitalist sistemle ilişkilidir ve burada da beden ile nüfus, kapitalizmin ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren özellikle insan bedeni ve aile tahakküm ile biçimlendirilmeye devam edilmiştir (Keskin, 1996: 121). Bio-iktidar, insanın biyolojik boyutunu siyasetin işine yarayacak malzemeler haline getiren bir süreç olarak ifade edilebilir (Gambetti, 2012: 26). Foucault, iktidarın bedensel şiddeti dışlayarak hükümlüyü itaatkâr ve üretken hale getirmeyi, işlemeyi, kontrol altına alınmış bir halde

güçlendirmeyi ve onu kendi işine yarar hale getirmeyi tercih ettiğini ifade etmektedir (Keskin, 1996: 122). Tahakküm altına alınmış olan birey ile iktidar arasında sıkı bir ilişki vardır ve bu ilişki sadece baskı altında tutmaya dönük değildir. İktidar etki altına aldığı bireyin zihnine girmeyi ve davranışlarını yönlendirmeyi tercih etmektedir (Özmkas, 2012: 56).

Özetle Foucault, iktidarın temel görevinin düzeni sağlamak olduğunu ve düzene aykırı davranılmasının yani suç işlemenin iktidarın otoritesini sarstığını ifade ederek disiplinci bir iktidar tanımlaması yapmıştır. Otoritesi sarsılan egemen güç de onu sağlamlaştırmak için bireye ve bedene hâkim olma yolunu tercih etmektedir. Bu durumun bütün dünya toplumlarında benzer şekilde yaşanan kadim bir konu olduğunu söylemek mümkündür. Öyleyse gerek iktidarın gerekse toplumun bireyi baskı altında tutmaya ve onu daha işlevsel kılmaya dönük çeşitli politikaları vardır ki bu politikaların cinsiyet temelli boyutunun olmaması mümkün değildir. Yine devletin bireyin önünü kapatarak özgürlük gaspı yaptığını iddia eden bir başka düşünür de John Stuart Mill'dir. Mill'e göre devlet, yasalar çıkartarak yanlışları ve doğruları belirler ve toplumdan sadece yanlışlardan değil, onlara götüren meşru araçlardan bile uzak durmasını ister. Yasa koyma ve birey üzerinde tahakküm uygulama bakımından devletin sınırsız bir yetkisi vardır (Odabaş, U. 2018: 2695). Bu yetkiler her zaman eşitlik sağlamak ya da genel bir ıslah politikası geliştirmek adına kullanılmamış, zaman zaman da çeşitli ayrıcalıklar ortaya çıkarmıştır.

Bu aşamada ıslah edilmesi gereken bir birey olarak kadının ön plana çıkan iki özelliği akla gelmektedir. Bunlardan biri doğurganlık diğeri ise ve ev içi sorumluluklardır. Kadının bedeni neslin devam etmesi ve doğacak olan çocukların babasının belli olması için koruma altına alınmalıdır. Çünkü kadının hem doğuracağı çocuğa toplumsal açıdan ihtiyaç vardır hem de çocuğun babasının belli olması sosyal düzenin devamı bakımından önem arz etmektedir. Erkek bedenine yüklenen anlamlar ise daha farklıdır. Devlet, erkek bedenine daha çok savaşta ve fabrikada ihtiyaç duymuş, onu asker veya işçi olarak ıslah etmesi gerekmiştir (Özmkas: 2012). Öteden beri iktidarlar, ıslah politikalarını bu çerçevede geliştirmiş ve gerek medeni kanunlarını gerekse ceza kanunlarını buna göre biçimlendirmiştir.

Burada bahsettiğimiz işlevlerden dolayı kadın bedeni bir üretim aracı olarak değil de cinsel işleve sahip bir nesne olarak değerlendirilmiş ve maruz kaldığı tahakküm politikaları da bu anlamda şekillenmiştir. Yani toplumun kadına verdiği en önemli görevlerden biri bedenini ıslah etmesi ve onu sakınması olmuştur. Bir başka görev de ev içi işleri yürütmesi, doğurduğu çocuklara bakıcılık yapması ve kocasına sadık kalmasıdır. Kocaya sadakat daha erken yaşlardan beri kız çocuklarına bütün toplumlarda aşılana bir erdemdir ve bu erdem hem inanç sistemleri tarafından hem de toplum tarafından aşılana çalışılmıştır. Çocuklar, ahlaklı kızların kendini yabancı erkeklerden sakınması gerektiğini düşünmüş ve namus kavramını kadın bedeni üzerinden anlamlandırmışlardır. Bu yasaklar erkekler için de zaman zaman gündeme gelse de çok fazla üstüne düşülen ve anlam yüklenen kusur olarak görülmemiştir. Erkek; kızı, karısı ya da annesi fark etmeksizin hayatındaki kadınların namusunu koruma görevini üstlenmiş, eğer bunu yapmayı başaramaz ya da ihmal ederse ayıplanarak cezalandırılmıştır. Kadın ise bu anlamda üzerine düşen görevi ihmal ettiyse sadece toplum tarafından ayıplanma biçiminde değil kanunlar tarafından da ağır biçimde cezalara maruz kalmıştır. Bu muamele erkek egemen toplumun kadın ile ilgili algısını ve kadının hâkim görüş tarafından potansiyel tehlike olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu bakış açısı dönemin egemen kültürüne ve söylemine yansımış, çeşitli sosyal bilimciler tarafında da destek görmüştür. 19. yüzyılın önemli filozoflarından Schopenhauer, kadınların doğasında yosmalık, ikiyüzlülük, yapmacıklık, kandırma yatkınlığı olduğunu ifade etmiştir. Bazı toplumların çok eşliliğe izin vermediğini ve beceriksiz olan kadın cinsiyetinin geçimini sağlamakta zorlandığı için uygun olmayan işler yaparak toplum içinde fahişeliğin yaygınlaştığını belirtir (Schopenhauer, 2017: 17). Yine Yunan düşünür Antisthenes “Güzel bir eş, kendisini herkese (koine) verir, çirkin bir eş ise bir cezadır (poine)” sözüyle kadınlarda olduğunu iddia ettiği cinsellik merkezli tehlikeye dikkat çekmiştir. Kadın karşıtı bir felsefeyi savunan Aristoteles kadınların her bakımdan erkeklerin madunu olduğunu savunmuştur (Sissa, 2005, s. 71-72). Ortaçağ’da hâkim görüş hâline gelmiş ve yüzyıllar boyunca devam etmiş düşünce biçimleri kadınları “evlenmek ve dua edenlere, çalışanlara ve savaşınlara hizmet etmekten sorumlu” tutmuştur (Duby & Perrot, 2005: 12).

Kadın hakkındaki düşünceler primitif toplumlardan itibaren aleyhte gelişmiş, yakın zamanlara kadar neredeyse değişmeden aynı kalmış ve kadın bir cinsel nesne

olarak görülmüştür. Geleneklere göre kadın cinsel arzularını sadece kocasına karşı serbest bırakmalıdır. Fakat erkeğin çeşitli kaçamaklar yapması aile saadetine devam etmesi için serbest bırakılmıştır. Tabi bu bakış açısı iffetli kadınlar gerektirdiği gibi iffetsiz kadınların da bir ihtiyaç haline gelmesine sebep olmuştur. Bu nedendir ki neredeyse bütün zamanlarda ve bütün toplumlarda fahişelik yapan kadınların toplumsal bir işlevi olmuş, erkekten arzularını dizginlemesini beklemek yerine fahişelik gerekli bir sınıf olarak görülmüştür. Antik Yunan ve Roma’da fahişelere profesyonel hizmet vermeleri ve erkeklerin sorumsuz zevklerden uzak durmaları için izin verilmiştir. Bu şekilde erkekler evlilik dışı ilişkilerden uzak tutularak aile kurumu korunmaya çalışılmıştır (Salles, 2015: 88). Aziz Augustinus’un sözü de bu politikayı özetler niteliktedir: “Eğer toplumdaki fuhuşu yasaklarsan tatmin olmamış istekler yüzünden o toplumu kargaşaya mahkûm etmiş olursun” (Salles, 2015: 88).

Kadının egemen güç tarafından denetlenmesi “*cinsel nesne*” olarak görülmesiyle ilintili gelişmiştir. Dolayısıyla özellikle kadınların kanunlarla muhatap olduğu temel mesele bu olmuştur. Tarih boyunca bütün toplumlarda kadınların devletle en çok muhatap olduğu, en çok ceza aldığı ve en çok mağdur olduğu mesele olan cinselliğin bir taraftan ahlak ölçüsü olarak kullanılması diğer taraftan da düzeni sağlayan işlevsel bir görev olarak tanımlanması ardından da sıkıya gelindiğinde kadının bu yönüyle cezalandırması ilginç bir eşitsizlik örneğidir. Zira devletler bazen kadınlara resmi olarak vesika verip fahişelik yapmalarına izin vererek erkeklere hizmet etmeleri için zemin hazırlamışken bazen de faydasından çok zararı olduğu dönemler olmuş ve fahişelik ağır şekillerde cezalandırılmıştır. Günümüzde de fahişelik yapanlarla otoritelerin arasındaki ilişki biçimin çok değiştiği söylenemez. Yine aynı şekilde genelevlerin meşruluğu “erkeklerin doğal ihtiyacı” söyleminden doğmuş ve buna izin veren devletler erkeklerin tatmin edilmesi gereken ihtiyaçları olduğunu ve bu ihtiyacın toplumsal düzenin korunması bakımından giderilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Sancar, 2017: 268). Sancar, devlet tarafından, erkeklerin fuhuş eylemlerinin aile kurumuna zarar vermediğinin düşünüldüğünü ve geçici bir eylem olan fuhuşun kamu düzenini sağlama adı altında desteklendiğini, hatta fahişelerin genelevlerde adeta kamu görevi yerine getirdiğinin düşünüldüğü ifade etmektedir (Sancar, 2017: 271).

Özetle bireyin ve bedenin tahakküm altına alınması ve en verimli şekilde kullanılması politikasında kadına cinsel içerikli bir sorumluluk yüklenmiştir. Kadının

ıslahının yüzyıllar boyunca aynı konu üzerinden yürütülmeye çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zamanlar değişmiş, dönemler değişmiş, koşullar değişmiş, yaşam biçimleri değişmiş fakat daha günümüze kadar kadının “suç” eylemlerindeki sıralaması neredeyse hiç değişmemiştir. Antik Çağ’da da, Ortaçağ’da da, günümüzde de kadının ceza kanunlarıyla en çok muhatap olduğu konu aynıdır. Ceza hukuklarına her zaman ve her yerde erkekler hâkim olmuş, erkeklerin görüş ve beklentileri önemsenmiş, geliştirilen modern hukuk sistemleri hegemonik erkekliği destekler özellik taşımış ve erkeğin hâkim olduğu toplum modellerine göre şekillendirilmiştir (Güriz, Ankara: 146).

3.8.1. Batı’da Suç ve Ceza

Batı toplumlarında da geleneksel toplumlarda olduğu gibi kadının tarih boyunca kanunlarla en çok muhatap olduğu ve ceza almasını gerektiren konu beden ve cinsellik üzerinden olmuştur. Kadınların genel probleminin aldatma, fahişelik ve zina gibi cinsel içerikli konular etrafında yoğunlaşması ve bu durumun yakın zamana kadar süregelmesi kadının sosyal statüsüyle yakından alakalıdır. Gerek inanç sistemleri, gerek toplum, gerekse dönemin hükümet politikaları kadın bedeni üzerinde tahakküm uygulama konusunda ısrarcı davranmış ve kadından mutlak sadakat beklenmiştir. Batı hukuku için kadının sadakati erkeğin sadakatinden daha önemli olmuştur. Çünkü sadakatli olmayan kadının aileye yabancıları sokmak ve malların paylaşımı noktasında sorunlar doğurmak gibi çeşitli istenmeyen durumlara sebep olacağı kaygısı taşınmıştır (Arnaud-Duc, 2005: 81).

Batı’nın kanun ve uygulamalarına bakıldığında uzun yıllar boyunca kadınla ilgili ikircikli bir durumun olduğu görülmektedir. Bir taraftan kadının iffetini koruması önemsenmiş ve hatta kadının iffeti kamusal bir sorun haline gelmiş, diğer taraftan da fahişelik toplumsal işlevi olan bir yaşam biçimi olarak görüldüğü için otorite tarafından kesin bir şekilde engellenmemiş ve hatta zaman zaman müsaade edilmiştir. Fahişelik Batı toplumlarında da Doğu toplumlarında da her dönem toplumsal sorun olmayı başarmasına rağmen bir türlü sosyal hayattan söküp atılamamıştır. Çünkü fahişelerin ifade edilmese de erkeklerin geçici zevklerini karşılayarak evliliklerini bozmasına sebep olacak daha uzun süreli ilişkiler peşinde koşmasını engellediği düşünülmüştür. Norberg, fahişe bedenlerin erkeklerin namuslu kadınlardan uzak durmasını sağlamak ve evlilik

aracılığıyla meşru üreme yöntemlerini yaygınlaştırmak amacıyla zaman zaman teşvik edildiğini ifade etmiştir (Norberg, 2005: 433).

Batı’da fahişeliğin zaman zaman çok yaygınlaştığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. 16. yüzyılda Venedik’te yapılan bir nüfus sayımında 55.035 kişilik toplam nüfus tespit edilmiş ve bunların arasında 4900’ünün fahişelik yaptığı belirlenmiştir. Bu sayı nüfusun yaklaşık % 10’una denk gelmektedir ve fahişeliğin halk arasında oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Yine 18. yüzyıl ortalarında Paris’te yaşayan kadınların % 10 ile 15’i arasında bir fahişe oranı tespit edilmiş ve benzer durum Londra’da da görülmüştür (Norberg, 2005: 433). Fransa’da bu kadar yaygın olan fahişelik konusunda ikiyüzlüce davranılmış 20. yüzyılın ortalarına kadar yasadışı kabul edilmemesine ve kamu düzeninin sağlanması ve namuslu kadınların korunması gibi amacın burada da tekrar edilmesine ve erkekler için vazgeçilmez olmasına rağmen gözetim altına alınması ve saklanması gereken bir durum olarak davranılmıştır. Otorite ne onu tamamen ortadan kaldırma ne de alenen müsaade etme yolunu tercih etmiştir (Arnaud-Duc, 2005: 91). Hükümetler ahlaksızlık yapan kadın bedeni üzerinden toplumun genel ahlakını korumaya çalışmış ve erkeklerle birlikte gerçekleştirilen bu eylemlerde erkekler gündeme getirilmemiştir.

Kadının cinsellik üzerinden cezalandırılması bazen acımasız bir devlet politikası haline gelmiştir. Kadınların cinsel özgürlüğü Avrupa’da devlete ihanet gibi görülüp ağır biçimde cezalandırılma yoluna gidilmiştir. Bedenini sakınmayan kadınlar vefasız olarak değerlendirilip yurtseverlikleri sorgulanmış ve basın aracılığıyla ifşa edilerek cezalandırılmıştır. İngiltere’de kadınların ahlaksızlığını engellenmek için yakın takibe alınması, çocuklar gibi denetlenmesi ve çeşitli mekânları kullanması engellenmiştir (Thebaud, 2005: 56). Fakat cinselliğin tehlikelerinden korunma amaçlı yapılan bu baskılar sadece kadınlar üzerinde yoğunlaşmış ve kadının bu ahlaksızlığı yapmasını mümkün kılan karşı cins bu uygulamalardan nasibini almamıştır. Kadın sanki cinselliği tek taraflı yaşıyor gibi düşünülmüş, yine erkek merkezli bir politika uygulanmıştır. Fransız ceza yasasında zina yapan bir erkek para cezasına çarptırılırken kadına üç ay ile iki yıl arasında hapis cezası verilmiştir. Yine benzer bir skandal olgu ise bir erkeğin zina yapan karısını ve aşığını öldürmesi durumunda uygulanmıştır. Eğer erkek karısını “karıkoca meskeninde” aldatırken yakalarsa ve onları öldürürse suç affedilebilmiştir. Yine birçok ülkede erkeklerin zinayı kanıtlaması kadınların kanıtlamasından ve

dolayısıyla bundan dolayı ceza almasından daha kolay olmuştur (Arnaud-Duc, 2005: 101).

1865 Pisanelli Yasası'nda aile ilişkilerinde kadın aleyhine çeşitli kanunlar benimsenmiştir. Aile mülkiyetinin koruma altına alınması amacıyla kadınlar, aile mülklerini ve mirasını kullanmaktan mahrum bırakılıp, ticari ve yasal işlemler yapmaları yasaklanmıştır. Bu kanunla birlikte zina sadece kadınlar için suç olarak kabul edilmiş ve babalık davaları yasaklanarak kadın zinası engellenmeye çalışılmıştır. İlâveten dini nikâhın oldukça yaygın olduğu İtalyan toplumunda resmi nikâh dışındaki birlikteliklerden doğan çocuklar gayrimeşru olarak değerlendirilmiştir (Grazia, 2005: 124). Benzer şekilde İspanya'da kürtaj, zina ve metreslikle ilgili kadın merkezli sayısız kanun kabul etmiştir. 20. yüzyılın ortalarında kabul edilen yasalarla metreslik yapan kadınlara ağır hapis cezaları verilmesi kanunlaştırılmış, karısı tarafından aldatılan erkeklerin karısını öldürmesi gibi suçlar sürgün gibi küçük cezalarla geçiştirmiştir. Eğer erkek aldatan kadını öldürmeyip de sadece yaralamışsa hiçbir ceza almasına gerek duyulmamıştır (Genevois, D. 2005: 180).

Kadın bedeni ve namusu gerek devletlerin nüfus politikaları ile gerekse inançlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle kadın, kendi bedeni ile ilgili kararları verme noktasında tamamen özgür olamamıştır. Kadın bedeninin yaradılışa aracı olması onun bedenini kamusal bir alan haline getirmiş ve bu nedenle bedeni üzerindeki özgürlük sınırları daralmıştır. Kadının kürtaj yapması bir taraftan inanç sistemlerince sorgulanmış diğer taraftan da nüfus politikalarını ilgilendiren bir durum haline gelmiştir. 18. yüzyılın dönümünde Fransız kadınlar arasında feminizmin de etkisiyle birlikte doğum oranlarının azalması, dönemin nüfus politikası ile çelişmiş ve 1791'de düzenlenen bir ceza kanunu kürtajı yasaklayıp yasağa uymayan kişiye 20 yıl pranga cezası öngörmüştür. Yine 1810'da düzenlenen ceza yasası ise hem kürtaj yapana hem de operasyona razı olsun ya da olmasın kadına hapis cezası vermiştir (Arnaud-Duc, 2005: 94).

Boudrillard, Batı tarihi boyunca kadının cinsel bir obje olarak görüldüğünü ve bu alana sıkıştırıldığını ifade etmektedir. Ona göre Batı'nın bugün estetikle ilgili söylemlerinin kadın merkezli olmasının tarihsel bir arka planı vardır. Fakat Batı toplumları bir taraftan uzun yıllar boyunca kadın bedenini âdete köleleştirilmişken

günümüz toplumlarında ise aşırı derecede özgür bırakmıştır (Baudrillard, 2017: 166). Kadının Batı toplumlarında uzun yıllar boyunca gördüğü muameleden günümüzde neredeyse eser kalmamıştır. Bir nevi kadın, bedeni aracılığıyla prangalarından kurutulmuş ve azat edilmiştir.

3.8.2. Cumhuriyet Öncesi Suç ve Ceza

Cumhuriyet öncesi Türk toplumunda tıpkı Batı'da olduğu gibi kadının bedeni üzerinde hem devletin hem de toplumun sıkı bir tahakküm politikası olmuştur. Kadın, kendini hem inançlarından hem de toplum tarafından bedene yüklenen namus anlayışından dolayı korumak zorunda kalmıştır. Doğu toplumları ile Batı toplumları 21. yüzyıla gelinceye kadar bu bakımdan benzerlikler göstermiş, fakat özellikle son yüzyılda bu iki kültür arasında kadın konusundaki bakış açıları oldukça farklılaşmıştır.

Osmanlı toplumunda da kadından en büyük beklenti bedenini sakınması ve kocası dışındaki erkeklerden uzak durması olmuştur. Bu beklenti tarih boyunca neredeyse bütün toplumlarda benzerlik gösteren bir durumdur. Gerek Hristiyanlık, gerek Musevilik gerekse İslamiyet gibi evrensel dinler arasında da bu anlamda bir benzerlik vardır. Osmanlı toplumu İslam hukuku ve geleneklerinin etkisinde bir toplum yapısına sahip olmuş ve bu konuda uygulanan kanunlarda Şer-i hükümler etkili olmuştur. İslamiyet'in kabulünden sonra İslam hukuku uygulanmış, fakat ceza hukukunda İslam hukukuna ilaveten çeşitli kanunnameler de yayımlanmıştır (Türkmen, 2018: 162).

Kadının giyim kuşamı ile ilgili yasak ve uygulamaları 19. yüzyılın sonuna kadar hem toplum hem de devlet yetkilileri tarafından oldukça önemsenmiş ve kadına adaba uygun kıyafetler giymesi ve bedenini tamamen kapatması konusunda kesin talimatlar verilmiştir. Öyle ki giyim kuşam ve kadın bedeninin mahremiyetine verilen önemden dolayı kadın neredeyse sosyal hayatın hiçbir yerinde kendine yer bulamamıştır. Muhafazakâr bir yaşam biçimi olan Osmanlı toplumunda kadının akşam saatlerinde sokağa çıkması, kalabalık iş yerlerine veya pazarlara girmesi, renkli kıyafetler giymesi, hastayken bir hekime tedavi amaçlı örtülü yerlerini göstermesi¹⁵, kocasına itaatsizlik

¹⁵ Taşkıran, 1921 yılında yaşanan Frengi hastalığı ile ilgili yapılan meclis konuşmasından tutanaklara yansıyan şu ifadeleri aktarmaktadır: “Bir kere efendim, Sağlık Bakanlığı sosyal durumumuzu dikkate alarak, kızlarla evlilerin muayenesini ayırmıştır. Bu mesele uzun boylu gürültüleri mucip olmuştur. Bugün hiçbir kızın örtülü yerleri muayene edilmez. Muayene edilecek kısım gayet sınırlıdır. Buna dair kat'i emir verilmiştir. Boynundaki yerlere bakılacak, bir de ağzını açarak boğazına bakılacak, bir de

etmesi ve bunun gibi daha birçok insani durum suç olarak kabul edilmiş, riayet edilmediğinde çeşitli cezalar verilmiş ve kadın tam bir eril tahakküm altında uzun yıllar boyunca yaşam sürmüştür. Fakat bu yasaklardan daha önemli bir suç kadının zina etmesi olmuştur.

Osmanlı toplumunda kadınla ilgili en çok üzerinde durulan suç tipi yine Batı’da olduğu gibi zina ve fahişelik olmuştur (Kızılkın, 2011: 112). Bu suç tipleri kadının namus temsilcisi olarak görülmesi nedeniyle sadece eylemi yapan ile yasa koyucu arasındaki bir problem olmayıp kadının varsa kocasını, çocuklarını, ailesini, anne-babasını, yakın çevresini, yani neredeyse bütün sosyal çevresini ilgilendiren bir ahlak meselesi olmuştur. Kadının namusu sadece kendi namusu değil, aynı zamanda kamusal alanın namusu olarak görülmüştür.

Osmanlı toplum yaşantısında başat unsur olan İslam dini, bu konuda çok net talimatlarla kadının bedenini sakınması gerektiğini emretmiştir. Fakat bu emir ve yasaklar sadece kadınla sınırlı kalmamış aynı zamanda erkekleri de kapsamıştır. Yani zina konusunda Kur’an-ı Kerim her iki cinsiyete de eşit davranmıştır. Bu konu Nisa Suresi ve Nur Suresi’nde şu ayetlerle emrolunmuştur:

Zina suçu işleyen çiftin her ikisini de eziyetli cezaya çarptırınız. Fakat eğer tevbe eder de uslanırlarsa artık yakalarını bırakınız. Çünkü Allah tövbeleri kabul eder ve merhametlidir (Nisa: 4/16).

Zina eden erkek ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir, zina eden kadınla da ancak zina eden veya putperest bir erkekle evlenebilir. Bu müminlere yasak edilmiştir (Nur: 24/3).

Her iki ayette de görülmektedir ki İslam dini zina konusunda kadın ile erkek arasında bir ayırım yapmamış, zinayı ikisine de kesin bir şekilde yasaklayıp aynı şekilde cezalandırılmalarını emretmiştir. Fakat bu eşitlik anlayışı düzenlenen ceza kanunlarına tam olarak yansımamış ve kadın ile erkek arasında önemli ayrımlar yapılmıştır. Kanunlar, erkeklerin cezalandırılması konusunda oldukça esnek davranırken kadınlar için kanunlar da gelenekler de katı bir şekilde işletilmiştir.

dirseklere bakacak. Mesele bundan ibarettir. Niçin bunu bu kadar gürültüye boğuyoruz?” (Taşkıran, 1973: 92). Frengi hastalığı ile ilgili yapılan bu tartışmalardan sonra kızların hekimleri muayene edilmesi teklifi reddedilmiştir (Taşkıran, 1973: 92).

İslam hukukunda zinanın cezası sopa, hapis ya da sürgün ve recm (taşlayarak öldürme) olmak üzere üç tiptir. Cezalar suçun işlenme şekli ve failin durumuna göre değişmektedir. Eğer zina suçunu işleyen kişiler kadın ya da erkek fark etmeksizin bekâr ise sopa cezası veya hapis ya da sürgün cezası alırlar. Eğer zina suçunu işleyen kişi evli, Müslüman ve tam ehliyetli ise recm yani taşlayarak öldürme cezası verilmektedir. Gayrimüslimlere recm cezası yerine sopa cezası verilmiştir (Cin & Akgündüz, 1990: 318). Görüldüğü üzere suçun cezalandırılmasında özellikle üzerinde durulan şey failin cinsiyeti değil, medeni hali olmuştur. Fakat yasal düzenlemeler bu bakış açısından farklı olarak kadına ayrı erkeğe ayrı muamele yaparak cinsiyet ayrımı yapmıştır.

Osmanlı ceza kanunları 1840, 1851 ve 1858 yıllarında düzenlenmiş, ilk iki kanun milli nitelikli, sonuncusu ise 1810 Fransız Ceza Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanmıştır (Akman, 2005: 490; Türkmen, 2018: 164). 1840'ta hazırlanan ve yerli, kanun olma özelliğine sahip olan ceza kanunu ile çeşitli keyfi uygulamalara son verilmiş ve herkesin kanunlar karşısında eşit haklara sahip olacağı vurgulanmıştır. Fakat zinanın da dâhil olduğu had suçlarına değinilmemiştir. 1851 yılında yeni bir ceza kanunu düzenlenip içeriğine ırz ve namusun korunması ile ilgili bir kısım maddeler konulmuştur. Fakat detayı ile had suçlarına burada da değinilmemiş ve 1851 ceza kanunu da bu anlamda yine yetersiz kalmıştır. Yani 1840 ve 1851 yılında düzenlenen bu kanunnamelerde kapsam dar tutulmuş ve zina konusu ele alınmamıştır. Bu nedenle 1858 yılında 1810 Fransız Ceza Kanunu'ndan esinlenilerek bir ceza kanunu daha hazırlanmış ve kapsamı daha geniş tutulmuştur. 1858 Ceza Kanunu zaman zaman çeşitli değişikliklere uğrayarak 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Akgündüz, 2016: 9). Ceza kanununun 54. maddesinde kadın ile erkeğin cezalandırılması konusunda eşitlik ilkesinin benimsendiği belirtilse de bu ilke diğer kanun maddelerine yansımayıp cinsiyetler arasında çeşitli ayrımlar yapılmıştır. Örneğin ceza kanunun 188. maddesine göre bir erkek eşini başka bir erkekle zina ederken yakalar ve onu öldürürse mazur görülür, eğer kadın ölmez de kurtulursa kocasını aldattığı için hapis cezasına çarptırılır, fakat aynı suçu erkek işlerse 5-100 mecdiye arası bir para cezasına çarptırılır (Kurnaz, Ş. 1996: 117). İslam dini kadın ile erkeğin zina suçunu cezalandırırken gerek ispat etme konusunda gerekse cezalandırma konusunda oldukça dikkatli ve eşit davranmış olmasına rağmen geleneklerin de etkisiyle olacak ki uygulamada olan kanunlara bakıldığında eşitlik ilkesinden oldukça uzak hareket edilmiştir.

İslam ceza hukukunda cinsiyet içerikli bir başka suç tipi ise iffete iftira suçudur. Diğer bir ifadeyle zina iftirası anlamına da gelen iffete iftira suçu namuslu kadınlara dönük bir iftira tipidir. Bu ceza tipinde iffetin sadece kadına has bir özellik olarak değerlendirilmesi, erkek adına iffet veya zina iftirası tanımı yapılmaması namus kavramının kadınla ilişkilendirildiği anlamına gelmektedir (Cin & Akgündüz, 1990: 319). Cinsel konularda ahlaki kurallara bağlılık (TDK) anlamına gelen iffetin erkeklerle ilişkilendirilmemesi toplumsal bilincin bu anlamdaki bir göstergesidir. Bu bakış açısı da kadın bedeni üzerinde uygulanan genel tahakkümün bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Özetle Osmanlı ceza sisteminde uzun yıllar boyunca geleneklerin de etkisiyle beden suçu konusunda önemli derecede cinsiyet ayrımları yapılmış ve erkek, bu konuda ayrıcalıklı cinsiyet olarak görülmüştür. Düzenlenen ceza kanunları 1926 yılında yürürlükten kaldırılrsa da yeni ceza kanunu daha farklı bir tutum sergilememiş, yine cinsel suçlar konusunda erkeği kadından ayrı tutmuştur.

3.8.3. Cumhuriyet Dönemi Suç ve Ceza

Sancar, Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti adlı çalışmasında kadın kimliğinin kazanılma sürecini etraflıca değerlendirmiş ve burada ideal kadın profilinin erkekler tarafından belirlendiğini ifade etmiştir (Sancar, 2014: 313). Erkekler, kadınların modernleşirken hangi ahlaki kurallara uyması ve nelerden uzak durması gerektiğini belirlemede, kadınların aşırıya kaçmasını ahlaki ve cinsel bir sorun olarak görmektedirler. Kadınların ahlakı, cinsel içerikli sakınma ve davranışlarla ölçülmüşken erkeklerinki daha farklı bir değer olan vatana sadakat ile değerlendirilmiştir. Her iki cinsiyetin ahlaki değerlerinde farklı ölçülerin kullanılması modernleşme sürecinde asimetrik uygulamaların olduğu anlamına gelmektedir. Zira kadınların ahlaki değerleri erkek tarafından belirlenirken erkeklerin ahlaki değerleri devlet tarafından belirlenmiştir (Sancar, 2014: 313). Bu anlayış sadece Osmanlı toplumunda değil, uzun yıllar boyunca modern Türkiye’de de kanunlarda kendine yer bularak varlığını sürdürmüştür.

Türkiye’de modern devletin kurulmasıyla birlikte ceza hukuku da diğer hukuk alanları gibi yeniden düzenlenmiştir. 1926 Türk Ceza Kanunu Alman Ceza Kanunu’nun etkisinde, seküler bir yapıda düzenlenmiş ve şer-i hükümler kanunlardan çıkarılmıştır.

Türk hukuku dini değerleri yok saymadan laik yargılama biçimini benimsemiştir (Aslan, 2009: 96). Yasaların laiklik ilkesine göre düzenlenmesine rağmen uzun yıllar boyunca kadın-erkek cinsiyetinde çeşitli eşitsiz uygulamalara sebep olan kanun maddeleri var olmaya devam etmiştir.

1926 yılında düzenlenen Türk Ceza Kanunu'nun içeriğinde, Anayasanın eşitlik ilkesine rağmen kadın aleyhine çeşitli maddeler bulunmaktadır. Türk Ceza Kanunu genel cezalandırma konusunda kadın erkek ayrımı yapmamasına rağmen kadın bedenine namus bakımından erkekten farklı anlamlar yüklemiş ve farklı cezai uygulamalar yapmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi ceza hukukunda kişinin cinsiyetinin gündeme geldiği suç tipi zinadır. Zina konusu gerek Batı toplumlarında gerek Osmanlı toplumunda gerekse günümüz Türkiye'sinde kadının ikinci sınıf muamele gördüğü bir konu olmuştur. Bu durum 1926 Türk Ceza Kanunu'nda da varlığını sürdürmüş ve yüzyılın sonuna kadar yürürlükte kalarak kadının statü kaybı yaşamasına sebep olmuştur.

Zina suçu, 765 sayılı 1926 Türk Ceza Kanunu'nda 440 ve 441 maddelerde ele alınmıştır. 440. madde kadının, 441. maddede ise erkeğin zina suçu ile ilgilidir.

TCK 440: *Zina eden karı hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası tertip olunur. Karının evli olduğunu bilerek bu fiilde ortak olan kimse hakkında da aynı ceza hükmolunur* (Türk Ceza Kanunu, 1926).

TCK 441: *Karısı ile birlikte ikamet etmekte olduğu evde yahut herkesçe bilinecek surette başka yerde karı koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadını tutmakta olan koca hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası hükmolunur. Erkeğin evli olduğunu bilerek bu suça ortak olan kadın hakkında da aynı ceza verilir* (Türk Ceza Kanunu, 1926).

Her iki kanun maddesinde de açık bir şekilde kadın aleyhine bir eşitsizlik olduğu görülmektedir ve bu eşitsizlik anayasanın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine aykırıdır. Anayasanın 10. maddesine göre; “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” Fakat bu eşitlik ceza kanunu 440 ve 441’de göz ardı edilmiş ve Anayasa Mahkemesinin 1998 yılı iptal kararına kadar devam etmiştir. Aynı zamanda söz konusu kanun maddeleri Türkiye’nin de taraf olduğu “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” ve “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” ile de çelişmektedir.

Kadının zina suçunu düzenleyen 440. madde ile zina eden kadına altı aydan üç yıla kadar hapis cezası verilmiş, fakat zina eyleminde kadına eşlik eden erkek ayrı tutulmuş ve cezası kadının evli olmasını bilmesi koşuluna bağlanmıştır. Erkeğin zina suçunu düzenleyen 441. madde ise adeta erkeğin bu eylemini cezalandırmak amaçlı değil de meşrulaştırmasak ya da sınırlandırmak amaçlı düzenlenmiştir. Zira kanun maddesi erkeğin zinasını bir kadınla sadece cinsel ilişki yaşaması durumunda suç olarak değerlendirmemiştir. Erkek zinası eğer birlikte olduğu kadınla uzun süreli ve herkesçe bilinen bir yerde yapılıyorsa suç kabul edilmiştir. Yani erkek için suç olan zina değil, alenen metres edinmesi ve bu durumun belli bir süre devam etmesidir. 440. madde kadının zina eylemini sayı, mekân ya da benzer koşullara bağlamadan doğrudan suç olarak kabul etmişken, erkeğin zinası oldukça istisna durumlara bağlanmıştır. Bu durum da şüphesiz ki toplum tarafından erkeğin zinasının meşru bir eylem olarak algılanması için gayet yeterli bir gerekçedir.

440. madde ile 441. madde arasındaki tutarsızlık anayasanın eşitlik ilkesiyle uyuşmadığı gerekçesiyle 441 madde hakkında anayasa mahkemesine dava açılmış ve mahkeme bu itirazı kabul ederek 23.09.1996 tarihinde eşitliği ihlal eden maddeyi iptal etmiştir. Mahkemeye yapılan başvuruda 441. maddenin erkeğe ayrıcalık tanıdığı ve erkek açısından zinayı belli koşullarda meşrulaştırdığı, bundan dolayı aile huzuru ve toplumsal ahlaka zarar verdiği iddia edilmiştir. Mahkeme, anayasaya aykırılık iddiasını kabul edip iptali gerçekleştirmiştir. Fakat bu durum daha başka bir sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 441. maddenin iptalinden sonra erkeğin zinasını düzenleyen yeni bir madde hemen yürürlüğe girmemekle birlikte 440. madde uygulanmaya devam etmiştir. 1998 yılında anayasa mahkemesine açılan yeni bir davada ise 440. maddenin anayasa aykırı olduğuna hükmedilmiş ve maddenin iptali gerçekleşmiştir.

440. ve 441. maddeler arasındaki fark zina ve çok eşlilik konusunda otoritenin genel tutumunu nispeten yansıtmaları bakımından önemlidir. Geleneksel bir yapıya sahip olan Türk toplumunda kadının zinası ile erkeğin zinası hiçbir zaman bir tutulmamıştır. Bu hususa İslam hukuku açısından bakıldığında kadın ile erkek arasında ayırım yapılmasının neseple ilişkilendirildiği görülmektedir. Zira İslam hukukunda bekâr kadın ve erkeğin zinası eşit şekilde cezalandırılmış ve eşit muamele yapılarak hapis, sürgün veya dayak gibi cezalar verilmiş, eğer failler evli ise zina durumu toplumsal bir boyuta taşındığı için ceza, taşıyarak öldürmeye kadar ağırlaştırılabilmektedir. Bu uygulama

biçiminden anlaşılmaktadır ki zina eyleminde iki ayrı nokta üzerinde durulmaktadır: Birincisi kadın ve erkeğin cinsel ilişkilerini meşru yollarla yaşamalarını sağlamak, ikincisi toplumda nesep sorunları ortaya çıkmasına mani olmak. Yasa koyucu kadını ayrıca değerlendirirken annelik rolünü dikkate almış ve bu nedenle çeşitli durumlarda özel hükümler koymuştur. Fakat erkeğin egemen olduğu toplumlarda zamanla kadının çeşitli özel durumlarıyla ilgili olan bazı farklılıklar gelişigüzel bir şekilde kanunlara ya da uygulamalara girerek aslından uzaklaşmıştır.

Sebebi her ne olursa olsun ortaya çıkan sonuç kadının toplumsal rolü ve statüsüne zarar vermekte ve sosyal hayatına yansımaktadır. Kadın, kocası dışında herhangi bir erkekle sadece cinsel ilişki değil sosyal ilişki veya iş ilişkisi bile kuramaz hale gelmiştir. Kanunların erkeğe verdiği özgürlükle birlikte erkeğin zinası hovardalık olarak isimlendirilmiş flört etme özgürlüğüne sahip olmuş ve kendini sosyal hayatta karşı cinsten uzak tutma gereği bile duymamıştır. Fakat kadının aynı eylemleri yapması söz konusu bile olmamıştır. Zira bekâr bir kadının bir erkekle birlikte yaşaması, flörtleri olması veya bolca erkek arkadaşına sahip olması kadın için olası bir durum değildir. Bu da sadece sosyal hayatta değil diğer bütün alanlarda erkeğin gölgesinde kalması anlamına gelmiştir.

Cinsel ilişki kadın için statü kaybı olurken erkek için tam tersi bir etki yaratmasına önemli bir örnek Akgül'ün aktarımıyla şöyledir: Akgül, birçok ülkede askeri fuhuş politikası uygulandığından bahsetmiştir. Ordular askerlere hegemonik erkeklik duygusunu aşlamak için fahişeleri kullanır ve bu şekilde onların özgüvenlerinin gelişmesine yardımcı olur. Bu yöntemler askerde egemen olma, sahip olma ve fethetme duygusunu yaşayıp özgüvenin gelişmesini katkı sağlar (Akgül, 2011: 115-116). Neredeyse bütün dünya toplumları daha yakın zamana kadar savaşçı kimliklerinden vazgeçememiş ve politikalarını kazandığı ve kaybettiği savaşlar üzerinden şekillendirmişlerdir. Gerek Türk toplumunda gerekse Batı toplumlarında uzun yıllar boyunca varlığını sürdüren cinsel ilişkilerde erkek üstünlüğü anlayışının altında yatan sebeplerden biri de bu olabilir. Çünkü erkek aile ilişkilerinde haneye, ikili ilişkilerde ise kadına sahip olarak “erk” duygusunu geliştirmekte ve dönemin koşullarında savaşçı bir yapıda olan topluma daha faydalı bir hale gelmektedir.

Özetle tarih boyunca suç konusunda cinsiyetçi ayrımın yapıldığı başlıca konu cinsel ilişki ya da diğer bir adıyla zina olmuştur. Zina suçu neredeyse bütün toplumlarda

ve bütün inanç sistemlerinde kadın için telafi edilemez bir eylem olarak değerlendirilirken erkek için basit bir suç olarak görülmüştür. Batı toplumlarında da Doğu toplumlarında da evrensel bütün dinlerde de kadının bedenini sakınması ve sadece bir erkekle meşru ilişki yaşaması toplumsal düzen için önemli sayılmış ve kadın toplumdan tecrit edilmiştir. Fakat aynı konu erkek cinsiyeti için o kadar ciddiye alınmamış ve erkeğin cinsel özgürlük hakkı belli sınırlar dâhilinde kabul görmüştür. Bu çifte standart sadece geleneklerde değil yakın zamanlara kadar yasal düzenlemelerde de kendine yer bulabilmiş ve otoriteler tarafından destek görmüştür.

Sonuç olarak suç ve ceza uygulamalarında yaptığımız incelemelerden elde ettiğimiz sonuçlar göstermiştir ki yasaların cinsiyetçi ayrım yaptığı konu zina ve fuhuştur. Her iki toplum tipi de öteden beri kadın bedeni üzerinde tahakküm politikası uygulamış ve namus denen değeri kadın bedeni ile ilişkilendirmiştir. Bu konu dışında kanunların cinsiyetçi ayrım yaptığı bir hususa rastlanmamıştır. Fakat yasaların namusu kadın bedenine özelleştirip kadını erkekten ayrı tutması erkeğin zina eylemini zamanla toplum gözünde de meşrulaştırmış, özgür ve namuslu erkek algısını oluşturmuştur. Kadın ise tam tersi bir muameleye maruz kalmış, iffetsiz damgası yemesi erkeğin tersine çok kolay olabilmıştır. Fransa ceza yasasında zina yapan bir erkeğe para cezası, kadına ise hapis cezası verilmesi, yine karısını başka bir erkekle yakalayan kocanın karısını ve aşığını öldürmesi yasalarca affedilebilir bir ceza olarak görülmüştür. 1865 Pisanelli Yasası ile yasak ilişkiden doğan çocuklara mirastan pay verilmemesine karar verilmiş, İspanya'da kürtaj yasaklanmış ve yaptırımlara ağır cezalar verilmiştir. Yine İspanya'da 20. yüzyılda metres hayatı yaşayan kadınlara ağır para cezaları verilmiş ve kadın, cinsel yasaklara itaatsizlikten erkeğe göre daha ağır şekilde cezalandırılmıştır. Zina ve metreslik konusu Osmanlı'da ve Türk toplumunda da Batı toplumlarıyla benzerlik gösteren bir konu olmuştur. Osmanlı toplumunda kadınlarla ilgili en çok üzerinde durulan konu metreslik ve zina olmuştur. 1858'de düzenlenen Ceza hukukunda açık bir cinsiyetçi ayrım yapılmış, kadının zinası en ağır şekilde cezalandırılırken adeta erkeğin zinası meşrulaştırılmıştır. Fakat gerek Batı hukukunda gerekse Türk Ceza Kanunu'nda zaman zaman mahkemelerin karar verirken tahrik unsuru ile ilgili gündeme getirdiği konular cinsiyet ayrımına sebep olsa da en azından kanun maddelerinde açıkça belirtilen cinsiyetçi suç ve ceza söylemi bitirilmiş ve ceza hukukunda kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır.

SONUÇ

Kadın-erkek eşitsizliği sadece günümüzün ve Doğu toplumlarının değil bütün zamanların ve bütün toplumların ortak bir sorunu olmuştur. Çalışmamızda zaman zaman cinsiyet eşitsizliğinin tarihsel boyutuna bir göz atmış olsak da sorunu daha çok günümüz toplumsal koşullarında ele alıp Doğu-Batı karşılaştırması yaparak değerlendirmeye çalıştık. Bir başka karşılaştırma da Türk toplumunun cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası olmak üzere iki tarihsel dönemi arasında yaptık. Cinsiyet eşitsizliği konusunun hem Batı toplumlarında hem Doğu toplumlarında hem de Türk toplumunda kadim bir problem olduğunu, zaman zaman eşitliği sağlamak adına çeşitli adımların atıldığını, bu adımlardan bazen bazı sebeplerden dolayı vaz geçildiğini, bazen de sosyal ortamın uygunsuzluğu nedeniyle başarısız olunduğunu tespit ettik. Gerek inanç sistemleri, gerekse iktidarlar, toplumsal dengeyi sağlamak adına bu adımların atılmasında oldukça titiz davranmış ve konuyu bir *insan hakkı* merkezli ele almak yerine *kamu yararı* merkezli ele alarak bu açıdan politikalar geliştirmişlerdir. Tarihsel gezintilerimiz bize göstermiş ki kadın, erkek cinsiyetinden farklı olarak hem devlet tarafından, hem toplum tarafından hem de inanç sistemleri tarafından kamusal bir obje olarak görülmüştür.

Kadının obje olarak görülmesi, onu erkek karşısında zayıflatmış, çeşitli roller yüklenmiş ve görevini yerine getirmesi gereken bir toplumsal köle gibi algılanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla cinsiyet rollerinden dolayı kadın, sosyal statü kaybına uğrayıp toplum tarafından ikinci cins olarak statülendirilmiştir. Kadının bu statü kaybı uzun yılların birikimi ile tedricen gerçekleşmiş ve bu süreçte en önemli etken faktör ekonomik yaşam biçimi ile birlikte kadının annelik rolü olmuştur.

Batı toplumları başı çekmek üzere bütün dünya toplumlarında kadının erkeklerle arasındaki farkların oldukça azaldığı ve geçmişte mümkün olmayan birçok alanda kadınların yaşam fırsatı elde ettikleri görülmüştür. Bu durum Batı'da 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren başlamış, çok uzun yıllar boyunca çeşitli tartışmalara konu olmuş ve yakın zamana kadar devam etmiştir. Zira Batı toplumlarında kadına politik katılım hakkı, içinde bulunduğumuz yüzyılda verilmiştir. Aynı gelişmeler Türk toplumunda da 19. yüzyıldan itibaren yaşanmaya başlanmıştır ve günümüzde de devam etmektedir. Tespitimiz şudur ki kadınların herhangi bir alanda kazanım elde etmesi önce yasal

düzenleme gerektirmiştir. Bu dönemlerde yapılan çeşitli yasal düzenlemeler kadın haklarındaki gelişmelerin önünü açmış, aynı zamanda yasal düzenlemelerin devlet politikalarına da yansması eşitliğin hızlanmasında etken bir faktör olmuştur.

Eril otoritede her zaman kadının en önemli görevini aksatma korkusu yaşanmış ve bu anlamda bazı ağır tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu tedbirler bazen kanunlarla bazen inanç sistemiyle bazen de gelenekler yardımıyla alınmıştır. Çalışmamızın başında cinsiyet eşitsizliğine zemin hazırlayan önemli sebeplerden biri olarak *kanunlar ve politikalar aracılığıyla devlet söyleminin* olduğu iddiasında bulunduk. Bu iddiayı değerlendirmek için kanunlar ve kadın hakları konusundaki gelişmeler üzerinde yaptığımız araştırmalardan elde ettiğimiz veriler doğrultusunda kadının statü kaybı problemini şu başlıklar üzerinde ele aldık: Eğitim hakkı, soyadı ve nesep sorunu, beden politikaları, ekonomik katılım ve fırsatlara erişme, miras ve mülkiyet hakkı, suç ve ceza, evlilikte karı-koca hukuku, politik katılım hakkı. Bu yaşam alanlarında eşitlik ilkesine aykırı kanun maddelerini tarayıp dönem koşulları itibarıyla devletin genel politikasını da ortaya koymaya çalışarak eşitsizliğe etkisini belirleyeme çalıştık.

Kadının statü kaybına en büyük etki eden yasak şüphesiz ki eğitim yasağı olmuştur. Osmanlı kadını da Batılı kadınlar da uzun yıllar boyunca eğitim haklarından mahrum kalmış, sadece din eğitimi ve ev içi eğitim almalarına izin verilmiştir. Çünkü kadından ev ekonomisine katkı sağlaması değil, ev işlerinde mahir olması ve kocasına mutlak itaat etmesi istenmiştir. 18. ve 19. yüzyıldan itibaren yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik ve bilimsel gelişmelerle birlikte kız çocukları için artık okullarda eğitim almanın önü açılmış, bu anlamda kanunlar ve devletlerin politikaları değişmiştir. Osmanlı'da kız mektepleri açılarak kız çocuklarının eğitim almasına izin verilmiştir. Eğitim alanında yapılan düzenlemeler çok hızlı olmasa da kadının erkek karşısında statü kazanmasına ve hayata katılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle cumhuriyet Türkiye'sinde kadınların eğitim seviyesinin yükselmesine özen gösterilmiş ve bu sayede artık kadın algısı değişim sürecine girmiştir. Kız çocuklarının eğitim engellerin kaldırılmasıyla birlikte kadının meslek hayatı serüveni başlamıştır. Önceleri kadınların çalışması her iki toplum tipinde de hoş karşılanan bir durum olmamış ve kadının çalışması kanunlarla kocasının iznine bağlanmıştır. Üretime katılma ve ekonomik fırsatlardan yararlanma hakkına sahip olmadığı için kocasına tam bağımlı bir kadın profili oluşmuştur. Bu durumun en önemli sorumlusu ise kadının çalışması önünde

engeller koyan iktidarlar olmuştur. Aslında iktidarlar kadınları ekonomik katılımdan toplumun yararı adına dışlamaktaydı ya da öyle olduğu düşünülmektedir. Fakat kadının eğitim seviyesinin yükselmesi ve çalışma koşullarının iyileşmesiyle birlikte çalışması daha mümkün olmuş ve ekonomik katılım önündeki yasal engeller kaldırılmıştır. Osmanlı'da kadınlar çalışma hayatına öğretmenlik, memurluk, ebelik gibi kadına daha uygun olduğu düşünülen mesleklerle tedbirli bir şekilde başlatılmış ve ilerleyen yıllarda yasaklar aşamalı bir şekilde kaldırılarak kadına çalışma konusunda özgürlük tanınmıştır. Önceleri daha çok, kritik olmayan alanlarda görevler verilmiş ilerleyen yıllarda kadınlar maharetlerini gösterdikçe önlerindeki yasal ve kültürel engeller tamamen olmasa da nispeten kalkmıştır. Fakat bugün hala çeşitli kritik meslek dallarında kadına olan güven yetersiz olduğu için katılım düşük seviyelerde kalmıştır.

Soyadı ve nesep sorunu da kadını erkek karşısında madun duruma düşüren bir eşitsizlik türüdür. Yine bu konuda da her iki toplum tipinin benzerlikler gösterdiği, fakat sorunu çözmede Batı toplumlarının daha başarılı olduğu görülmüştür. Kadınların evlenince kocalarının soyadını alması onları erkeklere bağımlı hale getirmiştir. Ayrıca kimlik edinmenin en önemli gereklerinden birinden mahrum kalmışlardır. İlk bakışta önemsiz bir ayrıntı gibi görünen bu uygulama kadınların çeşitli özel durumlarda mağduriyetler yaşamasına sebep olmuş, onları çocuklarına kendi soyadlarını verme özgürlüğünden mahrum bırakmıştır. Bugün Batı toplumlarında evlilik dışı ilişkilerin yaygınlaşmasıyla birlikte kadına soyadı özgürlüğünün tanınması gerekli hale gelmiş ve devletler bu anlamda yasal düzenlemeler yaparak kadının erkek bağımlılığını neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır. Yapılan yasal düzenlemelerle artık kadınlar kendi soyadlarını da kullanabilmekte, yeni bir kimliğe girmek zorunda kalmamakta ve daha önemlisi çocuklarına kendi soyadlarına verebilmektedir. Bu durumun toplumun genel ahlakıyla ilgili çeşitli bağlantıları olsa da toplumdaki ve çiftler arasındaki erkek egemenliğini azalttığı gerçeğini değiştirmez. Bu konudaki düzenlemeler Türk toplumunda Batı'ya göre daha geriden gitmekte ve kadının nesep ve soyadı konusunda erkeğe karşı bağımlılığı devam etmektedir. Türk Medeni Kanunu yakın zamanlarda kadına sadece kocasının soyadıyla birlikte kendi soyadını da kullanma hakkı vermiştir. Fakat bu düzenlemeye rağmen evlenen kadın yeni bir aile kaydına ve soyadına taşınmak zorunda kalmaktadır. Aynı zamanda doğacak çocukların, babanın soyadını alma zorunluluğu devam ettiği için kadının bu anlamda bir koca bağımlılığı devam etmekte

ve beraberinde statü kaybı söz konusu olmaktadır. Kadının soyadını değiştirmek zorunda kalması zaman zaman sosyal ve ticari kayıplar yaşanmasına sebep olmuştur. Soyadının ticari ve sosyal anlamda bir marka değeri olan kadın bir mağduriyet yaşayabilmektedir ve bu mağduriyet devlet eliyle gerçekleştirilmektedir. Batı toplumlarının soyadı uygulaması konusunda Türk toplumundan daha ilerde olduğu ve bu durumun kadının erkeğe olan bağımlılığını azalttığı yine yaptığımız tespitler arasındadır.

Ailenin kurulması, devam ettirilmesi, bitirilmesi ve bu aşamalarındaki karı-koca arasındaki ilişkilerin boyutu da kanunlarla düzenlenmiş, bu düzenlemeler yakın zamana kadar kadını erkek karşısında korumasız hale getirerek mağduriyetler yaşamasına sebep olmuştur. Evlenen çiftler genellikle erkeğin ikamet adresinde yaşamış, yasalar kadının kocasına itaat etmesi gerektiğine hükmetmiş, evli kadınların kocalarından izinsiz herhangi yasal işlem yapmasına müsaade edilmemiş, kadının çalışması kocasının iznine bağlanmış, mal varlığının idare hakkını kocasına devretmek zorunda bırakılmış, kadına boşanma hakkı verilmemiş ve daha birçok karı-koca ilişkisinde kadın yok sayılıp mağdur edilmiştir. Bu saydığımız konularda yine 19. yüzyıla kadar Doğu ve Batı toplumları benzer özellikler göstermiştir. Hatta İslam dininin kadına önemli haklar tanınmasının etkisiyle 19. yüzyıla kadar Doğulu ailenin Batılı aileye göre daha eşitlikçi bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. 19. yüzyıldan itibaren aile hukuku ile ilgili gelişmeler önce İskandinav ülkelerinde yaşanmış, başta Fransa olmak üzere İngiltere, Almanya ve İtalya gibi Napoleonik ülkeler ise yasaların kocaya karısı üzerinde tanıdığı geniş yetkiyi sınırlandırma konusunda oldukça geç kalmıştır. Öyle ki Fransa, Almanya ve İtalya gibi gelişmiş Batılı ülkeler aile hukukundaki eşitlik düzenlemesini ancak 1950'lerde yapabilmiş, erkeğin aile reisliği ve mal varlığında eşitlik ilkesinin benimsenmesi ancak yüzyılın sonunda gerçekleşmiştir. Bu konudaki gelişmeler Türk toplumunda 1917 Aile Hukuku Kararnamesi ile başlamış ve aile ilişkilerinde kadına çeşitli haklar tanınmıştır. Türk aile sisteminde kadının evlenme ve boşanma süreçlerinde herhangi bir söz hakkı yokken bu hak ancak 20. yüzyılda düzenlenen kanunlarla verilmiş ve kadın, erkek karşısında statü kaybı yaşamasına ve erkeğe bağımlı hale gelmesine sebep olan uygulamalardan tedricen kurtulmaya başlamıştır. Türk toplumunda aile ilişkilerinde kadının erkek tahakkümünden kurtulmasını sağlamak ve adeta bir mal gibi alınıp satılmasının önün geçmek için devletin yasal düzenlemelerle

attığı ilk adım budur. Cumhuriyet Türkiye'si ile birlikte devletin müdahale ettiği alanlardan biri olan aile kurumundaki ikinci önemli adım 1926 Türk Medeni Kanunu ile birlikte atılmış ve kadın aile kurumunda erkekle arasındaki farkı bir kademe daha kapatmıştır. Ancak bu kanun aile ilişkilerinde erkek egemenliğini bitirmek için yeterli olmamıştır. TMK yüzyılın sonuna kadar ev işlerinden kadını sorumlu tutarken, evin reisliği görevini erkeğe vermeye devam etmiş ve açık bir cinsiyet ayrımı politikası uygulamıştır.

Beden politikası konusunda kılık kıyafet ile ilgili yasal düzenlemeleri ve bu şekilde iktidarın beden üzerindeki tahakkümünü ele alarak değerlendirdik. Batı ile Türk toplumu arasında yaptığımız kıyaslamada her iki toplum tipinde de çeşitli yasaklar ve iktidar politikalarının olduğunu, fakat Batı'da sekülerizmin etkisiyle beden müdahalesinin daha erken dönemlerde azaldığını, devletin kılık kıyafetle ilgili düzenlemelerde daha esnek bir tavır sergilediğini, fakat Türk toplumunda ise daha muhafazakâr bir tutum sergilendiğini tespit ettik. Türk toplumu değişime kapalı ve dini değerlerini korumaya dönük tutumundan vazgeçmemiştir. Fakat bu konudaki yasal düzenlemeler Türkiye'de bir hükümet politikası haline gelmiş, hükümetin değişmesiyle birlikte kılık kıyafet ve beden politikaları da değişiklik göstermiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde kadın kıyafetleri ile ilgili çeşitli fermanlar yayımlanmış ve yöneticiler kadın kıyafetlerine sık sık müdahale etmiş ve yasaklar getirmiştir. Kadınlar, bu yasaklardan dolayı kamusal alanda çok sınırlı bir yaşam alanına sahip olmuş ve eril yapı bu sefer de kadını kıyafet kurallarından dolayı hapsedmiştir. Erken cumhuriyet döneminde laik toplum tipi benimsenmiş ve kadınların kıyafet yasakları kaldırılarak sosyal hayata katılmaları sağlanmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda hükümetler değiştikçe kıyafet politikalarında da değişiklikler olmuştur. Türk siyasetinde kıyafet konusunda uzun süren bir direnç dönemi yaşanmışken Batı'da bu sorun hiç uzatılmadan kolayca çözülebilmiş; kadın, kıyafetinden ve bedeninden dolayı yaşadığı engellerin büyük çoğunluğunu aşmayı başarmıştır. Bu başarı şüphesiz ki Batılı devletlerin beden ve kıyafet engellerini kaldırmak konusundaki istekliliğiyle ilgilidir. Zira hükümetlerin çözmeye istekli olmadığı politik katılım gibi alanlarda gelişmeler oldukça gecikmiş ve çözüm oranları çok düşük seviyelerde kalmıştır. Kilisenin sosyal yaşam üzerindeki etkisini kaybetmesi ve Hristiyanlığın Batılı toplumların günlük yaşam pratiklerinde

daha az öneme sahip olması bu sorunun hükümet kanadında da çözülmesini kolaylaştırmıştır.

Cinsiyet eşitsizliği konusunda ele aldığımız ve beden politikası ile de bağlantılarını tespit ettiğimiz bir başka konu da suç ve ceza uygulamalarıdır. Yine her iki toplum tipinde de kadınlarla ilgili en yüksek suç oranlarının fahişelik ve zina konusunda olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, inanç sistemlerinin ve toplumun, kadın bedenine yüklediği anlamla yakından bağlantılıdır. Her iki toplum tipinde de kadından kocasına sadakat beklenirken erkeğe daha esnek davranılmıştır. Yasalar kadının zinasına daha ağır cezalar verirken erkeğin zina suçunu daha makul cezalarla geçiştirmiştir. Bu politika daha, yakın zamanlara kadar ceza kanunlarında varlığını sürdürmüş, yasak ilişkiler konusunda devlet erkeğe ayrıcalıklar tanımıştır. Bu ayrıcalık, bir taraftan ataerkil toplum tipinde süregelen geleneklerle bağlantılıyken diğer taraftan kadınların annelik statüsünden ileri gelmiştir. Batı toplumlarında fahişeliğin çok yaygınlaştığı ve adeta işlevsel bir kurum haline geldiği dönemler olmuş, bu durumun zaman zaman devlet politikası olarak uygulandığı görülmüştür. Fakat bazı dönemlerde de Batılı devletler kadının zina suçunu çok acımasızca cezalandırmış ve adeta devlete ihanet etmiş gibi bir muamele yapmıştır. Aynı durumda erkeklere karşı oldukça esnek davranılmıştır. Kadının bedeni üzerindeki bu ağır tahakküm politikasının sebebi Batılı devletlerin bir taraftan nüfus politikasıyken diğer taraftan da inanç sistemlerinin etkisidir. Daha 20. yüzyılda bile ceza kanununda kadın-erkek arasındaki eşitsizlik sorunlarını çözmemiş olan Batılı devletlerin bugün iki cinsiyet arasındaki farkı önemli derecede çözerek kadını suç konusunda erkeğe eş tutmayı başarmıştır. Benzer durumlar Türk toplumu için de geçerlidir. Yaptığımız incelemelerden elde ettiğimiz sonuçlar göstermiştir ki Osmanlı toplumunda da kadınla ilgili en çok gündeme gelen suç tipi zina ve fuhuş olmuştur. Osmanlı toplumu İslam geleneklerinin etkisi altında olan bir toplumdur ve beden politikalarında İslam hukuku uygulanmıştır. İslam dininin zina konusunda kadınla erkek arasında herhangi ayırım yapmamasına rağmen düzenlenen kanunlarda Batı toplumlarına benzer şekilde erkeğe serbestlik tanınırken kadınlara ağır cezalar verildiği görülmektedir. Ceza kanunları namusu kadın cinsiyetine mal etmiş ve kadının suçunun sabitlenip ceza almasını oldukça kolaylaştırmıştır. Oysa İslam geleneklerinde bir kadının zina suçunun sabitlenmesi en az dört şahit gibi çeşitli kriterlere bağlandığı için oldukça zorlaştırılmıştır. Osmanlı'da 1858 Ceza Kanunname-i

Hümâyunu, modern Türkiye’de 1926 Türk Ceza Kanunu eşitlik ilkesine uymayan zina cezaları uygulamıştır. Bu da kanunların erkek zinasının önünü açması anlamına gelmiştir ve uzunca yıllar boyunca erkek zinası kadın zinasına göre daha meşru görülmüştür. Bu kanunlar yakın zamanda Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular neticesinde iptal edilmiş veya yasal düzenlemelerle yürürlükten kaldırılmış ve ceza kanunları karşısında Türk toplumunda da cinsiyetler arası eşitlik sağlanabilmiştir.

Eşitsizlik konusunda, kanunlar çerçevesinde değerlendirdiğimiz son alan kadınların politik katılım hakkı olmuştur. Politik katılım konusundaki cinsiyetçi muameleyi diğer alanlardaki eşitsiz politikalardan ayıran bir husus gerek Batılı toplumlar gerekse Türk toplumu tarafından uzunca yıllar ısrarla sürdürülmesi ve günümüzde hala tamamen çözülememiş olmasıdır. Demokratik yönetim biçimlerinin yaygınlaşması ve halkın yönetime katılma hakkını elde etmesi daha yakın zamanlarda mümkün olmuş ve bu süreçte önceleri sadece erkekler seçmen olarak tanınıp kadınlar politik alanın dışında tutulmuştur. Kadının seçme ve seçilme hakkı elde etmesi neredeyse bütün dünyada 20. yüzyıldan itibaren mümkün olamaya başlamış, hatta birçok gelişmiş Batılı devlet kadına bu hakkı vermeyi oldukça geciktirmiştir. Türk toplumunda da kadınlara seçme seçilme hakkı verilmesi uzun uğraşlar ve zamanlardan sonra mümkün olmuştur. Önce kadınlar, yapılan seçimlerde vatandaş muamelesi bile görmeyerek hesaba katılmamış ve eşitliğe aykırı olan bu uygulama devlet eliyle gerçekleşmiştir. Parlamento seçimlerinde devletin kadına vatandaş muamelesi yapmaması ve sadece erkekleri dikkate alması, kadının gerek aile içinde gerekse sosyal yaşamda statü kaybı yaşamasına sebep olmuştur. Kadınların siyasi katılımı ile ilgili yasal düzenlemeler ancak 1930’larda yapılmış ve devlet nihayet kadının önünü kamusal alanda ardına kadar olmasa da açmıştır. Kadının siyasi katılım konusunda önünün açılması eşitlik ilkesi bakımından şüphesiz ki önemli bir adımdır. Fakat siyasi parti politikaları yasalarla paralel işlememiş ve kadınların parlamentoya katılma oranları uzun yıllar boyunca çok düşük seviyelerde kalmıştır. Tarihsel süreci incelediğimizde gördük ki tek başına yasal düzenlemeler bu anlamda yeterli olmamış, aynı zamanda siyasi partilerin kadına bakışı da kadının kamusal alana katılması bakımından önem arz etmiştir. Zira erken Cumhuriyet döneminde o dönem şartlarına göre yüksek düzeyde olan kadın katılımının 1946’dan itibaren yüzyılın sonuna kadar düştüğü görülmektedir. Kadın katılımı siyasi partilerin kadına karşı politikalarını olumlu yönde geliştirmeye

başladığı 2000’li yıllardan itibaren artmaya başlamış ve son seçimlerde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yükselişte partilerin kadın politikasının değişmesi etkili olmuştur. Aynı yükselişten Batı toplumlarında da bahsetmek mümkündür. Fakat kadının politik katılımı konusundaki bütün gelişmelere ve atılan adımlara rağmen bugün dünya parlamentolarında kadın milletvekili oranları çok düşük seviyelerdedir. Birçok gelişmiş Batılı ülkede parlamentolarda ve kritik görevlerde erkek yöneticilerin hâkim olduğu görülmektedir. Kadın başkanlar, kadın başbakanlar, kadın bakanlar veya bunun gibi üst düzey yöneticiler yok denecek kadar azdır. Bu konuda da yine İskandinav ülkeleri Napoleonik Avrupa ülkelerine göre oldukça iyi durumdadır. Kuzey Avrupa ülkeleri gerek kadınlara politik katılım hakkı verme konusunda gerekse parlamentolardaki kadın milletvekili oranlarında Orta Avrupa ülkelerine göre oldukça başarılı bir çizgi ortaya koymuşlardır. Bu durum söz konusu Orta Avrupa ülkelerinin daha geleneksel bir çizgide olmasıyla ilgilidir. İskandinav ülkeleri kadına seçme ve seçilme hakkı verirken sadece yasalar üzerinde düzenleme yapmamış, aynı zamanda bu bakış açısını benimseyerek devlet politikalarına da yansıtmıştır. Bu da bize göstermektedir ki siyasi parti politikalarıyla desteklenmeyen yasal düzenlemeler tek başına yeterli olmamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda net bir Doğu-Batı ayrımı yapmak mümkün değildir. Her iki toplum tipinde de benzer süreçler yakın zaman aralıklarında yaşanmış, genellikle Türk toplumu Batı medeniyetlerini bu anlamda takip eden taraf olmuştur. Yine her iki toplumda da bu anlamdaki gelişmelerde etkili olan temel faktörlerden biri din biri de devlet politikalarıdır. Zaten Türk toplumu ile Batılı devletlerdeki kadın politikalarının belli bir oranda benzerlik göstermesi her iki toplumun da dininin evrensel olup aynı temele dayanması ile ilgilidir. Yine Batılı devletler ile Osmanlı’nın siyasal durumları bakımından tarihsel benzerlikler göstermesi, aynı dönemlerde aynı siyasal gelişmeler, aynı savaşlar, aynı kazanımlar yaşanması, benzer politikalar geliştirmelerinde etkili olmuştur. Benzer politikaların benzer sonuçlar vermesi, kadının bu sayede statü kazanarak hayatın her alanında kendine yer bulabilmesi ve bu durumun da eşitsizlikleri azaltması hipotezimizle örtüşmüştür.

Bugün Türkiye, 2017 Küresel Cinsiyet Farkı Raporuna göre cinsiyet eşitliği konusunda dünya ortalamasının bir hayli altındadır. Bu durum iki sebeple açıklanabilir. Birincisi, düzenlenen yasalar tek başına yeterli olmamaktadır ve siyasi partilerin bu

yasaları benimseyerek parti politikalarına yansıtması gerekmektedir. İkincisi ise Türkiye, kurumlarıyla genç, toplumsal yapı olarak da yavaş değişen muhafazakâr bir ülkedir ve toplumun alışkanlıklarından vazgeçip kadın ile ilgili düzenlemeleri benimseyerek hayatına yansıtması zaman almaktadır.

KAYNAKÇA

- Abik, Y. (2005). *Kadının Soyadı ve Buna Bağlı Olarak Çocuğun Soyadı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Aile Hukuku Kararbamesi. (1917).
- Akça, K. (2015). "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Mülkiyet Hakkı". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı Cilt:1, 543-596
- Akdemir, S. (1997). "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerîm'de Kadın". *Journal of İslamic Researche*, 10 (4), 249-258.
- Akgül, Ç. (2011). *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri - Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Akgündüz, S. N. (2016). "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları". *Dergi Abant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 4 (8), 1-16.
- Akman, M. (2005). "Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (5), 489-512.
- Akşit, A. E. (2015). *Kızların Sessizliği-Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyılmaz, G. (2017). "Osmanlı Devletinde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Kaşılaştıkları Hukuki Sorunlar". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Özel Sayı, 325-364.
- Akyılmaz, S. G. (2007). "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2), 471-502.
- Akyüz, Y. (1997). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Alexandre, M. (2005). "İlk Hristiyan Kadınlar". G. Duby, M. Perrot, & P. S. Pantel içinde, *Kadınların Tarihi I, Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere* (Çev.: Ahmet Fethi). (s. 407-440). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (1990). "Tanzimat'tan Sonra "Kadın'ın Hukuksal Statüsü ve Devletin Evlilik Sürecine Müdahalesi Üzerine". *Toplum ve Bilim*, 50, 85-95.

- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev.: Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, 1998/3 (Anayasa Mahkemesi, 29 Haziran 1998).
- Aranson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji* (Çev.:Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Aristoteles. (2017). *Politika* (Çev.: Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Armağan, S. (2010). *Türkiye'de Kadın Erkek Eşitliği Başörtüsü Yasası*. İstanbul: Mavi Ufuklar Yayınevi.
- Arnaud-Duc, N. (2005). "Hukukun Çelişkileri". G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV, Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 80-110) içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslan, M. Y. (2009). "Transformation of Turkish Criminal Law from the Ottoman-Islamic Law to the Civil Law Tradition". *Ankarabarreview*, (2), 92-98.
- Atasoy, H. (2015). "Evli Kadının Soyadı Sorunu “Anayasal” Mı? “Bireysel” Mi?". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0 (5), 131-170.
- Avcı, M. (2012). "Eğitimde Temel Bir Sorun: Yabancılaşma". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 23-40.
- Aydın, M. A. (2013). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Aykor, G. (1996). "Uluslararası Düzeyde Kadın Sorunu ve Türkiye". N. Arat içinde, *Türkiye'de Kadın Olmak* (ss. 135-145). İstanbul: Say Yayıncılık.
- Başak, S., Kınır, S., & Yaşar, Ş. (2013). *Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya*. Ankara: anka Kadın Araştırmaları Merkezi.
- Başara, G. T. (2017). "Ana İle Evlilik Dışında Doğan Çocuk Arasındaki İlişkiyi Düzenleyen Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (131), 211-238.
- Bauberot, J. (2005). "Protestan Kadın". G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV, Devrimden dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*

- (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 186-199). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017). *Tüketim Toplumu* (Çev.: Nilgün Tatal, Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beaovoir, S. d. (2010). *Kadın-İkinci Cins*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Beauvoir, S. D. (1993). *Kadın III-İkinci Cins: Bağımsızlığa Doğru*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Berkes, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2016). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın - Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Beyhaki. (2003). *Şüabü'l İman*. Riyad.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet* (Çev.: Kader Ay). İstanbul: Kadav Yayınları.
- Bock, G. (2005). "Nazi Toplumsal Cinsiyet Politikaları ve Kadınların Tarihi". G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V, Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 144-167). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Castan, N. (2005). "Suçlular". G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III, Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 449-460). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Celkan, H. Y. (1990). *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyoloji*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Champagne, J. (2007). "Gender Identity". F. Malti-Douglas içinde, *Encyclopedia of Sex and Gender* (ss. 614-616). New York: The Gale Group.
- Chodorow, N. J. (2007). *Duyguların Gücü* (Çev.: Jale Özata Dirlikyapan). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Cin, H., & Akgündüz, A. (1990). *Türk-İslam Huku Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Claire, M., & Demarle, H. (2005). "Almanya'da Okuma ve Yazma". G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV, Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 138-156). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Connel, R. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (Çev.: Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Coser, L. A. (2015). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları* (Çev.: Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman). Ankara: Deki Yayıncılık.
- Cubberley, E. P. (2004). *Eğitim Tarihi I* (Çev.: Engin Noyan). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Cubberley, E. P. (2004). *Eğitim Tarihi II* (Çev.: Engin Noyan). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Çakır, S. (2014). "Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi". H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder, & D. Yüksekler içinde, *Türkiye'de Toplumsal cinsiyet Çalışmaları-Eşizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar* (ss. 91-105). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çam, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çeliksap, S. (2015). "Giyim ve Modanın Kısa Öyküsü". *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 57-64.
- Çetin, F. (2003). "Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitimi". (160), *Milli Eğitim Dergisi*.
- Çınar, A. (2015). "Toplumsal Bedenin İnşasında Kadının Çağrılması ve Çağrısı: Namus Olgusu Üzerinden Çözümleme". K. Canatan içinde, *Beden Sosyolojisi* (ss. 499-521). İstanbul: Açılım Kitap.
- Daninos, A. M. (1974). *Cinsel İlişkiler Tarihi* (Çev.: Samih Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Davis, F. (2009). *Osmanlı Hanımı - 1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih* (Çev.: Bahar Tırnaklı). İstanbul: YKY Yayıncılık.
- Davis, N. Z. (2005). "Siyasette Kadınlar". G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III, Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (Çev.: Ahmet Fethi). (ss. 160-176). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2015). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

- Devlet Planlama Teşkilatı (2018). İstihdam Türüne Göre Kamu Personelinin Cinsiyet Dağılımları (e-belge), file:///C:/Users/bidb/Downloads/geneltabla_5%20(2).pdf
- Dokuyan, S. (2016). "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31 (1), 129-166.
- Doster, N. (1999). *Türk Kadını (1970-1990) Kronoloji*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı.
- Dökmen, Z. Y. (2016). *Toplumsal Cinsiyet- Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duby, G., & Perrot, M. (2005). "Kadınların Tarihini Yazmak". G. Duby, M. Perrot, & P. S. Pantel içinde, *Kadınların Tarihi I, Antik Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 9-22). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Durkheim, E. (2016). *Eğitim ve Sosyoloji* (Çev.: Pelin Ergenekon). İstanbul: Pinhan Yayınevi.
- Düger, S. (2015). "Batılı Kadın Seyyahlar İmgeleminde Osmanlı Kadını". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 71-90.
- Dündar, Ö. Z. (2012). "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Televizyon Reklamlarına Yansıması". *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5 (1), 121-116.
- Eagly, A. H. (1983). "Gender and Social Influence - A Social Psychological Analysis". *American Psychologist*, 971-981.
- Ebu Davud, S. B. (1992). *Sünen*. İstanbul.
- Ecevit, Y. (2012). "Aile ve Kadın İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar". *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 0 (1), 9-34.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (Çev.: Keman Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Engin Z. Ö. & Karaman, Z. (2006). "Roma İmparatorluğu ve Roma Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri". *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1), 255-313.

- Erdal, K. (2008). "Halide Edib Adıvar'ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 109-123.
- Erdoğan, İ. (2006). *Çağdaş Eğitim Sistemi*, Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Eren, A. Y. (2017). "Antikçağdan Günümüze Kadın Algısı ve Türkiye'de Demokrasinin Gelişimine Etkisi". *Social Sciences Studies Journal*, 3 (12), 2285-2291.
- Ersöz, A. G. (1999). *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı: (Kamuda Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği)*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı.
- Erşen, U. B. (2015). *Farklı Sosyal Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları* (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Evans, L. & Davies, K. (2000). "No Sissy Boys Here: A Content Analysis of the Representation of Masculinity in Elementary School Reading Textbooks". *Sex Roles*, 42 (3-4), 255-270.
- Felski, R. (1995). *The Gender of Modernity*. London, England: Harvard University Press.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1947). *İçtimaiyat*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi* (Çev.: Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar* (Çev.: Işık Ergüden-Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fraisse, G., & Perrot, M. (2005). "Modern Yahudi Kadının Oluşumu". G. Duby, M. Perrot, G. Fraisse, & M. Perrot içinde, *Kadınların Tarihi IV- Devrimden dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 200-213). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Freud, S. (2017). *Cinsellik Üzerine* (Çev.: A. Avni Üneş). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (1989). *Cinsel Yasaklar ve Normal Dışı Davranışlar* (Çev.: Muammer Senver). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Fromm, E. (2017). *İtaatsizlik Üzerine* (Çev.: Nurdan Soysal). İstanbul: Say Yayınları.

- Gambetti, Z. (2012). "Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi". *Cogito*, (70-71), 21-38.
- Gander, M. J., & Gardier, H. W. (2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (Çev.: Ali Dönmez; Nermin Çelen; Bekir Onur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gemalmaz, M. S. (2005). *Türk Kıyafet Hukuku ve Türban*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Genevois, D. B. (2005). "Cumhuriyet'ten Franco'ya İspanya'nın Kadınları". G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V, Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 168-182). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (Çev.: Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınevi.
- Godineau, D. (2005). "Özgürlüğün Kızları ve Devrimci Vatandaşlar". G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV, Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 23-38). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gough, K. (2016). "Ailenin Kökeni". R. R. Reiter içinde, *Kadın Antropolojisi* (Çev.: Bürge Abiral) (ss. 53-82). Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Gök, F. (2015). "Eğitimde Kadınlara Karşı Ayrımcılık". H. Osmanağaoğlu içinde, *Feminizmin Kitabı* (ss. 424-428). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Gökalp, Z. (2018). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Göztepe, E. (1999). "Anayasal Eşitlik İlkesi Açısından Evlilikte Kadınların Soyadı". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54 (2), 101-131.
- Grazia, V. d. (2005). "Mussolini İtalyan Kadınları Nasıl Yönetti?" G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V-Yirminci Yüzyılda Küresel Bir Kimliğe Doğru* (Çev.: Ahmet Fethi). (ss. 119-143). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grieco, S. F. (2005). "Vücut, Görünüş ve Cinsellik". G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III, Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 54-86). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Gümüş, M. (2008). "Anayasal Meşruti Yönetime Medhal:1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelenmesi". *Bilig Dergisi*, (47), 215-240.
- Güney, S. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Gür, R. (1977). *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Gürhan, N. (2010). "Toplumsal ve Din". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, (4), 58-80.
- Güriz, A. (2011). *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk*. Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Güriz, A. (Ankara). *Feminizm, Portmodernizm ve Hukuk*. 2011: Phoenix Yayıncılık.
- Helgeson, V. S. (2012). *The Psychology of Gender*. New Jersey: Pearson Education.
- Helvacı, S. & Kocabaş, G. (2015). "Fransız, Alman, İsviçre ve Türk Hukuklarında Kadının Soyadı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 615-644.
- Helvacıoğlu, F. (1996). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (Çev.: Fahri Bakırcı). Ankara: Adres yayınları.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2014). *Sosyal Psikoloji* (Çev.: İbrahim Yıldız, Aydın Gelmez). Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- Holmes, M. (2009). *Gender And Everyday Life*. London and Now York: Routledge.
- Hoy, A. W. (2015). *Eğitim Psikolojisi* (Çev.: Duygu Özen). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Hufton, O. (2005). "Kadınlar, İş ve Aile". G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 25-52). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hughes, D. O. (2005). "Kadın Modasını Düzenleme". G. Duby, & M. Perrot içinde, *Kadınların Tarihi II Ortaçağ'ın Sessizliği* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 134-155). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İlgöz, S. (2009). "Evlilik Bağlamında Kadının Soyadı Sorunu". *Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, 105-118.

- İlkkaracan, P. (2018). Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik. P. İlkkaracan içinde, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik* (s.s 11-32). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*. 10705: 12 Ocak 1961.
- İmançer, A., & İmançer, D. (2006). "Televizyon Reklamlarında Kadın Sunumuna Özgü Klişeler". D. İmançer içinde, *Medya ve Kadın* (ss. 121-144). Ankara: Ebabil Yayınevi.
- İmançer, D. (2006). "Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi". D. İmançer içinde, *Medya ve Kadın* (ss. 145-162). Ankara: Ebabil Yayınları.
- İş Kanunu (1936). *T.C. Resmi Gazete*. 3008: 08 Haziran 1936.
- Kadın Adayları Destekleme Derneği (2017). *Ka-der İstatistiki Verileri*, <http://ka-der.org.tr/kadin-istatistikleri/>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2016). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar-Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karaca, N. (2015). *Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karadağ, H. & Şit, M. (2016). "Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 45-65.
- Karpat, K. H. (2016). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keskin, F. (1996). "Foucault' da Şiddet ve İktidar". *Cogito*, (6-7), 117-122.
- Kılıç, S. (2005). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kılıç, S. (2011). "1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (30), 27-40.
- Kılıç, S. (2016). "Post Modernite ve Post Yapısalcılık". A. K. Çüçen içinde, *Felsefe Tarihi III - XX. yüzyıl Filozofları* (ss. 534-652). Bursa: Sentez Yayıncılık.

- Kırlı, E. (2012). "Tanzimat'tan Sonra Fuhuş Hasdisesine Yaklaşımında Yaşanan Değişim". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 39-51.
- Kışlalı, A. T. (1996). "Ulusal Egemenlik ve Siyasette Kadın". N. Arat içinde, *Türkiye'de Kadın Olmak* (ss. 73-78). İstanbul: Say Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2018). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kızıllan, A. Ö. (2011). *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkumlar (1839-1922)* (Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Koca, E. (2012). "Osmanlıda Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkileri". *Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes* (ss. 1-11). CIEPO Konferans.
- Kodaman, B. (1999). *Abdulhamit Dönemi Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Konan, B. (2011). "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60 (1), 157-174.
- Korkmaz, İ. (2015). "Sosyal Öğrenme Kuramı". B. Yeşilyaprak içinde, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim* (ss. 245-269). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kovanlıkaya, Ç. (1999). *1980 Sonrası Türkiye'de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Mimar Sina Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kovanlıkaya, Ç. (1999, Haziran). *1980 Sonrası Türkiye'de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası*. (Doktora Tezi). İstanbul: Mimar sinan Üniversitesi
- Köppeli, A.-M. (2005). "Feminist Sahneler". G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV, Devrimden dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 449-477). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kur-an'ı Kerim.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Kurnaz, Ş. (1997). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil).
- Küçükkaragöz, H. (2015). "Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi". B. Yeşilyaprak içinde, *Eğitim Psikolojisi-Gelişim,Öğrenme,Öğretim* (ss. 84-122). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Küçüktiryaki, A.Y. (2014). "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Sonrası Aile Huku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (26), 177-201.
- Lamber, C. J. (1973). "A Married Woman's Surname: Is Custom Law?". *Washington University Law Review*, (4), 779-819.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi* (Çev.:Elif Kanur). İstanbul: Hayat Yayınları.
- M.Moghadam, V. (2005). "Gender And Revolutions". J. Foran içinde, *Theorizing Revolutions* (ss. 133-162). New York: Taylor & Francis e-Library.
- Marks, Engels, & Lenin. (2006). *Kadın ve Aile* (Çev.: Öner Ünalın). Ankara: Eriş Yayıncılık.
- Marks, K., Engels, F., & Lenin, V. (2006). *Kadın ve Aile* . Ankara: Eriş Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev.: Osman Akınhay, *Derya Kömürcü*). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Martin, C. L., & Dinella, L. M. (2002). "Gender Development-Gender Schema Theory". J. Worell içinde, *Encyclopedia of Women and Gender-Sex Similarities And Differences And The Impact of Society on Gender* (ss. 507-521). London: Academic Press.
- Maydaer, S. (2007). "Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyce Sicillerine Göre)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,16 (1), 299-320.
- Mayeur, F. (2005). "Laik Eğitim Modeli". G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV, Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*

- (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 214-229). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mill, J. S. (2016). *Kadınların Özgürleşmesi* (Çev.: Damla B. Aksel). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Mill, J. S. (2017). *Kadınların Köleleştirilmesi* (Çev.: Ahmet Özcan). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). *T. C. Resmi Gazete*. 10705: 14 Haziran 1973.
- Misra, J., & King, L. (2013). "Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Devlet Politikaları". T. Janoski, R. Alford, A. Hicks, & M. A. Schwartz içinde, *Siyaset Sosyolojisi* (Çev.: Kollektif) (ss. 681-736). Ankara: Phoenix.
- Moroğlu, N. (1999). *Kadının Soyadı*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Moroğlu, N. (2012). "Kadının Kimlik Sorunu Kadının Soyadı". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (99), 245-268.
- Mutaf, A. (2015). "İnanç-Statü-Tarz Üçleminde Osmanlı Kadınlarının Giyim-Kuşam Kültürü ve Sosyal Hayattaki Fonkiyonelliği: 17. Yüzyıl Edremit Örneği". *Journal of Balıkesir University Faculty of Theology*, 1 (2), 283-299.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri - Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Çev.: Sedef Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Norberg, K. (2005) "Fahişeler". G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III, Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 433-448). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nurlu, Ö. (2018). *Sınıf Öğretmenlerinin Matematiğe İlişkin Cinsiyet Kalıp Yargılarının Belirlenmesi ve Öğrencilere Yansımalarının İncelenmesi* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Nüfus Hizmetleri Kanunu. (2006). *T.C Resmi Gazete*. 26153: 29 Nisan 2006.
- Odabaş, U. (2018). "John Stuart Mill'in Düşüncesinde Özgürlük Sorunu. *Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 2685-2699.

- Odabaş, U. K. (2018). "Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 2051-2066.
- Okumuş, E. (2015). "Bedene Müdahelenin Sosyolojisi". K. Canatan içinde, *Beden Sosyolojisi* (ss. 45-65). İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık.
- Opitz, C. (2005). "Geç Ortaçağ'da Yaşam". G. Duby, M. Perrot, & C. Klapisch-Zuber içinde, *Kadınların Tarihi II Ortaçağ'ın Sessizliği* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 255-300). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Örücü, E. (1996). "Hukukta Kadın ve Son Gelişmeler". N. Arat içinde, *Türkiye'de Kadın Olmak* (ss. 21-42). Ankara: Say Yayınevi.
- Özben, M. (2015). *Yapay Kutsallıkla*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özdalga, E. (2008). *Modern Türkiye'de Başörtüsü Sorunu*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Özkalp, E. (2017). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özmkas, U. (2012). "Foucault: İktidardan Biyoiktidara". *Cogito*, (70-71), 53-81.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye Giriş* (Çev.: Tamer Geniş). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları* (Çev.: Himmet Hülür). Ankara: Deki Yayıncılık.
- Roof, J. (2007). Gender Roles. F. Malt-Douglas içinde, *Encyclopedia of Sex and Gender* (ss. 616-617). New York: The Gale Group.
- Russel, B. (2015). *Toplumsal Yeniden İnşanın İlkeleri* (Çev.: Taylan Doğan). İstanbul: bgst Yayınları.
- Russel, B. (2017). *Eğitim ve Toplum Düzeni*. İstanbul: bgst yayınları.
- Salles, C. (2015). "Roma Fahişeleri". G. Duby içinde, *Batı'da Aşk ve Cinsellik* (Çev.: Ayşen Gür) (ss. 87-102). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Sarıkoca, E. (2010). *Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Demokrasi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

- Sayılan, F. (2012). "Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim Olanaklar ve Sınırlar". Fevziye Sayılan içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim*. (ss.13-67). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sayılan, F., & Özkazanç, A. (2009). "İktidar ve Direniş Bağlamında Toplumsal Cinsiyet: Bir Okul Etnografisi". *Toplum ve Bilim*, (114), 51-73.
- Schopenhauer, A. (2017). *Aşka ve Kadınlara Dair*. İstanbul: Say Yayıncılık.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi* (Çev.: Yasemin Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Scott, J. W. (2005). "Kadın İşçi". G. Duby, M. Perot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 374-397). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2003). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sineau, M. (2005). "Hukuk ve Demokrasi". G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V-Yirminci Yüzyılda Küresel Bir Kimliğe Doğru* (Çev.: Ahmet Fethi). (ss. 455-480). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sissa, G. (2005). "Platon ve Aristoteles'in Cinsiyet Felsefeleri". G. Duby, M. Perrot, & P. S. Pantel içinde, *Kadınların Tarihi I Antik Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere* (ss. 66-98). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Slaterry, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sledziewski, E. G. (2005). "Dönüm Noktası Olarak Fransız Devrimi". G. Duby, M. Perrot, G. Fraisse, & M. Perrot içinde, *Kadınların Tarihi IV Devrimden dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 39-51). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, A. (2018). *Hukuk Üzerine-Adalet, Kamu Düzeni, Devletin Gelirleri ve Silahlı Güçler*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Sohn, A.-M. (2005). "Fransa ve İngiltere'de İki Savaş Arası Dönem". G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V - Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (ss. 94-118). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Sohn, A.-M. (2005). "Fransa ve İngiltere'de İki Savaş Arası Dönem". G. Duby, & M. Perot içinde, *Kadınların Tarihi V-Yirminci Yüzyılda Küresel Bir Kimliğe Doğru* (Çev.: Ahmet Fethi). (ss. 94-118). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sonnet, M. (2005). "Bir Kızı Eğitmek". G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III Rönesans Ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 101-127). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sot, M. (2015). "Hristtiyan Evliliğin Oluşum süreci" . G. Duby içinde, *Batı'da Aşk ve Cinsellik* (ss. 205-220). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Soyadı Kanunu. (1934). *T.C Resmi Gazete*. 2741: 02 Temmuz 1934.
- Táboas-Pais, M. I., & Rey-Cao, A. (2012). "Gender Differences in Physical Education Textbooks in Spain: A Content Analysis of Photographs". *Sex Roles*. (67). 389-402.
- Taberani. (1984). *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. Irak.
- Taberani. (1995). *El-Mu'cemü'l-evsat*. Kahire.
- Tan, M. (2008). "Eğitim" *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri (Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset) Raporunun Güncellenmesi*. İstanbul: Tüsiad-Kagider.
- Tan, M., Ecevit, Y., Üşür, S. S., & Acuner, S. (2008). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Tüsiad, Kagider.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyet'in 50. yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınevi.
- Tayanç, F., & Tayanç, T. (1981). *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*. İstanbul: Düşünce Yayınevi.
- T.C Yüksek Seçim Kurumu (2018). http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/2015MV_yas_cinsiyet_egitim_dagilimi.pdf
- T.C Yüksek Seçim Kurumu (2018). <http://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413>

- T.C Yüksek Seçim Kurumu (2018). <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/2018CBMV-MVCinsiyet.pdf>
- Tezcan, M. (2015). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TBMM. (2009). Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, Ankara: TBMM.
- TBMM (2011). *Meclis Bülteni(e-yayın)*, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2011_0000_0171_0000/0027.pdf
- Thebaud, F. (2005). "Büyük Savaş ve Cinsel Bölünmenin Zaferi". G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V, Yirminci Yüzyılda Küresel Bir Kimliğe Doğru* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 31-79). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Thomas, Y. (2005). "Roma Hukukunda Cinsiyet Ayrımı". G. Duby, M. Perrot, & P. S. Pantel içinde, *Kadınların Tarihi I Antik Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 99-150). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2004). *İslam'da Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat .
- Türk Ceza Kanunu. (1926). *T.C Resmi Gazete*. 765, 13 Mart 1926.
- Türk Medeni Kanunu. (1926). *T.C Resmi Gazete*. 339, 17 Şubat 1926.
- Türk Medeni Kanunu. (2001). *T.C Resmi Gazete*. 4721, 22 Kasım 2001.
- Türkmen, M. (2018). *Modernleşme ve Hukuk, Türkiye'de Ceza Adalet Sistemi ve Denetimli Serbestlik*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Ural, İ., & Özcan, S. (1995). *Sadeleştirilmiş Mecelle*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınevi.
- Üçok, C., Mumcu, A., & Bozkurt, G. (2008). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Üstel, F. (2008). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vecchio, S. (2005). "İyi Karı". G. Duby, M. Perrot, & C. Klapisch-Zuber içinde, *Kadınların Tarihi II Ortaçağ'ın Sessizliği* (Çev.: Ahmet Fethi) (ss. 106-133). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayıncılık.

- Veenstra, M. (2007). Gender Stereotype. F. Malt-Douglas içinde, *Encyclopedia of Sex and Gender* (s. 622-624). New York: The Gale Group.
- Yükseköğretim Kurulu (2018). <http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz>, Kasım 2016
- Weber, M. (2012). *Din Sosyolojisi* (Çev.: Latif Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weeks, J. (2004). *Sexuality*. London: Routledge.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). "Doing Gender". *Gender and Society*, 1 (2), 125-151.
- Wharton, A. S. (2005). *The Sociology of Gender - An Introduction to Theory and Research*. USA: Blackwell Publishing.
- Wittig, M. (2009). "Kadın Doğulmaz". *Cogito*, (58), 193-201.
- Wood, J. T. (2001). "Gendered Media: The Influence of Media on Views of Gender". *Semantic Scholar*, (7), 31-41.
- Word Economic Forum. (2017). *The Global Gender Gap Report*. Word Economic Forum.
- Yamaç, M. (2014). "İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi)". *BJSS Balkan Journal of Social Sciences*, 3 (5), 54-68.
- Yapıcı, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	İbrahim AKSAKAL
Doğum Yeri ve Tarihi	Horasan - 1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi (Tezsiz)	Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi (Tezli)	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji ABD
Doktora	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji ABD
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	2006-2011 yılları arasında özel eğitim kurumlarında felsefe grubu öğretmeni olarak görev yapmıştır. 2011-2017 yılları arasında Kafkas Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. 2017 yılından itibaren Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.
İletişim	
E-Posta Adresi	İbrahimaksakal25@hotmail.com
Tarih	08/03/2019